

శ్రీ లక్ష్మీనాయగీవో విజయతే తర్కమ్.

ప్రీతిక

పాపకమహాశయులారా !

ప్రాయపలసిన యుపాధ్యక్షము చాలవఱకుఁ బ్రథమభాగమునందునే వ్రాసితిని. మిగిలిన భాగము నిందు వ్రాయుచున్నాఁడను. ఈపుస్తకముపేరు 'బాలబోధిని తృతీయభాగము' అని నా యాశయము. ఐనను మూఁడుపుస్తకములలోని పాఠముల సంఖ్య యవిచ్ఛిన్నముగా నుండుటచే ఒకటి పుస్తకమని భావించి మూఁడుపుస్తకములమీదను బాలబోధిని యనియే పేరును ముద్రింపించితిని. మొత్తము మూఁడుపుస్తకములలోను నూటపదునాఱు పాఠములను వ్రాసితిని. కావ్యనాటక పురాణాదులలో సామాన్యముగా వాడఁబడు సామాన్యవిశేష అసంత హలంకశబ్దములను భాతువులను విశదముగా నిందు నిరూపించితిని.

ప్రతిభావలోను 'భాషీయములు' అని కొన్ని యుండును. అనఁగా భావవిశేషములను దెలుపునట్టియు భాషాంతరీకరణమునకు వలనుపడ నట్టియు. విచిత్రప్రయోగములు. వీనినే హూణభావలో 'ఇడియమ్స్' అందుదు. అట్టి భాషీయములను దెలియవలెనన్న, ఆ భావ వ్యవహారదశలో నున్నపుడుగాని తెలియఁజాలము. తన సంస్కృతభాష యేకాలమున వ్యవహారదశలో నుండెనో, అప్పటిభాషీయముల స్వరూప మెట్టిదో, ఇపుడు నిర్ణయించుట కవకాశ మేమాత్రమును లేదు. కాని కొన్నిభాషీయములు శ్రమపడి వెదకినచో నాటకపురాణాదులందు దొరకును గాని కొన్నిటికి పరిగా భావము తెలియుటలేదు. ఐనను యథాశక్తిగ నాయొనర్చినపరిశీలనమువలన మన మిపుడు తెలుఁగులో వాడెనుభాషీయములే ఇంచుమించుగా సంస్కృతమునఁగూడఁ దొల్లి ప్రయోగింపఁబడుచుండెడివని నాకుఁ బొడకట్టినది. ఇదా

శ్రీ లక్ష్మీనారాయణీయో విజయతే తథామ్.

ప్రతిక

పాఠకమహాశయులారా !

ప్రాయవలసిన యుపోద్ఘాతము చాలవఱకుఁ బ్రథమభాగమునందునే వ్రాసితిని. మిగిలిన భాగము నిందు వ్రాయుచున్నాఁడను. ఈపుస్తకముపేరు 'బాలబోధినీ తృతీయభాగము' అని నా యాశయము. ఐనను మూఁడుపుస్తకములలోని పాఠముల సంఖ్య యవిచ్ఛిన్నముగా నుండుటచే ఒకటి పుస్తకమని భావించి మూఁడుపుస్తకములమీదను బాలబోధినీ యనియే పేరును ముద్రింపించితిని. మొత్తము మూఁడుపుస్తకములలోను నూటపదునాఱుపాఠములను వ్రాసితిని. కావ్యనాటక పురాణాదులలో సామాన్యముగా వాడఁబడు సామాన్యవిశేష అజంత హలంకశబ్దములను ధాతువులను విశదముగా నిందు నిరూపించితిని.

ప్రతిభాషలోను 'భాషీయములు' అని కొన్ని యుండును. అనఁగా భాషవిశేషములను చెలుపుకట్టియు భాషాంతరీకరణమునకు వలనుపడ నట్టియు, విచిత్రప్రయోగములఁ బ్రసాదించుచున్న భాషలలో 'ఇడియమ్స్' అందురు. అట్టి భాషీయములను తెలియవలెనన్న, ఆ భాష వ్యవహారదశలో నున్నపుడుగాని తెలియఁజాలము. మన సంస్కృతభాష యేకాలమున వ్యవహారదశలో నుండెనో, అప్పటిభాషీయముల స్వరూప మెట్టివో, ఇపుడు నిర్ణయించుట కవకాశ మేమాత్రమును లేదు. కాని కొన్నిభాషీయములు శ్రమపడి వెదకెనచో నాటకపురాణాదులందు దొరకును గాని కొన్నిటికి పరిగా భాషను తెలియుటలేదు. ఐనను యథాశక్తిగ నాయొనర్చినపరికిలనమునలన మన మిపుడు తెలుగులో వాడెడుభాషీయములే ఇంచుమించుగా సంస్కృతమునఁగూడఁ దొల్లి ప్రయోగింపఁబడుచుండెడివని నాకుఁ బొడకట్టినది. ఉదా

హరణమున కొకటి రెండు విషయములు జూపుచున్నాడను. 'ఆ దినాలు గడచిపోయినవి' అనే మాట నో దివసా గతాః-భవభూతి. నిద్రపోయి = నిద్రాం గత్యా-కాలిదాను. ఎక్కడికి పోతాడబ్బా=కుత్సితో గతాః భవిష్యతి=హద్య భవదు. ఈ నాల్గవలకు కళ్ళు మూసికొని గడవుము = శేషాస్మాసాన్ గతయ నతురో లోచనే మిలయిత్వా-కాలిదాను. వాణ్ణి పట్టించి మాతామూ = శం శబ్దాబయిత్వా పశ్యామః-భానుడు. కాలం చేసింది = క్షోణిః ఏవం త్వం పుకృశోకేన రాజా కాలం కంష్యసి-కాల్పితే మనిషి మనిషి = బ్రహ్మ్య మనుష్యః-హద్యభవదు. అదుగో అదుగో ఆట్టమీరుగుండా పైకి వస్తున్నది చూడు=వత్సికాగ్రా త్వభివతి ధనుఃఖండ నూఖండలశ్చ-కాలిదాను. ఈరీ తిగా బహుద్రయోగములు గనవచ్చుటచేసి తెలుగుభాషియములకు సరియగు సంస్కృతభాషాంతరీకరణ మొనర్చి యీపుస్తకములో వాడితిని. ఉదాహరణ ముగా నొకటిరెండు చూపుచున్నాడను. ఏమయితేనేమి = కింనర్హిం; చదురుకాళ్ళది=తైలపాదా; విన్నకొడ్డి=కౌవం కౌవం, ను లేకునే లేకపోకలే కృవణే. ఇటులనే తెలుగులో సామెతలని చెప్పబడు పదసంకల్పములను గూడ సంస్కృతములోనికి మార్చి వ్రాసితిని. ఉదాహరణములు:- పుట్టేవాడికి అన్నా, పెరిగేవాడికి తమ్ముడు=జాయ మానస్య ఆగ్రహి, వడ్డమానస్యజనుజి; విరిగినవేలిమీద ఉచ్చుగూడా పొయ్యివు=భగ్నాంగుల్యం నాపి మూత్రోయసి ఈరీతిగా వ్రాసితిని. కొంచె మెచ్చుకన్నగా పెలుగున సామెతలకు బోలి నది సంస్కృతమున శ్యామములని కలవు. కలవి నుమారు సహస్రార్ధకరణ ములుగల పూర్వమిమాంసాకాస్త్రమునందు సహస్రీన్ద్రాయణం లన్నవని చెప్పవచ్చును. ఆ న్యాయములను గొందలు బుద్ధిమంతులు వినించి అచ్చు మేలుంచుచున్నారు. పైన వ్రాసినప్పటికారము ఆంధ్రగీర్వాణములందు బరన్మక వర్ణిత్వము లగుభాషియులు కొన్ని గ్రానవచ్చుటచేతనే మన పూర్వులు సంస్కృతముతోనే వ్యవహరించుచు రానురాను సంస్కృతభాష, అక్షుటవృత్తి

యశస్కాదుల నోళ్ళెబడి యిప్పుటి మన గూంధ్రభాషగాఁ బరిణమించిన దనియు నా విశ్వాసము. ఈ సోతువు చేతనే మన యాంధ్రభాషాపదములన్నిటిని దత్తను, తద్భవములని తెండువిధముల విభజించుటే యుక్తమనియు, ఒక వేళఁ దత్తను, తద్భవములనుటకు దారి దొరకని నుట కొన్ని పదము లున్నను వానికి దేశ్యములని పేరిడి సంస్కృతమునందే పూర్తిగ వేరుకలుచుటకంటె బహుగ్రంథపరిశీలక కేయగల విద్యుత్సాహాయ్యమున సంస్కృతపదసారూప్యార్థసారూప్యదులవలన వానినిగూడఁ దత్తనము లనుటయే యుక్తమనియు, అట్లు పరిశీలనచేయుకొలది దేశ్యము లనఁబడుపదములలోఁ జాలవఱకు పై కృతములు కానచ్చుననియు నాయూహ. అటులని యిప్పుడు దేశ్యము లనఁ బడుపదము లన్నిటికిని సంస్కృతమునఁ బ్రకృతులు దొరకునని గట్టిగాఁ జెప్పఁజాలను గాని బహుపదములకు దొరకఁగలవని చెప్పఁగలను. అందుచేతనే కాఁబోలు సంస్కృతమునకుఁ బ్రకృతియనియు, ఆంధ్రమునకు వికృతియనియు లాక్షణికులు పేర్చిడిరని నాయుద్దేశము. ఏకొలది దేశ్యపదములతో సంస్కృతమునఁ బ్రకృతులు దొరకనంతమాత్రమునఁ బ్రకృతులను వెదకుటకుఁ బ్రాప్తలి కనఁబడిన పదమెల్ల దేశ్య మనుట భావ్యముకాదుగదా! పై నాయూహలకు దృష్టాంతములఁ జూపెద. ఆంధ్రమున ‘లేమ’ అను పదమునకు ‘తడి’ యని యర్థము వాడుకగా నున్నది. ‘లిమ్మన’ అను పదమునకు వికాఖబట్టుము బిడ్డలలోఁ బాలతోఁజేసిన యొకవిధముగు పిండివంట అర్థముగా వాడఁబడుచున్నది. ఈరెండుపదములకును ఆంధ్రపదపారికాశములో ‘తడి’ ‘పిండివంట’ అనునర్థమే వ్రాయఁబడినదిగాని, ప్రకృతియగు సంస్కృత పదము వ్రాయఁబడలేదు. దీనింబట్టిచూడఁగా ఆగ్రంథకర్త ఈపదములకు దేశ్యములగాఁ దలంచెనని తోచుకమానదు. కాని లేమ, లిమ్మనపదములకు సారూప్యముగల పదములు ‘లేమకి, లేమనం’ అనునవి సంస్కృతమునఁ గన్పట్టుచున్నవి. అయ్యది, ‘లిమ ఆర్ద్రభాషే’ అను ధాతుపాఠములోని

‘లేడుతి’ లేక ‘లిమ్యుతి’ అనెడు ధాతువులనఁ బుట్టిన నామవాచకములు. మేడ అనునర్థమున మాడుగు, మాడుపు అనుపదములను వ్రాసి వానికి అంధ్రీపదపారిజాతమునఁ బ్రీకృతి వ్రాయలేదు. ఇకారాంత స్త్రీలింగముగు ‘మాడికి’ అను సంస్కృతపదము శబ్దార్థకల్పకరువునఁ గన్పట్టుచున్నది. దానిం బ్రీకృతి యనఁదగును. వంకము అను పదమునకుఁ బారిజాతమునఁ బ్రీకృతి వ్రాయఁబడలేదు. వైకృతదీపికలో విక్ర్యం అను పదము ప్రీకృతిగాఁగన్పట్టుచున్నది. పంపు అనునర్థమిచ్చు ‘పంక’ అను సాంధ్రీపదమునకు ‘పక్కి’ అను పదము పారిజాతమునఁ బ్రీకృతిగా వ్రాయఁబడినది. అంతకంటె ‘పకి కాటిల్వే’ అను సంస్కృతధాతువునుండి పుట్టిన ‘పంకకి’ అను పదము ప్రీకృతియన్నచో బాగని లోఁచెడిని. పక్కి అను సంస్కృతపదము వంకర అను సాంధ్రీపదము నకుఁ బ్రీకృతి యనుట యుక్తము. గుడి యను సాంధ్రీపదమునకుఁ బారిజాతమునఁ బ్రీకృతి గానరాదు. వైకృతదీపికయందు ‘కుటి’ అనుపదము ప్రీకృతిగాఁగన్పట్టుచున్నది. కాని కుటి అను ప్రీకృతపదమునకును, గుడి యనువిభ్రుతిపదమునకును అక్షైక్యములేదని గ్రంథకర్తయ్యాశయము. అదికాలములో దేవప్రతిష్ఠలు పరమభవిత్రములగు పర్వతాలలందు ఆనఁగాఁ గుటులయందుఁ గావించుచుండెడి వారని యూహించినచోఁ బైరెండు పదములకును అక్షైక్యము సాష్టింపవచ్చును. ఇంతవఱకు దేశ్యాంధ్రీపదములుగా నెన్నఁబడుకొన్ని నామవాచకములకును విశేషణవాచకములకును దద్భవత్వసంపాదనమున కుదాహరణముల నిచ్చియుంటిని. ఇటులే దేశ్యము లనఁబడు కొన్ని క్రియావాచకములకును దద్భవత్వసంపాదనకు మార్గ ముండునేమో యని నాతలూపు. ఉదాహరణము:- ‘కుంటు’ అను ధాతువును అంధ్రీనిఘంటుకర్త లందఱును దేశ్యముగనే వాడిరి. కాని సంస్కృతవ్యాకరణమున ‘కుటి వైకల్వే’ అని వైకల్పార్థమున ‘కుంట’ ధాతువు గన్పట్టుచున్నది. వైకల్పశబ్దమునకు లోపము అను నర్థము మనవాడుకయం దగపడుచున్నది. ఉదా:- వానికి

అంగవైకల్యము; అనగా ఆవయవలోపము, వాడు వికలాంగుడు; అనగా వాని కేవలయొక యవయవము చెడినదనియో రోగగ్రస్తమైనదనియో లాసిం చినదనియో అర్థము. కుంటుచున్నాడు అని మనము వాడినపుడు వానికి గాఢ యం దేదీయో లోపమున్నదని తెలియకపోదుగాన 'కుంట' అనుసాంధ్ర) ధాతువునకు వర్తార్థసారూప్య ముండుటచే 'కుంట్' అను సంస్కృతధాతువు ప్రకృతి యనందగునేమో యని నాయూహ. కుంట్ అనునది ఆకర్మక ధాతువే. ఇట్లులే వెళ్ళుచున్నాడు=వేల్చి. వేలాడుచున్నాడు=వేలచి 'వేల్చి చలనీ, వేల్చి చలనీ' అని ధాతుపాఠమునకై రెండుధాతువులును జలవార్థకములుగాఁ జెప్పబడినవి. రథ శృలవీత్యాది ప్రయోగములందు, లేదు సాగుచున్నదనిగాని వెళ్ళుచున్నదనిగాని చెప్పుట యనుభవసిద్ధమే. భండాశ్చర్యుగాదును చత్ = 10 గ్రం అని వ్యాసిరి. హిందూస్థానీ భాషలో 'చలే' అనుదానికి 'పదరా, నదపరా' అను వర్ణము వాడుకలో నున్నది. మతయు నీ సంస్కృతమున గమనార్థక ధాతు సంఖ్య యెక్కువగా నున్నది. కాని ఆయా గమనభేదము లెట్టివి? మన మిట్లు ముహురంపంచాల తున్నారము. నైయాయువులును బంచకర్మల నొప్పి ల్లో॥ భృమణం రేచనం నృందః ఉర్ధ్వజ్వలన మేవచ । తిర్యగ్గమన మవ్యతే॥ గతునాదేవ లభ్యతే॥ అని భృమణాదుల నన్నిటిని గమనమునందునే చెప్పిరి. అనగాఁ జలనాత్మక కీయలన్నియు గమనాంతర్భూతములని తాత్పర్యము. ప్రయోకరణబుటూడ 'ధాతూనా యనేకార్థత్వం' అనగా నొక్కొక ధాతువు బహ్వబోధకమని చెప్పిరి. 'ఉపసర్గవశాత్' అని యుండుట వలన అనగా ఒక్కొక యుపసర్గ చేరినప్పుడే ధాతువు ఒక్కొక విలక్షణార్థ మును బోధించునుగాని ఆ బహ్వర్థబోధకత్వ ముపసర్గచే యనియు ఉపసర్గ సంబంధములేని ధాతువు స్వప్రమగు నర్థమును మాత్రమే బోధించును గాని యనేకార్థములను బోధింపదనియుఁ గొందఁ జిందురేమో కాని ధాతువునకే

బహ్వర్థబోధోత్పత్తయనియు నుపసర్గకు బోధకత్వమేగాని బోధకత్వము లేదనియు ననగా, ధాతువులోనే బహ్వర్థము లిమిడి యున్నవనియు ఏ యర్థము కాపలించబ్బినప్పు డాయంపసర్గను రైలువారి వచ్చుడెందో యెట్టుడెందారీతిగా ధాతువున కంటింపవలెననియు వైయాకరణులలో నొకసిద్ధాంత మున్నది. అందుచే ధాతువునకు బహ్వర్థ బోధకత్వము. నిరాశీవము. ధాతువులకు బహ్వర్థకత్వము అంధమునఁగూడ వాడుకలోఁ గన్పట్టుచున్నది. ఉదాహరణము. ధాతువులు గుఱింది మాడుదు. ఒడ వేయుము. డబ్బు పెట్టెను. వేయుము. వెంట పారవేయుము. గుడ్డ అరవేయుము. కొంచెము అన్నము కాయము. కూరకు పోవువేయుము. గొడ్డు నెమరువేయును. క్రమముగా “జటయ నిక్షిప్త, క్షిప్త, వాపయ, పరివేషయ, ఉపస్కరు, రోమంధాయతే” వేయు ధాతువాకటే బహ్వర్థబోధకమయినది. మరియు నొకటే పదప్రయోగము గాని వాక్యప్రయోగము గాని, ఉచ్చారణలోని ధ్వనిభేదమువలన వర్ణభేద మొసంగును. ఉలి నీ వెక్కడికిఁ బోయెదవు? ఇది ప్రశ్నమును చరియించెయ్యను. నేనుండఁగా నీ వెక్కడికిఁబోయెదవు- ఇది, (నీ వెక్కడికినిఁబోవు) అని వ్యతిరేక నిశ్చయార్థబోధకము. ఇందులో నేనుండఁగా అనునది లేకున్నను, ఉచ్చారణధ్వనిభేదమువలన వ్యతిరేకనిశ్చయార్థము న్నురించితీయను. దేశభేదమువలనను ఉచ్చారణభేద ధ్వనిభేదములను భాషాచక్రి గ్రహించి వక్త్ర భావములను చక్కగ వెల్లపుచునేయున్నది; కావున వీలయినంతవఱకు సాక్షాత్కారులు చెడకుండ భాషియౌదులను బ్రస్తుతకాలమందును సంస్కృతమున సిద్ధపఱచుకొనవచ్చునేమో యని నాయాశయము. ప్రయోగము లేనిది గానియ్యముకాదని కొందఱాక్షేపించుచున్నారని భయపడవలదు. “అప్రియుక్త ఇతివచనం కేవలసాహసయాత్రీవేద” అని మహాభాష్యకర్త నెలచిచ్చియున్నారు. మన కగపడనంతమాత్రమునఁ బ్రయోగము లేదనరాదని భావము. అట్లుని ప్రతియప్రయోగమునకును ఆధారము కల్పింపవచ్చు

పరమగూడడు. కాస్త్రతః దుష్టముగాక, ప్రయోక్తయొక్క భావమును
 ప్రకటించుటకు నెలయందేయగల బ్రతిప్రయోగమును అప్రయోక్తభావమునకు
 బాహ్యుదాదని తాత్పర్యము. ఈ యాధారములచేతనే సేను బెల్లంబు కమహాలము
 లగునట్లు సంస్కృతమున భాషీయములను వ్రాసితిని. ఇంకను వాగ్వినుతుంటిని.
 మంతయు బ్రహ్మమున నీబాలబోధినులలో సాధ్యమయినంతవఱకు నిద్దు
 హ్తాంధ్రమునే వాడితినిగాని కొంతవఱ కేసినవివృత్తుల నొక చిట్క రటన్ధించి
 నని. విమనఃగా నిద్దుహ్తాంధ్రమును సంస్కృతములొనికి మార్చగలబాలకుడు
 అనే యుక్తునిచ్చుగ్రామ్యమును మార్చజాలకపోయెను. ఉదా॥ వాడు
 గాఁగలడు. అనుచునిని, నః ఆగమిష్యతి, అని మాన్వినవాడే, వాడు
 వస్తాడు. అనుదానిని మార్చలేకపోయెను. ఇంతేగాక, భావస్ఫూర్తివిషయ
 మున గ్రామ్యభాషకన్నలము గ్రాంథికభాషకు వ్యవహారదశలో గవ్యట్టుట
 దుర్లభముగఁ గూడఁ దోచినది. నిద్దుహ్తసంస్కృతభాషను గణభటయో
 నాశ్చిప్తకములయొక్క ముఖ్యప్రయోజనముగాన దానిని నెఱవేర్చుకొనుటయో
 నాప్రధానకర్తవ్యము. ఈ హేతువులబట్టి సంతమార మేరిసవత్తుట బాల
 బోధినిలో గ్రామ్యాంధ్రమును విజృంభించి వాడితిని. ముందుపాఠములో
 నర్థముకాని పదములు వెనుకపాఠములో నర్థమగునటులును, వెనుకపాఠములో
 నర్థముకాని పదములు ముందుపాఠములో నర్థమగునటులును వ్రాసియుంటిని.
 ఇయ్యని పునః పునః పూర్వాపరపరికిలనచే బాలునికి నసాధారణభావజాధికా
 మని యెఱుంగునది. ఈ బాలబోధిని మూడుభాగములందును మనము
 మాట్లాడుకొను లోకాభిరామాయణములొని ప్రభేదములను జాలవఱకు వ్రాసి
 తిని. ఈ పాఠములందుఁ బూర్వాపరసంబద్ధ మంతగా నుండదు. వ్యావహారిక
 సంస్కృతపదలాభమిషద్ధతిమీఁదఁగాని కలుగఁ జాలదని యటుల వ్రాసితిని.

మఱియు, సీత్రప్రకములలోని పాఠములన్నియుఁ జాలవఱకు సంభా
 షణ రూపములుగా నుండి యేవాక్య మెవరితో చెప్పవలెననియెట్లు కచ్చముగా

నుండును. కాని, కామా నెమిరోలను లున్నంతవఱకు నొక్కని వాక్యములే వ్రాసిరిని. సింధుచుక్క అనగా (ఫుల్ స్టాప్) పిమ్మట మఱియొకని వాక్యముగా వ్రాసిరిని. మనకు సరియగు సంస్కృతపదము దొరకువఱకు ఆ పదమునకే సంస్కృతవిభక్తులుపెట్టి వాడుటయే యుక్తమని నేనభిప్రాయపడితిని. ఉదా॥ రోదు అనుదానిని, 'రోదుః' అని ఉకారాంతశబ్దముచేసి వాదవచ్చునన్నమాట ఇందుకు నా కాధారము లీలావతియం దగవడినది. భాస్కరాచార్యులు సేరునకు సేరః అనియు, మణుగునకు మణః అనియుఁ బేర్చిరి. ఈపేర్లు అలంఘీరు పాదుపాచేఁ దనరాజ్యమునందు వాడఁబడినట్లు ఈక్రింది శ్లోకమున వ్రాసెను. ప్లో॥ మణాభిధానం భయంగైశ్చ సేరైః ధాన్యాని తౌల్యేషు తురుష్కసంజ్ఞా । మణోష్ఠభి స్తైవలమగీరకాహకృతాత్ర సంజ్ఞా నిజరాజ్యపూర్వా॥ అని యున్నది.

కావున నోపాతకమహాశయులారా ! సంస్కృతపదములు దొరకని తెలుఁగుపదము తెన్నియొ యుంటచే భాషాభిమానముగల తమరందఱులు గట్టి కృషిచేసి దొరకినంతవఱకు మనవ్యవహారమునకుఁ గావలసిన నిర్ణయసంస్కృతపదముల నపుడపుడు నాకొసంగుచు నాచేయు మాతృభాషాభివృద్ధి విషయక పరియత్నమునకుఁ దోడ్పడుచు నాయొక్క భ్రమపరిమాదాదులవలనఁగాని ముద్రాణ పరిమాదాదులవలనఁగాని గలిగిన లోపములను జూచి బరిహసింపక నాకుఁ గటాక్షించినచోఁ బునర్ముద్రాణమున సంస్కరించికొందును.

ఇట్లు విన్నవించు విద్యుద్విభ్రయఁడు,

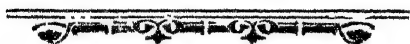
కాశీ కృష్ణాచార్యులు,

అవధాని కిరోమణి.

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవా విజయతే కరాహ్.

బాలబోధినీ

ఏకోనాశీతితమగి పాతః = డెబ్బదితోమ్మిదవ పాతము.

తౌ=వారిద్దరు, ఏతౌ=ఏరిద్దరు, కౌ=ఏయిద్దరు,
 వారిద్దరిని ఏరిద్దరిని ఏయిద్దరిని!
 యువాం=మిరిద్దరు, ఆవాం=మేమిద్దరము, రామా=ఇద్దరు
 మిరిద్దరిని మిరిద్దరిని రాములు-లను
 తాభ్యాం=వారిద్దరిచేత, వారిద్దరితో-వారిద్దరికొఱకు- వారిద్దరి
 వలన, వారిద్దరినుండి; ఇటులనే ఏతాభ్యాం- కాభ్యాం-యువా
 భ్యాం-ఆవాభ్యాం-రామాభ్యాం అనువానికిని తృతీయా- చతు
 ర్థీ - పంచమీ ద్వివచనములకు అర్థము చెప్పికొనవలయును.
 తయోః=వారిద్దరియొక్క-వారిద్దరియందు; ఇటులనే ఏతయోః-
 కయోః - యువయోః - ఆవయోః - రామయోః అనువానికిని
 షష్ఠీ సప్తమీ ద్వివచనములకు అర్థము చెప్పికొనవలయును.
 యత్ శబ్దమును - సర్వశబ్దమును - కిం శబ్దమునలెనే సప్తవిభక్తు
 లందును చెప్పికొనవలయును. ఉదాహరణముగా కిం శబ్దము
 యొక్క యేడు విభక్తులను ఈక్రింద వ్రాసితిని.

మకారాంతః పుంలింగగి కిమ్ శబ్దః = ఎవడు ?

ఏ	ద్వి	బ
ప్ర- కః=ఎవడు	కౌ=ఏయిద్దరు	కే=ఎవరు
ద్వి- కం=ఎవనిని	కౌ=ఏయిద్దరిని	కాక=ఎవరిని
తృ- కేన=ఎవనిచేత	కాభ్యాం=ఏయిద్దరిచేత	కై=ఎవరిచేత
చ-కస్మై=ఎవనికొఱకు	కాభ్యాం=ఏయిద్దరి...	కేభ్యః=ఎవరి...

పం.కస్తాత్=ఎవనివలన కాభ్యాం=ఏయిద్దరి... కేభ్యః=ఎవరి...
ష.కస్య=ఎవనియొక్క కయోః=ఏయిద్దరి... కేషాం=ఎవరి...
స.కస్మిన్=ఎవనియందు కయోః=ఏయిద్దరి... కేషు=ఎవరి...

౧ తౌ కా? ౨ ఏతౌ రామలక్ష్మణౌ ౩ కస్య పుత్రౌ?
౪ దశరథపుత్రౌ? ౫ యువాం కస్యానుజౌ? ౬ అవాం రామ
లక్ష్మణయోః అనుజౌ; అవయోః నామధేయే శ్రీని భరత
శత్రుహ్నా ఇతి ౭ రామః పితృవాక్యపరిపాలనంకర్తుం అరణ్య
మగచ్ఛత్. ౮ సః ఏకః ఏవ ఆగచ్ఛద్వా వనం! ౯ నహినహి
భార్యానుజాభ్యాం సహ అగచ్ఛత్. ౧౦ దశరథః కిమర్థం
రామలక్ష్మణౌ అరణ్యం (ప్రాహిణోత్=పంపెను!) తస్య రామ
లక్ష్మణయోః అనురాగః నాస్తీవా! ౧౧ అస్తీ+ఏవ=అస్త్యేవ
తథాపి తృతీయభార్యాయాః బలాత్కారేణ తథా అకరోత్.
తస్మి కైకేయీ ఆతీవ పాపిష్ఠా ఇతి ఊహామి.

రాముఁ డరణ్యమునందు రాక్షసులను జంపి ఋషులను
గాపాడెను, మీరిద్దరును (అన్నదమ్ములు = సోదరా) గదా!
ఆవును మేవిద్దరము అన్నదమ్ములమే. మీయిద్దరిలో (నేనఁడు
పెద్దవాఁడు=కఃశ్యాయాన్!) మీయిద్దరిలో ఏఁడు పెద్దవాఁడు
(నేను చిన్నవాఁడను=అవాం కనీయాన్.) అయితే భరతశత్రు
ఘ్నులకుఁగూడఁ బెండ్లి అయినదా? (రామలక్ష్మణులకు అయి
నపుడేయదా రామలక్ష్మణయౌ రాసీత్ తదైవ,) భరతశత్రు
ఘ్నులకును పెండ్లి అయినది. మీయిద్దరితోఁగూడ ఈ
కుక్కయెందుకు? ఈకుక్క (యెటువంటి దనుకొన్నావు=కీదృశ
ఇతి మన్యసే!) నిన్ను రెండు తోడేళ్ళను చంపినది. ఆలాగా,
అయితే సరే. మీయిద్దరితోఁగూడ నిక్కడఁ గూర్చుందుము.

అశీతితమః పాతః=ఎనుబదియవ పాతము.

ఇ.ఉ.ఋ.ఓ.ఔ, కారాంత పుంలింగ స్త్రీలింగ శబ్దములకును, ఆ.ఈ.ఊ, కారాంత స్త్రీలింగశబ్దములకును ఏడు విభక్తులలోని ద్వివచనరూపములును ఈక్రింద వ్రాయఁబడును.

(ఇ)

పుం	స్త్రీ
ప్ర-ద్వి=హరి	మతి
తృ-చ-ప=హరి	మతి
భ్యాం	భ్యాం
మ-స=హర్వోః	మత్వోః

ఋ

పుం	స్త్రీ
ప్ర-ద్వి=ధాతారా	స్వసారా
తృ-చ-ప=ధాతృ	స్వపుభ్యాం
భ్యాం	
మ-స=ధాత్వోః	స్వప్రాః

(ఈ)- స్త్రీ

(ఉ)- స్త్రీ

ప్ర-ద్వి=కౌర్యా	వధ్వౌ
తృ-చ-ప=కౌరిభ్యాం	వధూభ్యాం
మ-స=కౌర్వోః	వధ్వోః
(ఓ)పు-స్త్రీ(ఔ)పు-స్త్రీ	ఆ-స్త్రీ
గావా నావా	రమే

గోభ్యాం నౌభ్యాం	రమాభ్యాం
గవోః నావోః	రమయోః

(ఉ)

పుం	స్త్రీ
గురూ	ధేనూ
గురుభ్యాం	ధేనుభ్యాం
గుర్వోః	ధేన్వోః

బాలబోధినీ ద్వితీయ భాగము దెబ్బదినాల్గవ పాతములో వ్రాసిన యేడు ఋకారాంత శబ్దములకును ప్రథమా, ద్వితీయాద్వివచనములు మాత్రము (ధాతారా) అనుదానివలె నుండవు గాన నీక్రింద వ్రాసితని.

(పితరా భ్రాతరా - జామతరా - మాతరా - దుహితరా - యాతరా - సనందరా)

౧ తవ బాహ్యః ఏకః దీక్షణః, ద్వితీయః హృదయః.
 ౨ రామస్య ద్వా బాహుఆపి దీర్ఘా. ౩ పూర్వేద్యః సాయం
 యుష్మద్గృహే ద్వా త్ద్రవటలౌ అవశ్యం. ౪ తయోః త్ద్రవం
 అస్తీవా నవా? ౫ ద్వయోః పటలయోః ఆపి త్ద్రవ్య బిందుః
 ఆపి నాస్తీ. ౬ కుత త్తతీచేత్, ప్రహ్యః అమావాస్య ఖలు.
 ౭ తతః సరః యోః త్ద్రవం అపిబా. ౮ తర్హి అవయోః
 త్ద్రవం కథం? ౯ పునః పూర్ణిమాయాం పటలద్వయమపి సర
 యోః పూరయిష్యంతి. ౧౦ అనంతరం వయం త్ద్రవం సమ్యక్
 పిబామః ౧౧ త్వత్ + శ్శాలకస్య = త్వచ్ఛాలకస్య పాదయోః
 శృంఖలా దృశ్యతే కిం? ౧౨ సః ఏకదా రాత్రౌ కరణస్య
 గృహే చార్య మకరోత్, తతః తస్య గతిః ఏవ మభవత్.

౧ ఆరే మీయింటిలో పుట్ట ఉన్నదిగదా అందులో
 పాములు లేవా? ౨ అది పాముల పుట్ట కాదు చెడలుపుట్ట.
 ౩ అయితే మీయింటిలోనికి చెడపురుగులు రావా? ౪ ఎందుకు
 రావు అప్పుడప్పుడు బట్టలను పుస్తకములను పాడుచేయుచుంటవి
 ౫ మాదొడ్లో నొక తేనెతుట్టెను నేను పడవేసినాను. ౬ అం
 దులో తేనె ఏమైన నున్నదా? ౭ అట్టో చాల తేనెయున్నది
 గాని తేనెటిగలు నన్ను తరిమినవి; అందుచేత అతేనె అంతయు
 క్రిందపడి వ్యర్థమయినది. ౮ మీకు బండెడ్డులు ఎన్నియున్నవి?
 ౯ మూయింటిలో ఆటు బండెడ్డులును మూడు బండ్లును ఉన్నవి.
 ౧౦ నీమొలయందు మొలత్రాడు లేదేమి? ౧౧ మొన్న నేను
 రామునితోఁగూడ నాడుకొనుటకు వెళ్ళితిని. అప్పుడు వాడు
 నా మొలత్రాటిని చేతితో పట్టుకొని బలాత్కారముగా త్రేం

చెను. అందుచేత నేను (మొలత్రాడు లేనివాడను=అమేఖలః-
మేఖలాశూన్యః- మేఖలాహీనః) అయితిని. ౧౨ అయితే ఈ
నులకను నీమొలయందు ఇప్పుడు కట్టుకొనుము. పిమ్మట
చూతము.

ఏకాశీతమః పాతః = ఎనుబదియొకటవ పాతము.

ఈకార ఊకారాంత శబ్దములయొక్క ఏడు విభక్తులలో
ద్వివచనరూపము లీ క్రింద వ్రాయబడును. ఋకారాంత
ములు లేవు.

(ఈ) గౌరీశబ్దము=పార్వతి
ప్ర-సం-ద్వి=గౌర్ద్యా
తృ-చ-పం=గౌరీభ్యాం
ష-స=గౌర్యోః

ఉద్భవతి=పుట్టుచున్నది
ఉన్నమయతి=ఎత్తుచున్నది
ఉద్భూయ=పుట్టి
ఉన్నమయ్య=ఎత్తి
ఉపేక్షతే=ఉపేక్షించు

చున్నాడు

ఉదంచతి=తోడుచున్నాడు
నిక్షిపతి=దాచుచున్నాడు
శ్రామ్యతి=అలయుచున్నాడు,
విసుగుచున్నాడు

(ఊ) వధూశబ్దము=అడవి
ప్ర-సం-ద్వి=వధ్వ
తృ-చ-పం=వధూభ్యాం
ష-స=వధ్యోః

అపాతస్సాయం=ప్రాద్దున
మొదలు సాయంకాలము
వరకు

అకాశీరామేశ్వరం=కాశి
మొదలు రామేశ్వరమువరకు
అనేతుశీతాచలం = నేతువు
మొదలు హిమాలయమువరకు
అబాలగోపాలం = పిల్లవాడు
మొదలు గొల్లవాని వరకు

౧ తప బ్రాహ్మణ్యః ఏకః దీక్షణః, ద్వితీయః హృస్వః-
 ౨ రామస్య ద్వా బ్రాహ్మణాపి దీర్ఘా. ౩ పూర్వేద్యుః సాయం
 యుష్మద్భువో ద్వా త్వాద్రవటలా అవశ్యం. ౪ తయోః త్వాద్రం
 అస్త్రీవా నవా? ౫ ద్వయోః పటలయోః అపి త్వాద్రస్య బిందుః
 అపి నాస్తి. ౬ గుత క్షతిచేత్, ప్రహ్వః అమావాస్య ఖలు.
 ౭ తతః సరఘాః త్వాద్రం సర్వం అపి బా. ౮ తర్హి అవయోః
 త్వాద్రం కథం? ౯ పునః పూర్ణిమాయాం పటలద్వయమపి సర
 ఘాః పూరయిష్యంతి. ౧౦ అనంతరం వయం త్వాద్రం సమ్యక్
 జిబామః ౧౧ త్వత్ + శ్యాలకస్య = త్వచ్ఛ్యాలకస్య పాదయూః
 శృంఖలా దృశ్యతే కిం? ౧౨ సః ఏకదా రాత్రౌ కరణస్య
 గృహే చార్య మకరోత్, తతః తస్య గతిః ఏవ మభవత్.

౧ ఆరే మీయింటిలో పుట్ట ఉన్నదిగదా అందులో
 పాములు లేవా? ౨ అది పాముల పుట్ట కాదు చెదలపుట్ట.
 ౩ అయితే మీయింటిలోనికి చెదపురుగులు రావా? ౪ ఎందుకు
 రావు అప్పుడప్పుడు బట్టలను పుస్తకములను పాడుచేయుచుంటవి
 ౫ మా దొడ్లో నొక తేనెతుట్టెను నేను పడవేసినాను. ౬ అం
 దులో తేనె ఏమైన నున్నదా? ౭ అబ్బో చాల తేనెయున్నది
 గాని తేనెటిగలు నన్ను తరిమినవి; అందుచేత ఆతేనె అంతయు
 క్రిందపడి వ్యర్థమయినది. ౮ మీకు బండెడ్డులు ఎన్నియున్నవి?
 ౯ మాయెంటో ఆటు బండెడ్డులును మూడు బండ్లును ఉన్నవి.
 ౧౦ నీమొలయందు మొలత్రాడు లేదేమి? ౧౧ మొన్న నేను
 రామునితోఁగూడ నాడుకొనుటకు వెళ్ళితిని. అప్పుడు వాడు
 నా మొలత్రాటిని చేతితో పట్టుకొని బలాత్కారముగా త్రేం

చేను. అందుచేత నేను (మొలత్రాడు లేనివాడను=అమేఖలః. మేఖలాహున్యః. మేఖలాహీనః) అయితిని. ౧౨ అయితే ఈ నులకను నీమొలయందు ఇప్పుడు కట్టుకొనుము. పిమ్మట చూతము.

ఏకాశీతమః పాతః = ఎనుబదియొకటవ పాతము.

ఈకార ఊకారాంత శబ్దములయొక్క ఏడు విభక్తులలో ద్వివచనరూపము లీ క్రింద వ్రాయఁబడును. ఋకారాంత ములు లేవు.

(ఈ) గౌరీశబ్దము=పార్వతి
ప్ర-సం-ద్వి=గౌర్యా
తృ-చ-పం=గౌరీభ్యాం
ష-స=గౌర్యోః

ఉద్భవతి=పుట్టుచున్నది
ఉన్న మయతి=ఎత్తుచున్నది
ఉద్భూయ=పుట్టి
ఉన్న మయ్య=ఎత్తి
ఉపేక్షి తే=ఉపేక్షించు
చున్నాడు

ఉదంచతి=తోడుచున్నాడు
నిక్షిపతి=దాచుచున్నాడు
శ్రామ్యతి=ఆలయుచున్నాడు,
విసుగు చున్నాడు

(ఊ) వధూశబ్దము=అడవి
ప్ర-సం-ద్వి=వధ్యా
తృ-చ-పం=వధూభ్యాం
ష-స=వధ్యోః

ఆప్రాతస్సాయం=ప్రాధ్వన
మొదలు సాయంకాలము
వరకు

అకాశీరామేశ్వరం=కాశి
మొదలు రామేశ్వరమువరకు
ఆనేతుశీతాచలం = నేతువు
మొదలు హిమాలయమువరకు
అఖాలగోపాలం = సిల్లవాడు
మొదలు గొల్లవాని వరకు

బాలబోధిని

అదృష్ట ఆప్రాతస్సాయం క్షీరం మంథంమంథం చుచు
 ప్రాణాః అశ్రామ్యన్. ఏతావత్సర్వంతం నవనీతం న ఉదభవత్ -
 నోదభవత్. రే బాలక ముఖ మున్న మయ్య బహిర్ద్వారంపశ్య,
 శునకః ఆగచ్ఛతీవభాతి. హేఅంబ! శునకః న కింతు మమశ్యాలకః.
 కేవా కూపసమీపే జల ముదంచంతి పశ్యపశ్య. అస్మత్కూచం
 అగాధః; ప్రారబ్ధవశాత్ కూపే పతేయుః కింవా. త్వం గత్వా
 మాఉదంచత ఇతి వద. త్వైవ వదిష్యామి; త్వం గత్వా తవ కా
 ర్యాణి కురు. హంజే సార్వతి! ఏతాని వాత్రాణి ధావిత్యా అం
 తః నిక్షిప్. పూర్వకాలే ఆకాశీరామేశ్వరం సమీచీనరథ్యాః
 నాసక. ఇదానీం హమాణరాజ్యే ఆనేతుశీతాచలం సర్వత్ర
 ధూమశకటరథ్యాః సంతి. తస్మాత్ కారణాత్ ఆబాలగోపా
 లం సర్వే జనాః ధూమశకట మారుహ్య క్షాశీరామేశ్వరాది
 పుణ్యక్షేత్రాణి అటిత్వా యథేచ్ఛం ఆనంద మనుభవంతి.
 సర్వే జనాః సుఖేన సంతు.

నీవు బొత్తుగా రాముని ఉపేక్షించుచున్నావేమి! వాడు
 మొరలే యొకకోతి. అటుపైన నీ వ్రపేక్షించినచో పూర్తిగా
 చెడిపోవును. నే నేమిచేయుదు, మీఅమ్మ వానిని నాయొద్దకు
 బంపదు. ఆ దూడకొఱకు మీరు పరుగెత్తవద్దండి, తిరిగి తిరిగి
 అదే సాయంకాలమందు ఇంటికి వచ్చును. నిన్నప్రాద్దున
 మొదలు సందెవఱకు వర్షము కురిసినది కాబట్టి చెఱువు
 బాగుగా నిండినది. అరే రామా నీవు బానిలో నీరు తోడ
 వద్దు. రేపుప్రాద్దున మా యూరిలో నొక దేవాలయమందు

ఒక సభ జరుగును. ఆ సభయందు అనేకులు మాట్లాడుటకు వత్తురు. అప్పుడు నేనుకూడ నొక యువన్యాసము నిత్తును. సరే మంచిదిగాని మీరు నిన్న సాయంకాలము వజ్రకును నాకుఁ గనబడలేదేమి? నేను నిన్న ప్రార్థననే మంగళగిరికిఁ బోలినిగా; ఇప్పుడే బండిదిగి వచ్చుచున్నాను. మీ వ్యాజ్యము బాపట్లలో నేమైనది? ఇంతవజ్రకును ఏమియు కాలేదు. అన్ని గ్రంథములలో రామాయణము శ్రేష్ఠమయిన గ్రంథము. దానిని నీవు పూర్తిగా చదివినచో నీకు సంస్కృతభాషలో మంచి ప్రవేశము కాంగలదు. నీవు ప్రతిదినమును రామాయణముతోఁ గూడ మాయించితి రమ్మ. నేను నీకు దానిని చదువుపద్ధతిని చెప్పెదను. నాదగ్గర రామాయణము లేదే; నేనెట్లు చదువుదును? బాగుగానే యున్నది, నేను నీకు పుస్తకమును గూడ నొక్కడ కొనిపెట్టుదును?

ద్వ్యవశీలతః పాఠః = ఎనుబదిరెండవ పాఠము

అ. ఇ. ఉ. ఋ కారాంత నపుంసకలింగ శబ్దములకు ప్రథమా, ద్వితీయా ద్వివచన రూపములు మాత్ర మిక్రింద వ్రాయఁబడును.

ఫలే = రెండుపండ్లు, వాడిణీ = రెండునీళ్లు, మధునీ = రెండు తేనెలు, ధాతృణీ = రెండుధరించునవి తక్కిన ద్వివచనములు పుంలింగమందువలెనే. సంస్కృతమున, అ. ఇ. ఉ. ఋ, కారాంతములు తప్ప ఇతరాజంత నపుంసకలింగములు లేవు. కిం. యత్. తత్. ఏతత్. సర్వ-ద్వి-అన్య- ఇతర- శబ్దములకు నపుంసకలింగములో ప్రథమా, ద్వితీయా ద్వివచనములు

బాలబోధినీ

క్రమముగా, కే.యే. తే.వీ.తే. సర్వే.ద్వే.అన్యే - ఇతరే అని యుండును. తక్కిన ద్వివచనములు పులింగములకు వలెనే యుండును. యష్మదస్మచ్ఛబ్దములకు లింగభేదము లేదు. అజంత సామాన్యశబ్దములును, చాలవఱకు సర్వనామ శబ్దములును మూడు లింగములలో నిరూపింపఁబడినవి.

మహిషీ=గేదె	సువృ=బేష్
శృంగం=కొమ్ము	ప్రాయః=రఱచుగా
అపీనం=పాదుగు	అస్తం=కవచకుండ
ఖురః=గిట్ట	స్వయం=తనంతట తాను
వాలః=తోక	ఆః=కోపార్థకము
సాన్నా=గంగదోలు	ఆతంచలి=తోడుకొనుచున్నది
మహిషః=దున్న	ఆతంచ్య=తోడుకొని
శర్కరా=చక్కెర	ఆతంచతుం=తోడుకొనుటకు
కూర్చికా=జున్న	ఆతంచయలి=తోడుపెట్టు
పీయూషం=జున్న పాలు	చున్నాడు
కుటరః=తరికంబము	ఆతంచ్య=తోడుపెట్టి
చిక్కణం=చిక్కనిది	ఆతంచయితుం=తోడుపెట్టుటకు
ఆమ=మంచిది	అనాతంచ్య=తోడుపెట్టక
యుగపత్=ఓక్కసారి	న్యంచలి=బోర్లగిలుచున్నాడు
పరారి=ముందఁబడు	న్యంచ్య=బోర్లగిలి
పరుత్=నిరుడు	న్యంచితుం=బోర్లగిలుటకు

విషమః=ఈయేడు

నన్దంచయతి=బోర్లించుచున్నాడు

అథకిం=ఒప్పుదల

నన్దంచ్య=బోర్లించి

అయే=జ్ఞప్తిదెచ్చుకొనుట

నన్దంచయితుం=బోర్లించుటకు

అరే యుష్మాకం మహిషీ కిమత్ క్షీరం యచ్ఛతిరే?
 ప్రత్యహం మానికాద్వయదఘ్నం యచ్ఛతి. తస్మి ఘృతానికం
 అక్రీత్వావవ యుష్మాకం నిత్యకృత్యం చలతీతి డాహామి. చలతి
 కింతు ప్రతిమాసం ద్వివారం ఘృతం క్రీష్యామః. తస్యాః
 వామశృంగం భగ్నమివ దృశ్యతే కిం? సా ఏకస్మిన్దినే
 లాతాచార్యమహిష్యాసహ యథ మరోత్, తదా ఏకం
 శృంగం భగ్నమానీత్. బలిద్ధాచార్యః ఏకాం గాం అక్రీణాత్,
 తస్యాః ఆపీనే ఏకః వ్రణః ఉదభవత్. తథావా పరారి అపశ్యః
 ఖలు అస్మద్గోః సాన్నాయాం వ్రణః ఉద్భూయ కథ మబాధ
 తవా? ఆయిబాలికే! క్షీరం ఆతంచద్వా పశ్య, అంబ! క్షీరం
 కాఽఽతంచయత్? బతబత అహం ఆతంచయితుం క్షీరఘట
 సమీపం అగచ్ఛం, ఏతదంతరే స్తవపః ఆగత్య అన్నార్థం
 అక్రందత్, తతః ఆతంచనం వ్యస్మరం = మఱచితిని. సమ్యక్
 గేవాన్తి ఇదానీంవా గత్వా ఆతంచయ. అంబ అంబ! మహ్యం
 ఈషత్కూర్పికాం దాస్యసివా? తాత! ఇదానీం కూర్పికా
 క్వాన్తిరే, విషమః శ్రావణమానే అస్మాకం ధేనుః ఏస
 విష్యతి, తదా యధేచ్ఛం సీయామం కూర్పికాంచ దాస్యామి;
 తాత! గత్వా క్షేద. అంబ! ఇదానీంతక్తైవ గచ్ఛామి కింతు త్వం

శర్కరయాసహ పీయూషం నదాస్యనిచేత్ అజాం కుటరం
భంజయేమి = విఘ్నగఁగొట్టెదను. అభకిం గచ్చు.

ఇప్పుడిప్పుడే చూపిల్లవాడు మెల్లమెల్లగా బోర్లనడుచున్నాడు. శేష్ షన మజ్జిగ చిక్కగా నున్నది. ఆ పాలకుండను బాగుగా కడిగి పాలయింట్లో బోర్లించుము. ఆవు, గేదె, గుఱ్ఱము, దున్న, అన్నియును మాయింటికి ఒక్కసారి వచ్చినవి. మా యావుతోకకంటె మీ యావుతోక చాల పొడుదైనది. సరే బాగుగనే యున్నది. మా యావు పొదుగుకంటె మీ యావు పొదుగు పెద్దదిగదా. తోక పెద్దదైనచో నేమిభాగ్యము; పొదుగు పెద్దదైనయెడల మిక్కిలి పాలనిచ్చును. సూర్యుడు కనబడకుండ వెళ్ళినాడు, ఇప్పటికిని మా యావు ఇంటికి రాలేదు, కారణ మేమో తెలియదు. నిరుడు మీ యింట్లో వెండినాడు నే నీ యావును కొన్నాను. ఇంతవఱకును పాలు ఇచ్చుచునే యున్నది. మీ యావు తఱచుగా ఇల్లువదలి యెక్కడకును పోదు. ఇంతలో ఎందుకు విచారము? ఆరస్తామిద నొక యావు కనబడుచున్నదే అది మీది కాదుగదా. అది తాతాచార్యులవారిది. అయినయెడల మీ యావు దాని వెనుకనే యుండును. దానికిని మీ యావు నకును ఎక్కువ సహవాసము. అదుగో మీ యావుతోగూడ నెవఁడో వచ్చుచున్నాడు. ఇంత ఆలస్య మెందుకయినదని వాని నడుగుము.

తృతీయతమస పాతః = ఎనుబదిమూడవ పాతము.

విభక్తి ప్రత్యయములు.

ప్ర.	వ.	ద్వి.	బ	అజంతములనియు హలంతము
ద్వి.	న్.	ఔ.	అః	లనియు, శబ్దములుద్వివిధములు.
తృ.	అమ్.	ఔ.	అః	అచ్చులు చివరగలవి అజంత
చ.	అ.	భ్యామ్.	భిః	ములు. ఉః- రామ, రమా, హరి,
పం.	ఏ.	భ్యామ్.	భ్యః	గౌరీ, గురు, వధూ, ధాతృ, రై,
ష.	అః.	భ్యామ్.	భ్యః	గో, నౌ, శబ్దములును వీనిం
స.	ఇ.	ఓః.	ఆమ్	హాలినవియును అజంతములు.
	ఇ.	ఓః.	సు	

హల్లులు చివరగలవి హలంతములు.

ఉః- మరుత్, దివిషత్, గీర్, వాచ్, భిషజ్, త్సుద్, లిహ్, విశ్ ఇత్యాదులు హలంతములు.

ప్రాయశః అజంతసాధారణశబ్దము లన్నియు మూడం లింగములయందు నింతకుముందు నిరూపింపబడినవి. హలంత ప్రాతిపదికములకు పైన వ్రాసిన విభక్తిప్రత్యయములు చేర్చి నచో ఆయావిభక్తు లేర్పడును. ప్రాతిపదిక మనగా విభక్తి ప్రత్యయము చేప్పుటకు, ముందున్న శబ్దముయొక్క అసలు రూపము. ఉః- 'రామ' అనునది ప్రాతిపదికము. రామ + స్ = రామన్ = రామః ఇది పదము. 'మరుత్' అనునది ప్రాతిపదికము. మరుత్ + ఆమ్ = మరుతం ఇది ద్వితీయైక వచనాలతమగు పదము.

వయినఁజెప్పిన యిరువదియొకటియు విభక్తిప్రత్యయములనఁబడును. వీనిలో అచ్చుమొదటఁగల ౧౩ ను అజాదిప్రత్యయములు. హల్లు మొదటఁగల ౮ యు హాలాది ప్రత్యయములు.

ఔ- అః- అమ్. ఔ- అః- ఆ- ఏ- అః- అః- టః- అమ్- ఇ- టః- ఈ పదుమూడు అజాదిప్రత్యయములు.

న- భ్యాం- భిః- భ్యాం- భ్యః- భ్యాం- భ్యః- ను ఈ యెనిమిది హాలాది ప్రత్యయములు.

న- ఔ- అః- అమ్. ఔ- ఈ అయిదు ప్రత్యయములకు సుట్పుత్యయములనియు మఱియొకపేరు గలదు. అనఁగా, ప్రభుమైకవచన ప్రత్యయము మొదలు ద్వితీయా ద్వినవచన ప్రత్యయమువఱకు సుట్పుత్యయములు.

రామ, అనునది అకారాంత ప్రాతిపదికము. మరుత్ అనునది తకారాంత ప్రాతిపదికము. హలంత ప్రాతిపదికములకు సుట్ ప్రత్యయములఁ జేర్చినపుడు కొన్ని మార్పులు చెందును. అట్టిమార్పులను ఆయాస్థలములలో వ్రాయుదును.

(మరుత్) శబ్దము, తకారాంతము, పుంలింగము; గాలి అని అర్థము.

ప్ర- ఏక. మరుత్ + న = మరుత్ = గాలి. ఇచట (న) లోపించినది. ఇదే మార్పు.

ప్ర. ద్వీవ. - మరుత్ + ఔ = మరుతో = రెండుగాలులు;

ప్ర. బ. మరుత్ + అః = మరుతః = గాలులు.

ద్వి- మరుత్ + అమ్ = మరుతం = గాలిని, మరుతో, మరుతః.

తృ.	మరుతా-	మరుద్యాన్యం-	ఇక్కడ మరుతోలోని తకా
			రము దికారమైనది.
చ.	మరుతే-	మరుద్యాన్యం	మరుద్యాన్యః
పం.	మరుతః-	మరుద్యాన్యం	మరుద్యాన్యః
ష.	మరుతః-	మరుతోః-	మరుతాం
స.	మరుశి-	మరుతోః-	మరుత్సు.

ఇట్లుంటే దివిషద్ శబ్దము దకారాంతము స్త్రీలింగము దేవత అని అర్థము.

దివిషద్ + న్ = దివిషద్ = దేవత,

దివిషదా = ఇద్దరు దేవతలు - దివిషదః = దేవతలు -

విషూచిః, స్త్రీ = కలరా	ఆపద్, స్త్రీ = అపవర్త
మహామూరీ, స్త్రీ = మేగు	విపద్, స్త్రీ = విపత్తు
సంకత్, స్త్రీ = సంపత్తు	అపన్నః, ఆపద నొందిన
సంపన్నః = సంపదకలవాఁడు	విపన్నః, వాఁడు.
ఉపనిషద్, స్త్రీ = ఉపనిషత్తు	మండూకః = కప్ప
హృదః = మడుగు	వల్పలః = చిన్న మడుగు

ఏతద్వత్సరే అధికశ్రావణమానే గోదావరీ పుష్కరః ఆసీత్. అధికశ్రావణ శుద్ధ తృతీయా దివనే పుష్కరప్రారంభః ఇతి కేషుచిత్ పంచాంగేషు దృశ్యతే, అధికశ్రావణ శుద్ధ నవమీ దివనే పుష్కరారంభఇతి కేషుచిత్ పంచాంగేషు దృశ్యతే. తదర్థం రాజమహేంద్రవరగ్రామే ఏకా సభా ఆచలత్. తత్సభాదర్శనార్థం పండితాః పామరాశ్చ బహు భిషాః సమావేశా. తస్మాత్ సభాయాం దివత్రయపర్యంతం

వాడు అభవత్. అంతః తృతీయాదివస ఏవ పుష్కరారంభ
ఇతి అనేకే పండితాః రాధ్ధాంత మకుర్వన్. తస్మాత్కారణాత్
వయం సర్వేపి తతైవ నిశ్చయం (అకుర్మహి = చేసికొన్నాము.)
ఁజేతు పునః దినపంచకాసంతరం తత్పురేవ ద్వితీయసభా కా
చన ఉదతిష్ఠత్. తస్మామసి సభాయాం అనేకథా వివాదాః
అసన్. అనంతరం నవమీ దివస ఏవ పుష్కరప్రవేశ ఇతి
తత్ర సిద్ధాంతమకుర్వన్. ఏతద్వృత్తాంతం వయం ఉత్తరద్వారా
జ్ఞాత్వా ఇత్థం అచింతయామ. తృతీయాప్రభృతి పుష్కర
శ్చేత్ శుద్ధ చతుర్దశ్యా పుష్కరసమాప్తిః భవిష్యతి.
నవమీం ఆరభ్య పుష్కరః చేత్ బహుళపంచమ్యా పుష్కర
సమాప్తి ర్భవిష్యతి. తతః నవమీ మారభ్య చతుర్దశీపర్యంత
దినేషు గోదావరీన్నానం కరవామ ఇతి నిశ్చిత్య = నిశ్చయించి,
తతైవ అకుర్మ. సర్వదా పుష్కరకాలః ద్వాదశదినపరిమితః
ఏతద్వత్సరే అష్టాదశదినపరిమితః అసీత్. కుత ఇతిచేత్
సిద్ధాంతద్వయ సద్భావాత్. తేన కారణేన బహుజనాః
సమావిశన్. జన సంమర్దాత్ అంతిమదినేషు విషూచిః ఉద
భవత్. అనేకే జనాః కాలమకుర్వన్. కృష్ణాపుష్కరే కథం
భవిష్యతివా న జ్ఞాయతే.

మీకేమి మీకు సంపన్నులుగదా; యొక్కడికిని కదల
నవసరము లేదు. అటులఁ బల్కెదరేమి, సంపత్తుచేత నేమి ప్ర
యోజనము? సంపత్తులు అపత్తులు అందఱును సమానములే.
నిన్నచూచిన మనుష్యుఁ డివ్వేళ లేడు. (జగత్తు అంతయు దై
వాధీనము = దైవాధీనం జగత్సర్వం); అని పెద్దలు ఊహయే

చెప్పినారా; మునుపు మహర్షు లందరు వెయ్యి యేండ్లు బ్రతికిరి. ఇప్పుడు ఆయుర్దాయము చాలవరకు (తగ్గినది=అత్యుత్.) ప్రతివాడును దైవభక్తి లేనివాడే అందుచేతనే కఱవ ఇట్లు బాధించుచున్నది. సంసారము ఒకమడుగువంటిది. పొదంకులు మొదలగువారు కప్పలవంటివారు. గడచిన ఆఱుసంవత్సరముల నుండియు దేశమందు (ఏదోయొక = యగకశ్చన) కల్లోలమే గదా. అవునుగాని అందుకు మన మేమి చేయగలము? దైవము యొక్క ఇచ్చానుసారముగా కాలచక్రము తిరుగును.

చతురశీతితమః పాతః = ఎనుబదిన్నాల్గవ పాతము.

అత్, వత్, మత్ ప్రత్యయాంతములగు తకారాంత శబ్దములు — గచ్ఛత్, ధనవత్, శ్రీమత్ = ప్రాతిపదికములు.

తకారాంత పుంలింగము

గచ్ఛత్, శబ్దము = పోవుచు, పోవుచున్న

ప్ర	- గచ్ఛత్	- గచ్ఛంతే	- గచ్ఛంతః
సం	- హేగచ్ఛత్	- హేగచ్ఛంతే	- హేగచ్ఛంతః
ద్వి	- గచ్ఛంతం	- గచ్ఛంతే	- గచ్ఛంతః
తృ	- గచ్ఛతా	- గచ్ఛదాభ్యం	- గచ్ఛద్భిః
చ	- గచ్ఛతే	- గచ్ఛదాభ్యం	- గచ్ఛద్భ్యః
ప	- గచ్ఛతః	- గచ్ఛదాభ్యం	- గచ్ఛద్భ్యః
ష	- గచ్ఛతః	- గచ్ఛతోః	- గచ్ఛతోం
స	- గచ్ఛతి	- గచ్ఛతోః	- గచ్ఛత్సు

గచ్చత్, అనునది, గమ్, అను భాతువునుండి పుట్టిన వర్తమానార్థక విశేషణము. గమ్ అనునది భాతువుయొక్క మూలము; గచ్చ అనునది భాతువుయొక్క ఆదేశము. $గచ్చ + అత్ = గచ్చత్$. అత్ అనునది వర్తమానార్థక విశేషణప్రిత్యయము. ఇప్పుడు గమ్ భాతువు, గచ్చత్ శబ్దముగా మారితే, లింగ, వచన, విభక్తులు గలదియైనది. ఇటులనే ప్రాయశః ప్రలిఖనమైనది భాతువునకును వర్తమానార్థక విశేషణరూపము నీర్పడును. ఉ:- పచ్ + అత్ = పచత్.

తకారాంత పుంలింగము

ధనవత్ శబ్దము = ధనముకల, ధనముకలవాఁడు.

- ప్ర - ధనవత్ - ధనవంత - ధనవంతః
 సం - హేధనవత్ - హేధనవంత - హేధనవంతః
 ద్వి - ధనవంతం - ధనవంత - ధనవత్ + అః =

ధనవతః. మొదలుకొని

చివరవరకు గచ్చత్ శబ్దమువలెనే.

తకారాంత పుంలింగము

శ్రీమత్ శబ్దము = లక్ష్మీకల, లక్ష్మీకలవాఁడు

- ప్ర - శ్రీమత్ - శ్రీమంత - శ్రీమంతః
 సం - హేశ్రీమత్ - హేశ్రీమంత - హేశ్రీమంతః
 ద్వి - శ్రీమంతం - శ్రీమంత - శ్రీమత్ + అః =

శ్రీమతః. మొదలుకొని

గచ్చత్ శబ్దమువలెనే యుండును.

తకారాంత పుంలింగము మహత్ శబ్దము=గొప్పవాడు.

ప్ర - మహా - మహంతో - మహంతః

పం - హేమహా - హేమహంతో - హేమహంతః

ద్వి - మహంతం - మహంతో తక్కినది గచ్ఛత్
శబ్దమువలెనే యుండును.

వత్, మత్ ప్రత్యయములకు (కల) అని అర్థము. మకార అకార ఆకారాంత సామవాచకములకు (వత్) ప్రత్యయమును, తక్కిన అజంతనామ వాచకములకు (మత్) ప్రత్యయమును చేర్చవలయును. ||౧|| ఉ:- కిమ్ శబ్దము, మకారాంతముగనుక [కిమ్+వత్] కింవత్=ఏమిగల అని అర్థము.

ఉ:-(భాగ్య) శబ్దము అకారాంతము గనుక [భాగ్య+వత్] భాగ్యవత్ = భాగ్యముకల అని అర్థము.

(భార్య) శబ్దము ఆకారాంతము గనుక [భార్య+వత్] భార్యవత్ = భార్యకల అని అర్థము.

(బుద్ధి) శబ్దము—ఇకారాంతముగనుక (బుద్ధి+మత్ = బుద్ధిమత్=బుద్ధిగల అని అర్థము.

(శ్రీ) శబ్దము - ఈకారాంతము గాన (శ్రీ+మత్) = శ్రీమత్ = సీరిగల అని అర్థము.

(ధేను) శబ్దము - ఉకారాంతముగాన (ధేను+మత్) = ధేనుమత్ = ఆవులుగల అని అర్థము.

(వధూ) శబ్దము. ఉకారాంతముగాన (వధూ+మత్) = వధూమత్ = స్త్రీలుగల అని అర్థము.

(పితృ) శబ్దము - ఋకారాంతముగాన పితృ+మత్ = పితృమత్ = తల్లిదండ్రులు గల అని అర్థము.

(గో) శబ్దము - ఓకారాంతము గాన (గో+మత్) = గోమత్ = గోవులుగల అని అర్థము.

బుద్ధి శబ్దము మొదలు, గోశబ్దమువఱకుగల ఆఱు శబ్దములును, మకార, అకార, ఆకారాంతములలో (జేరలేదు గాన) వైవిధిప్రకారము (మత్) ప్రత్యయము చేర్చబడినది. ఇటులనే తక్కిన అజంతములకును జూడవగు. ॥౧

మకార, అకార, ఆకారోపధకములగు నామవాచకము లకుఁగూడ వత్ ప్రత్యయమే చేర్చబడవలయును. ॥

ఉ:- (లక్ష్మీ) శబ్దము-మకారోపధకము. ఉపధ అనఁగా తుదివర్ణమునకు ముందువర్ణము. లక్ష్మీశబ్దములో తుదివర్ణము ఈకారము; దానికి ముందువర్ణము, మకారము. కావున, మకారము, ఉపధ యైనది. అందుచే, లక్ష్మీశబ్దము, మకార ముపధగాఁ గల్గెదై, మకారోపధక మనిపించుకొన్నది. లక్ష్మీ శబ్దము మకారోపధకమగుటవలన, వైరెండవ విధిచేత (వత్) ప్రత్యయమునే దీనికి జేర్చవలయును. లక్ష్మీ + వత్ = లక్ష్మీవత్ = లక్ష్మీగల. ॥

అకారోపధకమున కుదాహరణము:- (యశస్) శబ్దము అకారోపధకముగాన, యశస్ + వత్ = యశస్వత్ = యశస్సు ల. ॥

ఆకారోపధకమున కుదాహరణము:- (భాస్) శబ్దము ఆకారోపధకముగాన భాస్ + వత్ = భాస్వత్ = తేజస్సుగల. 3॥

పై రెండువిధులలో, మొదటివిధికి (యవమత్) అనునది, అపవాదము. రెండవవిధికి [భూమిమత్] అనునది, అపవాదము. ఏలయనగా, [యవ] శబ్దము, అకారాంతమగుటచే, మొదటివిధి ప్రకారము, [వత్] ప్రత్యయమును గ్రహించుటకు బదులు [మత్] ప్రత్యయమును గ్రహించినది. [భూమి] శబ్దము మకారోపధకమగుటచే, రెండవవిధి ప్రకారము [వత్] ప్రత్యయమును గ్రహించుటకు బదులుగా [మత్] ప్రత్యయమును గ్రహించినది.

యవమత్-భూమిమత్ శబ్దములు వైవిధ్యులకు లొంగలేదు గాన అపవాదము లనబడెను. ఇట్టి, వత్ప్రత్యయాంత, మత్ప్రత్యయాంతశబ్దము లన్నియు [మతుబంతము] లని చెప్పబడుచు, ధనవత్-శ్రీమత్ శబ్దములవలెనే నడచుచుండును.

[తావత్-యావత్-ఏతావత్ ఇయత్-కియత్] శబ్దములును ధనవత్, శబ్దమువంటివే.

భగవాన్=భగవంతుడు,	చికిత్సతి=కుదుర్చుచున్నాడు
[తాజ్యండు	తక్షతి=చెక్కుచున్నాడు
భవాన్=నీవు	వధతి=వధించుచున్నాడు
తత్రభవాన్=తాజ్యండు	భర్జతే=వేచుచున్నాడు
వాసుమాన్=వాసుమంతుడు	(మంగలములో వడ్లు
భారీ=పుట్టి	మొనలైనవి వేగించుట.)

ప్రళయకాలే సర్వప్రపంచః నశ్యతి. తదా సర్వత్ర జలమేవ దృశ్యతే. తస్మిన్కాలే శ్రీమా నారాయణః లక్ష్మ్య సాకం ప్రళయముద్రే నిద్నాతి. ఏవం శతతత్సరవర్ంతం

భగవాన్ నిద్రాం అనుభూయ అనంతరం లక్ష్మ్యైః పార్థ
 సయా ప్రళయసముద్రే నిద్రాతః ఉత్థాయ సర్వత్ర పశ్యతి.
 తస్మిన్ సమయే జలంవినా అన్యత్ కిమపి నదృశ్యతే. తదా
 నారాయణః ఇదానీం అహం సృష్టిం కథం కరవాణిషతి చింత
 యన్ స్వః స్వమేవ ధ్యాయతి. పశ్యాత్ భగవతః నాభిప్రదే
 శాత్ ఏకం పద్మం ఉద్భవిష్యతి. తస్మాత్పద్మాత్ ముఖచతు
 స్తయ సహితః ఏకః మహాపురుషః ఉత్థాస్యతి. తస్య నామ
 ధేయం చతుర్ముఖః ఇతి - సవన అనంతరం క్రిమశః స్వ
 లోకాన్ (సృష్ట్యతి=సృజించు) పునఃసర్వే లోకాః ఉద్భ
 విష్యంతి; సముద్రాః పర్వతాః సూర్యః చంద్రః నక్షత్రాణి
 వృక్షాః మృగాః సర్వపదార్థాశ్చ దృశ్యంతే. ఏవమేవ సర్వదా
 కాలచక్రం భ్రమతి. భగవత్ సృష్టేః ఏకదాపి సమూప్తిః నాస్తి.
 భగవదాజ్ఞానుసారేణ బ్రహ్మది సిద్ధీలికాంత జీవసమూహః
 ప్రవర్తంతే. భగవతః ఆశక్యం కించిదపి నాస్తి. అస్తాకం మాతా
 భగవాన్, పితా భగవాన్. సర్వథా సవన అస్మద్రక్షికః. సర్వ
 ప్రపంచం భగవాన్ సృష్టికాలే సృజతి. మధ్యకాలే రక్షతి. అంత
 కాలే వధతి. సృష్టిః దైవీ, ఆసురీ ఇతి ద్వివిధా. దైవసృష్టౌ
 సర్వత్ర భగవద్భక్తిః వేదశాస్త్రయోః విశ్వాసః 'వర్ణాశ్రమా
 చ్ఛారానుసరణం కామకరోధ లోభమోహ మదమాత్సర్యా
 భావః భూతదయా అహింసా సత్యం పరోపకారబుద్ధిః ఏతా
 దృశాః ఆనేకే సుగుణాః దృశ్యంతే. ఆసురసృష్టౌ సర్వేషా
 మర్థనాః దృశ్యంతే. సర్వదా నారాయణః ధర్మం పరిపాలయన్
 వతేతే. యదాయదా ధర్మస్య హానిః సంభవిష్యతి తదాతదా

రామకృష్ణాద్యవతారాః స్వీకృత్య పునఃధర్మస్థాపనం కరిష్యతి.
ఏషః భగవతః స్వభావః.

మాయెంట్లో థాన్యమును వేగించుచున్నారు. మాయెంట్లో ఎల్లుండి పెండ్లి జరుగును కాబట్టి పేలాలు కావలయును. మీకు ప్రతిసంవత్సరము(ఎన్ని పుట్లథాన్యము=కతిథాన్యభార్యః కియత్థారిపరిమితథాన్యం,) పండును? మీకు (లెండు పుట్లథాన్యము=భారీద్యయమితథాన్యం,) పండును. మొన్న మీ బావమఱుడికి జ్వరమువచ్చినదిగా, యెవడు కుదిర్చినాడు? బలిద్దాచాద్యుడు కుదిర్చినాడు. అతనికి వైద్యశాస్త్రమునందు ప్రవేశమున్నదా? ఉన్నదనియే చెప్పుచున్నారు. అతఁ డెవని యొద్ద వైద్యశాస్త్రమును చదివినాడు? (ఆశ్వినీదేవతలయొద్ద=దససమీపే) చదివినానని చెప్పును. ఆశ్వినీదేవత లెందలు, వారెక్కడనున్నార? వారిద్దరు. వారు స్వర్గమునందు దున్నారట. అయినచో ఇతఁడు భూలోకమందు ఉన్నాడంగదా. స్వర్గమునందున్న ఆశ్వినీదేవతలయొద్ద ఎట్లు శాస్త్రమును చదివినాడు? వారు అతనికి ప్రతిదినమును స్వప్నమునందు పాఠమును, (చెప్పుచుండెడివారట=వదంతౌఆస్తాంకిల.) బాగుగనే యున్నది. ఇతఁడెచ్చటనైన రోగమును కుదిర్చినా? కుదిర్చినాడో లేదో నాకు తెలియదుకాని, (వీలున్నంతవఱకు=యథావకాశం,) తనయొద్దకు వచ్చిన ప్రతివానిని తన గురువుగారి యొద్దకే పంపించును. నీమాటలు చిత్రముగానున్నవే. ఇప్పుడు మీ బావమఱుడి స్థితి యెట్లున్నది? నలుగురితోపాటు=చతుర్భుస్సమమేవ) ఉన్నది. నీమాటలకర్థము తెలియదుగాని ఇప్పుడు మీ బావమఱుడి యెక్కడనున్నాడు? (ఇంకను ఏమి చెప్పెద

నయ్యా=ఇతోపి కింస దేయం భోః,] (తెలిగించి చెప్పవలెనా యేమిటి=అంధీకృత్య వ క్తవ్యంకిం,) అయితే చెపుతాను విను. మాబావమఱిది అశ్వినీదేవతలయొద్ద, (మందు పుచ్చుకొను చున్నాడు=బోషణం నేవలే.) [అయ్యో, చచ్చినాడా ఏమి టయ్యా? =బత కాలముకరోత్కింభోః] లేదు లేదు=నహినహీ. వాడు కాలముచేయలేదు. బలిద్ధాచార్యుడే మాబావమఱిదిని, [కాలముచేయించినాడు=కాల మకారయత్.] ఇప్పుడు స్వర్గములో నున్నాడు.

పంచాశీతితమః సాతః=ఎనుబదియైదవసాతము.

(భూ) థాతువు = అగుట లేక ఉండుట - పర సైవది.

వతకామానకాలము

వ	ద్వి	బ
సృ- భవతి.	భవతిః-	భవంతి-
మ- భవసి.	భవథః-	భవథ-
ఉ- భవామి.	భవావః-	భవామః

భూత

సృ- అభవత్ -	అభవతాం.	అభవత్
మ- అభవః.	అభవతం.	అభవత-
ఉ- అభవం.	అభవావ-	అభవామః

అశీరాది.

ప్ర- భవతు.	భవతాం.	భవంతు
మ- భవ.	భవతం.	భవత
ఉ- భవాని.	భవావ-	భవామః

విభ్యాది.

ప్ర- భవేత్.	భవేతాం.	భవేయః
మ- భవే:	భవేతం.	భవేత.
ఉ- భవేయం	భవేవ.	భవేసు.

భవిష్యత్.

ప్ర- భవిష్యతి.	భవిష్యతః	భవిష్యంతి
మ- భవిష్యసి.	భవిష్యథః.	భవిష్యథ.
ఉ- భవిష్యామి.	భవిష్యావః.	భవిష్యామః.

కీయానిష్పత్తి.

ప్ర- అభవిష్యత్.	అభవిష్యతాం.	అభవిష్యత్
మ- అభవిష్యః.	అభవిష్యతం.	అభవిష్యత
ఉ- అభవిష్యం.	అభవిష్యావ.	అభవిష్యామ

వంద్ = నమస్కరించుట, ఆత్మ నేపది.

వర్తమాన కాలము

ప్ర- వందతే.	వందేతే.	వందంతే
మ- వందసే	వందేథే.	వందధ్వే
ఉ- వందే.	వందావహే.	వందామహే

భూత

ప్ర- అవందత.	అవందేతాం.	అవందంత
మ- అవందథాః	అవందేథాం	అవందధ్వం
ఉ- అవందే.	అవందావహి	అవందామహి

అశీరాది

ప్ర- వందతాం-	వందేతాం-	వందంతాం-
మ- వందస్వ-	వందేథా-	వందిభ్యం
ఉ- వందై-	వందావన్నా-	వందామన్నా-

విధ్యాది.

ప్ర- వందేత-	వందేయాతాం-	వందేర-
మ- వందేథా-	వందేయాథాం	వందేభ్యం
ఉ- వందేయ-	వందేవహి-	వందేమహి-

భవిష్యత్.

ప్ర- వందిష్యత్.	వందిష్యేత్.	వందిష్యంతే
మ- వందిష్యన్-	వందిష్యేథ-	వందిష్యభ్య-
ఉ- వందిష్య-	వందిష్యావహి-	వందిష్యామహి-

క్రియా-నిష్పత్తి

ప్ర- అవందిష్యత్-	అవందిష్యేతాం-	అవందిష్యంత-
మ- అవందిష్యథా-	అవందిష్యేథాం	అవందిష్యభ్యం
ఉ- అవందిష్య-	అవందిష్యావహి-	అవందిష్యామహి-

ప్రభమసంఘభాతువులలోఁ బ్రాయశఃపరస్మై పదులన్నియు, భవతి, అనుదానివలెను, ఆత్మనేపదులన్నియు, వందతే అనుదానివలెను చెప్పుకొనఁబడవలయును. అన్, క్త్, అను క్రియలు ద్వితీయసంఘములో చేరినవి గాన వానిరూపము లీ క్రింద వాయఁబడును.

అన్, పరస్మైపది = ఉండుట, ఆగుట

వ ర్త.

భూత.

ప్ర. అస్తి-స్థః సంతి

అసీత్ - ఆప్యైః - అసౌ

మ. అసి-స్థః స్థ

అసీః ఆస్తుః - అస్తు

ఉ. అస్మి-స్వః స్మృః

ఆపః ఆస్వ - అస్మ

ఆశీరాది.

విభ్యాది

అస్తు-స్తాం-సంతు

స్మాత్ - స్మాతాం-స్మృ

విధి-స్తం-స్త

స్యాః-స్యైం-స్యై

అసాని-అసావ-అసామ

స్యాం-స్యైవ-స్యైమ

అన్, భాతువునకు, భవిష్యత్తు, క్రియానిష్పత్తి, ఈ రెండును భూభాతుపుయొక్క రూపములే. ఉ॥ భవిష్యతి భవిష్యతః-భవిష్యంతి; అభవిష్యత్ - అభవిష్యతాం - అభవిష్యన్ - తస్మిన్ రెండు పురుషములును ఇటలే.

కృ, ఉభయపది = చేయుట.

(పరస్మై) వ ర్త మా స ము

కరోతి

కురుతః

కుర్వంతి

కరోమి

కురుథః

కురుథ

కరోమి

కుర్వః

కుర్మః

భూ త ము.

అకరోత్.

అకురుతాం

అకుర్వా

అకరోః

అకురుతం.

అకురుత

అకరవం.

అకుర్వ-

అకుర్మ

ఆ శీ రా ది.

కురుతాం-	కురుతాం	కురుతాం
కురుతాం-	కురుతాం-	కురుతాం
కురుతాం-	కురుతాం-	కురుతాం

వి భాగ్య ది.

కురుతాం-	కురుతాం-	కురుతాం
కురుతాం-	కురుతాం-	కురుతాం
కురుతాం-	కురుతాం-	కురుతాం
కురుతాం-	కురుతాం-	కురుతాం

భవిష్యత్ - కరవ్యత్...

భవిష్యత్ - కరవ్యత్...

(అర్చన) వ ర్త మా న ము

కురుతే	కురుతే	కురుతే
కురుతే	కురుతే	కురుతే
కురుతే	కురుతే	కురుతే

భూ త ము

అకురుతే-	అకురుతే-	అకురుతే
అకురుతే-	అకురుతే-	అకురుతే
అకురుతే-	అకురుతే-	అకురుతే

ఆ శీ రా ది.

కురుతాం-	కురుతాం	కురుతాం
కురుతాం-	కురుతాం	కురుతాం
కురుతాం-	కురుతాం	కురుతాం

వి థాన్ద ది.

కుర్వీత.	కుర్వీయాత్.	కుర్వీయే.
కుర్వీతాః.	కుర్వీయాథాః.	కుర్వీయంతః.
కుర్వీయ.	కుర్వీయహి.	కుర్వీయహి.
	భవిష్యత్.	భవిష్యతే ...
	క్రియాఽనిష్పత్తి.	అకరంభ్యతే ...
	వంశిష్యతే.	అనంశిష్యతే, నతే

యదా రామలక్ష్మణౌ (ద్వాబశహాయనౌ = పుష్కరేణ దేంద్రవారు) ఆస్తాం తదా దశరథః రాజ్యభంగం సంస్మరిపి శ్రీరామే కదా స్థాపయేయం, కదాహి ఏతయోః వివాహాః భవిష్యతీతి విచారయన్ ఆసీత్. ఏతదంతరే విశ్వామిత్రో నామ కశ్చన మహర్షిః అహహాత్వాన్ అగత్య వృద్ధం గళరథం [[దక్షా భామసకా=మూడందలచిన మూడసించు] రాజకుంభికః శ్చాన్ద్రాస్థితాన్ భృత్యాన్ చ్చిత్తి ఏవ మనదత్.

“భో, భోభృత్యాః భవద్గృహస్థం విశ్వామిత్రః అగత్య బహి స్థితీతి నృసం విజ్ఞాపయతే”తి. తతః ఏకః ద్వారపాలకః రాజసభాం ప్రవిశ్య భూపాలకస్య (పురతః=ఎదుట) వందవత్ = కట్టువలె, పతిత్వా ఉత్థాయ భోః రాజాధిరాజమహారాజ దశ రథభూనాయక ! కశ్చన మహానునిః విశ్వామిత్రనామధేయః అగత్య అన్యద్బహిర్భూతే తిష్ఠతీతి వ్యజ్ఞాపయత్. రాజా తస్మిన్ నమేవ సింహాసనాత్ ఉత్థాయ విశ్వామిత్రాభిముఖం గత్వా తస్య పాదభూషం స్వమస్తకే భృత్యా స్వభార్యయా కౌసల్యయా శుద్ధోదక మానాయ్య మహర్షేఃపాదౌ ప్రహేళ్య పాదోదకం

శిరసి ధృత్వా విశ్వామిత్రస్య హస్తం స్వహస్తేన గృహీత్వా తం
మహామునిం శనై స్పృశంతి రానీయ సింహాసనే ఉపావిశ్య యతః
తతః అగతం మునిం దుశలప్రత్యైః తోషయిత్వా అగతాయ

మునయే అర్చ్యపాద్యాదిభి ర్యథావిధిపూజాం సమర్ప్య మహావై
అద్యఖిలు మనుజన్మ సఫల మూనీత్, వయం సర్వథా ధన్యాః,
అస్మత్పితృదేవాః స్వర్గస్థాః ఆనన్, అస్మాకం వంశః అతీవ
పవిత్రః ఆనీత్. శ్రీమతాం=వచనవారియొక్క, అగమనకారణం

కింనాభవేత్ శీఘ్రమూర్క్షావయతః యున్మదాశ్రమిభూమయః
[నూరమ్మగాది బాధారహితా స్సంతఖిలు, యుష్మాకం స్నాన
సంధ్యాద్యనుష్ఠానాని (సర్విష్ణుం=విష్ణు ములేగుండ,) చింతి
ఖిలు, శ్రీమద్విః పోషితాః] [నారిణిశోరః = లెవెట్లలు]
యుష్మాకం ఉత్సృగేషు ఉపవిశ్య యుష్మాకం చిలుకాన్
[కాంతిః = నాకుచు, యుష్మాక్ సంతోషయంతి ఖిలు. ఏతే

ద్రాజ్యం సర్వమపి యుష్మదీయం, వయంసర్వేపి యుష్మదీయాః,
త్వయా సందేహః నశర్తవ్యః; శీఘ్రం యుష్మత్కార్యం వదతః;
తత్తేజమేవ సాధయిష్యామి-తి బహుధా ప్రార్థయత్. అనం
తరం విశ్వామిత్రః మహాసంతోషేణ హేరాజ్ఞ త్వం సత్య
వాక్యః భవ. త్వత్కృపయా సర్వథా అస్మాకం క్షేమః
ఏవ, నకించిదపి అశుభం వర్తతే. కింతు ఇదానీం ఏకం

యజ్ఞం కర్తుకామః అస్మి. మారీచ సుబాహునామధేయా
ద్వౌ రాక్షసా మమయజ్ఞం నాశయంతౌ విష్ణుం కుదుతః. తౌ
రాక్షసౌ మారయిత్వా యజ్ఞసంరక్షణం కర్తుం తవపుత్రౌ రామ
లక్ష్మణౌ ఏవ సమర్థౌ. తస్మాత్కారణాత్ తౌ ద్వౌ మయా

సోకం ప్రేషయ ఇత్యుచ్చతో. ఏతద్వాక్యాని శ్రుత్వా దశ
రథః ఆమూర్ఛతో. కుతఃకథితే, రామే దశరథస్య అతీవ ప్రీతిః.
ఈషత్కాలానంతరం దశరథః ఏవ మవదత్.

ఓ మహానుభావా! రామలక్ష్మణులు ససివాండ్లు,
వారికి యుద్ధమునందు శక్తిలేదు. కావున రాక్షసులతో యుద్ధ
ము చేయఁజాలరు. నేను మీవంట వచ్చి రాక్షసులను జంపి
మీయజ్ఞమును గాపాదెదను. రామలక్ష్మణులను బంధుఁజాలను,
అనియ నెను. ఓరాజా! నీవు మొదటనే [నేకొరినకార్యమను=
మదపేక్షితకార్యం] చేయుదుననియు, సం దేహము లేనియు
ప్రతిజ్ఞ చేసి యిప్పుడు మరల నసత్యమాయించుంటివా? ఇది నీకు
తగదు, నీకీరాజ్యముచేయుట కలవికాదు. రామలక్ష్మణులే చేయ
గలరు. రామలక్ష్మణులయొక్క శక్తిని నీదేమి గొలుంగుచున్నా?
నే నెఱుంగుదును. వశిష్ఠాది మహాముని లెఱుంగుచును.
రాముఁడు మనఃషడ్వహాత్రుఁడనియొంచకుము. మా చింతయె
రాముడు భగవంతునియొక్క అవతారము, లక్ష్మణుఁడు
శేషునియొక్క అనతారము, వారిద్దఱును భూభారమును [తొలఁ
గించి=ఆసీయ] సజ్జనులను బాలించుటకు [అతరించిరి=అవా
తరతాం] కావున వారి కెంతమాత్రమునుభయములేదు. వారిని
నావెంటఁ బంపుము. నీకు సం దేహమున్నయెడల మీగురువగు
వశిష్ఠు నడుగుము. ఆయన నీసం దేహమును [పోగొట్టును=నివా
రయేత్] అని విశ్వామిత్రుఁడు కొంచెము కోపముతో బతిర
ఘనిగూర్చి పలికెను. పిమ్మట దశరథుడు [భయపడుచు=త్రసత్]
[ఏమియుఁ జెప్పఁజాలక=మిమి వక్తుం అశక్తః భూత్వా] తుదకు

వశిష్టుని యొద్దనుండి ఆయనకు సమస్తాభిషేకము చేసి ఆయన యొక్క అర్హత అన్ని డ కూర్చుండెను. వశిష్టుడు వశిష్టుడు వచ్చిన గాజాను జూచి, ఏమి గాజా! చింతాకాగ్నితుని నలె కనబడుచున్నావని యడిగెను. తరువాత గాజిట్లునియె. పివశిష్టా రామలక్ష్మణులను నడవెంట బంపుమని విశ్వామిత్రుడు సన్న అడుగుచున్నాడు, నేను బంపజాలనని యంటిని, ఆ మాటను విని విశ్వామిత్రుడు ఇంచుక కోపగించెను. అటుతరువాత, నే (నేమిచేయుటకు దోచువాడ నగుచు = కింకర్తవ్యతా మూఢస్యక) నీ యొద్దను వచ్చితిని అని చెప్పెను అపుడు వశిష్టుడు తొంచెను సన్ని, యోగాజా! నీ ప్రాసం దేవబుడవద్దు = మీ సుశయం కును నీ యొద్దను గొడుగులను అతనితో బంపుము. మీ అందరికిని జేమము కాంగల దనినెను.

వడశీతితమఃపాతః = ఎనుబదియాతివ పాతము.

కృకచారకః = కొఱవము

జానక = ఎటుంగుచున్న

కృకం = ముచ్చిలిగుంట

లినక = అంటుకొనుచున్న

బుడిపె

లునక = కోయుచున్న

కృకాటికా = ముచ్చిలిగుంట

పునక = పవిత్రము చేయుచున్న

కంజాకః = తవుడు

వృణక = వరించుచున్న

కంటకారికా = నాకుడు

గ్రధ్నక = కూర్చున్న

కతకః = చిల్లచెట్టు

కుష్టాతి = పిండుచున్నాడు

కండుకః = బంటి

కుష్టక = పిండుచున్న

కనీనికా = నల్లగ్రుడ్డు

కుపిత్యా = పిండి చున్నాడు

కపిశీర్షకం = బురుజు

మృద్వాతి = పొడి చేయు

కంబుకా=వెన్నేరు	మృద్నక=పొడిచేయుచున్న
[కంఠకః=కొనెడువాడు	మృదిత్వా=పొడిచేసి
కరంకః=తాంబూలపుబీడి	మర్దితుం=పొడిచేయుటకు
కుల్మాషః=గుడ్డిభృ	సునోతి=రసముపిందుచున్నాడు

[నకారముపొల్లు చివరగల వైశబ్దిమాలన్నియు, వెనుక వ్రాసిన గచ్చత్ శబ్దమువలె, తకారంతమాలగు వర్తమా నార్థక విశేషములు]

బభిష్థాచార్యః త్వా వశ్యో అశ్శీణత్. ప్రతిసం
 ప్రాతఃకాలే ఉత్థాయ దంతధావనాదికృత్యాని నిర్వర్త్య
 క్రశచారకం గృహీత్వా అశ్వయోః సమీపం గత్వా
 యామవర్ణంతం అశ్వో క్రశచారకేణ వివిలీకుంశ్చ కాల
 క్షేపం కరోతి. అపరితం తయోః తృణాపకం దత్వా తదా
 స్నానార్థం గచ్ఛతి. తనం స్త్రీతేపి తా+అశ్వో = తానశ్వో,
 కిన్యాంచి [దాతౌ] కుత్రవా [అపలాయ. తాం=హరిహరియనవి]
 ప్రతిద్యుః=మఱునాడు] ప్రాతదత్తాయ బభిష్ఠః అశ్వో [మూర్ధ
 యితుం=వెడకుటకు,] అగచ్ఛత్. సర్వప్రదేశేషు [భామం
 భామం=అరిగితిరిగి] శ్రాంత్యా అంతతః ఏకస్మిన్ కారావరణే
 తా అశ్వత్. ఏతేనాశ్వస్య ఆణకాష్టకపరిమితం పణం
 దత్వా అశ్వో మోచయిత్వా గృహ మనయత్. దినచక్షుష్ట
 యానంతరం బభిష్ఠస్య ద్వితీయపుత్రః శ్శైరవాచార్యః ఏక
 మశ్వం బంధనాత్ మోచయిత్వా త మూడువ్యా కుత్రవా
 ప్రయాణ మకరోత్. ద్వితీయాశ్వస్య కృతాటికాయాం ఏకః
 వ్రణః ఉద్భూయ కృకం సర్వమ ప్యఖాదత్. ఏకః వైద్యః

అగత్య సమూలం కంటకారికాం కంబుకాకందంచ సమ్యక్
 అవహత్య=దంది, ప్రణే బధానేతి బలిద్ధాచార్యాయ అవదత్.
 సోపి త్తథేవాకరోత్. కింతు చికిత్సా నిర్ధకాసీత్. అశ్వః కాల
 మకరోత్. అబ్రహ్మణ్యం. సః వైద్యః, కః ఇతి మన్యసే!
 అస్మత్ శ్వాసకాయ యః దోషథ మయచ్ఛత్ సవవ. తస్మా
 దేవ తథాఽభవత్. బలిద్ధాచార్యః తస్య వైద్యస్య హస్త
 లాఘవం జానన్ అసి తథా కిమర్థమకరోద్వా. మాసానంతరం
 ద్వితీయాశ్వం (చక్మానశిష్టం=తోలు మిగిలినదానిని) కృత్వా
 భైరవః గృహమానయత్ బలిద్ధః ప్రత్యహం మానికాద్యయ
 మితాన్ చణకకుల్మాషాన్ తస్మై అశ్వమ యచ్ఛాన్
 (మాసవ్యయేన=నెండునెలలో) అశ్వం పునరసి అబలయత్.
 చేత్సిం అశ్వస్య వామనేత్రీకనీనికాయాం కంటకః అలగత్.
 తదర్థం చికిత్సా కృతా. తయా చికిత్సయా వామనేత్రబాహ
 న శాంతా (బాధంభలు=సరేగదా,) దక్షిణనేత్రమపి సప్త
 మాసీత్. (ఏరంచ=ఇంతకు) ఇవానీం బలిద్ధాచార్యస్య అశ్వః
 సర్వథా అంధః ఆసీత్, తథాపి మానికాద్యయమిత చణక
 కుల్మాషభక్షణే తావత్ ఈషదపి లోపః నాస్తి. ఆశ్చర్య
 మాశ్చర్యం మనుష్యగి కింకర్తుంశ క్తః? దైవానుకూల్యాభావే
 సర్వమ ప్యేవ పేవ భవిష్యతి.

పిమ్మట బలిద్ధాచార్యుని లాగుట్టమును అమ్ముటకు ప్రయ
 త్నము చేసెనుగాని ఒక్కడును కొనెనువాఁడు కనబడలేదు.
 బలిద్ధాచార్యుని కొడుకు యోగ్యుడేనా; యోగ్యుడేకాని, అ
 యోగ్యశబ్దమునకు ముందు అకారమున్నది. వాని పువర్తన

యెటువంటిదయ్యా? చెప్పెదను వినుము. వానికి ప్రతిరోజును తమలపాకుల బీడిలనిమిత్తం కనీసము=అధముం, రెండణాలయినను తావలయును=అపేక్షితం. పొడుము, సరేసరి=బాధమేవ బాధం. చుట్టలువగైరాలక్రింద=ధూమపానాదినిమిత్తం, రెండణాలకు తక్కువకాదు. ఇంతసేను చదువేమయిన ఉన్నచా? చదువుటకు వానికి ఏలేలేదు. ఏలయనఁగా వాడు ఈ మధ్య, కోటబురుజుమీద నెక్కి=కోట్టకపిశీర్షకం ఆరుబిల్లి, బంతి ఆమచు=కందుకేస ఫేలక, అక్కడనుండి క్రిందపడెను. అప్పుడు చేయి కొంచెము నొప్పిపెట్టినదట = అశూలత్కిల. అప్పటి నుండియు, తండ్రి స్కూలునకు పోవద్దన్నాడు. చేతి నేమి చేసిరి? తవుడు, వేగించి=భృష్ట్యా, అయిదాటురోజులవఱకు= పంచషడినపర్యంతం, కట్టినారు. దానితో చేయి కుదిరినది= అగద్యత. అయితే తండ్రి వాని నెందుకు బడికి పంపాడు? ఇంగ్లీషుబళ్ళలో చదువు తక్కువ, ఆట లెక్కువ, అట. అందు చేత, మాన్పించినాడు=వ్యరమయత్. వానికి పెండ్లిచేసినాడా? ఎట్లో ఒకట్లు మొన్నవై శాఖమాసములో ఒకపిల్లను తెచ్చి, ముడిపెట్టినాడు=అబధ్నాత్. అల్లునకు = జామాతుః, ఏమయినను కట్నము=శుల్కం, ఇచ్చినారా? కట్నములాగేయున్నది=శుల్కఇవై వాస్తవి, అపిల్లతగాదాలలోనున్నదట=వివాదస్థాకిల. అదేమిటి? అపిల్ల నిదివఱకు మేనమామయెత్తికొనిపోయి పెండ్లిచేసికొన్నాడట, పిమ్మట పిల్లతండ్రి దానితాడు తెంపి యింట్లోనుంచుకొన్నాడట, వాడు వ్యాజ్యము వేసినాడట,

ఆచార్యశిష్యము తాయాకు పిల్లలు తగభియోగ సంబంధిన కన్యా కీల, ఈసమాచారమంతయు ధైర్యపునీకే సంక్షిప్తమున తెలుపవలయునని యాచార్యులచేసినది. ఇప్పుడు బలిద్యాచార్యులు లబ్ధిపై లబలరేఖ మొత్తుకొనుచున్నాడట=ఏలనని కీల.

ఉపాధితితవః పాశఃఎను వియోజవపాతము.

అక, అంతుములనియు, ఇక, అంతములనియు, నకా రాంత ప్రాప్తిపరిణామములు రెండు విధములు. ఉ:- మహిమక, శబ్దము అన్నంత ప్రాప్తిపరిణామము, కుటిక శబ్దము ఇన్నంత ప్రాప్తి పరిణామము. అక, అంతప్రాప్తిపరిణామము మరల రెండువిధములు ఏకహల్పార్థక అన్నంతములనియు, సంయోగశూర్వక అన్నంతములనియు. ఉ:- 'మహిమక' ఇది ఏకహల్పార్థక అన్నంతము. ఏలయనగా, మహిమక అనుదానిలోని అక, అనుదానిని విడదీసినపుడు, మహిమ్+అక అని ఉండును. దీనిలో అక అనుదానికి శూర్వమందు అనగా ముందు మకారమునెడి యొక్కహల్లే యున్నదిగాన 'మహిమక' అనునది ఏకహల్పార్థక అన్నంతమునది. ఇక 'అత్మక' అనునది సంయోగ శూర్వక అన్నంతము. ఏలయన, 'అత్మక' అనుదానిలోని 'అక' అనుదానిని విడదీసినచో, ఆత్మ+అక అనియుండును. దీనిలో 'అక' అనుదానికి ముందు తకార మకారము లనెడు రెండు హల్లులున్నవి. కావున 'అత్మక' అనునది సంయోగ శూర్వక అన్నంతమునది. సంయోగ మనగా అచ్చు చేరని హల్లులగుంపు.

నకారాంతములకు హలాదిప్రత్యయములు పరచుచుచో
నకారము లొనించును.

మహిమక శబ్దము నకారాంతము, పులింగముఁగొల్పుతనము.

ప్ర - మహిమా - మహిమానో - మహిమానః

ద్వి - మహిమానం - మహిమానో - మహిమ్నః

తృ - మహిమ్నా - మహిమభ్యాం - మహిమభిః

చ - మహిమ్నే - మహిమభ్యాం - మహిచ భ్యః

ప - మహిమ్నః - మహిచభ్యాం - మహిమభ్యః

ష - మహిమ్నః - మహిమ్నోః - మహిమ్నాం

స. { మహిమ్ని — మహిమ్నోః - మహిమసు
మహిమని

సం - హేమమహిమక హేమమహిమానో - హేమమహిమానః

ఆత్మక శబ్దము నకారాంతము-పులింగముఁజీవుఁడు లేక తాను.

ఆత్మా - ఆత్మానా - ఆత్మానః

ఆత్మానం - ఆత్మానా - ఆత్మనః

ఆత్మనా - ఆత్మభ్యాం - ఆత్మభిః

ఆత్మనే - ఆత్మభ్యాం - ఆత్మభ్యః

ఆత్మనః - ఆత్మభ్యాం - ఆత్మభ్యః

ఆత్మనః - ఆత్మానోః - ఆత్మనాం

ఆత్మని - ఆత్మనోః - ఆత్మసు

హేఆత్మక - హేఆత్మానా - హేఆత్మానః

[ఏకహల్పార్వక అన్నంతములు మహిమక శబ్దము

వలెను, వకార నుకారాంత సంయోగపూర్వక అన్నంతమాటు
అత్యుక్త శబ్దమువలెను చెప్పికొనవలయును]

అనంశరం దశరథః విశ్వామిత్రసమీప మాగత్య 'హే
భగవన్ విశ్వామిత్ర ! ద్రథమతః తనమనోరథం పూరయిష్యా
మితి ప్రతిజ్ఞాం కృత్వా రామలక్ష్మణయోః శక్తిం అజ్ఞాత్వా
అంతతః తవపురతః అసత్యసంభాషణ మకరవం; ముదపరాధం
క్షమస్వ; ఇదానీం రామస్సౌత్వ త్వరమాశ్నేతి వశిష్ఠః మహ్య
ముపాదిశత్. రామలక్ష్మణవిషయే మమ భయం నాస్తి.
త్వయాసహ ఉభౌ మచపుత్రౌ ప్రేక్షయేయం; మాం అనుగ్మ
నూణి ఇతి బహుధా సంప్రార్థ్య రామలక్ష్మణౌ మునిహస్తే
సమార్పయత్. విశ్వామిత్రః సరమానందభరితస్సౌ దశరథ
మహారాజం ఆశాస్య = అశీర్వాదించి, బాలకాభ్యాం సహ
ప్రాయాత్. తస్మిన్ దినే శ్రోశపట్కుపరిమితం మార్గం గత్వా
బహునిధ ఫలప్రదృష్టవృక్షమండితే గంగాతీర్థస్థితే ఏకస్మిన్ వన
ప్రదేశే ద్రథమావసథం = మొదటి మజలీని, అకుర్వత్. తత్ర
యథావిధి అనుష్ఠానాదికం నిర్వర్త్య కందమూలఫలాది వివిధా
హారైః తృప్తాస్సంతః తద్దీపసశేషం తత్రైవ, న్యవసక = నివసించిరి.
పునరపి సాయుగకాలే సర్వేషు సంధ్యాకృత్యాని నిర్వర్త్య
సుఖేన ఉపావిశత్. తస్మిన్ సమయే తత్రతత్ర సన్నిహితాశ్ర
మేషు స్థితాః మహర్షయాః రామలక్ష్మణౌ ద్రష్టుకామాఃసంతః
ఆగత్య అర్ధరాత్రీపర్యంతం రామలక్ష్మణాభ్యాం విశ్వామిత్రే
ణచ సహ విచిత్రాభిః కథాభిః కాల మయాపయత్ = కడవిది.
తతః రామలక్ష్మణౌ అతిమృదుషు నిర్మలేషు శీతలేషు మత్కు

కాది బాధారహితేషు దైవకల్పితేషు బాలతృణశయనేషు
యథేచ్ఛం నిద్రాసుఖ మన్వభవతాం. శ్రీరామ ప్రభావజ్ఞః =
శ్రీరామ ప్రభావము నెఱిగిన, విశ్వామిత్రశ్చ తయోః అనతి
దూరే ఏకస్మిన్ దర్భశయనే, ఆశేత = శయనించెను. పున ర్వి
శ్వామిత్రః చతుర్థయామే ప్రబుధ్య = మేల్కొంచి, శ్రీరామ
సంబోధపర్యంతం హృదయే పరమాత్మానం ధ్యానానీతి
నిశ్చిత్య = నిశ్చయించుకొని, శ్రీరామస్య నిద్రాభంగః యథా
నభవతి తథా నేత్రే నిమిల్గ్య సరమాత్మానం హృదయే
ధ్యాన్యై దర్భశయనే ఉపానిశత్. రామలక్ష్మణౌతు గాఢ
నిద్రాం అనుభవంతౌ అరుణోదయావధి = అరుణోదయము
వఱకు, న పాబుధ్యేతాం. ఏతదంతరే పరమాత్మానం ధ్యా
యతః విశ్వామిత్రస్య హృదయే శ్రీరామచంద్రస్వరూప మేవ
గోచర మాసీత్. తదా విశ్వామిత్రః నేత్రే ఉస్మిల్గ్య పురత
శ్చయానం నిద్రాం = నిద్రించుచున్న, రామచంద్రం ఆలోచ్య
= దృష్ట్వా, రామస్య నిద్రాసమయశోభాం బహుధా వర్ణయన్
తౌ ప్రాబోధయత్ = మేలుకొలిపెను.

విమృట వారిధును మేల్కొంచి దంతభావనాదికృత్య
ములను దీర్చికొని గంగయందు స్నానమొనర్చి సంధ్యావందనా
ది విధులను నెరవేర్చికొని, విశ్వామిత్రునితోగూడ, ప్రయాణ
మయిరి = ప్రాయాతాం. మార్గమధ్యమున నున్న అనేకవిచిత్ర
ములను చూచుచు, రామలక్ష్మణులు, అచ్చటి = తత్రత్యై,
చరిత్రాంశములను గూర్చి విశ్వామిత్రుని అడుగుచు, ఆయన
చెప్పెడు వృత్తాంతములను = తేన కథ్యమానా వృత్తాంతా,

విని, సంతోషించుచు సంతృప్తితో, శాంతసూరము = శాంతి
యదూరం, వెళ్ళి అక్కడ మకాంచేసిని. వన ఆశ్రమములను
పవిత్రము చేయుచున్న వీరిద్దఱును ఎవరైననుందును ? = కొను
భవేతాం, అని తెలిసికొనుటకు రామలక్ష్మణుల యొద్దకు
చాలమంది ఋషులు వచ్చిరి. వచ్చినఋషులను నమస్కరించి =
నత్వా, రాముడు కుశలము నడిగెను. ఋషులు రామునకుజవాబు
చెప్పి విశ్వామిత్రునివల్ల రామునియొక్క మహిమను తెలిసికొ
నుచు, మంచి మామిడిపండ్లను తెచ్చి పిండి ఆరసమును రామ
లక్ష్మణులకు సమర్పించిరి = సమార్పయన్.

(థాతుమాలమునకు 'యమాన' చేర్చినచో, బడుచున్న
అని యర్థము)

అంతట రామలక్ష్మణులు ఆరసమును భుజించి = భుక్త్వా
మిగుల సంతసించిరి. కొందఱు ఋషులు పూలతో కూలలను
కూర్చుచు = గ్రంథంతిః, రామునియొక్క గుణ, లక్ష్మణునియొక్క
యుక్తమి నందు వేసిరి. ఇట్లు రామలక్ష్మణులు మార్గమునందు
అనేకులకు తపోధనులచేత పూజింపబడుచు = పూజ్ +
యమానా = పూజ్యమానా, విశ్వామిత్రునితోగూడ నడ
చుచు, చివరకు విశ్వామిత్రునియొక్క సిద్ధాశ్రమమును ప్రవే
శించిరి = ప్రావిశ్శాం. అప్పుడు సిద్ధాశ్రమమున నున్న వారంద
ఱును రామలక్ష్మణుల కెదురుగావచ్చి అర్ఘ్యపాద్యాదులచేత
వారిని పూజించి మంచి పూలతీగలచేత, అలంకరింపబడిన =
అలంకృతే, ఒక ఆశ్రమమునందు, ప్రవేశ పెట్టిరి = ప్రవేశయన్
అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులను పిలిచి ఓ రామలక్ష్మ
ణులారా! ఇదియే నామాశ్రమము. దీనిపేరు సిద్ధాశ్రమము.

పూర్వము వామనుడు ఇక్కడనే తానున్నచో = తానక్కర్వా, స్థిని పొందెనని చెప్పెను.

అష్టాశీతితమః పాతః = ఎనుబదియొనియడవ పాతము.

గుణేశబ్దమున తాకారంతము, పుంలింగము = గుణము కలవాడు.

గుణీ - గుణినో	-	గుణినః		గుణినః-గుణీభ్యాం-గుణీభ్యః
గుణీనం- గుణినో	-	గుణినః		గుణినః గుణినోః - గుణీనాం
గుణినా- గుణీభ్యాం	-	గుణీభిః		గుణీని-గుణీనోః - గుణీషు
గుణీనే- గుణీభ్యాం	-	గుణీభ్యః		హేగుణీ- హేగుణీనో - హేగుణీనిః

ఇన్నంతప్రాతిపదికములన్నియు గుణేశబ్దమునలెనే యుండును.

రాజేశబ్దము నకారంతము, పుంలింగము = రాజు.

రాజా - రాజానో	-	రాజానః		రాజాః - రాజ్భ్యోః-రాజ్భ్యాం
రాజానం-రాజానో	-	రాజానః		రాజ్భ్యోః - రాజానాం
రాజానా- రాజ్భ్యాం	-	రాజ్భిః		రాజాని-రాజానోః - రాజాషు
రాజానే- రాజ్భ్యాం	-	రాజ్భ్యః		హేరాజా- హేరాజానో - హేరాజానిః

ఉ॥ * ధనవల్ + ఈ = ధనవతి, ఈకారంత స్త్రీలింగము = ధనవంతురాలు.

* తకారంత ప్రాతిపదికములకును, ఇన్నంత ప్రాతిపదికములకును, చివర ఈకారము చేర్చినచో, స్త్రీలింగములై గౌరీశబ్దమువలె నుండును.

వర్తమానార్థక విశేషముడుగు (అల్) నధి ఈకారము చేర్చినచో (అంతి) అగును. ఉ॥ గచ్ఛల్ + ఈ = గచ్ఛంతి.

అశక్త్యనితి ననతి. బర్హురఖండం క్షుతాపి చాలభ్యంత. శాకలో = బండెద్దులు, కుశభ్యుల్యాపాః = ప్రతినినం భక్తు యంతో సమ్యక్ గృలిత్వా తూర్ణీం స్తుత్యం చాచరమామః. అస్మత్సమీపే ఏకః బర్హురఖండః అస్తి అతిసంక్లిష్టః = మిగుల చేవ కలది; తం క్రేష్యసికిం? తథైవ క్రేష్యామి తస్య మూల్యం కిమత్? పార్థరూపకం = రూపాయన్నరి. అగ్రో, సోమో, మధికం; రూపకస్య దాస్యసిహా? తస్మిం అస్మాకం సూక్ష్మాన్ = న్నేహితుడవు, తవ వాక్యస్య ప్రతిపచనం వక్తుం సశక్యతే; తస్మి రూపకం దత్వా బర్హురఖండం గృహీషు. తత్తైవ మథ్యాహ్నా అశక్త్యమూల్యం దాస్యామి, బర్హురఖండం ఇహానీమేవ గృహం నేష్యామి. నయ. యుష్మద్వహే ఐతేభ్యూర్బం లహం ఏకం ఫేసిలవృక్షం గృప్తవాణ్భు; సః ఇదాసీం నన్వశ్యతే కిం? ఫేసిలవృక్షః అపరగోషా న రోసంబుతన్యః కిం, తతః మమ అనుజః శం సమూల మహతివంతి. గునుమేషు తిరీవకుసుమం పతీవ చేశలం. తతేరే మర్కటకీశోరం నూతుః ఉదరం లిన్క కథం లంబతేవా పశ్య! ఏతద్వత్సరే అస్మదానరణే ఏకం కూప మఖానయం. లవణోదకం ఉదభవత్. తేనోదకేన నృతూః నజీవంతితి భాతి, కింకర్తవ్యం దైవేచ్ఛా తథానర్తతే. తటాకః యుష్మాకం ఆరాదేవ అస్తిభు, తటాకజలసూనీయ వృక్షా సింహ. యుష్మదానరణే కే కే వృతూః సంతి. కదలీవృతూః త్రయః సంతి, పంచ ఆమ్రవృతూః = మూడిచెట్లు; దశ దా డిమూః, ఏకః నారంగవృక్షః, ద్వాపనసాంకురౌ, జంటూవృక్షః ఏకః, కపిత్థవృక్షః అమలకవృక్షః ఖర్జూరవృక్షశ్చ సంతి. తవా

నుజా గర్భిణీభిలు, ప్రాసూతకం=కన్య దా? ఆమ్=ఆ, ప్రాసూత,
పురుషాశిశుః అజాయత కలిదినా న్యాన్యైః. జాతా శౌచం =
పురుషుడు, అగచ్ఛత్. నామకరణ మాసీద్వా ! వహి. కిమర్థం
నాసీత్ ? ఏతదంతరే అస్మద్జ్ఞాతిమధ్యే కల్పిన శతహాయసహ
నూతేంద్ర, వృద్ధః కాలముకిరోత్, తతః మృతాశౌచం అప
తత్. ఆశామినోపశాసరే వయం సర్వేపి శుద్ధ్యేమి = శుద్ధి
అగుదుము. తదా నామకరణం క్రియతే = చేయబడును.

మీయావు ప్రతియేటను ఈనునా=ప్రసూలేవా? ఇంత
వరకును ఈనుచు నేయున్నది = ప్రసూలేవవ. ఇప్పటికి ఎన్ని
ఈతలు అయినను = కలిప్రసవాః ఆసన్ ? అయిదీత లయినను.
ఎన్ని పాలిచ్చును=కియద్ధుగ్ధం యచ్ఛతో మా నెడు పాలిచ్చును.
ఈ యీతయిందు చూయావు కొడెదూడను = సమ్యం, ఈని
నది. అయితే ఈయేటియందు నీవు నూని రంపాయలను
సంపాదించగలవు. సరేగాని నీకు బోధితిశ్శాస్త్రము తెలియు
నా? తెలియునట్టైన నాజాతికి చక్రమును కొంచెము చూచి
ఫలమును చెప్పుము. అట్లేచెప్పవనుగాని నీజన్మ పుత్రికను=జన్మ
పుత్రికాం, చూపించుము. నాయొద్ద జన్మపుత్రిక లేదు. నాజన్మ
కాలమును మూర్తము నే నెఱుంగుదును. శార్వరినామ సం
వత్సర శ్రావణశుద్ధ దశమి శుక్రవారమున, రాత్రి పన్నెండు
న్నర గంటలకు నాపుట్టుక=మమ జననం. నీయొద్ద, ఆయేటి
పంచాంగ మున్నదా? ఇదిగో పంచాంగము = ఏతద్గ్రహణ పం
చాంగం. జన్మచక్రమును న ధ్యాపిష్య ము వ్రాయుదును, గాని
నీవిపుడు వెళ్ళి పిమ్మటరమ్మ. అలాగే భోజనమయినతరువాత

కొంచెము పరుండి = ఈషత్ శయిత్వా, నాలుగుగంటలకు = ఘంటాచతుష్టయ సమయే, వస్తాను. మంచిది పొమ్ము. ఏమంది? మిమ్మిమ్మి జన్మ పత్రమును వ్రాసినది, మీరగ్నము వృక్షభము. మీకళత్రభావము వృక్షికమయినది. రాజ్యస్థానము కుంభము, లాభము మీనము, వ్యయస్థానము మేషమయినది. ఇదంతయు నాకేమి తెలియునండీ ఫలములను చెప్పండి. వినండి, మీది వృక్షభ జన్మము గనుక = యాష్మాకం వృక్షభజన్మత్వాత్, మీది కొంచెము మందబుద్ధిఅని తోచుచున్నది. ఏమి యిది మీరనుభవములో నున్నదా లేదా, చెప్పండి. నిజమేనందోయి, నాకెట్లయినను బుద్ధియందు మాంద్యమే. ఊ. తరువాత, మీకళత్రము వృక్షికము గనుక, ఆమెయొద్ద, చురుకుదనము = తైత్తిల్యం, ఎక్కువ = అధికం. అవునందోయి = ఆకు భోః, ఆమె ఒక్కొక్కమాటంటే లేలుకుట్టినట్లే = వృక్షిక దష్టమివ, ఉండెను. ఆ, చూచితిగా, శాస్త్ర మబద్ధమగునా? నిజమే ఇంట్లో మేకలనల్ల చాలవ్యయమున్నది. ఏలయునగా మేషము వ్యయస్థానమయినది. ఆహాహా! యేమి ఆశ్చర్యమండీ నాజాతకము బాగుగా, దాఖలా యిచ్చుచున్నది, = ప్రమాణీభవతి. చూడండి, మీరన్నట్లు = యుష్మద్వాత్వానుసారేణ, మావి మొండిగోడలు గనుక = అస్మాకం అపూర్ణ కుడ్యత్వాత్, ప్రతిరోజు నూ ఏండ్లో మేకలు పడి చెల్లున్నిటని పాడుచేయుచున్నది; ఇంతకంటే నేమి వ్యయముకావలె = ఏతదవేషయా కింవ్యయేన భవితవ్యం. ఊ, తరువాత, తరువాత, బ్రదుకులేసపుమాట చెప్పండి. చెప్పుకొను వినండి,

బ్రదుకులైఁ ఘమాట = జీననమార్గప్రశ్నం, నన్నడుగ నక్కరి
 లేదుఁమాం ప్రశ్నం అవసరః నాస్తి. గాఙ్గము తుంభము,
 లాభము మీనము, కాబట్టి కుండలవల్లను, చేపలవల్లను నీవు
 మిక్కిలి డబ్బు సంపాదింపఁ గలవు. సరే సరే.

ఏకోననవతితమః పాతః = ఎనుబదితోమ్మిదవ పాతము.

రాజధానీ = ప్రసిద్ధి	నిర్యాతయతి = తీర్పుకొనుచున్నాడు
మండలం = జిల్లా	ఉల్లిఖతి = పొడుచుచున్నాడు
లేఖాలయః = పాఠశాల	అభ్యస్యతి = అభ్యసించుచున్నాడు
ముద్రాపత్రం = ప్లాంట్	మిశ్రయతి = కలుపుచున్నాడు
	లవణయతి = ఉప్పు కలుపుచున్నాడు;
మళిః = నీరా	ఊరి వేయఁచున్నాడు
మళినుణిః = సిరాబుడ్డి	విపాశయతి = ఉచ్చు తొలగించు
కలమః = కలము	చున్నాడు
మసిః = మసి	శబ్దాపయతి = పల్కరించుచున్నాడు
	శిష్యతే = మిగులుచున్నది
న్యాయవాదిః = స్ట్రీడరు	శేషయతి = మిగుల్చుచున్నాడు
వాదిః = వాది	ఫేనామి తే = నురుగులు గ్రీకు
ప్రతివాదిః = ప్రతివాది	చున్నాడు [చేయుచున్నాడు
	శబ్దాయతే = మోగుచున్నది; ధ్వని
	కలహాయతే = పోట్లాడుచున్నాడు

ఆత్మనేపది ఛాతువులకు (మూన) అను ప్రత్యయము
 చేర్చినచో పతకమానార్థక విశేషణ మగును.

ఉ॥ కలహాయమానః = పోట్లాడుచు, లేక...చున్న.

అరే పూర్వేద్యుః లేఖాం లేఖాలయే అపాతయః కిం? నహి నహి మద్గమనాంతరేవ = నేను వెళ్ళునప్పటికే, లేఖాలయం అబద్ధం. తస్మిన్ అద్య సకాలం గత్వా లేఖాపేటికాయాం లేఖాం పాతయ. త్వం లేఖాం అభిఖికిం! మశిషణౌ మశిర్నాస్తి, లేఖాం కథం లిఖేయం. అస్మద్ న్యాయవాదీ అస్మాకం అభియోగం ధ్వంసయిష్యతీతి భాతి. కుత ఇతిచేత్ సః పూర్వేద్యుస్సాయం అస్త త్ప్రతివాదినాపాకం కింవా ఆలోచయత్ ఆసీత్. మదాగమన సమయే సంభాషణం విరమ్య తూష్ణీ మాసీత్. ఏతత్సర్వం ాచార్యతేచేత్ ప్రతివాదిపక్షం ఆశ్రయసితి భాతి. ఏతన్మధ్యే ఏకః వృషభః మాం ఉదలిఖత్ = పొడిచెను. తత్ప్రభృతి మమ దేహస్వాస్థ్యం నాస్తి. అరేరామ! ఈషత్సహాయ్యం కరిష్యసి కిం? తత్తైవ కరిష్యామి; వద కిం తత్సహాయ్యం? త్వం మథ్యా హ్నా కాలే అస్మన్నాన్యాయవాదిగృహం ప్రతిగత్వా తం శబ్దాపయి త్వా పశ్య తస్య వాగ్ధోరణీకథంభవిష్యతివా నశ్యామ. అస్తాకం అభియోగః నాశితశ్చేత్ = పాడుచేయుటచినట్లయిన, అస్తాకం ఏకం ఆణకమపి నశిష్యతే. పూర్వేద్యుః పర్వదినంఖలు తస్మా త్కారణాత్ సముద్రః ఘనాయమానః అతీవ శబ్దాయతే. యువాం కిమర్థం కలహాయేధే. అరే గోపః ఆగచ్ఛత్ గాం విపాశ యరే. అమ్రశలాటూని ఆనయం. తవమాతా తాని శలాటూని ఆలవణయద్వా? దశశలాటూని శేషయిత్వా శిష్టశలాటూని = మిగిలినకాయలను, లవణయేతి వద. కా యుష్మద్భ్రహ్మేవీణాం అభ్యస్యతి! మమలనుకా. అరే అంగనానాం సంగీతం కిమర్థం రే!

కిందా మయా నర్తానుతే; అస్మత్సరంప్రచ్ఛ. యథాకథంవా
అప్యయ్యశాస్త్రీ తాతాచార్యోఽగి శ్రోధం నియాతయత్.
సర్వవాతయోఃసూక్ష్మాలమూషకమైత్రీ. తవ సాక్షిబలమస్తి
చేత్ అభియోగః జేష్యతీతి తవస్వాయావాదీ అవదత్. రేరామ
తస్మిన్సం అంత్యవాక్యం రే; స్వామివాదినః వచనేషు విశ్వాసః
నకర్తవ్యః తథైవ సర్వావపి వంచయతే. ఏవంచ దైవానుకూల్య
మస్తిచేత్ స్వం అనుకూలం భవతి.

నీకెందు కీఅదైర్యము. న్యాయాధిపతి హృదయములో
భగవంతు డెట్లు ప్రేరేపించునో అట్లు కాంగలదు. మా
స్లిదగుకానికి లా తెలియదు = అస్మన్నాస్థ్యయవాదివా ధర్మ
శాస్త్రం నజ్ఞాయతే. మఱి యెట్లు వ్యాజ్యములు గెలుచు
చున్నవి? అయిన మిగుల తాంత్రికుడు = తాంత్రికి.
ఎటులనైన బట్టిగారిని లోబగ్గుకొనంగలడు = వశీకరిష్కతి.
సరే ఇక నీకు భయ మెందుకు? అన్ని వేళలు మనవేళ
లగునా? మూడు శోర్పులున్నవి గదా! ఇక్కడికే కాళ్ళుచే
తులు చల్లపడ్డవి=కరపాదశైత్య సూసీత్. ఇతమీద నేనెక్కడ
డబ్బు తేగలను? సరే బాగుగ నున్నది. నీకు డబ్బు లేనియె
డల స్లిదరేమిచేయును? మొత్తముమీద నావ్యాజ్యము న్యాయ
య్యమైనదిగాని, అన్యాయము గాదు. స్లిదగుకారి తెలివి
తక్కువ చేత చెడిపోవునేమో అని భయపడుచున్నాను.
అట్లయినచో మంచి స్లిదగునకే వకాల్తునామా = అధి
కారపత్రిక, ఈయకపోతివేమి? అందలు నందటె. ఇత
నోరుమూసికొని, డొరకుండుము. నిన్ననాకలగు పోయినదిరా.
నాకొక కలము నిత్తువా? నామొద్ద కలము లెక్కడ నున్నవి?

పోనిమ్ము నీయొద్ద కలములు లేకయే పోనిమ్ము. ఈపాలలో కొంచెము చక్కెర కలుపుము, త్రాగినము నాకు పాలు సయింపదు. నిన్న మీ యింటికి పెరిగిపోయి వచ్చినది, యొక్కడనుండి? చెన్నపట్టణమునుండి వచ్చినది. అక్కడ విశేషము లేవి? ఇక్కడివే అక్కడి విశేషములును, వర్షము లేదట. రూపాయికి రెండుమాసికలు బియ్య మిచ్చుచున్నారట. నెయ్యి బొత్తిగాలేదట, దొరకనను, కంపు నెయ్యిట, కూరలు మొదలైనవి ఒకవిధముగా నున్నవట. మీతమ్ముడు వరిపై ప్యాసయినాడా? మా వానికి పాతశాలయందు బహుదయ. ఒకక్లాసుచదువుకు ఒక స్కూలులో ప్రవేశించినచో, ఆ స్కూలుగాని, అన్లాస్కూలుగాని, అయిదాటు సంవత్సరముల వఱకును నడలఁడు. ఆశ్రయపక్షపాలమనగా, అట్టిదే గదా. అయినను వాని ననవలసినదని లేదు. ఇట్టి చదువుయొక్క పద్ధతియే అట్లున్నది.

నవతితమః పాతః = తొంబదియవపాతము.

వాచ్, శబ్దము, చకారాంతస్త్రీలింగము=వాక్కు అని అర్థము.

(భిషక్) శబ్దము, జకారాంతము, పుంలింగము=వైద్యుడని అర్థము.

ఈ రెంటికిని, ప్రథమైకవచనములు, వాక్-భిషక్, అని యుండును. సప్తమీ బహువచనప్రత్యయము పరమగుచో, వాక్కు-భిషక్కు అనియుండును. తక్కినవాలాదిప్రత్యయములుకరమగుచో, వైరెండుశబ్దములయొక్కచకారజకారములుగకారముగ మారును. ఈక్రింద రెండుశబ్దములు వ్రాయఁబడును.

ప్ర	..	వాతో	-	వాచో	-	వాచుః
ద్వి	..	వాచం	-	వాచౌ	..	వాచః
త్వ	..	వాచా	..	వాగ్భ్యం	-	వాగ్భిః
చ	-	వాచే	-	వాగ్భ్యం	-	వాగ్భ్యః
పం	..	వాచః	..	వాగ్భ్యం	-	వాగ్భ్యః
ష	-	వాచః	..	వాచోః	-	వాచాం
స	..	వాచి	..	వాచోః	-	వాచీ
ప్ర	..	భిషక్	-	భిషజ్	..	భిషజః
ద్వి	-	భిషజం	-	భిషజ్	-	భిషజః
త్వ	-	భిషజా	-	భిషగ్భ్యం	-	భిషగ్భిః
చ	-	భిషజే	-	భిషగ్భ్యం	-	భిషగ్భ్యః
పం	-	భిషజః	-	భిషగ్భ్యం	-	భిషగ్భ్యః
ష	-	భిషజః	-	భిషజోః	-	భిషజాం
స	-	భిషజి	-	భిషజోః	-	భిషజీ

చకార, జకారాంతశబ్దములకు పుంలింగ స్త్రీలింగములలో రూపభేదము లేదు. నపుంసకలింగములో వ్యథమా ద్వితీయలలో మాత్రము భేదము.

చకరాంత నపుంసకలింగము

(సువాచ్) శబ్దము = మంచివాక్కు కలది

ప్ర - ద్వి - సువాక్ - సువాచీ - సువాంచి

జకారాంత నపుంసకలింగము

(అస్పజ్) శబ్దము = రక్తము

ప్ర - ద్వి - అస్పక్ - అస్పజీ - అస్పజి

తక్కినవిభక్తులన్నియు పుంలింగముతోపాటే యుండును.

సకారాంత పుంలింగము - (వేధన్) శబ్దము = బ్రహ్మ. దీని ప్రభ మైకవచనము = వేధాః - స ప్తమీబహువచనము = వేధస్సు అనియుండును. తక్కిన హలాది ప్రత్యయములూ పరమగుచో శబ్దముయొక్క చివరనున్న (అన్) అనునది ఓకారముగ మారును. ఉ॥ వేధన్ + భ్యాం = వేధోభ్యాం - ఇటులనే (అన్) అనునది చివరగల సకారాంత పుంలింగ స్త్రీలింగ శబ్దములన్నియుఁ జెప్పినవలయును. (అన్) అనునది చివరగల సకారాంత నపుంసలింగ శబ్దములకు (కూశ) ప్రభునూ, ద్వితీయలు ద్వీ, తక్కిన విభక్తులన్నియుఁ బుంలింగములందుపాటే చెప్పి పోనవలయును.

ఉ॥ సకారాంత నపుంసలింగము (మనస్) శబ్దము = మనస్సు. ప్రభుఁ ద్వీ = మనః - మనసి - మనాంతి. తక్కిన విభక్తులు పుంలింగముతోపాటే యుండును. ఈక్రింద చెప్పిన శబ్దములు వ్రాయఁబడును.

ప్ర - వేధాః	-	వేధసా	-	వేధసః
ద్వీ - వేధసం	-	వేధసా	-	వేధసః
తృ - వేధసా	-	వేధోభ్యాం	-	వేధోభిః
చ - వేధసే	-	వేధోభ్యాం	-	వేధోభ్యః
ష - వేధసః	-	వేధోభ్యాం	-	వేధోభ్యః
ష - వేధసః	-	వేధసోః	-	వేధసాం
స - వేధసి	-	వేధసోః	-	వేధస్సు
సం - హేవేధః	-	హేవేధసా	-	హేవేధసః

ప్ర - మనః - మనసీ - మనాంసి
 ద్వి - మనః - మనసీ - మనాంసి
 త్రి - మనసా - మనోభ్యాం - మనోభిః
 చ - మనసే - మనోభ్యాం - మనోభ్యః
 పం - మనసః - మనోభ్యాం - మనోభ్యః
 ష - మనసః - మనసోః - మనసాం
 స - మనసి - మనసోః - మనస్సు
 సం - మేమనః - మేమనసీ - మేమనాంసి

అనంతరం రామలక్ష్మణౌ విశ్వామిత్రేణసహ సిద్ధాశ్ర
 మం ప్రవేశ్య తత్రత్యాక సర్వవిశేషాక పశ్యంతౌ నగరనివాసా
 వేషయా ఆశ్రమ నివాసః ఏవ ఆత్యంతసుఖవృద్ధః ఇతి మన్య
 మానౌ స్నానసంధ్యావందనపురాణశ్రవణాదినా కాలంగమ
 యంతౌ విశ్వామిత్రాశ్రమే సుఖేన న్యనసతాం. తతః రాత్రాచిత్త
 కథాభిః విశ్వామిత్రః రామలక్ష్మణౌ వతోపయత్. పునరపి
 ప్రాతరుత్థాయ విశ్వామిత్రేణసాకం నద్వీంస్నాత్వా సూర్యాం
 తర్గతాయ భగవతేనారాయణాయ అర్ఘ్యం దత్వా ప్రాకృతమను
 ప్రోక్షణ రామలక్ష్మణౌ గాయ త్రీమంత్రం సహస్రకృత్వః అజప
 తాం. గాధిపుత్రోపి కృతసంధ్యాదికార్యః సక = చేయఁబడిన
 సంధ్యాదికార్యము లుగలవాడగుచు (అనగా) సంధ్యావందనాది
 కార్యములను జేసినవాడగుచు, వేదాంతగ్రంథాక పురతః
 స్థాపయిత్వా కటిపయకాలం శిష్యాక పాతయక పరమాత్మనః
 మహాసామర్థ్యం ప్రకటయక మహాంతం ఆనందం అన్వభవత్.
 ఏతత్సమయే తత్కథాంశోక్తిం అగతానాం ఋషీణాం మనస్సు

బ్రహ్మ సంపః ఉదభవత్. కుశభ్రతినేత్ సాక్షాత్సారాయణవప
రామచంద్రయాజ్ఞే తత్కాగ్రీసీత్. సర్వాణి శాస్త్రాగ్రాసీ యస్య
సారాయణస్య గుణానేవ వర్ణయంతి సవచ సారాయణః అత్ర
రామయాజ్ఞే అవాతరత్. యత్రనాగాయణః తత్రైవ బై కుంత
లోకః, తత్రైవ వరమానందశ్చ సంపద్యేత-కలిగియుండును. యా
వతాకాలేన సూర్యః ఆకాశమధ్యం ఆరోహత్ తావత్సర్వం తం
విశ్వామిత్రః పాతప్రవచనాదికం కృత్వా సర్వాన్మునీన్ దృష్ట్వా
భోభోమునీశ్వరాః ఏతాదశరథపుత్రై రామలక్ష్మణౌ నామ్నాః.
అస్మద్భజనంరక్షణార్థం మయా సంప్రార్థితౌ సంతౌ = నామే
ప్రార్థింపఁబడినవా రగుచు, అత్రాగచ్ఛతాం. ఏతా ప్రాక్సత
మనుజౌ న. కింతు రామస్సాక్షాత్సారాయణవప, లక్ష్మణస్తుశేషా
వతారః. ఇతఃపరం అస్మద్భజ్ఞః సుష్ట ప్రచలతి, అహం అద్యైవ
దీక్షాం ప్రవేక్ష్యామి ఇత్యుక్త్వా రామలక్ష్మణౌ విశాక్య ఇథ మ
వదత్. అయివత్స! రామ! అద్యప్రభృతి యువాభ్యాం జాగత్త
యా భవితవ్యం; సాతాటకా అత్రైవాగచ్ఛతి; ప్రథమతః తాం
మారయ. ఇతి మునినా ఉక్తః రాఘవః తత్తేజమేవ తాటకాం
పరలోకం ప్రైషయత్. తతఃగాధిపుత్రః గామంశిరసిఉపాహ్రూయ
=తలపైన ముద్దుగొని, అగ్లాఘత. అనంతరం మునిః హౌనవ్రతం
అవాలంబిత-అవలంబించెను. తతఃపరేద్యవి=మలుచాడు, తాట
కాయాపుత్రౌ మారీచసుబాహునామానౌ విశ్వామిత్రస్య
హోమమండే అస్మక్ మాంసంచ అవర్షతాం.

అపుడు గామలక్ష్మణులు విల్లంపించానం గృహీత్వా,
సుబాహుని చంపి మారీచుని దూరముగా తరిమిరి. పిమ్మట
విశ్వామిత్రునియొక్క యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా జరిగెను.

మనసు లందఱును సంతసించిరి. ఇట్లుల పోదుదినములు బరిగిన
విష్ణుడు విశ్వామిత్రుడు ఆరాధన లక్ష్మణులను మిథిలా
పురముగఁ గుఁ దీసికొనిపోయెను. ఎందుకనగా, అక్కడ
జనకునుహ రాజుగారి కూతురగు సీతా దేవియొక్క వివా
హము కావలసినది. అపెండ్రయొక్కరీతి యెటు లనఁగా
తొల్లి జనకచక్రవర్తి శివునియొద్ద నొకధనుస్సును సంపా
దించెనట. అది యుపనిసిన ఎత్త నిలవకాదట=దురుద్ధరం కిల.
అధనుస్సును ఎవ రెత్తుదురో వారికి తన కూతు నిచ్చి పెండ్లి
చేయుదునని జనకుడు ప్రతిపత్తెను = ప్రతిజ్ఞానాత్. సీత జనక
వహారాజునకు, కడుపున గన్ప విద్ధ కాదు=పొరసపునీన. ఒక
వృషు అయిన జన్న మొనగుటకు=యష్టం=యజ్ఞంకర్తం, య
త్నించెను = ప్రాయతత. అప్పుడు మొదట భూశుద్ధిచేయవలె
గనుక=భూశుద్ధి కర్తవ్యతయా. భూమిని నాగటితో=నాటిన,
దున్న సారంభించిరి=క్రష్ట మారభంత. అనయమందు నాగటి
చాలులో=సీతాయాం, ఒక బంగారపు తామరపూవునందు ఈ
చిన్నది దొరకెను. కావుననే ఈచిన్నదానికి “సీతా” అని
పేరు పెట్టిరి. సీతా అనగా నాగటిచాలని అర్థము. ఆచిన్న దాని
యొక్క అందమును చర్చించుటకు కేఘండ్రునను చాలడు, లక్ష్మీ
దేవియే సీతారూపముతో ఇచ్చుట అవతరించెను. ఇట్టి రూపలా
వణ్యమును కలిగిన ఈచిన్న దానిని పెండ్లాడుటకు=నిశ్చేతుం,
ఈపడునాల్గులోకములలోను దగినవరుడు లేడు. నారాయణుడు
గాని, నారాయణునియొక్క అవతారమయిన శ్రీరాముడుగాని
తగినవాడు. ఇట్లుండగా ఆచిన్నదానిని జనకుడు కన్ప కూతు

కంబు నెక్కువప్రేమతో = అధికతరప్రేమనూ, పెంచుకొనుచుం
డెను. ఇపు డామె పెండ్లికిందగియుంటచే, = తస్యాః వివాహ
యోగ్యతయా, జనకుఁ డిట్లు ప్రతిజ్ఞచేసెను. ఇట్లు ప్రతిజ్ఞను
చేయనియెడల, ఈచిగ్గు డానిని ఎవనితో యొకని కీయవలసి
వచ్చును = యస్మై కస్మై చా ఏమాకస్యా దేయా భవేత్. అట్టివల
హీన వివాహము చేయగూడదని ఇట్లు ప్రతిజ్ఞచేసెను. ఈ
భనుషు నెవడెత్తునో, వాఁడు భగవంతుఁడై యుండవలయును =
తేన భగవతా భవితవ్యం, అని రాజునకుఁ దెలియును గాన జన
కుఁ డీవిధముగాఁ జేసెను. అపింటి నెత్తుటకు అనేకులు రాజులు
వచ్చిరి. ఆసమయముననే విశ్వామిత్రుఁడుగూడ రామలక్ష్మణు
లను అక్కడికిఁ దీసికొనిపోయెను. విన్నటు జనకుఁడు విశ్వామి
త్రునియొక్క రాక నెరింగి, తన పురోహితుఁడైన శతానందుని
తోఁగూడ విశ్వామిత్రుని కెడరుగా వచ్చెను.

ఏకనవతీతమః పాతః = తొంబదియొకటవ పాతము.

(తత్సను) అంధ్రభాషలో (అస్సు) అనునది చివరగల
మాట లన్నియుఁ బ్రాయశః సకారాంత నపుంసకలింగము
లైన సంస్కృతశబ్దములని తెలియవలయును.

సకారాంత నపుంసకములు.

శిరన్ = తల	రేతన్ = వీర్యము
వయన్ = ఈడు	తేజన్ = వెలుతుడు, పరాక్రమము
పయన్ = పాలు, నీరు	ఓజన్ = బలము
రజన్ = ధూళి	వచన్ = మాట

సరన్ = కొలసు

శ్రీయన్ = మేలు

ఉరన్ = రొమ్ము

అంభన్ = నీరు

యన్ = మనస్సు

వర్చన్ = వర్చస్సు

సదన్ = సద్ధ

తపన్ = తపస్సు

నభన్ = అకసము

తమన్ = చీకటి

చేతన్ = చిత్తము

ధూయన్ = ఎక్కువ

సకారాంత పుంలింగములు

చక్షుఃశ్రవన్ = పాము

చంద్రమన్ = చందమామ

పురూషవన్ = బకచక్రవర్తి

సవయన్ = స్నేహితుడు

వేదన్ = బ్రహ్మదేవుడు

సకారాంత స్త్రీలింగము.

అప్పరస్ = అప్పరస

సకారాంతశబ్దములు ప్రాయశః పుంలింగ స్త్రీలింగములలో నొకవిధముగానే నడచును. ఉ॥ వేధాః. వేధసా. వేధసః; అప్పరాః - అప్పరసా - అప్పరసః.

అప్పరాయతే = అప్పరసవలె నున్నది.

వలతే = వలచుచున్నాడు

అడ్డతి = అడ్డగించుచున్నాడు.

కూడతి = కూడుకొనుచున్నాడు; ఘనీభవించుచున్నాడు; తినుచున్నాడు.

క్షల్లతి=వెళ్లుచున్నాడు, కదలుచున్నాడు
 వల్క్యయతి=వల్క్యచున్నాడు
 రోమంధాయతే=నెరుగువేయుచున్నది
 స్మయతే=చిటునవ్వు నవ్వుచున్నాడు
 విస్మయతే=అశ్చర్యపడుచున్నాడు
 విస్మాపయతే=అశ్చర్యపరచుచున్నాడు
 సంవస్త్రయతి=బట్ట కప్పుచున్నాడు
 బాష్పాయతే=ఉబ్బువేయుచున్నది
 స్మిత్వా=చిటునవ్వునవ్వి
 విస్మిత్యే=అశ్చర్యపడి
 విస్మాప్యే=అశ్చర్యపఱచి
 సంవస్త్ర్యే=బట్ట కప్పి

అరే తమసి కుత్ర ద్రయాసి? కుత్రాపి న. తాతాచార్య
 స్య గృహే కేహంచి త్పండితానాం సదః చలతి. తస్మిన్ సదసి
 కేకే సంతివా ద్రష్టుం గచ్ఛామి. మమ వచః శ్రుణు. తవ ఏకస్మి
 న్నపి తాస్త్రే హండిత్యం నాస్తి. ఏతాదృశే తమసి గచ్ఛేత్తే
 యత్రకుత్రవా మార్గమధ్యే వృశ్చికాదయః దశేయుః. హస్తే
 కరదీపికాంగృహీత్వాగచ్ఛామి. తత్రేజసామమవృశ్చికాదిభ్యో
 భయంనాస్తి. భవతునామ, ఇదానీం నభసి కుత్రాపి ఏకమపి
 నక్షత్రం నదృశ్యతే. నభస్పర్శమపి మేమైః ఆచ్ఛాదితం ఆసీత్.
 వర్షం పఠేత్కింవా! పఠేచ్ఛేత్పతతు, అస్మద్గృహే ఛత్రంనాస్తి
 కిం? అథవా, మాసచతుష్టయాత్రృభృతి ఆస్మద్దేశే వర్షస్య
 బిందురపి నాస్తి, దైవాసుగ్రహేణ ఇదానీంవర్ష మేవ పతతు. అస్మ

దైశస్థితాని సగాంసి సర్వాజ్ఞాని అంభిసా భూర్జ్ఞాని భవేయః.
 సమ్యగస్మితవాలోచనా, శతబ్బుద్రాణుశం ఘటం భరేశ్వేత్
 సర్వమవిసదం తాశిరస్వేప తిష్ఠతి. మనీశువచాంసి శ్రోత్యునిచేత్
 తవ భూమాంసి శ్రేయాంసి భవిష్యంతి. మమకిముద్ధం తవమనసి
 యథావర్తతే తథామమ. ప్రభుర్వేమ్యుః రాత్రా ఏకచక్షుశ్శ
 వాః రాచుస్యచామసాదమకశత్. తత్తాణాదేవ తస్యముఖంసర్వం
 వర్షసాహీనం ఆసీత్. వేభసః రేభాగభమస్తివా తస్య లలాటే
 సవయసః సర్వేసి అగత్య అసేకైః ధౌషధైః చికిత్సంతి. అంత
 తః కింభవేద్వా! తస్య చేరిసి ఏతావత్సర్వంతమపి స్ఫుటః నాగ
 చ్యుత్. అబ్రహ్మణ్యం, సూసత్రయమసి నానీత్, తస్యనివాహా
 నంతరం. తస్య భాగ్యం అచ్యుసా ముర్యా ఆస్తి; కథమస్తివా
 తస్మాగతిః. విరమ విరమ ప్రమాణం. సూస్తుకామ; తద్దైవ విర
 మేయం; కింతు అహమేకం ప్రశ్నం ప్రత్యోది; ఉత్తరం చాస్య
 నీ కిం? మయాజ్ఞాయతేచేత్ కథ ముస్మామి నోచేన్మ; పృచ్ఛ,
 పునూరవసః పృత్తాంతం వేత్తిఖలు = ఎలుకుమవు గదా,
 పునూరవాః సూర్యస్య వంశే ఉదభవద్వా, చంద్రమసః వంశే
 ఉదభవద్వా; కింవా అహం నవేద్మి; త్వం వేత్సిచద్వద. పూర్వే
 మ్యుః బలిధస్య వృషభః గోమంథాయగూసః తూష్ణిం తూష్ణిమేవ
 అభః = అపతత్. అనంతరం విషవైద్యమాహూయ చికిత్సాచుకా
 రయశా సః పరిహాయశోత్. ఏషావృషభః సర్పేణ దప్తః, ఇతి
 నిశ్చిత్త్య తం వృషభం కంచిత్కాలం సంమంత్ర్య, అనంతరం
 ఏకాంవనమూలికాం నిష్పీడ్య తద్రసం తస్యనాసికాయాం అథా
 రయత్. తత్తాణామేవ సః వృషభః ఉదతిష్ఠత్. ఏవంచ, బలిధః.

అదృష్టవాక్. అరే ఏషవివసః అతీవ బాహ్యుతే. బహుళః రాత్రౌ వర్షం పతేత్కింవా. సఃవైద్యః అస్మాక్ సర్వాక్ విస్మా ప్య బలిధనకాళాత్ ఔషధమూల్యం గృహీత్వా వృషభం జేయుత్వా గృహ మగచ్ఛత్.

అస్పరసలు స్వర్గమందు ఉందురు. నీతలయందు కుగుపు లేచినదా యేమి! అవును. మొదట రొమ్ము నందు పుట్టి పిమ్మట తలయందు లేచినది. ఎవడు కుదుస్సుచున్నాడు? = అగద్యతి. అస్పృశాచాద్యుడు చికిత్స చేయుచున్నాడు. ఇప్పుడు నీ ఈడెంత? = తవ వయః కియత్; ఏబది సంవత్సరము లున్నవి. నీ మొగమునందు మునుపటి తెలివి = వర్మ; లేదు. అడుగో చందమామ ఉదయించుచున్నాడు=ఉదయతే. ఇక వెలుతురు రాగలదు. ఎవడిక్కడ, పిల్లల నందఱిని, ఆశ్వర్థపరచుచు న్నాడు? ఎవడో గౌరడీవాడు = వింద్రజాలక; నీవు వానిని ఎందుకు అడ్డగించుచున్నావు? నీరంతయు కూడుకొని మంచు గడ్డ అగును=హిమశిలాభవతి. అగేదె భూభిలోపొద్దుచున్నది= లుట్యతి, చూడు. నాకు బొత్తుగా చూపు లోపించినది=చుమ సర్వభా దృష్టిః అలుప్యత్. ఎటులయినను, ఆకురుపును, మా న్నుకొనుము=అగదయస్య. అరే చంటిపిల్లవాడు నన్ను చూచి చిరునవ్వునవ్వుచున్నాడు = స్మయతే. వాడు నన్ను గుర్తించి నాడు=అభ్యజానాత్, లేక, అలక్షయత్. ఆకురుపులోనుండి నెత్తురు కారుచున్నది=ప్రవతి. ఏమి చేయవలె! పూర్వజన్మమందు =పూర్వజన్మని, గీత = రేఖా, ఇటుల పండినది. మీ యింట్లో చేబాడిత ఉన్నచో నొకమారిమ్ము; పని యున్నది. ఆ చే బాడిత మాది కాదు, వడ్రంగిది. అయితే నేమి, మళ్ళి సాయం

గీత

బాలబోధినీ

కాలమిస్తాను. మీకు చేబాడితనో నేమిసని యున్నది? నా మంచముయొక్క కాలు విరిగినది. దానిని గొంచెము బాగుచేయవలెను = సః ఈవత్ సమీకర్తవ్యః పాలను పొందుననే తోడువేసితిని గాని ఇంతవఱకు కూడుకొనలేదు. దుస్మిణీదేవి కృష్ణుని నలచెను. కాబట్టయే శిశుపాలుని పెండ్లాడలేదు. ఆ పిల్లవానిని చూడము, ఎట్లు చిరునవ్వు నవ్వుచున్నాడో! బలిధాచార్యులు శుశ్రూషాచార్యులకు అన్న గారు (అనగా = నామ,) గుడ్డివాఁడు, అయినను వాని భార్యయగు నాంచారమ్మ అప్పరసవలె నున్నది. అతిని అదృష్టము, ఆమె దురదృష్టము. బ్రహ్మదేవుఁ డెప్పుడును, తగిన భార్యాభర్తృత్వమును కూర్చుండు=అనుకూలదాంపత్యం నఘటయలి, మిరిద్దరును ఎందుకు పోట్లాడుకొనుచున్నారు? ఓహో నీవిప్పుడు ఆమాటను జ్ఞాపకమానకు తెచ్చినావు గనుక= (అజ్ఞాపయః=అస్మారయః) జ్ఞప్తివచ్చినది=జ్ఞప్తిః స్మృతిః ఆగచ్ఛతే. మీబాపవఱుడి నా కార్యము చెడఁగొట్టెను= విఘటయితం, చూచుచున్నాఁడు, నీ వెటులైనను నాపక్షమున సాయ మొనర్చుము. నాలుగురోజులు ఆగుము, ఆపైన నేను నీకు సాయ మొనర్తును, లేకపోతే వాఁడిపుడే నన్ను తిట్టును=శపేత్.

ద్వినవతితమః పాతః = తొంబదిరెండవపాతము.

కల్కః=కలికము	కులాలః=కుమ్మరివాఁడు
మరిచం=మిరియము	ఇష్టాన్యాసః=పునాదివేయుట
వృద్ధిః=వడ్డి	కర్పూరః=కర్పూరము
కర్పూరః=కమ్మరివాఁడు	చిత్రకారః=బొమ్మలువేయువాడు

యవనికా = తెర

కర్తరి = కత్తెర

ఘట్టః = కట్ట, గట్టు

గోఘణా = బడి నెల

పంక్తిః = బంతి, వరుస

కడ్డతి = కడ్డి పారుచున్నాడు,

గట్టిపడుచున్నది.

ఘుగతి = గుట్టుకొట్టుచున్నాడు.

కళ పెళాయతే = కళ పెళ్ళాడు

చున్నది.

చిటచిటాయతే = చిటచిటలాడు

చున్నది.

పెళ పెళాయతే = పెళ పెళ్ళాడు

చున్నాడు.

కంసుకం = బంతి

ఉపపథం = గోడ్డుప్రక్క

అంతర్ధి = అడ్డము

నింబః = పేపచెట్టు

అర్జునః = మద్ది చెట్టు

దాసు = కొయ్య

క్షిపతి = దువ్వుచున్నాడు

నిర్మాతి = కట్టుచున్నాడు

నిర్మాయ = కట్టి

నిర్మాతూ = కట్టుటకు

నితరాం = విక్కిలి [న్నాడు

అంతర్ధీభవతి = అడ్డమగుచు

అంతర్ధీభూయ = అడ్డమయి

తిరోభవతి = కనబడకుండ

పోవుచున్నాడు

కొన్ని శకార, షకార, జకారాంశభ్రములకు ప్రథమైకవచనము టకారాంతముగ నుండును.

ఉ. విట్ = మనుష్యుడు, కోమటి.

విట్ - విశౌ - విశః

ద్విట్ = శత్రువు.

ద్విట్ - ద్విషా - ద్విషః

రాట్ = రాజు

రాట్ - రాజౌ - రాజః

హాలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో ట.కారము డ.కారమగును. సు, పరమగునపుడు ట.కారము మారదు.

ఉ॥ విడ్భిః - విట్సు — ఇవన్నియు పుంలింగములే.

అరే సీతా రాజపుత్రీభట; రావణేన సహ కథం సంభాషణ
 మకరోత్ : ఏకాం యవనికాం మధ్యేకృత్యా సముభాషత. రాజ
 మహిష్యః అన్యైః సదృశ్యంతే. ఓదత్ నూతనగృహ నిర్మా
 గార్థం మత్సమీవే మువహార్తనిర్ణయం అకారయఃఖలు;
 గృహనిర్మాణ మాసీత్కిం? సహాసహి! యథాకథంవా ఏతావ
 ద్భిర్దివైః = (ఇన్ని రోజులకు) ఇష్టాన్యాసః అభవత్. ఏతావత్ప
 ర్యంతం అలస్యం కిమర్థ మాసీత్! కిం నదేయం సర్వేభిః మమ
 ద్విషఃఏవ. యేన కేనాప్యపాయేన = ఏయపాయముచేత నయి
 నను, పరకార్యం విఘటయితుం ప్రయతంతే అద్యఃనాః జనాః.
 వదామి శ్రుణు; ప్రథమతః గృహవృత్తాంతం. కర్మారసీధాన్యం
 ఏకః వస్త్రధావనతటాకః అస్తి. తస్య దక్షిణఘట్టే ద్వౌ సంబ
 వృత్సైః. తద్వృక్షద్వయం సంపాదయితుం గ్రామాధికారి
 సమీపే విజ్ఞప్తిపత్రం = అర్జి కాగితమును, ఆర్పయం. సతు
 లంచగ్రాహీ=లంచాలుపట్టెడువాడు. తథాపి మమ ఉపకారః
 భవేచ్ఛేత్ యథాశక్తి దక్షిణాం దాస్యామితి ప్రత్యహ
 నాం = వాగ్దానము చేసితిని. ఏతద్వృత్తాంతం మమశత్రుః ఏకః
 శ్రుత్వా ఏకం దరిద్రం కులాలం ఆహూయ తేన ఏకాం
 విజ్ఞప్తిం గ్రామాధికారిణే దాపయత్, తక్షణమేవ త్రీణి రూప
 కాణిచ అదాపయత్. తదా గ్రామాధికారి మమపత్రం అధః
 నిఖాయ=అడుగునప్రాలి, కులాలపత్రం విచార్య తద్వృక్షద్వ
 యం తస్మై అదాపయత్. అధికారిణః లంచగ్రాహిణశ్చేత్
 న్యాయః కథంలభ్యతే. కుముదాదాహూణి త్రీణి సంతి. తాని
 దూలాన్ధం = దూలముకొఱకు, ఉపయజ్యంతే = ఉపయోగిం

చును. కింతు కవాట, ద్వార, స్తంభ, జాలాదివస్త్రాని అవేక్షి
తాని. తదర్థం మత్సమీపే కిమపి దాక్షిణ్యం నా స్తి. తదర్థం
ఏతావత్పర్యంతం మహావిఘ్నః అసీత్. తాతాచార్ణ్య! ప్రాతః
ప్రభృతి మమశిరః అతీవ శూలతి; కింకర్తవ్యంహా చిత్తాన్సం
వద. వదామి శ్రుణు. కచ్చూరాణ్ అనీయ శాఙ్గేసానమీద్యస
మ్యక్పిష్ట్యా=అరగదీసి, చందనే మిశ్రయిత్వా లలాటే=నొసటి
యందు, కపోలయోగి=కణతలయందు, లిప్త్వా = పూసి, అగ్నౌ
తప=కాచుము. ఈషత్కలం తథాకరోషి చేత్ శూలా శామ్య
తి = శాంతించును. బలిధాచార్ణ్య! ఏకాం చిత్రకథాం వదిష్యా
మి శ్రుణు. పూర్వేద్యస్సాయం వయం చత్వారః సుహృదః
మిత్రా వ్యాయామార్థం = మికారుకొఱకు, అగచ్ఛామ.
మార్గమధ్యే ఏకం చగకక్షేత్రం అస్తి. తస్మిన్ క్షేత్రే మంవో
పరి ఏకా బాలికా ఉపవిశ్య వాస్తే గోధణాం ధృత్వా భ్రామ
యంతీ=లిప్తుచు, పక్షిణః క్షతి శిలాఖండాణ్ విక్షిపతి. తదా
పక్షిణాం పంక్తిః యుగపదేవ = ఒక్కమారుగనే, ఉత్థాయ
అడయత. సా బాలికా అలిచతురా. అరే కోనురే బహిర్వేది
కాయాం = బయట అరుగునందు, తథా ఘురణ్ నిద్రాతి. తం
శీఘ్ర ముత్థాపయ. ఉపపథే కన్యవా శకటః చలతి వశ్య. తత్ర
ఏకః ధంకః అంతర్ధిః అస్తి. సశకటః మయావదృశ్యతే. వచన
మధ్యేవ్యస్మరం. యష్మద్ద్రామే యశశ్చన గృహం నిర్మాతుం
సమర్థః అస్తికిం! బహువః సంతి. అస్మద్గృహం నిర్మాయ వింశతి
వర్షాణ్యానన్ కథమస్తివా వశ్య. యష్మద్గృహం కేన నిర్మి
తం! విశ్వరూపాచార్యేణ నిర్మితం.

బల్లిద్దాచామ్యునియొక్క కొడుకు నిన్న పీఠరకును రోగము చేత బాధపడుచున్నాడు = బాధ్యతే. అది నిజమయినరోగము కాదు; పరిరోజుల క్రింద తండ్రి కోపముచేసినాడట. అందు కొఱకు అప్పటినుండియు రోగము వచ్చినదని మంచ మెక్కినాడు. నేటిని కాచుచున్నారా యేమి, కళవెళ్ళాడుచున్నది. ఎన్నువగా కావనద్దను, చెడుతుంది. అరేపిల్లవాడా తొల్లను రుప్పనద్దు. బంతి ఉన్నదిగా దానితో అడుకొనుము. నెల క్రింద = నూసాత్పాకో, మాదేవాలయములో నొకపాము ప్రవేశించి గర్భగుడిలో దేవునియొక్క వెనుకనున్న చెద పుట్టలో చేరినది నేటికిని ఎవరికి గనబడుట లేదు. కాని ప్రతి వానికిని గుళ్ళోకి వెళ్ళుటకు భయముకలుగుచున్నది. రేపయినను నొకపాములవానిని = అహితుండికం, పిలుస్తాను. మొన్న రాత్రి ఒకసర్పాస్థిని = యతి, మూయింటికి వచ్చినాడు. మూయింట్లో వీలులేదని చెప్పితిని. ఈరోజుమాత్ర ముండి పోతానని చెప్పి మెల్లగా గదిలో చేరినాడు. ఇప్పుడు పొమ్మంటే పోడు. కడ్డిపారినాడు. అదేమంటే పోట్లాడుతాడు. ఆయన యొక్కడిసన్నాస్థియో తెలియదు. భిక్షుకొరకు ఎక్కడికైనను వెళ్ళుతాడా! వెళ్ళుతాడుకాని ప్రతిరోజును సంచెవేళ ఆయనను చూచుటకు చాలమంది అడు వ్వాండ్రువచ్చుట కారంభించిరి. మంత్రోపదేశము చేస్తాడట. బాగుగనే యున్నది. త్వరలోనే వెళ్లగొట్టు, లేకపోతే నీకు అప్రతిష్ఠ = అప్రతిష్ఠా, రాగలదు. ఎట్లా వెళ్లగొట్టేది? వాడు కదలకపోతే నే నేమిచేస్తాను? ఓరి మూఢుడా, ఆయనయొక్క దండమును కమండలువును

బయట పొర వేయుము = పాతయ. దానిని తెచ్చుకొనుటకు బయట
టికి వస్తాడు, అసమయములో అగదితలు పును మూయుము =
విధేహి. తరువాత ఏమిచేస్తాడో చూతాము. సరే అంతపని
నాచేత కాదయ్యా. అయితే నీకర్మము = తవ కర్మ, అంతే తావ
దేవ. పాపముగదా అని = పాపంబిల్విత, నేను ఉపాయము
చెప్పితే అంతపని నాచేత కాదంటావేమి? నీచేతగాకపోతే ఎవరి
చేతనగును? పోపో, నీమాటలు నీకేబాగు. గనుంటవిగాని ఎవరి
కిని బాగుగనుండవు. (పోస్తూ ఎరక్కపోయి అనుగతిని తెచ్చి
నాను = గచ్చతునాను అట్లాత్వా తత్సంగతం ఆపయం.) మీ
యింట్లో నొక మద్దిదూల ముండెనుగా; అది యేమయినది?
ఉన్నది. మునుపు నీవు కొన్నఖరీదు నీస్తాను. = పూర్వకాలే
త్వయా యావతా మాల్వేన క్రితం తావన్మల్లం దాప్యమి.
ఓహో మునుపటిఖరీదునకు ఇప్పుటిఖరీదునకు, చాలభేదము =
మహా భేదః, ఉన్నది. (మునుపు రూపాయివస్తువు, ఇప్పుడు
పదిరూపాయలు అయినది = పూర్వకాలే రూపకక్రేయం వస్తు.
ఇదానీం రూపకవిశకక్రేయ మాసీత్) నీ వేమి కొనగలవు? నీ
కెందు కింతకొపము పోతాలే. మద్ది దూలము ఖరీదుమాట
చెప్పవుగా? ఓరిచేదస్తుడా, మామద్దిదూలమును దొంగతెత్తు
కొనిపోయినారు, పోవయ్యా.

త్రినవతితమశ పాతః = తొంబదిమూడవపాతము.

కళా = కొరడా

క్షుతం = తుమ్మ

ఉపనగరం = పట్టణముదగ్గరగా

కరీషః = ఏరువిడక

కలింజః = తెరచాప

హారః = హారము

కల్పనం = కంట్లో కల్పము ఛాగణి = చాలి

[వేయుట

ఖర్చులం = కర్పూరజాపంతు

వంకరి = మిశ్ర, వంక

ఖలం = కల్లము

పరిమూర్తతి = తుడుచుచున్నాడు

పరిడీనం = పట్టిగొట్టుట

పరిమృజ్య = తుడిచి

పరిమూర్తుం = తుడుచుటకు

పింగీకరోతి = మొత్తము చేయు

[చున్నాడు

కృధతి = ముటుగించున్నది

చంద్రమతే = దునుకు

పిండికృత్య = మొత్తముచేసి,

[చున్నాడు

[ముద్దచేసి

ధూమితే = రాజవేయుచు

విశదీకరోతి = విస్పిచెచ్చుచున్నాడు

చంద్రమృ = దుమిక, [న్నాడు

దీర్ఘి కరోతి = పొడుగించు

మూర్తయతి = డొడ్డుచున్నాడు

[చున్నాడు

వంగతి = వంగుచున్నాడు

పరిడయతే = పలిటీగొట్టుచున్నాడు

వంకతే = బొంకుచున్నాడు

పరిడీయ = పలిటీగొట్టి

కృధయతి = రలసలగాచు

పరిడయతుం = పలిటీగొట్టుటకు

[చున్నాడు

వాపయతి = అరించుచున్నాడు

హేళిష్య! మను అంగవస్త్రం అర్పి మాసీత్, అతపే
పాతయిత్వా వాపయ. తవ జ్వరః కథ మన్తిరే! ఇతోపి నాశా
మ్యత్. తస్మి ఏకస్మిన్ శరాపే = మూకుట్లో, నికుంచనమా
త్రం = సోలెడు, జలం పూరయిత్వా తస్మిన్ నవ మరీచాని దశ
ధాన్యాకబీజాని పంచ లవంగా ఈషత్ శుంతిఖండం వింశతి
ద్రాక్షాఫలానిచ పాతయిత్వా అంతికాయాం = పొయిమిద,

స్థానయిత్యా సమ్యక్ క్షధయ. తత్కమాయం మత్సమీష
మానయ; తస్మిన్ సువర్ణమాప్యవసంతం విష్ణవై తుభ్యం
దాస్యమి; తేన తవజ్వరః తక్షణమేవ శామ్యతే. దినచతుష్ట
యాత్ ప్రథృతి కల్పన దేవలకః (ఓకానీకభూజారి,) శీతాంశు
రసం యచ్ఛతి. తథాపి యథాప్రకారమేవ అస్తి. దినదశ
కాత్ ప్రాక్ గోదామల్యాయాం నాపం ఆకువ్యా అమలా
పురంపృతి ప్రయాగమకరవం. నానఃఉపరిభాగే ఉపావిశం అనం
తరం నావికాః కలింజం ఉద్ధరిష్యామః ఉత్తిష్ఠ ఉత్తిష్ఠథతి మాం
అత్వరమృగా. అహానపి ఉత్తిష్ఠా ఏవ ఆసం. ఏతదంతరే కలిం
జం ఉనధరణ. కలింజరజ్జుః మమకంతే లగ్నా అసీత్. తేనచేగేన
అహం కుర్యాయాం అపతం. తత్ప్రభృతి ఏషఃజ్వరః మాం
బాధతే. అపిచ ప్రహర్షేద్యుః ఏకం ఖగ్భజఫలం (లబ్ధం =
దొరకేనపి.) తత్ ఆభతయం; తతః ఏవ జ్వరః మాం అవ్యాపి
నముంచతి. పాయంసమయే శూర్వోక్తకషాయేణ సహ అగచ్ఛ
బేషధం దాస్యమి. సేత్రయోశ్చ శీతాంశురనేన ఈషత్
(కల్కయిష్యామి=కలికమువేస్తాను.) తథైవ అధునా = ఇదానీం,
గమిష్యామి; పునః పాయంకాలే తవ దర్శనార్థం అగమిష్యామి.
హంజే కరిష్యాసంతిచేత్ శీఘ్రమానీయ, ఏకంఛాగణం రచయ,
తత్ర అగ్నిం ప్రవేశ్య ధుక్షస్వ. అనంతరం ఏకం కషాయశరావః
తస్మిన్ స్థానయిత్యా సమ్యక్ క్షధయ. ఆర్య! కషాయః క్షధతి
కింకర్తవ్యంవా కురుత. అంబ! గృహేసర్వత్రఘాతీదృశ్యతేఖిల
కిమర్థం న మార్జయసి! (సమూర్జయసి = చీపురును,) ఆనీరష
శీఘ్రం గృహం మార్జయ. అనంతరం గోమయోదకం (చిక్కణం

సోద - చిక్కగచట్లు) తాత! స్తనపం అభ్యంగమును
 అభ్యంగింపజేసి, నీ నానంతరం శిశుం పరిమృజ్య దోలాయాం శా
 యయాత్వా గృహం సమూర్థం పోయి. (శంఛితా-లం సహస్య
 శాంఛేము నేవుసహించుము.) బలిధాచార్య! తవ శిష్యః శతాశ
 ఖుప్తే కథం వేదయతేవా శిష్య. అలెగోపాల! విహిరేతార్థం
 గమిష్యామితి నీకంవంకం కల్పయిత్వా తత్ర వేదయతేం!
 ఫిరాండేయ - (ఫిరండొడకా) తవ బుద్ధి ర్నాస్తి గచ్ఛ గచ్ఛ
 (మమ అగ్రతః నాయెదుటనుండి). తవ పాతం న వదిష్యామి.

దాలిమీద అన్నము పెట్టినావు కాబోలు కళివల్లిదండ్రు
 చున్నది; త్వరగాపోయి చూచి దింపుము. నీ వక్కడ లేకుంటే
 అన్నము చెడిపోవును. నేను రేపా యెల్లండో కాళీకి ప్రయా
 ణము పెట్టుకున్నాను. ఇంకను నెవరైనను (వచ్చేవాడు-అగం
 తార!) ఉన్నట్లయిన నాతో గూడ రండి. ఈసంవత్సరము
 నందు హరిద్వారములో నన్న బుష్టికుల బ్రహ్మచర్యశ్రీమ
 మన నొక యుత్సవము జరుగనున్నది. అట్టిఒకరును చెడవు
 కట్టమీద లట్లా దుమ్ముకుచున్నారేమి! ఆధాన్యము నంతయు
 నొకచోటికి (పోగుచేయుము = రాశీకురు) వా(శాకసోలేదు
 మినుమలిమ్మ = నికుంచమితా మామా దేహి) చివరికు
 ఆ(పావురము = కపోతః) వేటికొట్టి క్రిందవద్దది. (వెంటనే
 అనుదవేవ,) యెక్కడనున్నదోగాని కల్లి దానినికట్టుకున్నది.
 వాడు (మొన్నటివాడగదా = ప్రహ్లాదసహిధు) ఇప్పుడే
 నంగుచున్నాడేమి! వానితెండ్రియు (మొదటనుండి = ప్రథ
 మతః ప్రథిత), అట్లే ఆరాగమును (ఇంకిను కొంతవజకు =

శుభశ్చక్రగ్రంథం,) పొడుగించుము. నిన్న రాత్రి శివాలయము
లో మద్దెల వాయించిరాకు. నిన్న శిలక్రవారముగనుక భజన
చేసిరాకు. లేపటినుండియు ఉత్పవములు, (ప్రారంభమగును &
ప్రారంభంతే) ఇప్పుడు దేశమునందు జనుగుకల్లోలమును ఎఱుఁ
గుదువా! (ఎక్కడ చూచినను = యత్రేక్ష్యమాణేసి,) సహాయ
నిరాకరణపు (ముచ్చటలే = సంలాపా ఏవ), (ఎక్కడ
చిన్నను = యత్రసూయమాణేసి), స్వరాజ్య వృత్తా
తనులే; (ఎక్కడ చివినను = యత్రేవత్యమాణేసి)
గాంధిగారి ఉపన్యాసములే. లోకమంతయు మహాకల్లోలముగా
నున్నది. ఈశ్వరేచ్ఛ యెట్లున్నదోగాని, మనకు రాబోవు
లాభముగాని, నష్టముగాని యెవ్వరికిని దెలియదుగదా.
ప్రపంచమంతయు (ఒకనిఁజూచి పనిచేయునది = గతానుగతిః)
మొదటివాఁడు చేసినపనియొక్క సత్యోపత్యములనుగాని,
భాభాలాభములనుగాని, (విచారించువారు విచారయితారః)
లేదు. మనరాజు లీవృత్తాంతము నంతయును జూచుచు నూఁ
కున్నారు. ఈపనిలో రాజద్రోహ మేమియును లేదు కనుకనే
ఉపేక్షాభావముతో నున్నారు. ఇదిగాక మనము ఇంతవఱ
కును రాజభక్తిని విడచుట లేదు. యథార్థమగు రాజభక్తిః
మనము (సముద్రమునంటివారము = సముద్రసదృశాః.)
మనకు రాజభక్తి పుట్టుక మొదలుకొని ప్రకాశించుచున్నది.
(నాదిష్టాః పృథివీపతిః) అనఁగా విష్ణ్వంశసంభవఁడు కానివాఁడు
రాజుగాఁడని సందితులు చెప్పుదురు. కావున నేనఁడు రాజ

అందు భక్తిని చేయడో వాడు విష్ణువునందుగూడ భక్తిని చేయ
డు. ఈ కీర్తనము ఆగమసామ్మి అయిననున్నది.

చతుర్నవతితమః పాతః = తొంబదినాల్గవ పాతము.

గంగ పాతమ లోఁ జెప్పబడిన సకారాంతములన్నియు
(లన్) అంత సకారాంతములు. ఉ॥ శిరన్, అను ప్రాతిపదిక
ములో (శిర్ + అన్) అని యుండుటచే, ఈ శబ్దము (అన్)
అంత సకారాంత మయినది. ఇటులనే (లేజన్ - చేతన్) మొదలగు
శబ్దములు గూడ, అసంతసకారాంతము లగును. ఈ శబ్దములను
తత్సమములు చేసి తెలుగులో వాడునప్పుడు (శిరస్సు-లేజస్సు-
చేతస్సు) అని పలుకుదుము. చివర అస్సుగల ఇట్టి
శబ్దము లన్నియు, సంస్కృతములో సకారాంతము లయి,
నవుండుకములు మనశ్శబ్దమువలెను, పుంలింగ, స్త్రీలిం
గములు వేధశ్శబ్దము వలెను, రూపము గల్గియుండును.
ఇదిగాక తత్సమము లయినపుడు, చివర (ఇస్సు-ఉస్సు) మొద
లయినవిగల శబ్దము లన్నియు, సంస్కృతములో షకారాం
తము లగును. ఉ॥ (అర్చిస్సు-రోచిస్సు-ధనుస్సు-వపుస్సు-
దోస్సు) ఇత్యాది శబ్దము ల చివర (స్సు) గలదు గనుక సకా
రాంతములై నను షకారాంతములని భావించవలెను. ఈ క్రింద,
అర్చిస్సు మొదలగు శబ్దముల రూపములు వ్రాయబడును.

షకారాంతము, నవుండుకము, స్త్రీలింగము, అర్చిష్
శబ్దము = జ్వల-కాంతి; రోచిష్ = కాంతి, నవుండుకము.

ప్ర. ద్వి = అర్చిః - అర్చిషీ - అర్చింషి

ప్ర. ద్వి = రోచిః - రోచిషీ - రోచింషి

ధనుష్ = ధనుస్సు - నపుంసకము

వపుష్ = శరీరము - నపుంసకము

చతుష్ = తన్ను - నపుంసకము

ప్ర. ద్వి } ధనుః - ధనుషీ - ధనూంషి

ప్ర. ద్వి } నపుః - వపుషీ - వపుూంషి

ప్ర. ద్వి } చతుః - చతుషీ - చతుూంషి

తక్కిన విభక్తులు పుంలింగము రీతియే.

పాకారాంతము-పుంలింగము- దోష్, శబ్దములతోనాపు.

ప్ర. దోః - దోషా - దోషః

ద్వి. దోషం - దోషా - దోషః

శ్చ. దోషా - దోర్షాన్తం - దోర్షిః

చ. దోషే - దోర్షాన్తం - దోర్షిణి

ఋ. దోషః - దోర్షాన్తం - దోర్ష్యః

ష. దోషః - దోషాః - దోషాం

స. దోషీ - దోషాః - దోష్షు

సం. హేదోః - హేదోషా - హేదోషః

అర్చిష్ - రోచిష్ - ధనుష్ - వపుష్ - చతుష్ -

మొదలగు శబ్దములు పుంలింగ స్త్రీలింగములతోనికీ మారి నపుడు, దోష్, శబ్దమువలె నుండును.

ఉ॥ అర్చిః - అర్చిషా - అర్చిషః; అర్చివం - అర్చిషా - అర్చిషః

అర్చిషా - అర్చిర్షాన్తం - అర్చిర్షిః; అర్చిషే - అర్చిర్ష్యం -

అర్చిష్ఠ్యః అర్చిషః . అర్చిశాస్త్రిః - అర్చిశ్రీః; అర్చిషః .
అర్చిషాః . అర్చిషాం; అర్చిషి - అర్చిషాః . అర్చిష్ఠుః.

అగ్నేః అర్చింపి ఉత్తిష్ఠంతి తన చతుషి. పరిమార్జయ
మాషికా దృశ్యతే. రామః భసుషి బాణాన్ అరోహ్య రావ
ణం ఆమారయత్. తన వపుషి తత్రతత్ర వ్రణాః సంలిరే.
స్త్రిష్మకాలే నూర్ణః స్వస్య రోచిషా అఖిలలోకం తపతి.
కుష్ఠరోగిణాం వపుషు (మచ్చాః = మచ్చలు) వర్తంతే. నేత్ర
రోగిణః చతుర్భిః సూర్యస్య రోచిః ప దక్ష్యంతి. రామస్య
దోషా గజకుండసమునా దృశ్యతే. దైత్యాః సురాణాం
ద్విషః. రామః రాజ్యం పరిత్యజ్య అరణ్యవాసం కృత్వా తత్ర
స్థితాన్ సర్వాన్ సురస్త్విషః నూరయిత్వా సర్వాన్ ఋషీన్
అపాలయత్. తదా సర్వే ఋషయః రామాయ ఆశీర్వాదాన్
అయచ్ఛుః.

నీవు ఈలోకమున కాంతిచేత ప్రకాశించుచున్నావు. నేను
నాబాహువునందు సొమ్మును ధరించితిని. తాతాచాచుల
యొక్క చతుస్సునందు ఒక మచ్చ యున్నది. సూర్యుని
యొక్క రోచిష్సునలన నాచతుస్సులను బాధకల్పించున్నది.
ఆధనుస్సులయందు ఒక పాము (ప్రాకుచున్నది = స్పృతి)
చంద్రునియొక్క. లేజప్పుచేత లోకము సంతోషమును అనుభ
వించుచున్నది. దాలిని ఏర్పరచినావా! జ్వాలలు బాగుగా
లేచుచున్నవా! వానియొక్క బాహువునం దోకనృణము పుట్టి
నది. బలీడ్ధాచాచులు చికిత్స చేయుచున్నాఁడు. వానిని కుదుర్చు
వద్దని చెప్పుము.

సంపదంతముః పాదః = సంపదంతమున పాదము.

శ్లో॥ నిట్ నిట్ భాంశో నిట్ తు హంశః, నిట్ రుట్ ఫుట్
ద్విట్ ముటస్తు పాశ్చాత్ రుట్ సమాట్ ఫ్రాట్ చ బాంతా,
నిట్ నిట్ రుట్ స్త్రీ సర సరః అర్థముః- నిట్ నిట్ శబ్ద
ములు శవర్ణాంతములు, నిట్ శబ్దము హారాంతము, ద్విట్
రుట్ ఫుట్ ద్విట్ ముట్ శబ్దములు మహారాంతములు, రుట్
సమాట్ ఫ్రాట్ శబ్దములు బహారాంతములు, ఫుట్ శబ్దము
మహారవ్యయంతము, నిట్ త్విట్ రుట్ శబ్దములు స్త్రీలింగ
ములు, తక్కినవన్నియును పుంలింగములు. పై పద్యేందు
శబ్దములను పుంలింగ స్త్రీలింగములలో మారపు. నపుంసక
మున చూర్తము ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులలో మూత్రము
మార్పునొందును. పై శబ్దములలో నిట్ త్విట్ రుట్ శబ్ద
ములు స్త్రీలింగము లనియు, తక్కినవి పుంలింగము లనియు
విశదీకరించి, మరల పుం స్త్రీలింగములలో మార్పునొందు
లేదనియు, నపుంసకములలో మార్పునొందుననియు వ్రాయు
టచే, పై శబ్దములకు మూడులింగము లున్నట్లు గనబడుచు
న్నదే, అని సంశయము కలుగవచ్చును. దానికి సమాధానము
వ్రాసెదను. వినుడు. ఈభాషలో పామాన్యముగా నామవా
చకము లన్నియు నియమముగా నేదో యిలింగమే కలిగి
యండినను, బహువ్రీహి సమాసమున తుదిపదముగానుండి
బడియొక నామవాచకమునకు విశేషణములు కావచ్చును.
అట్టి సందర్భములలో నామవాచకములకుగూడ మూడు లింగ
ములలో ప్రకార ముండును. ఉదాహరణము- త్విట్ స్త్రీ

లింగము. కాంతి అని అర్థము. ఇది నామవాచకముగాన నియమముగా స్త్రీలింగము గల్గియున్నది. సూర్యుడను ఎక్కువ కాంతిగలవాడు, అనుదానిని సంస్కృతములోనికి మార్చిన యొడల, సూర్యః అధికత్విత్, అని చెప్పవలయును. ఇచట సూర్యః, అనునది నామవాచకము, పుంలింగము. అధికత్విత్ అనునది సూర్యః అను పుంలింగ నామవాచకమునకు విశేషణము. ఈ అధికత్విత్ అను బహువ్రీహి సమాసమున, త్విత్ అనుపదము తుదిని నిలిచి పుంలింగనామవాచకమునకు విశేషణమయినదిగాన, అధికత్విత్ శబ్దముగూడ పుంలింగము అయినది. ఇటులనే (విద్యుత్ అధికత్విత్ = మెరుపు ఎక్కువ కాంతిగలది) స్త్రీలింగ నామవాచకమయిన విద్యుత్ శబ్దమునకు అధికత్విత్ శబ్దము విశేషణమయినది గాన, అధికత్విత్ శబ్దము స్త్రీలింగమైనది. (సూర్యమండలం అధికత్విత్ = సూర్యమండలము ఎక్కువ కాంతిగలది) నపుంసకలింగనామవాచకమైనమగడలశబ్దమునకు అధికత్విత్ శబ్దము విశేషణమయినదిగాన, ఇప్పుడు అధికత్విత్ శబ్దము నపుంసకమయినది. ఈ మూడు స్థలములందును అధికత్విత్ అనునది బహువ్రీహి సమాసమే. ఎందునీని రెండుగాని రెంటి శక్కునగాని పదములు గలసి తుదిపదమునకు మాత్రము సభక్తి ప్రత్యయము కన బడుచున్నచో ఆపదసమూహమునకే సమాసము, లేక సమాసపదము, లేక సమస్తపదము లేక సమాసవాక్యము అని పేరు. ఉ॥ రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నః ఇది నాల్గుపదములు గలసిన సమాసము. ఇందులో మొదటి

మూడు కవములకును, విభక్తులు గర్వితములుగ నున్నవిగాని, విభక్తి ప్రత్యయములు కవబహుళమునకును. తుదిపదమును శ్రుతువును పదముకడ ప్రథమాదిభక్తి బహుళచర ప్రత్యయము గవబహుళమున గాన, దీనికి సమాసమనిపేను. ఇట్టి సమాసములు ఈభాషలో చాల గలవు. ఈసమాసములలో, గొన్ని అలుక్విమాసములు గలవు. వానిలో మొదటి పదమునకు విభక్తి ప్రత్యయము లోపించక, కవబహుళమునే యొందును. అట్టి సమాసములలో రెండేపదము యందును. ఈ కంటేకాలః - కంఠమాయ నలుపుగలవాడు, అనగా శివుడు, ఇక్కడ కంట శబ్దమునకు సప్తహినిభక్తియు, కాలశబ్దమునకు ప్రథమాదిభక్తియు ఉన్నవి. కల, కలిగి, లేని, కూడిన అను అర్థములు గల రెండుపదముల గుంపునకు బహువ్రీహి సమాసమనిపేను. ఈ అధికత్విత్ = ఎక్కువ కాంతిగల. అకంటకః = ముక్కు లేని. సప్రత్యః = ప్రత్యులతోఁగూడిన. ఇట్టివి బహువ్రీహి సమాసములు. త్విత్ - కంటక - ప్రత్య శబ్దములు నామవాచకములయినను, బహువ్రీహి సమాసమునఁ జేరి మఱియొక నామవాచకమునకు విశేషణము లయినవి గాన అవి శేష్యములఁబట్టి నీవికఁగూడ లింగవచనములు మారుచుండును. ప్రస్తుతమున అధికత్విత్ శబ్దము పులింగములో అధికత్విత్ - అధికత్విష్ట - అధికత్విషః స్త్రీలింగమునకు ఇట్లే. నపుంసకమున అధికత్విత్ - అధికత్విష్ఠి - అధికత్విష్ఠి - అని యుండును. ఇటులనే షకారాంతము లన్నియు. అధికలిత్. అధికలిహి. అధికలింహి; అధికలిత్ - అధికలిశీ. అధికలిశి; అధికభృత్. అధికభృశ్చి. అధిక

స్పృజ్య అధికరాట్ - అధికరాజీ - అధికరాణి; అధికభృత్ -
అధికభ్రాతృ - అధికభ్రాంజి - ఈరీతి శబ్దములన్నియు ఇటులనే
పడచును. ఇట్టిశబ్దము లింకను భాషలో నుండవచ్చును. చాల
విరతు వాడుకలో వచ్చుశబ్దములను వ్రాసినది.

నిట్ = రాత్రి	పది = శుక్లపక్షము
స్వీట్ = కాంతి	నది = కృష్ణపక్షము
గుట్ = కాంతి	మనాకో = శోలయిగా
స్లూప్ = కొనిచ్చువాడు	సాచి = అడ్డముగా
ద్వీట్ = శత్రువు	అస్తం = కనబడకుండగా
ముట్ = మోంగ	స్థానే = బాగు
లిట్ = రుచిచూచు	సాంప్రదం = బాగు, ఇప్పుడు
[వాడు]	యగవల్ = ఒక్కమారుగా
విట్ = మనుష్యుడు,	హుం = డిం
[వైకుంఠం]	యత్ = చీ
ధృట్ = వెగింను	అత్యేకస్థితి = దాటవేయచున్నాడు
రాట్ = రాజు [వాడు]	అస్తే = కూర్చున్నాడు; అగుచున్నాడు
భ్రాట్ = క్రకశించు	ఉపాక్షే = వాచ్చుచున్నాడు.
[వాడు]	అభ్యాస్తే = అధిష్ఠించుచున్నాడు
సమాట్ = సార్వభౌ	పండితాయతే = పండితునివలె
[ముడు]	[నటించుచున్నాడు]
ద్యృహం = రెండురోజులు	ప్రాసాదీయతి = మేడయందున్నట
అత్యాసం = దాటించి	టున్నాడు

పోనం దోరక

కుటీమతిః గుడిసెయం దున్నటు

యన్నాడు

రే నీకారామ! తన కిం త్వం అతర అర్హస్థవాః.
 పుష్కలం ధన మున్నీ. తేన కాకజేన హాసావా నిర్మాణ
 యసి, మాన్యాని క్షీణాసి, అగ్రహారాః కంపాయసి, హ్యో
 మాః అర్జయసి. మత్సమీపే కిమన్నీ. ఉద్విక్తం కామ్యో
 పాత్ర మేక మున్నీ. బలీధూచార్య! తనవాక్యాని అసీవాశ్చర్య
 కరాణి. మదనేక్షయా త్వం దరిద్రగి కిం? యుష్మద్వంశ్యాః
 సర్వేపి సాక్షాద్ స్వనాస్తేన నీకాగామస్వామిసం పూజయంతి
 నీకాగామస్వామినః మాన్యక్షేత్రాణి సర్వాణ్యపి యుష్మ
 దీయాన్యేక. స్వామీద్రవ్యం సర్వమపి యుష్మదీయమేవ. ఏత
 ప్త్యాం నిశి మమ శ్వశురః (నిద్రా)యమాః = నిద్రావాక్యమ
 మాతాత్ అథః అపతత్. తతః పూర్వమేవ భూమా ఏకం
 [అయఃకీలకం = ఇనుపమేమ] [అస్తీ కింనుఖలు = ఉన్నదికాం
 బోలు]. తత్కిలకం మమ శ్వశురస్య పాదే ఆలగత్. తేన
 హేతునా సః దశదినేభ్యః ప్రభృతి మంచాత్ పాదం అథః
 సనిక్షిపతి. తథాపి ప్రత్యహం ఉష్ణోదకేన స్నాత్వా సంభ్యాం
 ఉపాస్తే ఏవ. జోష మేధి. కేవా విశః ఆగచ్ఛంతి. అరే నీకా
 రామ! అస్మాకం సమాగ్ధ మత్రే వర్తతే ఇదానీం? సా
 లందా నగరే అస్తీ. మనాక్ అత్ర తిష్ఠ. అహ మిదానీ షీ
 వాగమిష్యామి. రే బలీధూచార్య! త్వం కదావా అప్రవృహసి
 షీరం అపిబః కిం? అపిబం కింతు, శంభులింగస్య బ్రత్యో
 త్రివతురాః క్షోకాః అపతద్వా నవా, కిమర్థం తథా చంతి

తాయతే : సర్వదా సౌధోఽన ఉపశిశ్నో పాశౌ నశం భుక్తం
 గృహీత్వా కింవా యత్యక్తే నాపి సహ న సంభవతే. ఏనా
 నన్మాత్రేనైవ తస్య (ఇయం = ఇంత) గర్భస్య కుతః? తస్య
 క్షుభానః తాదృశః తవ కారూః కుతః? భోబలేద్ధ! త్వమ
 స్వీకం ప్రాపాదం నిర్మాణయతే, త్వద్భ్రతస్య విలాసపుష్పస్య
 ఏతాదృశ్యాం కట్యాం నివాసః మహ్యం న రోచతే. నీతా
 రామ! మాం అహససి కిం? అహం ఏతస్యాం కట్యామేవ
 ప్రాపాదీయామి. ఇదానీం ప్రాపాదం, యథాకిధంవా త్వత్స
 మీపే ఋణం కృత్వా నిర్మాణయమిత్థం మన్యస్యః
 అంతరం చోరనాథా నేన అనుభవిశివ్యా! థాచిత్వా కీర
 సానావేక్షయా ఉపశిశ్నో నీరసానమేవ వరం. తవచ మమచ
 రాస్తీక్షణకాంతరం వర్తతే. అతః క్వం ప్రస్తథా విశిషాథాక =
 సదంతస్తుల మేడఁను నిర్మాణయతు మపి సమర్థః. కథ మస్తీ
 తవ శ్వకురస్య సాద్రవణః! వైదిః ద్రవ్యహమత్వానం రెందు
 చినముఁకొకమారు] అగత్య చికిత్సతి. స్వత్యహం తండుల
 క్షణం క్రాంత్రావణే బద్ధిమః ద్విసైన్యతవ్యం రోజులు గడవ
 వఁయును. సతి వయోవృద్ధః పక్షిహయసః, పుత్రా
 పౌత్రాః ప్రాత్రాంశ్చ అశ్యత్. తేషాం పశ్యేషాం అగ్రత
 ఏవ ద్రియతేచత్, అదృష్టవానేవ యత్! దుర్మార్గ! తవ
 శ్వకురస్య విరణం ద్రవ్యం ఇచ్ఛా అస్తికిం తవ? నహి సహితే.

మొన్న బజారు నాకొకయెద్దు అడ్డముగా వచ్చెను.
 నేన దానికొట్టితో గొట్టితని. అది నన్ను కొమ్ముతో ప్రాడిచి
 ఉక్తిః పాటిపోయెను. ఈయారిలో నాకు చాలమంది

కత్తులన్నులున్నాడు. వచ్చునపుడు జడత్తులన్నులు విక్రమించి
 వచ్చును; సంత్తులు అవధిమగ్నగా రాత్రు. ఈసంవత్సరమున
 కృష్ణాశ్రమము చక్కగనే గడిచినది. ఎవరను తొంచెమై
 నను శ్రీమను అనుభవించలేదు. ఏమి శ్రమ్యరమున ఏయోగి
 కల్పించి? నేను బెజవాడను వెళ్ళితిని. (బాగుంట్టానే). నను
 మూర్తిము బెజవాడలో గడిచిన యెక్కువగా ఉండునేమో
 అని అడరాడలికి వెళ్ళితిని. అక్కడ చాల ముఖ్యులు
 వచ్చిరి. అమరావతి తోర్ణము వాసీరెడ్డి వెంకటాద్రినాయకుడు
 గారితో పంపించినది. అక్కడ మునుపు ఇరువదిరెండు కళా
 కాల లండెడినది. అమరేశ్వరస్వామి దేవాలయ మొకటి
 కృష్ణయొద్దననే యున్నది. నదియం దంతటను పెద్ద పెద్ద
 బండలు ఉండును. అండచే బురగ లేదు. నీరు బహు
 సర్పిలముగా నుండును. బట్టల నుడకుకొనుటకును
 స్నానము చేయుటకును చాల సౌకర్యము కలదు.
 బాగుబాగు మీయిండ్లలో (భావ్యము పేరించువా లేకరు
 భావ్యభృష్టా కే) శంభులింగముగారి భార్య శంభులింగము
 గారు లింగభార్యలుగదా, వారిని మీ యిండ్లకు మీరు రాని
 వురా? తోర్ణకాలముందు జతదేవములు ఎక్కువగా
 నుండినవి. ఇపుడంతయు జగన్నాథమే. బెరుంబుధూరు అను
 నొక శ్రీవైష్ణవగ్రామము దక్షిణదేశమున ఉండెనది. అయూ
 ర్లో నున్నవారందరను శ్రీవైష్ణవలే యిది. ఇట్లుండగా,
 లింగలింగభారి బాటపారి ఎండ నడిచి చేత (దప్పిగొన్న
 బాటై . నపానీతో భూక్వా) దైవవశముచేత

అయ్యారాగి వెళ్ళెను. అయ్యారాగి (సృష్టినియంత్రియందును ..
 గృహేగృహే) తలవారికి తలుపునందు (సంగనామములు ..
 శ్రీనూర్నాథుండారి) కనబడినవి. అప్పుడు అలింగధారి తన
 మునుస్సున ఈవిధముగా చింతించెను. “ఇప్పుడు నప్పిచేత
 నా ప్రాణములు పోవుచున్నవిగదా, నే నేని చేయువలయును?
 ఒక్కతమందు ప్రాణములు నిలిచినగదా మరొకచారములు?
 కాబట్టి ఎవరింటనయినను నీడు త్రాగుదును. పిమ్మట ప్రాణ
 శ్చిత్తము చేసికొందును,” అని ఆలోచించి, యింత యింతకి
 వెళ్ళెను. శివస్మరణ చేసికొనుచు ఆయింటి తలుపును చేతితో
 కొట్టి ఆయింటి యజమానుని పిలిచెను. ఆయింటి వేదమును
 మగవారు లేరు. ఒకపూర్వసువాసిని పొందలికి వచ్చి తలుపు
 తెరిచినూచి నీ వెవడవని అలింగధారిని అడిగెను. ఆయన శివ
 స్మరణ చేసికొనుచు, నేను బాటసారిని, నాకు నాలుక యిందం
 చున్నది. కొంచెము మంచినీరిమ్మని అడిగెను. ఆమె అమాట
 లు విని చెవులు మూసికొని రామానుజస్మరణ (చేయుచు =
 కుర్వతీ) ఇక్కడ నీలులేదు పొమ్మ నేను. నీవు నాకిప్పుడు మంచి
 నీ రీయని యెడల మీ అరుగుమీదనే పడి ప్రాణములు వద
 లేదను అని లింగధారి చెప్పెను. నీవు ప్రాణములు వదలు
 నెడల మఱియొక చోటికి వెళ్లి వదలుము, గాని యిక్కడ
 వదలకుము. ఈనాడు నక్షత్రము త్రిపాది నక్షత్రము, అని
 ఆదైష్ట్యవస్త్రీ చెప్పెను. చూచితివా, త్వరమున మతములను
 గుఱించిన పట్టుదల (అగ్రహా) ఎటుల సుండెనో!

ఉద్ధావనీతమః పాతః = తొలబడియోయిన పాతము.

వా ను ము బు.

పు త్తలే = గచ్చుతోన్ము చతుష్క = చోనేను
అట్టాలకః = తోటమీదియట్లు చిరి కా = పెంటక
కాలస్యం = కంఠము సౌచికః = దర్జీవాఁడు
అగ్ని ముఖ = బీదిచెట్టు

అ వ్య య ము బు.

అగ్రభో = ముందు తిని అనుగంగం = గంగపొడుగున
అధిగృహం = ఇంటిమీద ప్రశాన్త = విస్తారముగా
ఉపదీపం = దీపముదగ్గర సూద్రవత్ = శూద్రునివలె
సరోక్షం = కానరాకుండ

భా తు వ్ర బు.

మృరలి = గియించున్నాడు మునుగార్పలి = భావసిద్ధముగ
వేత్తి = ఎఱుఁగుచున్నాడు. నున్నాడు
చూపలి = పీల్చుచున్నాడు, తిజ్ఞాసతే = తెలియఁ దలఁచుచు
జిట్టుచున్నాడు న్నాడు

శ బలిధాచార్య! యస్మత్ క్యాలకస్య కస్మిన్
కాస్త్రే పరిచయః పర్వతేః అస్మత్ క్యాలకస్య సర్వకాస్త్రేషు
పరిచయో వర్తతే. అరే! తస్య నయస్తు ద్వాత్రంశద్వర్షా
పేక్షయా అధికం నాస్తీతి భారీ ఖలు, (ఇయం చ కాస్త్రాజీ =
ఇన్ని కాస్త్రములను) కదా అవతద్యే. సు బాల ఇతి మన్యసే
సిం! సు సర్వదాపి బృహన్నలాకార ఏవ, ఉత్పత్తితః పృథ్వీ
ఏవ మేన దృశ్యతే (శ్మశ్రాజీ = మీసములు) కదాపి తస్య

ముఖే నగోహంతః. తస్మాత్కూగణాన్ (యః జాతుగూహవర్జః
అగణః, వర్ధమావర్జః అనుజః). తస్య బాహ్య తుగ్ధాన్తి ! హ
జనగ్ధహా ఏనాన్తి. తస్మిన్దంశతోః అనుసూయం చాన్తికం ?
మహా నానుసూయం వర్తతే. చేత్ జనగ్ధహా కిమర్థమన్తి !
ఏవా కస్మిన్శ్చి ద్విచయే దంపతోః కలహా స్సంజాతః. తవా
కుళుద్ధాచార్యః తస్యాః (కహోలే = పౌత్రముండు) ఏకం,
(చపేటచహరం = అరచేతి బెబ్బరు) అమిచ్చన్. తతః సా
(చమత్కర్తవ్యాన్-చీపురుతో) దశప్రహారాణా భర్త్యైః (ఇవహరి
కృత్యః = కామకగా సమర్పించి) కుండాచార్యనామకం పుత్రం
(కశపకృత్యః = చంకను వేసికొని) ఏకాదశీ పాదచార్యేన జన్మ
మందిర మగచ్ఛన్. కలివర్తా న్యాసః ? పంచవర్తా న్యాసః.
తత్ప్రేభృతి కుళుద్ధాచార్యః భార్యాయితం నావశ్యత్కీం ?
కిమర్థం నావశ్యత్, బహువారా అవశ్యత్. కుళుద్ధః
శ్వకుర గృహం గత్వా భార్యం సాంత్యయిత్యా స్వగృహం
ప్రత్యానయి ద్వా నవాః భార్య గమన పరదిన ఏవ
కుళుద్ధః శ్వకురగృహం గత్వా భార్యం సాంత్యయిత్యా
“అన్యద్గృహం ప్రత్యానుహీ”తి అపృచ్ఛత్. అనంతరం
భార్య గోమయవారిణా కుళుద్ధం స్తుపయిత్యా నిరుద్ధ
రాసీత్. తతః కుళుద్ధః శ్వకురగృహం నిర్గత్య (అట్లకూలే =
పంటపూటింట) నివాసం కుర్వా, వ్రత్యహం ప్రాతఃకాలే
శ్వకురగృహబహిర్వేదికాయాం ఉపవిశ్య శ్విశ్రూశ్వకురా
భ్యం సహ కలహా మయానః బహుజనసమక్షం గ్రామాధికారి
సమక్షంచ వ్యవహారకారణం = (వ్యాజ్యేకారణముండు కల్ప

యత్నాన్, మధ్యే మధ్యే మరోక్షం శ్వాసకపాదజావనాని
 అనుభవన్, త్రివతురదిహవంతరం నిరాశస్యకా స్వగ్రామం
 ప్రావిశత్. (కేంచేత్కిం = ఏమయితేనేను) సః అతీత విద్యాకా
 భూ, తేన తారణేన, సదోషి బుద్ధిపాదం మరోక్ష మేవ అష్టా
 యత్, ప్రత్యక్షవ్యాపారం ప్రత్యక్షమే వాప్తావయత్. ఏతావ
 త్పుర్యంతం పునరపి సః శ్వతురగృహం కస్మిన్కోణే ఆస్తివా
 సనానాతి తహిం తస్య భార్యాకర్మణం తథం భవతి! త
 అప్సంభట్ట! మభుద్ధాచార్యః పోషపహీనః కిం? సహ
 సహి, అభ్యుభృతి శ్వతురగృహం (న వదాత్పుత్రతి =
 త్రోక్ష్మడు) కంఠం, తస్య భార్యా ముక్త్యాపిష్టేతి
 వదనమేనకింతు, సైవ తదంతదా పృజన్మస్థానాత్ సంపదయా
 పాతకపుణాత్ ఆగత్య మభుద్ధాచార్యకృపా ద్విశాని దివా
 నుద్ధిష్యాన్, మువ్యయతధ్యసవ, స్వాగమనం, గ్రామస్థానాః
 అష్టానాం శ్వానాం సుఖానిదితం భవతి. తథా భర్తానాకం
 సుసమిల్లాపాదికం కృత్యా, పరనివర పుష్కరికగృహం (గచ్ఛంత
 ఆసీత్ = సైఖ్యమండెను.) ఏతాదృశేన భర్తానాకం, కాంతి
 పథగాం దివా, అన్యతాస్త్రీ సంసరితి! ఏతస్మిన్మలికాలే సా
 అతిం మత్రవతేత్యేన వత్తవ్యా. తస్మాదేవ దైవానుగ్రహేన
 తస్యాః (ఉదరం అభిలీచనదుపుసండెను.) ఏకంచ మభుద్ధస్య
 ఇదానీం ద్వా పుత్రౌ, తిరూ పుత్రికాః సంతి. సమ్యగస్తికే,
 మభుద్ధస్యతాంత. పాథమేనకింతు ఆదౌ దంపత్యోః కస్మిన్స్థ
 యయే నివాసస్సంజాతః! సే అప్సంభట్ట! సావధానం వదాని
 క్రుణు. మభుద్ధాచార్యః అతిం ఆచారసంపన్నః జలేన అగ్నిం

తాతయ్య తి. అన్ననా వచ్చాడికిం (తొడియతి. తుద్ధిచేయును.)
 పుట్టిన పుట్ట వంపనాల్లోని తుద్ధిగకం అనీయ, ఏత
 తాతయ్యతన తాతయ్యతన, తాతయ్యతన ఏతతాతయ్య
 తనం చ తాతయ్య. లఘుశంకానివృత్తిగనంతరం కండ్ల
 మాత్రేణ గోమయే నన వినా, తస్య కరపాదాశిశుద్ధిః ససిద్ధ్యతి.
 అతీవ ఛాదనః. త్రయమథార్యాకాలే యథాకథంవా, తస్య
 కాలః సుఖేన దగతిః. ఏషా తస్య ద్వితియథార్యాతస్యోనామ
 ధేయం సాధగ్యాతి ఏషాపి బుద్ధిమతీవచ. చేత్సిం! తాదృశ
 ఛాదనం న సుఖం, నీవనం అతీవ కష్టసాధ్యం. తాతా ఏతస్మి
 న్నామ యుగే సుతం కష్టసాధ్యమిత వత్తవ్యం. ఏవంస్థితే, ఏక
 స్మిన్ దినే ఏషాశిశుల్ సుఖ దినాః శ్రాద్ధమాచరంతం. తుభుద్ధా
 చార్యః పూర్వభోక్తా, త్రివిధగా తూర్వభోక్త్రీ శ్రాద్ధవంత
 సుపి తుభుద్ధాచార్య ఏవ అవదత్. శ్రాద్ధకర్తృః సంస్కృతభా
 మాయాం సుతరాం ప్రచేశః నాస్తి. తేన తాతయ్య, యజమానః
 మూర్తిభావేన క్షుమాత్రమేవ కర్తవ్యం అనీత్. మంత్రకథన
 రమయే తుభుద్ధాచార్యః, అస్మద్భార్యాం అస్మద్భార్యాయై,
 అస్మద్భార్యాయః ఇలిఖమాంకృత్యః ఉచ్చైఃస్వరేణ అవదత్.
 తుభుద్ధభార్యాయః త్రివిధగాయాశ్చ సంస్కృతభామాయాం
 ఈషత్ప్రవేశః అస్తి, తేన హేతునా, భర్తృకీర్తం అస్మద్భార్య
 ఇతిదం శ్రుత్వా, శ్రాద్ధసమయవన, భర్తృసహ కలహాయిత
 మారేభే. తతః భార్యాభర్తారా, (యజమానస్యచక్రవర్తివచనం) యజ
 మానుడు మామచందగనే అమూర్తికలహం క్షుత్వా శ్రాద్ధం
 రక్షయి విధ్వంస్య, తిలకర్పితా త్రాడికం పర్వమపి పాతైః

గుర్భయశ్చా, అచనననోపరి సతిశ్చ, కలౌకరౌ ముఖశ్చా
మహాయుద్ధం కృత్యా, అంతరః, అభోజనేనైవ స్వహం గతౌ
గృహేపి కతివయకాలవర్జ్యంతం కలహా నాశామ్యుత్. తద్వైవ
చవేటప్రహారః, సహ్యార్జున ప్రహరాశ్చ, ఉద్ధతాం ఇదమేవ
కలహస్య కారణం. అహో, ఆ, సమ్యగస్తి కలహాకారణం
లేఖిన్ధాచార్య ! “మరుద్ధః అతీవదండితః” ఇత్యవదాఖలు !
అద్వికమంత్రే తథా విమర్శం ప్రాగ్భూతౌ - పాశాన్ధామన్
లేకస్యంభట్ట ! పర్వమపి జ్ఞాత్వైవ కృచ్ఛః కిం ? ఇన్ద్రీయ
నో ధీనశామపి ఇతి త్వం నజేత్సి కిం ? మరుద్ధోపి అతీవ
ధీమాన్, లేనైవ కారణేన తస్య ప్రమాదః

మరుద్ధాచార్యుడు రెండవ పెండ్లిని చేసికొనుటయే తన
ఎందుకనగా, అతడు ముద్దితూర్తి అయినవాడనిగా చెప్పి
వచ్చును. నోటిలో పండ్లున్నవన్నెగానియేగాని, అది కృత్రిమ
దంతములుకాని స్వతస్సిద్ధములు గావు (బట్టలలవాడు అల్లా
ట) కాబట్టి తల నెఱసినదో లేదో తెలియదుగాని తలనెండ్ర
కలే గుమ్మచో అపన్నియ కల్లునుగునలె (కనకదేవీ
కృశ్ణేరన్నేచ) అతనికరీరము బిడిగింజతో సమానమయిన
గదా. ఇటీవల మాపుకూడ నిండుక మధ్యస్థమయినది. మొత్త
నీ వెక్కడికి వెళ్లుచున్నావన్నా అని నే నడుగుగా మా
యూల్కి వాన గురియలేదని జవాబు చెప్పినాడు. అయిన
రోజులకిందట మాముసలియెద్దుచుమూచి, యేమనుకొన్నాడో
యేమో, నమో నమో, నమో నమో, అని మూడుమార్లు
నమస్కారముచేరినాడు. అసంగతి నేనుమాత్ర మెఱుంగు

మనుగాని మహాకవిని దెలియదు ఇట్టి స్థితిలో వానిని పెండ్లి
 పెంచుకు ? నాకు బావమాయెడియే, అయిన నేమి. అన్యాయ
 నుగా అత్యంతగాదేని వీని నిమిత్తము దుఃఖించుచున్నది.
 అరే బలిద్దాచావుల్లు ! తరువాత కుళుద్దాచార్ల కథను
 చెప్పుదువుగాని, నేనొకమాటడుగుతాను చెప్పుము. మీసోమ
 మాజులగారి కెందుకురా ఈపెండ్లిప్రయత్నాలు ! అయిన
 వారసిద్ధముగా నున్నాడనుగదా ? మొన్న నేను రాజుగారింటికి
 వెళ్లితిని. అక్కడ కోటమీది యింట్లో కూర్చుండి యేమో
 భుజించుచున్నాడూ. రాగుల మా, అక్కడ మూటయి
 వను తెలిసినదా నాకు, ఏమియు తెలియలేదు. ఎందుకు
 తెలియును, నోటిలో నొక్కపూస నుండినదా ? ఎటుక
 తన్నమువలె నున్నది నోరు. ఓరి అప్పుంభొట్లూ ! వానికి పండ్లు
 తేవుగాన ఎక్కువయేడ్లున్నవని అనుకొన్నావా ? చీచీ వానికి
 రెండేళ్ళకింద పుష్కరములలో పెద్ద జబ్బు వచ్చినది. అప్పుడు
 భాండవకర్పూరము వేసినారు. దాని (పొగను చేత-త్రెన్నేన)
 పండ్లన్నియు ఝల్లున రాలిపోయినవిగాని, ఆయనకు నయ
 స్పెక్కడనున్నదిరా ? పిచ్చివాడా ! అజబ్బులోనే సంభిక్షాద
 కనబడ్డది. దానిచేత అక్కడ తేనెచెంబుండగా, ఆతేనెనం
 తయు నెత్తమీదను మొగముమీదను పోసికొని మిట్టవచేసి
 కొన్నాడు. అందుచేతనే తలయ మొగము నెరిసిన యున్నది.
 జబ్బులో అన్ని వేండ్రుకలు ఊడిపోయినను బాగుగనే యుం
 జేది, అట్లా తాక, అన్నియు నూడిపోయి నాడుగైదు మాత్ర
 ము తెల్లగా నిలిచియున్నది. అందుచేతనే చూచువాడు పొరం

అమృతమును, ఓరి దొంగవాడనా! సోమయాజులగాను నీను
 'గృహదానియా' అని పిలువబడుట నన్నిటిని కప్పి పెట్టుచున్నావు
 పాపము మొన్నటికంటే ధాచార్యులకు గట్టిపూర్తి అయిన
 దనుచున్నావా? ఇటువంటి పక్షపాతపు మాటలు నీకు వచ్చి
 రావురా. వాడు ఎటువంటివాడయినను కాని, నీకును గూ
 నునయే చెప్పవలె, దోషము దోషమనియే చెప్పవలె, కాని
 దోషమును గట్టిపూర్తి గుణముగను, గుణమును గట్టిపూర్తి
 దోషముగను చెప్పరాదు. మొన్నకాత్రో కోనేటిలో నేనో
 పడినానట నిజమేనా! అని అప్పుంటా! నీవేమియు
 నెఱుగనివానివలె ఉంటావు. ఎక్కడికినీ కదలవు అన్ని సంగతు
 లును నీకే తెలియచున్నవి. అవును పడినమాట సత్యమే.
 అందుకొంటేగా, మహానుభావులు, భూతదయాపరులు,
 నిష్కలసాతులు, అయిన పెద్దలు చాలమంది స్త్రీలకును పు
 ష్పరూపాలతోపాటు, విషాహములు జరుగవలయు ననియెను,
 (వసుంధిక మించకుండ దళానధికం) చేయవలయుననియు, అట్లు
 (పతి సేతాదళకృధ) అని వేదములోనే యున్నదినియు,
 రాధాంతముల చేయుచున్నాడు. ఎన్ని నిధముల జెప్పినను మన
 తారాచారకరాయణులకు అవిషయము, (నన్నుటలేదు -
 సోదర) బద్ధిధాచార్య! మొన్నటివలె మెవరిది? ఏమి నీ
 చమత్కారము, [తెలియనట్లడుగుచున్నావు - పూర్వ
 వృత్తి, అనాటి సంచారంతో దేవరవాడుకూడ, సాతు
 లేటాగా! ఓరిదొంగా! నుందుకాళ్ళకు బంధము వేయించు
 న్నావా! అసంగతియే నాకు నెరియదు. మొన్న నేను భోజన

విషయములో మతాధిపతి ఫలారము పొందిన పలుకుచుండనని నాకు రహస్యముగా కబిరంపినాడు. అట్లున్నన, నేను కొంచె మూలించితిని. ఇంతలోనే ఎవరో యూనునాట నాచేతుల వేసినాడు. అది నిజమో అబద్ధమో అని నేను గ్రహించుటకు నిన్నదిగ నాను, గా, నా కాదంగితి యింతయు. తమయి తెలియదుగా నూహ! పోనీలేదు. ఈసంగతి గొందగుగాని లేచేదైన మంచి సంగతి మాట్లాడుకొందాయు. నూదేవ గూర్చిన పట్టణాని గంట నెగడో మేల్కొని పోయినాడనిరా. అప్పుచినుండియు దేవతార్చనలో గంట లేడు. ఘంటావాదము లేకపోతే దేవ తార్చనయెక్క. శోభయే లేదు. అవునుగా అప్పుంబొట్లరా! మాకుభుద్ధాచార్యులకునూడ, చేవుని పెట్టె నిప్పినది మొదలు పుంల కట్టిరకు ఘంటావాదము. బయలుచునే యుండెను పెండ్లి వడుగు మొదలయిన శుభ కార్యముల పట్టనగనూడ మా కుభుద్ధుడు (మేళ గాండ్రకు=మేళ కానాం) వేణుమాత్రీయము నను విశ్రాంతినియనుసాధారణముగా, మాకుభుద్ధాచార్యుల ప్రారోహిత్యముచోట భజంత్రీలు మేళింపరకు. ఉప్పుకొనరు పండితులయొక్క లక్షణ మిదియే. రాజను హిందవరములలో, ఒక పెద్ద కంచుగంటను, మాకుభుద్ధాచార్యులతోటకు, ఎవరో పుణ్యాత్ములు, వెంపిటి పుష్కరములో దానమిచ్చిరి. సరే గాని నాయుద్ధకుమన్నదిగాని, మాకుభుద్ధాచార్యులగంట నొక మారు లేప్పింపుము. దానిప్రకారము నేనుకూడ నొక గంటను చేయుతును. మాకుభుద్ధుడు నాకీయడు, నీవే పేళ్ళి అడుగుము. నానికీ గంట లేకపోతే దేవ తార్చనము, మేళము

తేజఃశ్రేణీ సారోహిణ్యాయ సాగతః. కావ్రన వాఁడు నాకియఁడు. సీతే, బరీధ్ధాదా సీత తాత్పర్యముగా (సర్వోగమూర్తిని = దాక్షిణ్య సూక్ష్మం) సరోహితాఁడు. తేనివాఁడవు, బహుత్పత్తిమీఁడవు, నీవు నాకు స్నేహితుఁడవెగాని, అయిన నేను, చింతాకంఠ యువకనినను, నీవలన నాకు లేదు. పోనీలే, నాకునూ, తమన సమయము రాదా! సీత మకవెంటికవంటివాఁడవు. పోనియ్యి నీ బావప్రేమకంటివాఁడవు. నీవే కీర్తిని సంపాదింపుము. నాకు వద్దులే.

సప్తసవతరీమః పాశః = తొంబదిరేడవ పాతము.

ఈ భాషయందు 'తారతమ్య' మని యొకటి కలదు. తారతమ్య మనగా, హెచ్చుతగ్గులు లేకుండు వస్తువులలో నొకటి హెచ్చుతగ్గులు చెప్పవలసివచ్చినపుడు [తరి] తమ తత్వ యందును అనేకవస్తువులలో నొకటి హెచ్చుతగ్గులు చెప్పవలసి వచ్చినపుడు [తమ] అనుచిత్యమునును పశేషముగా నగు తేర్పు వలయును. ఉదా! వృక్షః స్థిరః = [చెట్టుస్థిరమయినది] పూర్ణతః క్షృణోత్ స్థిరతః = [తొండ చెట్టుకంటెను మిగుల స్థిరమయినది] ఈశ్వరః సర్వభక్తః స్థిరతః = [ఈశ్వరుఁడు అన్నిటి కంటెను ఎక్కువ స్థిరమయినవాఁడు.] ఈ మూడుదాహరణములకుఁ గ్రహముగా నర్థము. మొదటి యుదాహరణములో [స్థిరః] అనునది నిజస్థితిని దెలుపును. తొండవ యుదాహరణములో [స్థిరతః] అనునది తదస్థితిని దెల్పును. మూడవ యుదాహరణములో [స్థిరతమః] అనునది తదస్థితిని దెల్పును. మూడుదాహరణములలోను, స్థిరశబ్దము నిశేషముగా వాచక.

మయినది. కీలక నిజస్థితిలో మాత్రమేయే మండడు లేండె
 టలో నేదిగలెక్కువ స్థిరమూ చెయ్యవలసివచ్చును. స్థిరమదము
 నను [తర] అను ప్రత్యయముల శబ్ద [స్థితి] అని వాచితిమి.
 అప్పుడు [స్థిరతర:] అనునదము, నివర్తితమంటే మించిన తర
 స్థితిని చెల్పును. చెట్టు, కొండ అను లేండవస్తువులలో,
 చెట్టునందుకంటే, కొండయందు స్థిరస్థితి మెప్పున యున్నది
 గాన, తాత్పర్య చెప్పువలసివచ్చెను. మాడవ యుద్ధాహారణ
 విషయలో అనేక స్తువులకంటే, ఈశ్వరునియందు స్థిరత్వ మధిక
 మని మంత్రే, తాత్పర్య చెప్పువలసివచ్చెను. అనగా, ఈశ్వ
 రునియందు స్థిరత్వమంత స్థిరస్థితి మెప్పున యున్నది
 గానము. ఇటులనే అజంభములయినట్టియు, వాలంబీకములయిన
 నట్టియు, విశేషశబ్దముల కన్నిటిని, తర, తమ, ప్రత్యయము
 లను జేర్చి చెప్పవచ్చును. తర, తమ ప్రత్యయముల జేర్చిన
 శబ్దములన్నియు, పులింగములో యున్నవిగావలెను; నపుం
 సకలింగములో ఫలశబ్దముగావలెను, స్త్రీలింగములో రమా
 శబ్దముగావలెను నడుచును. ఈప్రత్యయము లిప్పుడును ప్రాతిపది
 కములకే చెప్పుబడును. 1|| బలవత్ + తరః = బలవత్తరః
 బలవత్ + తమః = బలవత్తమః నిజస్థితి—బలవాక్ =
 బలవంతుడు. 2|| బలవత్తరః = అంతరించి బలవంతుడు.
 3|| బలవత్తమః = అందరికంటే బలవంతుడు. పుంసకమున
 బలవత్తరం, స్త్రీలింగమున బలవత్తమః, నపుంసకమున బల
 వత్తమః, స్త్రీలింగమున బలవత్తమః.

సేవార్థాచార్య ! కుళుద్ధాచార్యః ప్రత్యహం స్వగృ
 హావన భుంక్తే కిం ? నహి నహి కస్యచిత్ గృహస్థస్య గృహే
 అనువిశం దేవతార్చనాం కృత్వా తత్రైవ భుంక్తే. గృహస్థస్య
 బ్రాహ్మణభక్తిరధికా. తేన హేతునా నః గృహస్థః కుళు
 థస్య నాస్తే ఆపాశనం నిక్షిప్త్య స్వస్య పంక్తా కుళుద్ధం భోజ
 యతి. ఆపిచ కుళుద్ధః తస్య గృహస్థస్య పురోహితః. నూనజ్ఞ
 యాత్వాహం తత్ప్రచోదయః గృహస్థస్య గృహే ప్రవిష్టః. కోసా
 గృహస్థః ? అతే ! త్వం నజానాసి కిం ? హుళక్కిరాయః.
 హుళక్కిరాయస్య ఆస్తిః పప్తా కిం ? హుళక్కిగృహే ఆస్తిః
 కిమస్తి ? దేవతార్చనపేటికాం ఘంటాం చ చోరయిత్వా గత
 శ్చోదయః. దేవతార్చనపేటికాయాం ద్విత్రాః పాపాణాః సుతి.
 దేవతార్చనపేటికా కృష్ణాజనర్మితా. పాపాణైః కృష్ణాజన
 పేటికంనూచ చోరాణాం కిం ప్రమోదనం భవేత్ ! తేన
 హేతునా సాలగ్రామసమీపాం దేవపేటికాం తటాకసమీపే
 సరిహృత్య, ఘంటా మేకామేవ గృహేత్వా చోరః పలాయతః.
 తస్మిన్మృతి హుళక్కిరాయస్య గృహే దేవతార్చనా నాస్తి.
 దేవపేటికా లభ్యావా నవా ! దేవపేటికా లభ్యా. తహి
 దేవతార్చనా కిమర్థం నాస్తి ! తాతాచార్య ! శ్రుణు పదామి.
 అస్మత్కుళుద్ధస్య దేవపేటికాభావే ఘంటా అస్తిచేత్,
 దేవతార్చనా చలతి. నోచేన్న. తహి కుళుద్ధాయ హుళ
 క్కిరాయః ప్రతిహాసం కిమపి వేతనం దాస్యతివా ? వేతనం
 న, గీతనం న. భోజనమేవ వేతనం. తహి కుళుద్ధస్య సంసార
 యాత్మా కథం చలతి ! కుళుద్ధస్య సంసారనిర్బంధః విశేషేణ

నాస్తీతి ఇతః పూర్వమేవ మయా ఉక్తం ఖలు అపిచ కుళుధి
 ప్లాపి, దేవతార్చనాయాం గౌరవం నాస్తీతి తాత్పర్యం.
 తేన కారణేన కుళుధః ఇదానీం పురాణం కథయన్ కాల
 షేషం కరోతి. కం గ్రంథం కథయతి? భాగవతం. కస్య
 గృహే కథయతి? శివాలయే. తత్ర శ్రోతారః కేవా అగచ్ఛం
 తి కిం? బహ్వ్యః అగచ్ఛంతి [విశ్వస్తాః - విధవాః.] తాపాం
 మధ్యే తారకాణాం మధ్యే చంద్రావన కుళుధః ప్రకాశమాన
 స్యూ పురాణం కథయతి ప్రత్యహం. తస్య కంఠధ్వనిః ఉచ్చై
 స్తనః. తేన కారణేన ప్రాయశః శ్రీతృణనానాం నిబ్రాహ్
 దేతి. రేఖలిద్ధ! తస్య శ్లోకాన్వయశక్తి రస్తిరే! శ్లోకా
 న్వయ శక్తిర్వా పాశాన్వయ శక్తిర్వా మయా న జ్ఞాయతే.
 ఏకస్మిన్దినే పురాణశ్రవణకుతూహలేన అహం వి తత్రాగచ్ఛం.
 తదా కుళుధః రాగాలాపాదికం కుర్వన్, హస్తే భ్రామయన్
 ఉచ్చైః స్వరేణ పురాణం కథయన్నాసీత్. తదా దీపవర్తిః
 కుర్వత్యః పూర్వసువాసిన్యః తచ్చుగ్నిత్యః కాశ్చన (అశ్రూ
 ణ = కన్నీటిని) అముంచన్. కాశ్చన అతువ్యన్. కాశ్చన
 “చీరాండేయ, చీగర్దభపుత్ర” ఇతి అనిండన్. తత్ర తారణం
 మయా కథమపి న జ్ఞాతం. తదా కథాసందర్భః కః? శోవా
 నివిచ్య నక్తుం నసారయామి. తథాపి, (యావత్స్మృతి = జ్ఞప్తి
 యున్నంతనఱకు) నదామి శ్రుణు. ప్రథమతః మంగళశ్లోకం
 పఠిత్వా కుళుధః అర్ధం వక్తు మారభత్. పురాణపద్ధతిం నదామి
 శ్రుణు. “భోస్పృఖ్యాః! తత్ర హస్తినావతీపురే, మగ్నీవస్య
 జ్యేష్ఠః పరశురామః, బకస్య భార్యాం మంజోదరిం బలా

తస్మాదేః కేశేషు గృహీత్వా, సుఖేన్ గుభేన్ ఇతి, తస్మాః
 (పుత్రే = వీపునందు) సుష్టిభిః ప్రహరన్ ఇత్యుక్త్యా, కాచన
 తాలం సప్తచున్నరేణ బాగాంబం కృత్వా, పునశ్చ, “తాం
 మండోదరీం, హరిశ్చంద్రీర్ణ గృహసమీపాత్ నీత్వా ఉత్తర
 సముద్రే పాతయిత్వా, ఉపరి పాపాణాం ప్రాక్షిపత్” ఇతి
 కేశేషు కోవేన పూరయహూన, మమ వ్యాసయే అతీవ ఆశ్చ
 ర్య ముదగ్రవత్. తవా అహం కుదతీం పూర్వసువాసినీం
 సమేత్య అపృచ్ఛం, అంబ ! కిమర్థం రోదిషీతి. తతః సా అప
 దత్తలు, తస్మాః మండోదరీతి కాచన పుత్రీ అనీతి. తస్మాః
 బామాతా, తాం మండోదరీం ఏవమేవ బహుత్కారేణ అమా
 రయిత్తి. తద్విషయం స్మృత్వా రోదిమీతి ప్రత్యుక్తం
 మయచ్ఛత్. ఏవమేవ తస్మాః నిశ్చింత్య తత్తదనుసారేణ
 ప్రత్యోత్తరయన్. రేఖలీవధాచార్య! సమష్ట్యాంశుభుద్ధాచార్య!
 ద్రవ్యార్జవే అతీవ చతుర ఇతి భాతి. కుతస్తవ సంశయః
 అస్మదీయ, (సవయస్కేషు = ఈశువాండ్రీలో) సర్వేష్యం
 శుభుద్ధః చతురతమః. అగామిసోమవాసరే కక్కయశ్రేణి
 గృహే వివాహః చలిష్యతి. కస్య వివాహః ? తస్మైవ వివా
 హః. అరే, కిమేతత్ ! కక్కయశ్రేణీ సప్తలిహయనగ ఖలు !
 కిమర్థంరే తస్య పునశ్చతుర్థవివాహాప్రయత్నః ! కుతఇతిచేత్.
 తత్ప్రతినిధిభూతాయాః కస్యాశ్చ ద్విత్యస్తాయాః ప్రసంచే అ
 తా రాధణం. ఏవాహస్తు మహావైభవేన సృచలిష్యతి కిం.
 తత్కృపి కుభుద్ధవై వాభ్యర్థం.

అరే బల్లిదుండా? మీకు పొలము లెక్క దెక్కడ నన్నవిరా? మాకు పొలములు చాలచోట్ల నన్నవి. మీకు సాటు కేమాత్రము మక్తా వచ్చును? మక్తామూట వసుగకుము. మా మాన్యములన్నియు అబ్దికములను గోరుచుండిను. అనగా నాకర్థము కాలేదు. నీమూట లన్నియు నిటువంటివేరా? ఓరి పిచ్చివాండా! మా మాన్యములలో విశేషముగ దర్భములచు చుండును. ఇప్పుడు తెలిసినదా నామూటల కర్థము. (నూట కారులయొక్క = వాగ్విదాం) మూట లన్నియు నిటులనే యుండును. కాని సర్కారునకు వస్తు ఎంత? (మావంతు = అస్మద్భాగి) ఇరువది రూపాయలు, నూ చిన్నాయనగారి వంతు ఏబదిరూపాయలు. మీచిన్నాయనగారికి భూములెక్కువగా నున్నవా యేమి? మాకన్న లెక్కువేగాని, వానిలో పంట యెక్కువపండును. మీభూములలో (లేనిపంటలవిద్య మానం ఫలం) వారిభూములలో నెట్లుపండును? మాభూములలో దర్భమాత్రమే పండును వారిభూములలో నవ్వులు కూడ పండును. పిల్చికార్యములవిషయములో ముడియొకరిని వా రాశ్రయింపరు. ఆకారణముచేత సర్కారువారు వారికి సన్నెక్కువ (విధించినారు=వ్యవధి) మొన్న గ్రామకేంతము వండు నాలుగుయకకాలభూమికి నీవు (దరఖాస్తు = యాచ్ఛాప్తం) పెట్టినావలె ఏమయినది? పెట్టినానుగాని, అందులో నొకమిత్రభేదము బరిగినది. అదివలనకే కరణము గారికిని మాకు ను కొంచెము మనస్పర్ధ. ఓరి తెలివితక్కువవాండా! కరణము గారితోకూడ నేల విరోధము పెట్టుకొన్నావురా? అదియును

మూ గ్రహచారముచేత వచ్చివది. ఎందుకనగా, కరణము గారు శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయమువాడు, నేనును మొదట నేనడవైన నేమి, శ్రీస్తుతమునందు ద్వాదశోద్ధృతమండ్రములను బెట్టుచు, రామూనుజస్మరణ జేయుచు, పాఠానములను పొంది శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయముతోనే బాంధవిని. అయితే మొదట మీరు శ్రీవైష్ణవులు రాకా యేమిటి? ఈ సంగతి ఇన్నా శ్శనుండియు నెటుగవా యేమి? అట్టే వాకేని తెలియనురా? నీవు ఇప్పుడు చెప్పుచుంటివి గౌన వినుచున్నాను. సరే తొనిమ్మి, మునుపు మానంశములో నేమిలో యొక అపాత్కరండు, శ్రీవైష్ణవకన్యను వదాచి పానిక. పెండ్లాడడంబని శ్రీవైష్ణవసతమును పుచ్చుకొన్నాడంట, పిమ్మట తాను మతమునుండి (చెడినాడేకాని = భక్తిష్టవనాదే) అ శ్రీవైష్ణవులమూత్రము అపిల్లను ఆయన కీయ లేదు. అంతటి (అసలు=ప్రథమతః) నియోగిబిడ్డగాదూ, ఎక్కడకో చేశాంతరము వెళ్ళి అక్కడ నొక చక్కని సాతానిపిల్లను పట్టికొని, జియ్యరువారియొద్ద చక్రాంకితుడయి, తన భార్యతోగూడ చక్రాంకితము చేయించి, కొన్నా శ్శంబునతగువారే, మరల స్వగ్రామమునకు మారుచేరుతో వచ్చి ఆయవారనున్న శ్రీవైష్ణవులయొక్క అన్ని యిండ్లలో విందుల నారగించి సర్వ సాంకర్యముజేసి, (తన పగ దీర్చికొన్నాడు=స్వస్య వైరం నిరచూరియత్). కొన్నాళ్లయిన పిమ్మట ఈసంగతి యెట్లా (పొక్కినది=ఉదశ్వయత్) పిమ్మట పారంజలుగు ప్రాయశ్చిత్తములు చేసికొని, ఆయనవైన వ్యాజ్యముజేసివారు. అసందర్భ

ముఖాః [తేనోతరము = పృథ్వీవహనమునా] (యదావయమది
యభావ్యతా) అపుడు తనకు చిత్రాంతరము చేసి తీర్థప్రసా
దము లిచ్చి సహపంత్రిని భోజనముచేసిన జయ్యంగారికిఁగూడ
ప్రాయశ్చిత్తము కావలసివచ్చినది. [భీదోగ్భాగ్యుడా! = ధిక్
మృగ] జయ్యంగారికి ప్రాయశ్చిత్త మేమిదిరా? మూతాల
గాదు అంతవఱకు తీసికొనివచ్చినాఁడురా. అపుడు జయ్యంగ
గారిని సాక్షిగా విచారించినారు. అటువలెన జయ్యంగారు
అదిల్ల సాక్షినిపిల్ల అయినమాటనిజమే, అని సాక్షిమిచ్చినాఁడు.
పిమ్మట [జడ్డిగాదు=ప్రాయశ్చిత్తవాక్] జయ్యంగారిని బిల్లు ప్రశ్నిం
చిరి. ఏమండ జయ్యంగారు! ఇపు డేనంచెరుమాల్లకు కులమేది,
శ్రీవైష్ణవకులమా, సాక్షినికులమా, నియోగికులమా? ఈమూ
మనుకాదా? చెప్పండి, అని అడిగెను. అపుడు జయ్యంగారు
మహాపండితులుగనుక, మహాసమర్థులుగనుక, అష్టాదశ వర్ణ
ములవారినిగూడ మహాశ్రీవైష్ణవులను పేరుంటకు తగిన అవకా
శము మూఁతులములోనున్నదని, బోలెడు కారికలను ధర్మ
కాస్త్రములను, ద్రావిడ వేదములను, కోర్కెలో గంగాప్రవా
హమునలె జదువుచు నుపన్యసించిరి. అవాక్ప్రవాహమును
విని జడ్డిగాదు డంగైపోయినారు. పిమ్మట వాదులతరపు స్త్రీడకు
గారు లేచి జయ్యంగారిని [[కాన్=వ్యతిరేకప్రశ్న]] [చేసిరి-
అసృచ్చా] ఓరి బరీధుడా! మాశ్రీవైష్ణవమునకు ఎన్ని
త్రిపుట తెచ్చినావురా? బాగుగ నున్నది. ఏమని కాన్పేసి

నాకు ! చెప్పతా విను. అయితే సరేగాని, జియ్యంగాదూ !
 మారిపుడు ఈనందెయమాళ్లు గాని భిక్ష చేసినచో స్వీకరింతురా?
 నిరభ్యంతరముగా స్వీకరిస్తాము. అంతేకాదు, మా అనంతము
 ఈయాశ్రమము వారికిచ్చినను అభ్యంతరము లేదు. అని చెప్పిరి.
 వ్యాజ్యమును కోట్టి వేసిరి. చూచితివా మాబాపిన్నులగా
 కొడు శంతప్రయోజకుడో !

అష్టపదతీతము: పాతః = తొంభదియైనదివనపాతము.

(ప్రేయాసే) శబ్దము - సకారాంతము.

ప్రియుడు అని అర్థము; పుంలింగము.

[ప్ర. ప్రేయాశ - ప్రేయాంసా - ప్రేయాంసః

ద్వి. ప్రేయాంసం - ప్రేయాంసా - ప్రేయాసః

తృతీయావిభక్తి మొదలు పేదశబ్దమునతె.

(౪౯ వ పుట చూడుము.)

స్త్రీలింగము - ప్రేయసీ = ప్రియురాలు

[ప్ర. ప్రేయసీ - ప్రేయస్యా - ప్రేయస్యః

నపుంసకము - ప్రేయః = ప్రియమైనది.

[ప్ర. ద్వి. ప్రేయః - ప్రేయసీ - ప్రేయాంసి.

స్త్రీలింగమున (గౌరీ) శబ్దమువలెను,

నపుంసకమున (మనస్) శబ్దమువలెను.

(౫౦ వ పుట చూడుము.)

ఈ గ్రంథిశబ్దము లన్నియు ప్రేయసీశబ్దమువలె నడచును.

శ్రేయా = మేలైనది
 జ్యోహా = పెద్దది
 భూహా = అధికమైనది
 వహీయా = గొప్పది
 లగ్నీహా = చురుకైనది
 గరియా = గొప్పది
 అల్పియా = చిన్నది
 స్థవీయా = గొప్పది
 దనీయా = దూరపుది
 నేసీయా = చేరువది
 క్రధీయా = గొప్పది,
 వికాలమైనది
 మగ్ధీయా = మెత్తనిది
 దగ్ధీయా = గట్టిది

సేయా = స్థిరమయినది.
 స్నేయా = బిత్తైనది
 బహీయా = గొప్పది
 వహీయా = సంక్లుగడచినది.
 సాధీయా = మంచిది
 వసీయా = బేలయినది
 యసీయా = చిన్నది
 కసీయా = చిన్నది
 దాహీయా = పొడవైనది
 పావీయా = పాపపుది
 ఖోదీయా = తులనమయినది
 క్షేపీయా = త్వరితమయినది
 బలీయా = బలమయినది

ఈ పదము లన్నియును, (తర) స్థితిని చెబుచు పదములై నీనితుదినున్న [ఈయా] అను ప్రత్యయమును దీలి, [ఇష్ట] అను ప్రత్యయము చేర్చినచో [తమ] స్థితిని చెబుచున్న పదములగును. ఉ॥ శ్రేయా = మేలైనది. శ్రేష్ఠః అని పిలువబడును. పావీయా = పాపాత్ముడు. పాపిష్ఠః = అందరికంటెను ఎక్కువపాపాత్ముడు. [ఇష్ట] ప్రత్యయముచేరిన పిమ్మట శబ్దము పున్నపుంసకములందు అకారాంత మగును. స్త్రీలింగమున ఆకారాంత మగును.

ఉత్తరదేశే ఘాతాంసుః సంకీర్తాః సంఘి. పద్మధానాం
హిమవాన్ ప్రధిష్ఠః. తస్మిన్నేవ పద్మతే బలిహాః. వ్యాఘ్రాది
క్రూరజాతాః సంచరంతి. తత్రైవ బహుసారాయణ బ్రహ్మ
కపాల కేదార గంగోత్తరీ ప్రభృతీని బంహియాంసి పుణ్య
క్షేత్రాణి సంఘి ఘాతాంసుః సాహియాంసుః తాని క్షేత్రాణి
గత్వా పాపం శుచయితుకామూః తత్రే నదీషు స్నాత్వా కింవా
శుద్ధిశాలం కుర్వంతి సతు, మనగీత్రార్వకం కృతస్య పాపస్య
జాంతిః కథం భవిష్యతి? కేచిద్భిః తవ సంబెరుమాన్లుః అతీవ
సమర్థః. పరవంచనాయూ, (వట్టిపాళాచురుద్ధండ) ఇతి భావః.
అనంతరం కిమాసీత్? అనంతరకథాం. కథయేయం శుక్రేణ.
తతః ప్రాడ్వివాకః అభియోగం సంబెరుమాభ్యుచక్షే పరి
ష్కృతవాక్. పశ్చాత్ పాదిన స్మర్యేపి శృంగభంగం
ప్రాప్య కిం ప్రవృత్తామూధా స్పంతః కతిప సాకాలమృత్యుంశుః
తూష్ణిమాసత్. కింతు తేషాం హృదయదాహాః న శాంతః.
ఏవంస్థితే సంబెరుమాభ్యోః పితౄన్వగన్ మగచ్ఛత్. తస్మిన్
సమయే గ్రామస్థాః వక్షియాంసుః కీరైష్టవాః సర్వేః
ఏకీభూయ, సంబెరుమాభ్యోః గర్వభంగస్య ఆయమేవ సమయః.
ఇతి నిశ్చిత్త్య శవరంస్కారార్థం కేపి నాగచ్ఛత్. తథాపి
అస్మన్నందెరుమాభ్యుః ధైర్యాత్ సాచలత్కిల. అనంతరం
సాతాని కీరైష్టవైరేన కేవం వాహయిన్వ, ప్రేతకృత్యం
సర్వమపి యథావిధి నిర్వహితవాకీల. ఏవం ప్రకారేణ
వృద్ధాః కేచన కథయంతి. ఏతద్విషయే కియ త్సత్యంవా
మయా న జ్ఞాయతే. అరే బలిద్భ! తస్మి త్వం సంకరజాతీయ

ఇలి భాలి. తాతాచార్య ! త్వగవేదయా సంకరజాతీయః
 బోనురే ? ఛీ రాండేయ, మాం సంకరాజాతీయం వదసి కిం ?
 మాస్తు ఏష వృత్తాంతః. కుళుద్ధస్య కవితాశక్తి రస్తివా !
 అహో ! కుళుద్ధః మహాకవిశ్వరూః ఛీ దుగ్ధగ ! మహాకవి
 శ్వర ఇతివద. కుత్రాభ్య స్తపాన్ కవిశ్య మయం ? మందూక
 శాస్త్రీ సమీపే కుళుద్ధః కవిశ్య రుభ్యస్తవా. మందూక
 శాస్త్రీ కః ? చింతలపల్లిగ్రామే మందూకశాస్త్రీ కశ్యప
 మహాకవిశేఖరః వర్తతే. తస్య సమీపే కవితావరంభం కృత్వా
 ప్రమేణ కవితాశక్తిం అవధాయత్. తస్య కవితాశైలి
 కీదృశీ ? కవితాశైల్యాః కిం, తస్య కవిత్యై గణదోషో వా యతి
 దోషో వా వద్యశ్యతే. గణనియమో వా, యతినియమో వా
 అస్తిచేష్టా, గణదోషో వా యతిదోషో వా అస్మాభి రుప
 లభ్యతే, సోపి నాస్తి, అయమపి నాస్తి. తస్య కవితాపాదగణితశాచ
 సూరకేళిపాకః. తస్మాత్కారణాత్ కస్యాపి భేత్తు మశక్యః.
 కంచిత్ప్రబంధ మరచయ త్కిం సః ? అహ, లిలకాష్ట మహిష
 బంధనం నామ ఏకం ప్రబంధ మరచయత్. సమ్యగస్తి తవ
 వచనశైలి. కుళుద్ధస్య భార్య మూర్ఖగృహాత్ కదా
 అగమిష్యతి కుళుద్ధస్య గృహం ! రేతాతాచార్య ! తస్యాః
 ఇదానీం కింక్రియాజన మస్తి ? పువరపి దైవానుగ్రహేణ
 పంశాంకురచిహ్నం దృశ్యలేచేత్, తదా అగమిష్యతి. తస్యాః
 చరిత్రం కీదృశంరే ? అయితాతాచార్య ! సర్వం జ్ఞాత్యైవ మాం
 పృచ్ఛసికిం, మమ వక్త్రేణ ♦ భావయితుం వా ? నహినహిరే

అహం సర్వదా గృహీవన ఉపవిశ్య వ్రావిడప్రబంధ-అశ్వినదారు
 స్తోత్రాది సారాయణం పుర్వకానుత్రాపి న బహుర్థచ్ఛాసంభుః
 తేనకారణేన కన్య గృహీకిం చలతిహ మయా కిం జ్ఞాయతే;
 త్వంతు భూలోకనారదః సర్వగృహేషు త్వమేవ, సర్వవృత్తాం
 తాః త్వదీయా ఏవ; తవ ఆజ్ఞాతం నకంచిత వ్యస్తీతి మమాభి
 ప్రాయః; అత స్త్వాం సర్వవిషయాన్ భుచ్చామి; మయి కోపం
 మాకాశీణః. హేతాతాచార్య! ద్రావిడప్రబంధాదిపారా
 యణకర్తృః తవ కుళుద్ధవృత్తాంతేన కింప్రయోజనం? లేబభిద్ధః
 త్వంతు మమ అతీవప్రేయాన్ భుః; తతః తవ ఆగమనసమయే
 త్వయా మా సంభాషణం నక స్థాంచిత త్వన్మనః భిద్యేతకింవా
 ఇతితాత్పర్యేణ యంకంచినవృత్తాంతం (అధిక్రత్య = గుఱించి,
 ప్రస్తావం కర్తుమిచ్చామి త్వయా కుళుద్ధవృత్తాంతః జ్ఞాయతే
 ద్వద, నోచేత్ న. తవ కోపః కుతః? వహమి శ్రుణు కుళుద్ధస్య
 ద్వితీయవివాహఃభుః; (ద్విసంచాశ్చాధ్యయః = ఏబదిరెండేళ్ళ
 వాఁడై)కుళుద్ధః; (ప్రపథగాం(పర్యవైషిత్ = వెండ్లాడెను. (కుళుద్ధః
 హిరణ్యవృద్ధః, తేన కారణేనైవ రూపకాణాం సహస్రద్వయం
 గృహీత్వా బుద్ధాచార్యః కుళుద్ధాయ ప్రపథగానామ్నాం
 కన్యాం ఆయచ్ఛత్. వివాహసమయే సా పంచమాయన్యేవ.
 యథాకథంచిత ఈశ్వరానుగ్రహేణ పాదశాబ్దే భాద్రపద
 బహుళి అమావాస్యా మంగళవాసరే తూర్వఫల్గునీశకులే

కాల పురుష వాచక పృథ్వీయములు చెప్పించో ఆయాధాతువునకు పేర
 కార్థ మేర్పడును. ఉ॥ భావతే = చలించుచున్నాడు; భాషయతే ఈ
 భాషయతి = చలించుచున్నాడు.

సూర్యోస్తమయవేళయోం త్యాగ్యుపవసే. సా రజస్వలా
 అసీతః తనిత్రభృతీ మూర్త్యగృహవనః సుందరీహ్యులలిలామః.
 తహిణ సుజేహుః పూర్వః అసీద్వాహా! అసీదిత్యుక్తే అసీదితి
 అవాచయత్. తస్మిన్ సమయే శశుద్ధః చతుష్షష్టిహయసః.
 చేత్సిం ఛూర్జజన్మన గభుద్ధః హవాహవంతాః పున్రీదానేన
 అవర్ధయత్. తేనః పురః పంజ్జన్మని ఏకోనస పుతీహయనస్యా
 క్యస్య స్తంభియపితృనః క్యరేఖా గురౌ పృష్ఠం ప్రహతే.
 రేఖభిద్ధ! శశుద్ధః అతీవ అద్భుతవాక్; గోచత్ కర్షవయస
 స్తస్య పంశాభివృద్ధిః కథం భవేత్ ! అస్తుమాను సా శతా.
 తి ఘంటాః ఆరక ! ఇదాసీం ఘంటాచతుష్టయః సాసీదితి
 భాతి. ఇత్య సూర్యస్య తేజః శనైశ్చనై ర్మందాయతే. తహిణ
 మయా అహః గంటవ్యః, త్వమ ప్యాగమిష్యసివా ? ఆగమి
 ష్యసి; మమాప్యావదే-ఈషత్కార్యమస్తి. హింగు సుతరాం
 గృహే నాస్తికిల తస్మి ఉత్తిష్ఠ గచ్ఛావ. అహం సంసిద్ధోఽ
 స్మి తాతాచార్య! తనైవ ఆలస్యం భవతిచేత్ భవేత్కింతు.
 కుత ఇతచేత్ పృత బహిర్దమనసమయేపి ఉద్ధృప్తం ద్రాణాం
 (సవీరణఃకోత్తరజయః) (పాయశః శ్రీవైష్ణవానాం సంప్ర
 దాయః) ఇతి వాసి వైష్ణవవీరభటు ! ఆ ! విభ వైష్ణవత్వం
 కీర్త్యశం! (త్రిపేత్కుక్తే-ఉదయమంతే) అద్యష్టాస్యతి, గచ్ఛేత్కుక్తే
 క్వో గమిష్యతి. తా ఘమే వోత్తిష్ఠ; తవ వచనానాం కిం దా
 ద్భ్యం ? ఆగచ్ఛాగచ్ఛ. తాతాచార్య ! హస్తే కిమ ప్యస్తివా
 భవం! అస్త్యస్తి కియదస్తి? (కళవతుష్టయః-నాలుగణాలు)
 అస్తి. అవయో రుభయోరపి పర్యాప్తం

అయ్యా ! లేమకు మాన్యము లేయేయూళ్లలో
 నున్నవి? ప్రతిసంవత్సరమానూ మీరు ఆదాయము ఎంత
 వచ్చును? బభ్రాచార్యుడా! నూకు స్థిరమాన్యము లెక్కడను
 లేవుగాని చరమాన్యముల నేకస్థానములందున్నవి. ఓహోహో!
 చరమాన్యములచేగా మీభూములను మీరు త్రవ్వకొనికాపల
 నిన చోటికి తెచ్చుకొంటారా యేమిటి? ఓరి చేగస్తుడా!
 పండితులమాటలు పండితులకేగాని తెలియవు. నీకేమి తెలి
 యును? తాతాచార్యులగారూ! నేను పండితుడనుగానూ!
 నీవు పండితుడవైతే ఇట్లా అడుగనే అడుగవు. అటులైనచో
 నేను పండితుడనో పామరుడనో లేవు కక్కయశ్చేగిగాని
 పెండ్లిలో మతత్రయ తాంబూల సమయమందు (తెలియక
 పోదు = న జ్ఞాప్యతంతి న.) నీకెందుకు కోపము, నీవును బండ్
 లుండవేలే. అబ్బో! తాతాచార్యూ! నీ శ్లేష్మపు మాటలు
 నాకు తెలియవనుకొన్నావా! నాకున్నా పెండ్లల్లాల మాటలు
 వచ్చును. ఇదుగో ఇప్పుడే తెలిసివది నీపాండిత్య ప్రకటనము
 శ్లేష్మపుమాట లేమిటిరా మూర్ఖడా! శ్లేష్మమాట లనరా.
 అవే అవే నీకు పుట్టెందు దగ్గు గనుక నీవు మాట్లాడు ప్రతి
 మాటయున్నూ శ్లేష్మపదమే అని నాయభిప్రాయము. ఓరి
 మర్తార్థుడా! నాకు దగ్గు అని (ఆక్షేపిస్తున్నావా = ఆక్షే
 పనీ కిం)? నీవు కూటాడునపుడెల్లా నోటివెంట చొల్లు వడు
 తుందే, దాని కేమి చెప్పుతావు? నాది శిశులనుగము నీది వృద్ధ
 లకుణము. నాపాండిత్యానికి దినదినాభివృద్ధి, నీపాండిత్యానికి
 దినదిన త్తయము; సరిపోయిందా సమాధానము? ఇక నోరు

చూసికొనుము. బాగుగానున్నది నీసమాభావము. నీవంట
వారిలో సహవాస మొనర్చుటయే నాది పోరపాటు. నా-
ట్లాంటిపాటాట్లెన్నడును రావు. కాబట్టియే నీపాండిత్య మెన్న
డున్నా పోరపాటు పాండిత్యము. నామాటలతోనే నన్ను
(ఎడ)పెడ)కొట్టుచున్నావురా = సవ్యావసవ్యం తాడయిరి
టముసలాయనా! నన్ను పండితునిగా నీవు జువ్వకొంటునే
నీకు కూడా పండితసంధావన దొరికి నాలుగు డబ్బులు కంటి
కగపడతవి; లేకపోతే నీకోట బున్నూ నాకోట బున్నూ. లే-
నన్ను మూర్ఖుడంటానా? మూర్ఖునిసహవాసగాఢు వాని
కన్నా మూర్ఖుడం. గాడిదెగు గాడిదెతో సహవాసము. గోవు
నీకు గోవుతో సహవాసము. కనుకనే "మూఢో మూర్ఖః
గార్హభ స్త్రైకరాశిః" అని వేదములో చెప్పిచెన్నది అబ్బో
అంతకంతకు నీపాండిత్య మెక్కువగుచున్నదే ఓహోహో
ఇంతే అచుకొన్నావా ఏమిటి? ఇంకాపెరిగిపోతుంది; అందుకనే
నాది శకులపీఠ మన్నది. నాకు వచ్చేకాలము నీకు పాఠ్య
కాలము; చూచిరావా రెండ్రూలమాటలను ఎట్లా (ప్రయో-
గిస్తున్నానో = ప్రియునిట్టవా) కాబట్టి (ఎప్పటికైనా
కానికదాపివా భవతు) నాతో డడ్డావాదమును పెట్టుకొన
వద్దు. పెట్టుకొంటే (నిభాయించలేవు = న నిర్వహే) సరే
నేనైనా (తమాషాకు = విలాసాప్థం) అన్నాను గాని నీ
యోగ్యత నాకు తెలియదా! మీతొలిగారి యోగ్యతయే
నీయోగ్యతకూడా. అందు కావంతేని సంశయము లేదు.
తక్కువయ్య వెండ్లి ముహూర్త మెప్పుడు! ఎవరు (చెట్టినాను=

నిరచిన్వకా? మా బావమఱిదిగాఁడు. అకుళేంద్రుడు ఇంతొకరి
దాకా రాసిస్తాడటయ్యా! వాడమ్మ కడుపుమాడ. వీచి వచ్చినా
వాడే గళగ్రాహి. బానికి జ్యోతిళ్ళాస్త్రమునుగూడఁ బ్రచేశ
మున్నదా! ప్రచేశ మున్నదో లేదో భగవంతున కెఱుక.
అనువదినాల్లు కళల్లోని వాడే పండితుడట! ఇంతమాత్రా కలి
తాలములో మంచి తార్యము లేదు. నోరుగలవానిదే రాజ్య
ము. (హాసీగాని = భవతునామ కింతు) కక్కయ్య సెట్టిని
వైష్ణవ సంప్రదాయమా, వైవ సంప్రదాయమా? సెట్టిని
పదేడ్లక్రిందటి వఱకును కక్కయ్య సెట్టి యింట్లో పోడశ
కర్మలున్నా = పోడశకర్మాణ్యపి] వైష్ణవ సంప్రదాయము
తోనే నడచినది. ఆనందనామ సంవత్సరమునుండియు లింగ
భాగి పద్ధతితో నడచుచున్నట్లు నేను వినుచున్నాను. అప్పటికి
కుళుద్ధాచార్యులు కక్కయ్యగారింట్లో ఉడుగు పెట్టిలేదా
యేమి! లేదు లేదు. కుళుద్ధుడు ప్రచేశించినది నిజమేగా! ఇంత
మీద నందఱి నోటను గడ్డే. మన కా వివాహమున కాహ్వా
నము వచ్చునో రాదో. వస్తేనేమి, రాకుంటేనేమి! మతత్రయ
తాంబూల విషయములో ఆహ్వానము పనిలేదు. ఇట్లాంటి
సమయములోనే యెవని మతమును వాడు నిలువపెట్టుకొన
వలె, వాడు పిచ్చినను పిల్వకపోయినను, విఘ్నేశ్వరభూజలగా
యతు అయిదురోజులున్నా మన మక్కడనే యుండితిరవలె.
మనను రావద్దంటే యేమి చేతామురా! మీ పిచ్చితాతా
చార్యులూ! మనను రమ్మనేవాడుంటే కాదటయ్యా, రావ
ద్దనేవాడుండటం! వాడూ లేదు, వీడు లేదు. కాబట్టి మన

కాథయ మేమీలేదు. అరే బాబ్బా! మనసు పలుకుతుందా నే వెళ్ళి నట్లుంటే పట్టుపట్టిలాగిస్తాడేమో కుళుద్ధడు? వాడు మన పట్టు కట్టుకొని లాగిస్తే చూరు పట్టుకొని ప్రేళ్ళామ చాము, నీకు వచ్చినభయము నాకు లేదు, నావెంట నుండుము, నే నెట్లాపోతాంటే నీవును అట్లాగే పొమ్ము. శాతాచార్లూ! మఱి పండితుణ్ణ పండితుణ్ణ అని అహూరిస్తేవె, ఇదేనా నీపాండిత్యము! వెళ్ళిక పిలుస్తారో పిలువరో అని దిగులుపెట్టుకోటమేనా పాండిత్యానికి లక్షణం? బేష బాగావుంది, నానెట్లాంటి నడుగూ బెదురూ లేదు సుమా. మొన్న ముళిక్కభార్య గజస్వల అయినది. శాంతి తగిలినది. చాళు నన్ను పిలువ నేలేదు. అదంతా ముకుళుద్ధాయ తంత్రంలే. అయితేనేమి, మాడు గ్రహములకు నేనే సిద్ధపడ్డాను. కాని కుళుద్ధుడు కొంచెము పేచీపెట్టిచాడు గాని, యంతయునా నాదెబ్బకు జడస్తాడు. కాస్త కుక్కురళాస్తుర్లదగ్గర నేను కొన్నాళ్లు శిష్యత్వమేడికానుగా, అబలమే గొక్కడికి పోయినా, నా కింత సభాభాజ్యత తెస్తున్నది. ఊ, అలా జేమిజరిగినది? ఏమిజరిగిందా, చెప్తుతాను నీను. దంపతులు పీటలమీద కూర్చున్నారు. కుళుద్ధాచార్లు బ్రహ్మసనము పేసికొన్నాడు. ఇంతలో నేనున్న ప్రవేశించి నాను. కుళుద్ధడు కొంచెము మొగము (చిట్లించుకొన్నాడు - పడుకోచయిల్.) నే నిడింతా కనిపెట్టియే గున్నాను. నేనెటు వంటివాడ ననుకొన్నావేమి, (ఆవలిస్తే ప్రేగులు లెక్కపెట్టు తానుజ్ఞంభ్యతేచేత్ ఆంత్రాశి గణయమ్యమి.) ఆ, తగు వాత తగువాత. మాకుళుద్ధునకు మంత్రము తక్కువ, తంత్ర

ము ఎక్కువ. కాబట్టి శ్రీగురుభ్యో నమః, అన్నాడు; మెటలే (మేళగాళ్ళను = మేళకాళ), వాయించమన్నాడు. అంతట నేను కొంచెమునే పూరకుండి, నూనెలో మొగము చూపించావట్రా, అని అడిగినాను. అబద్ధాలవారింట్లో లైలావేక్షణ సంప్రదాయము లేదన్నాడు. అబద్ధాల వా రెవరు? ముళ్ళక్కీగారియింటివేరు అబద్ధాలవారు. సరే. ఆపైన నేమిజరిగినది? తరువాత నేను ముళ్ళక్కీని అడిగినాను. ఏమని? మీకుల దేవత యేదయ్యా ముళ్ళక్కీగారూ, అని అడిగినాను. ముళ్ళక్కీ, చిన్నవాడుకాబట్టి, కులదేవత అంటేయేమిటో తెలియక ముఖద్ధాయ మొగము చూచినాడు. 'మాకుముఖద్ధాది తెలియ చూడు' పిల్లపుట్టింటివారి తాలూకు కులదేవత 'మానిరి పిల్లవానియింటి తాలూకు కులదేవత 'రోకలి' అని సమాధానముచెప్పి, నాకు కనుసంజ్ఞ చేసినాడు. అప్పుడు నే నది కనిపెట్టి, రోకలి, మానికే అక్కడ తెచ్చిపెట్టించినాను. తరువాత వాడు కర్మ కాండ యేమిచేయించినాడో, యెట్లా ఆహుతులు వేయించినాడో, ఏమితికమకలు చేసినాడో, వానికే తెలియును, భగవంతునికి తెలియును, నేను మళ్ళీ నోరెత్తలేదు.

ఏకోనశతతమః పాతః=తొంబది తొమ్మిదవపాతము.

(ద్వార్) శబ్దము=ద్వారము. రేఫాంతము-స్త్రీలింగము.

ప్ర. ద్వార	ద్వారా	ద్వారః
సం. హేద్వారః	హేద్వారా	హేద్వారః
ద్వి. ద్వారం	ద్వారౌ	ద్వారః

శ్రు ద్వారా	ద్వారాభ్యంత్రం	ద్వారాభ్యంత్రం
చ. ద్వారా	ద్వారాభ్యంత్రం	ద్వారాభ్యంత్రం
సం. ద్వారా	ద్వారాభ్యంత్రం	ద్వారాభ్యంత్రం
మ. ద్వారా	ద్వారాభ్యంత్రం	ద్వారాభ్యంత్రం
స. ద్వారా	ద్వారాభ్యంత్రం	ద్వారాభ్యంత్రం

గీర్ శబ్దము = వాక్కు, ధూర్ శబ్దము = బరువు, పూర్ శబ్దము = చ
 లాము; ఈ క్రిందివిన్నూ రేఖాంతములే, స్త్రీలింగములే. ద్వారా శబ్దమువలె
 నడచుచు గాని, అకాశిప్రత్యయములు పర మగునపుడు సూత్రము, = చున.
 (గీర్-ధూర్-పూర్) అని కూరును. ధూర్ శబ్దము = పరు. రేఖాంత ముండును
 పు. స్త్రీ. వాః-వారి-వారి. తక్కినవి ద్వారా శబ్దమువలె నడచును.

ద్వారా = వాఃలి	స్త్రీ	నిరీటః = చుట్టు, తిరి
గీః = వాక్కు	,,	అయన్ = ఉక్కు
ధూః = బరువు	,,	ప్రగీః = బాలీసు
పూః = పురము	,,	పగిః = పరికము
హః = నీరు	న	పర్మకా = వెన్నెముక
పూతికా = పునుగుపిల్ల		స్థిరః = పట్టిపిల్ల
హస్తీకా = సమ్మెట		పాల్వకః = గానిది పాడు
పాణికా = తెడ్డు		బర్బరః = తుమ్మ చుట్టు
కోః = తెప్ప		ప్రగూతా = లంగా, పరికిణీ
బ్రహ్మచారికా = బ్రహ్మచారి		నిధురః = భార్య లేనివాడు
గృహస్థః = గేస్తు		శుండః = నపుంసకుడు
వానప్రస్థః = వానప్రస్థుడు		వంధ్యా = గొడ్డాయి,
యతిః = సన్న్యాసి		(మూచకమ్మ)
విధవా = విధవ		పూలః = మోపు

వత్సమనముద్రతీరే న్యాయకానామ్నీ కాచన భూ రాశీన్.
 తత్రైవ శ్రీకృష్ణః ఆప్టోత్తరశతాధికమోదగస్త్రీరహస్యైః | ౧౪
 కాలం (యావయామాసకీల=గడవెనట.) పురా విదర్భాధికః
 భీష్మనామకః కశ్యప రాజా రాజ్యం చాలయన్ ఆసీత్. తస్య
 గర్భే లక్ష్మీరేవ దుష్మణీనామ్నా పుత్రికా జాతా. తస్య జ్యేష్ఠ
 పుత్రః దుగ్మీనామధేయః. సః అతీవా ర్హోగ్యః. రుక్మిణీకు జగ
 దేకసుందరి, జగన్మాతా, సాక్షాత్లక్ష్మీరేవ ఏవంధితే, రుక్మి
 ణ్యాః వివాహానుకూలం వయః ప్రాప్తం. భీష్మ రాజస్థు పాతా
 వ్యగదవతారభూతాయ శ్రీకృష్ణాయైవ రుక్మిణీం దాతు
 కామః అభూత్. జ్యేష్ఠపుత్రస్య రుగ్మిణః చూడయే, రుక్మిణీ
 శిశుపాలాయ దాతు మభిలాషః అభూత్. రాజా జ్యేష్ఠపుత్ర
 స్య (గిరం=మాటను) అతిక్రాంతం (నాశకిత్=చూడకపోయెను)
 రుక్మిణీ లక్ష్మీస్వరూపాభిరు, తేనకారణేన శ్రీకృష్ణ ఏవ బద్ధాను
 రాగా (బధూవ=ఉండెను) రుగ్మీ పాసాత్తా, కృష్ణం సంవిదా (విష
 న్నేవ=ద్రోషించుచునే) అవర్తత. ఏకస్మిన్ దినే రుక్మిణీస్వయం
 వరః చలిష్యతీతి ప్రథా లోకే (ప్రాసర్పత్=ప్రాకినది.) తదా
 జరాసంధాదిభిస్సాకం శిశుపాలః వివాహానుకూలం చేపం ధృ
 త్వా భీష్మ రాజధానీం ప్రత్యాగచ్ఛత్. ఇతనిపూర్వమేవ రుగ్మీ
 శిశుపాలాయ రుక్మిణీం దాపయిష్యామితి అభయవాస్తం
 ఆయచ్ఛత్తలు, తేన హేతునా, శిశుపాలః వివాహనేపథ్య
 ధృత్వా ఆగచ్ఛత్. నోచేత్ స్వయంవరేకన్యాకం వరిష్యతిషా,
 తేన జ్ఞాయతే! ఏతద్రహస్యం జరాసంధాదీనామపి జ్ఞాతమేవ
 జరాసంధాదధిశ్చ శిశుపాలస్య రుగ్మిణశ్చ అతీవ ప్రియ

మహాదేవ! దుష్టిణః ఆభిప్రాయః కథంచేత్, కథమపి కృష్ణాయ
 దుష్టిణం వదాదయేయం, అస్మదనుజాయాః భక్త్యా శిశుపాలవీన
 భవతు ఇతి వష పృత్యంత స్ఫుర్వోపి గుడ్డిణ్యః కష్టమార్గం
 ప్రాప్తవత్. తదా పితృసమీపం గత్వా, హేతాత! మాం
 కన్యైద సన్ధసి? ఇతి, దుష్టిణీ పితర మపృచ్ఛత్. తదా భీష్మ
 రాజః అంబ! తవాగ్రజః త్వాం శిశుపాలాయ, దాతుం
 గచ్ఛత్, ఇతి కల్పేంద్రగయత్. మాం దాతుం ఆగ్రజస్య
 కేంద్రాధికారః? త్వం మమ జనకః; పద్మినయే సర్వాధికారా
 ద్యుగీయ! ఏవఖలు, ఇతి ప్రసరిపి దుష్టిణీ జనకం అవదత్. తత్
 శ్రుత్వా భీష్మ రాజః, మనసి ఇత్థం అచింతయత్ - అహో, మమ
 పుత్రః అవీనపాపిన్యః, స్వాదా కృష్ణం ద్వేష్టి, కృష్ణాయైవ వషా
 బాలికా [నీయతేచేత్ = ఈయబడినట్లయితే], అస్మద్వంశః
 పరోపి తరిష్యతి; ఈ సామోన్నారాయణః; దుష్టిణ్యః హృద
 యేచ కృష్ణమేవ సుఖేతుం ఇచ్ఛా అస్తీతి బహుభి ర్హేతుభి
 ర్భూతయతే, కింకర్తవ్యం మయా? అహంచవృద్ధః; పుత్రస్య గిరః
 తుగోమిచేత్ కుటుంబకలహో జాయేత. శిశుపాలాయ
 పన్యా(పదేయా = ఈయతగను.) కృష్ణాయైవ దేయా, ఇతి బహు
 నారాజకథయం. పశుపాలావేషయం. శిశుపాల వీన సరసితి
 కేంద్రా మాం బహుధా అనిందత్ మమపుత్రః. తథాపి శక్తి
 గంచనాం వినా ప్రయతిష్యే - అంబ! స్వయంపరార్థం సర్వే
 మాం పశుపాలకానాం శుభలేఖా తవాగ్రజః అప్రేషయతి
 భాతి. శ్రీకృష్ణోపి శుభలేఖం దృష్ట్వా అగమిష్యత్యేవ. అన్యేపి

కాబాను బహువః అగమవ్యంతి. తదా త్వదవీక్షితం వరం
 వృణోష్య, ఇతి భీష్మః పుత్రీ మవోచత్. తదా రుక్మిణీ
 హృదయే ఏవ మచింతయత్. మమపితా (అశ్రుమూర్ఛచార్దం =
 కళ్లనీళ్ళు తుడుచుటకు) ఏవ మవోచత్, కంతుః సః మదగ్ర
 జస్య గిరం నాతిత్రాంతం శక్త్య. అతః అహమేవ శ్రీకృష్ణం
 ప్రతి ఏకం బ్రాహ్మణం ప్రేషయిత్వా లేఖముఖేన మమ హృద్య
 తం సర్వమపి శ్రీకృష్ణపరమార్థనే నివేదయిష్యామి. అపిచ
 ఆత్ర సమీపే సన్నిహితాం అంబికాం ఆరాధయిష్యామి.
 అంబికాప్రసాదేన శ్రీకృష్ణ ఏవ మమపాశం గృహ్ణీయాత్ ఇతి
 చింతయిత్వా లేఖ మేకం లేఖిత్వా బ్రాహ్మణహస్తే కత్వా
 శ్రీకృష్ణసమీపే మదీయప్రార్థనాం విజ్ఞాపయే త్యుక్త్వా
 బ్రాహ్మణం ప్రాహిణోత్. అనంతరం పృథ్విబ్రాహ్మణః
 శనైశ్చనైః గ్రామాః (అతిత్యక్త=దూర) పురః అతిత్రమ్య, వసాని
 తీర్త్వా క్రమేణ ద్వారకాపురం ప్రావిశత్ ద్వారకాదర్శనాని
 పదమేవ బ్రాహ్మణస్య మార్గాయాస స్సర్వోపి ఆశామ్యత్.
 పురసాభాగ్యదర్శనేన బ్రాహ్మణః విస్మయతేతరపృతాంతః,
 నిశ్చేష్టప్రతిమేవ బహిర్ద్వారి కలిపయకాలవర్ణంతం స్థిత్యా
 సమీపే దృశ్యమానం సముద్రం, తదుపరి నావికైః పాణికా
 పాహుయ్యేన నీయమానాః కోలాః, కోలేభ్యః అవసహ్య
 మహానాకాసు ఆరోహతః పారాః, పౌరైః సంరక్ష్యమా
 నాః కలభాపిణః శుకశారికాదిపిల్లకాంశ్చ చక్రైః, అత్మానం
 కృతార్థంచన్యమానః రుక్మిణీం స్తువన్ శ్రీమేణ ప్రసాంతః ప్రావి
 శత్. ఏకైక ప్రాకారస్థితాః విశేషా న్వర్ణయమానః అనంద

సమద్రమగ్నస్యై న ప్తపాశ్రామం తా క్రమేణ అతిక్రమ్య శ్రీ
కృష్ణసుందరస్య ద్వారి అతిష్ఠత్. ద్వారబహిర్యుగే స్థితాః
శ్రీకృష్ణదర్శనార్థం ఆగతాః ఆసంఖ్యాతాః భూపాలవర్యాః
దృష్ట్వా అహో ! శ్రీకృష్ణవరమూర్త్యనః పుష్పానైభవం
కిం వర్ణయామః ! మమ పూర్వజన్మసనానేషు సంపాదితం
పూర్వం సర్వమపి అస్మిన్ దినే ఫలత్. నోచేత్ సుక్ష్మణీమహా
దేవీ సూర్యేన శ్రీకృష్ణదర్శనార్థం కుశఃప్రాహితోత్ ! అహో !
కలిరాజానః శ్రీకృష్ణదర్శనార్థం అనతాశం అలభ్యా బహిర్ద్వార
ఏవ కృతస్తతః సంచరంతి ! అహం గర్భదరిద్రః, వృద్ధబ్రా
హ్మణః, మయా శ్రీకృష్ణదర్శనం కథం లభ్యేత? ఇతి విచార
యితా, ఏకం దౌషారిక మాచరాయు, మండినపుత్రో రక్ష
వృద్ధబ్రాహ్మణః ఆగత్య ద్వారి నిష్ఠతీతి, శ్రీకృష్ణం విష్ణుః
యేతి ప్రాహితోత్. సోపి శ్రీకృష్ణసమీపం గత్వా బ్రాహ్మణ
వాక్యాని కృష్ణాయ న్యవేదయత్. తత్క్షణాదేవ శ్రీకృష్ణః
సింహాసనాత్ ఉత్థాయ ఆర్ఘ్యపాద్యాది లూబాద్రవ్యాని
గృహీత్వా బ్రాహ్మణాంతిక మాగత్య తస్య పాదౌ ప్రయోశ్య
పాదోదకం శిరసి ధృత్వా బ్రాహ్మణం సమస్మృత్య, సభాం
గణ మసయత్. తదా బ్రాహ్మణః శ్రీకృష్ణకరపర్యేణ
విసప్తపర్వసంతాపః ఆగమనప్రయోజనం సస్మృత్య, కంచి
త్కాలం శ్రీకృష్ణస్య దివ్యసుందరవిగ్రహం చక్షుర్భక్తిం
పిబన్మిత అసీత్. తతః శ్రీకృష్ణః బ్రాహ్మణం కుశలప్రశ్నం
సంభాష్య ఆగమనప్రయోజనం అప్యచ్ఛత్. తదా బ్రాహ్మణః
ఆనందబాహ్యైః పరితృప్తైః చక్షుషి ఈదత్పరిమృజ్య నవ్విరహ

స్థితం లేఖం కృష్ణాయ దత్వా, ఏవ లేఖః ఏవ సర్వవృత్తాంతం
 భగవతే నిజ్ఞాపయతీ త్యుక్త్వా, శ్రీకృష్ణాజ్ఞాయా కస్మింశ్చిత్ప్రే
 మపావేశత్. కృష్ణః లేఖం పఠిత్యా, తద్గతం వృత్తాంతం సర్వ
 మపి జ్ఞాత్వా, దుష్ప్రీతీస్వయంవశార్థం అగమిష్యామి త్యుక్త్వా
 బ్రాహ్మణం పుడ్రసోపేతభోజనేన, ధనకనకవస్తువాహనాదినాచ
 బహుధా సంతర్ప్య, కుండినపుగం హ్రీహిణోత్. అత్రాంతరే
 రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణపాదారసిందబద్ధమనస్కా అంబికాలయే ఉప
 నిత్య ఏకాగ్రచిత్తేన అంబికాం ఆరాధయన్తి బ్రాహ్మణాగమ
 నం నిరీక్షతేస్య. పరేద్యురేవ వివాహమువలూర్తః దుస్మిణా
 నిశ్చితః. బ్రాహ్మణోపి శన్నేః ద్వారకాం పరిత్యజ్య కుండిన
 మార్గ మనుసృత్య దుష్ప్రీతీసన్నిధానం ప్రావేశత్. అగతాయ
 బ్రాహ్మణాయ దుష్ప్రీతీ వందనం సమర్ప్య 'కిమాహ భగవాన్
 శ్రీకృష్ణః' ఇతి బ్రాహ్మణం అస్మాక్షిత్=అప్యచ్ఛత్. తదా
 బ్రాహ్మణః వృత్తాంతం సర్వమపి (తుచావిలుక్తం = తుచా
 తస్యకుండా) అవోచత్. చేర్కిం, దుష్ప్రీతీ హృదయే,
 'ముహూర్తకాల స్సన్నిహితః ఖలు, ఇతోపి కృష్ణః నాగతః;
 సమాదృష్టలేఖా కథమస్తివా, శిశుపాలః వివాహవేషం
 భృత్వా స్వయంవరమంటపే ఉపవిష్టః ఖలు, మయా అథనూ
 కింకరత్వమ్ !' ఇత్యేవం ప్రకారేణ బహుధా చింతాకులా
 బభూవ. తత్ర ద్వారకాపురేచ శ్రీకృష్ణః బ్రాహ్మణగమనా
 నంతరం, భృత్యవర్గ మాహూయ, శైబ్యసుగ్రీవ మేఘపుష్ప
 కలాహ కాఖ్యాక చతురః అశ్వ్యా ఆనాయ్య, రథం ప్రయాణ
 సంసిద్ధం కారయిత్యా, యుక్తపరివారేణ సహితస్సౌ కుండిన

పురోహితః ప్రత్యే = ప్రమాదమును] శ్రీకాంతరేవ కుండిన
 పురోహితే అవదహ్య భిష్మాయ మాతం ప్రాహిణోత్. భిష్మ
 తోసి మాతముఖాన్ కృష్ణాగమనవృత్తాంతం జ్ఞాత్వా ఉచిత
 పరివారేణ యుక్తః కృష్ణ మభిగమ్య కస్మింశ్చి త్ప్రాసాదే
 (నివేశయామూఠ = దంపెను.) అనంతరం 'శ్రీకృష్ణః కుండిన
 పురం ఆగతః' ఇతివృత్తాంతః దుష్టిణ్యాః కన్తే పతితః. ఆత్ర
 స్వయంవరమంటపే వర్తమానః శిశుపాల జంసంధాదయ
 స్సశ్చేపి, దుష్టిణ మావహాయ 'కిమరే వివాహముపహర్త
 తాలః ఘటికాచతుష్టయావధిరేవ వర్తతే, ఇతోపి దుష్టిణీ
 సభామంటపం నప్రసిప్తా; త్వం గత్వా శీఘ్రం దుష్టిణీం
 ఆనన్తు, పురోహితాన్ ఆహ్వాను. భిష్మమహారాజం విజ్ఞాపయ,
 తేన శిశుసాలాయ కన్యాదాసం కారియ. ఆలస్యం మాకుగ'
 ఇతి అతీవ త్వరయంతిస్మ దుష్టిణీ ఇతోపి అంబికాలయ
 ఏవాస్తే. సభామంటపే ప్రయత్నః సభామంటపే చలంత్యేవ,
 శిశుపాలః తదేక్షదే ఆత్మాన మలంకుర్వన్నేవాస్తే. పురో
 హితాః [అనామహమికయానేను ముందంటే నేనుముందని]
 సమిత్కుశలమంత్రాక్షతాదిపాణయః ఇతస్తతః ధావంత్యేవ;
 నాగస్వరాదిమంగళవాద్యాని ప్రారభ్యంతవ; పౌరాస్పర్శేపి
 తోలాహలేన వివాహదర్శనార్థం సభామంటపం ఏకైకశః
 ప్రవిశంత్యేవ; ఏవంస్థితే, శ్రీకృష్ణః రథాయాధస్య, అంబికా
 దేవాలయం గత్వా తత్రత్యాం దుష్టిణీం తత్రైవ రథే ఆరోహ్య
 ద్వారకాం గంతుం ప్రత్యే. తదా దుష్టి ఆగత్య దుష్టిణీం ఆసే
 తుం అంబికాలయం ప్రవిశ్య [యావత్పశ్యతిచూచినంతలో].

రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణేనసహ రథ మూయహ్య ద్వారకాభిముఖం బద్ధు
శ్యత. తదా శిశుపాలాదయః సర్వేపి భగ్నుమనోరథాః
కిమపీకర్తు మశక్తాః కృష్ణేనసహ యోద్ధం ప్రారభంత. శ్రీకృష్ణః
సర్వేషామపి శృంగభంగం కృత్వా, రుక్మిణ్యాగ్రజస్య రుక్మిణాః
శ్రుశ్రుచ్ఛేదం కృత్వా, రుక్మిణీప్రార్థనయా రక్తిణం ప్రాణావ
శిష్టం (తత్యాజ=విడిచెను). అనంతరం రుక్మిణీశ్రీకృష్ణా ద్వార
కాం ప్రవివిశతుః.

శ్రీకృష్ణుడు యుక్తమైన సుమువలూరమున ద్వారకలో
యథావిధిగా రుక్మిణీదేవిని వివాహమాడెను. సమ ద్రమునం
దెప్పుడును నావికులు తెడ్లతో తెప్పలను నడుపుచుండురు.
ఎందుకనగా, సమద్రములో చాలచేర లుంటవి గనుక వానిని
వలలలో బట్టకొని తెప్పలలో వేసికొని యోద్ధునకు దెచ్చి
అన్ని జీవనముచేయుదురు. బళిద్ధాచాక్షులూ! మొన్న నేనర
మనయూరికి ఒక గారడివాడు వచ్చినాడటే, నిజమేనా? ఆ,
వచ్చినాడు. వాడు చాలా (తమాషాలు = చమత్కారాః) చేస్తాడు.
ఒక చచ్చినపామును బుట్టలో పెట్టి దానిమీద బట్టలు
కప్పి కొంతనేపు ఏమేమో మంత్రించి, ఆపామును బ్రతికించినాడు.
నీకళ్ళతో నీవు చూచినావా, ఎవరయినా చెప్పుంగా
నీవు విన్నావా? అబ్బే (నీతోడు=త్వయా శపే) నేను (కళ్యా
రా=నేత్రభారం,) చూచినానయ్యా. అయితే, నే నొకమా
టంటాను, అదివరకే ఆబుట్టలో నింకొక బ్రతికినపా మున్నదే
మోరా! నాకూ అదే అనుమానమయ్యా, ఉంటే ఉండవే
వచ్చును. అట్లాఅయితే ఇక వాడితమాషా యేమియున్నది.

వాని శ్రాద్ధపు తమాషా; ఆపని యెవరు చేయలేరురా, సరేగాని
 తాత చాచ్యులూ! నీవు నన్ను యేమిరా యేమిరా అని చాల
 పర్యాయములు అంటున్నావు. నీయెక్కువేమి; నాతెక్కువేమి?
 ఇకమీద అట్లాపిలిస్తే నేను ఒప్పుకోను. నిన్ను తాతగా అని
 పిలుస్తాను. (ఏమోపాపమని=కింవా బతేలి) డొంగొంటూవుంటే
 పుతీహెచ్చిపోతూవున్నదే నీనోరు! ఓరి పిచ్చివాడా, అడుగో
 మళ్ళీ ఓరి అంటావు. (నిన్ను నలుగురిలో చెప్పదెబ్బలుకొట్టించ
 పలేనా యేమి? = త్వం జనమధ్యే పాదరతాభిః ప్రహరయే
 యంకిం) కోపపడవద్దు, ఇంతటినుండియు ఏమండీ అనిపిలుస్తాను,
 సరేనా! సరేకాని నేనుమాత్రము నిన్ను యేమండీ అని పిలు
 వను. (నాగర్మ మేమికాలింది? = మత్కర్మ కిం దద్ధం) అట్లా
 గయితే నీవు మాయంటికే రావద్దు. ఇక నీతో సహవాసము
 చాలును, నాకు బుద్ధివచ్చినది. ఇక లేచిపోమ్ము - ఏమీ, నీవు
 రమ్మంటే వచ్చానా, పొమ్మంటేపోతానా? నాయిష్టానుసారం
 వచ్చినాను; నాయిష్టానుసారమే వెళ్ళుతాను. నీవెవడవు నన్ను
 సొమ్మనడానికి? మాయూరి పిల్లను చేసికొన్నావు కనుకను,
 ఆ అమ్మాయిని నేను చిన్న పుట్టనుండియు నెలుగుదునుగనుకను,
 పడేపడే యిక్కడికి వస్తున్నానుగాని లేకపోలే నే నిక్కడి
 కెందుకు వస్తాను! ఆ పిల్లకు చిన్నపుడే తండ్రిచచ్చిపోవుటచేతను,
 తల్లికి ఒక్కలే కూతురుగనుకను, మీఅత్తకు బోలెడు శిష్యు
 సంచారం ఉంది గనుకను నిన్ను ఇంట్లో తెచ్చి ఉంచుకొన్నది
 గాని, అసలు నీ వెవడవు మావూళ్ళో అడుగుపెట్టటానికి! నేను
 కన్ను తెరిస్తే, నీ వాకూణ ముండగలవా మాయూళ్ళో? పోనీ

నీ కడుపుననయినా యొకకూస కలిగినదేమో అనుకుంటే తీరు
చెంగళామకూడా గొండాలే అయినది అత్తగారి భాగ్యము,
(కులుకుచూ=నటక) అనుభవితై మనుకున్నావా యేమిటి ?
అసలు మీ మామగారు పోయేటప్పుడు నాకు సర్వీ
ముక్త్యై రిచ్చిపోయినాడు. అదెటుంగవు రాబోలు. ఇంతకు
ఆతల్లిబిడ్డలను జూచి ఊరకున్నాననుకో. ఆవురా ! తాతా
చాచ్యుడా, నన్ను లేచిపొమ్మంటావా ? మీమామగారి ఆస్తికి
వచ్చినపుడు మీమామగారి అప్పునుమట్టుకు అచ్చుకొన
నక్కరలేదా యేమి ? ఈయింటినే నాకు కుదువఁబెట్టి యెనిమిది
వందలరూపాయలు ఋణముచేసి దమ్మిడీ తీర్చుకుందానే చచ్చి
నాడు మీమామగారు. (ఆసల్ఫాయివాలమొత్తము = మూల
వృద్ధ్యోరోగః) రెండువేలపయిచిలు కయినది యిప్పటికి. తీరు
స్తావా తీరుచు, లేదా, మీరు ముగ్గురున్నూ కొంపను నాపేర
వ్యాసించేయండి. ఈకొంపలోనుంచి నీవే లేస్తావో నేనే
లేస్తానో, (తమాషా = చిత్రం) చూస్తాను. ఓరి బళిద్దాయ
ముండా కొడకా ! యెంతవాడవురా నీవు ! ధైరవభొట్లకు తగ్గ
మనుమడవే పుట్టినావురా ! బాగావుంది నీయోగ్యత, ఇంత
వాడవా ? (ఏవీ ఆపత్రము చూపించు = క్వతత్వత్రం దర్శయ)
[నీపిల్లి బెదరింపులకు జకుస్తాననుకొన్నావా = త్వన్మాజాకాల
బిభీషి కాణాం బిభేషా తస్యచింతయఃకిం ?] నేనెట్లాజడియువాడను
కాను. ఇప్పుడు నీయోగ్యత బాగుగా తెలిసినది. నీవు ఘోరైకి
భోరువులా గున్నావు. నీవైనా ఖయిదుకు పోవలె, నేనైనా
ఖయిదుకు పోవలె. కానీ చూతము, నిన్నిక వదలఁకూడదు

ఇప్పుడు పడిలితే నీచెండరికొంపలు తీస్తావో. ఇదివర కెందరి
 కొంపలు తీసినావో, ఓరిదుర్మార్గుడా ! లేవవేమి, పత్రిము
 తీసికొనిరా. ఎవరావెళ్లేది. అప్పంభొట్లుగారా ! అయ్యా !
 తమ రొకచూ రిలా రండి. ఆ వస్తున్నాను. తాతాచాచ్యుల
 గారూ ! నెలపుపుచ్చుకొని మళ్ళీవస్తాను. వెళ్ళవద్దు వెళ్ళవద్దు.
 (అరే ఛార్వరీభోరు = రే కూటలేఖక) బలిద్దాయిగా ! రారా.
 పారిపోతున్నా వేమి ? (అప్పంభట్లుగారు రాగానే అప్పంభట్టే
 అగతమూత్రే) కాలికి బుద్ధిచెప్పుచున్నావురా దొంగగాడిదా !
 అప్పంభట్లుగారూ ! మీరు చాలా పెద్దమనుష్యులు; వేదా
 ధ్యయన సంపన్నులు; లౌక్యతంత్రములయందుకూడా నిపు
 ణులు; శాస్త్రజన్యజ్ఞానము కలవారు ! ఈ గ్రామకాపురస్తులు
 గదా; నే నీయూరికి వచ్చి సుమారు మూడేళ్లయినదో లేదో
 నేనొకచోటికి పిలువనిదే అడుగుపెట్ట ననేమాట మీకు తెలి
 యునుగదా; ఈబలిద్దాచార్యులు అప్పుడప్పుడు మాయంటికి
 వస్తూవుంటే యేమోయోగ్యుడని అనుకూలముగా మాట్లా
 సుమా వచ్చినాడు; ఇతనియోగ్యత నేటిచర్యలవల్ల బాగుగా
 తెలిసినది. రామశబ్దమురాని వెధవ, పండితుడట, ప్రతివానిని
 తృణీకరించుతాడు. వీనియోగ్యత, మీ రూరివారుగాన మీకు
 బాగా తెలిసేయుంటుందిగాని, వీనిస్వరూపస్వభావము తెలు
 సుంటివి, చెప్పండి ! అయ్యా, తాతాచాచ్యులగారూ ! వీని
 పక్షయమై నే నేమనిచెప్పేది ? వీడు శుద్ధదొంగ, ఛార్వరీభోరు.
 ప్రతికేసులొనూ వీనిశిష్యుడుసాక్ష్యమే, కాని అన్నివిషయము
 లొకటేను తానే (మొనగాడనని = నాయకఇలి) నోరులేనివాం

దృశ్యు డెదరించుకొని యెటులో ఈయూరిలో కాలక్షేపము చేయుచున్నాడు. మొన్న యీమధ్యనొక కేసులో కారాగృహ ప్రవేశమునకు ముహూర్తము పెట్టించినాను, కాని యెదో కారణముచేత ప్రభువునకు పట్టాభిషేక ముహూర్తము తప్పి నట్లు వీనికిగూడ తప్పిపోయినది. నేనొకవిషయములో దిగి పని చేస్తుంటే, నా కెదురుచూర్తిలో చేరి కొన్ని దస్తావేజులను సృష్టించి కొంత గడవిడచేసి, వాళ్లదగ్గర ఏమాత్రమో నం జాడు. ఆసంగతి నాకు తెలిసి నేను గట్టిగా పట్టుపట్టినాను. దస్తా వేజులు నీనిచేతనే సృష్టిచేయబడ్డవని యజువుచేయించినాను. ఇంతలోనే మళ్లీవచ్చి నాకాల్లమీద పడితే కేసు, (ఏతుడా) చేసుకున్నాను = అపాకర్షం) సరేగాని మీచెవులో చీము కారుచున్నదే, కొంచెము గుడ్డయిక్కతో తిరిపెట్టుకొండి. డా అయితే అంతదుర్మార్గుడా ! దుర్మార్గుడని మెల్లగా అంటా రేమి? కాని మనబోట్లను చూస్తే నడుస్తాడు. ఈమాత్రము మిత్రులు మీరొకరు నాకు దొరికినారు. నాకిక భయము లేదు. మీరుకూడా అప్పుడప్పుడు కోర్టుకు వెళ్ళుచుంటారా యేమిటి! తఱచుగా వెళ్ళుచుగాని, కొందరుస్లీడర్లు నాయొద్ద రెండుసంధ్యా వందనపుముక్కలు చదువుకొన్నారు రెండి, వాళ్లకు ఇంటి అద్దెగూడా ముట్టుట లేదు. వాళ్లయందుండే శిష్యవాత్సల్య ముచేత, ఏవయినా నాతరపున కేసులు వస్తే వాళ్ల కిప్పిస్తూ ఉంటాను. ఈకాలము హిపిష్ఠకాలము; కాబట్టి సంధ్యావందనపు నోళ్లకు హీదుంగుముక్కలు పట్టవు కాబోలు. వాళ్ళకు మీరు సంధ్యావందనము చెప్పకుంటేనే బ్రీదికిపోయేవాళ్లేమో !

మీ రన్న మాటా నిజమేనండీ, తాతా చావ్యలుగారూ ! ఈ యుగమందు వైదికాచారములు బొత్తిగా పనికిరావు; వేదశాస్త్రములయందు అందరికిన్నీ ద్వేషమే. నాసంగతి వినండి; నేను ఆశీర్వాదమునున్నా వేదము చదువుకొంటని; శాస్త్రము చదువు కొంటని; ఏమిలాభము, ప్రసాదొరకదు. అందుకనే మధ్యమధ్య కోటుకాయలకుగూడ పోచూపుంటాను. మీ కేదయిననూ బలిద్ధాయతో వ్యవహారము పొసగినట్లయితే, నేనున్నానులేండి, మీకేమియు భయము లేదు. కొందరు మంచిష్టిదర్లున్నా నాకు పరిచితులున్నార; మీవిషయము వారిద్వారానే పనిచేయిస్తాను ఆ మాత్రము ధైర్యము చెప్పి నాకుగద, ఇక నాకు భయములేదులేండి, అసలెప్పుడు మీకూ వాడికి జరిగినవిషయమేమిటి ? రేపు చెపుతానులేండి.

శతతమః పాతః = నూతనపాతము.

(దిక్ = దిక్కు) శత్రుత్వము. స్త్రీలింగము. ఈశబ్దముయొక్క ప్రథమైకవచనము (దిక్) అనియు, హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో (దిగ్) అనియు, సప్తమీబహువచనమున (దితు) అనియు నుండును. ప్ర. దిక్-దిశౌ-దిశః; సం. హేదిక్ - హేదిశౌ - హేదిశః; ద్వి. దిశం - దిశౌ - దిశః; తృ. దిశా-దిగ్భ్యాం-దిగ్భిః; చ దిశే-దిగ్భ్యాం-దిగ్భ్యః; పం. దిశః-దిగ్భ్యాం-దిగ్భ్యః; ష. దిశః-దిశోః-దిశాం; స. దిశి-దిశోః-దితు ||

ఈక్రింద వ్రాయబోవుశబ్దము లన్నియును పుంలింగ స్త్రీలింగములం దొకేవిధముగా నుండి దిక్పబ్దమువలెనే నడచును. సప్తంశకమునమాత్రము సుబ్రహ్మణ్యములు పరమ

గుచో మూర్ఖునొందును. ఇ॥ నపుంసకలింగము (సుదిశి)
శబ్దము ప్రథమా, ద్విత్వియావిభక్తులు = సుశిక్-సుదిశి-సుదిశి-
అనియుండును. తక్కి విభక్తులు పులింగ స్త్రీలింగములతో
పాటే యుండును. ఈకింద వ్రాయబోవు శబ్దాంతశబ్దము
లకు ప్రథమైకవచనము నూత్రము వ్రాయబడును.

తాదృక్ = అటువంటి

యుష్మాదృక్ = మీవంటి

కీదృక్ = ఎటువంటి

భవాదృక్ = నీవంటి, మీవంటి

ఏతాదృక్ = ఇటువంటి

మాదృక్ = నావంటి

ఈదృక్ = ,,

అస్మాదృక్ = మావంటి

యాదృక్ = ఎటువంటి

కండలే = పొట్టుతీయుచున్నాడు

త్వాదృక్ = నీవంటి

త్వాదృశః పురుషాః లోకే కుత్రాపి నసంతి. అహం
కి మకరవం రే రామచంద్ర! తథా వదసి? త్వం కిమపి నాకరోః
కింతు చణకా కండన్వే త్యవదంఖలు, త్వం అకండభాః కిం?
తాతాచార్యసమీపే పాశం పతిత్వా అనంతరం కండిష్యే ఇత్య
వదంఖలు. తదైన పాతార్థ మగచ్ఛం తాతాచార్యస్యగృహే
అస్మిన్నినే పితురాద్వికంకిల. తతః మాం స్వేనపాశం అపణం అన
యత్. శాకాదీని క్రిత్వా ఇదానీమేవ తస్య గృహే నిక్షిప్త
ఆగతోఽస్మి. ఏతావదంతరేవ తథా (ముఖం చండయనే =
మొగము చెండుకుంటావు) కిమర్థం! యుష్మాదృశాం గృహేషు
వాసరభోజనం అతీవ కష్టతరమితి భాతి. గురునేవా తిష్యస్య
అత్యవసరం. గురుగృహే ఆపశ్యకాని కార్యాణి నిర్వర్త్య
భవాదృశాం గృహస్థానాం గృహేషుచ కండవాపహననా

నికం నిర్వర్త్య, అహం కదా పురాతనపాతాళా ఆవర్తయేయం,
 కదావా నూతనపాతం అవలోకయేయం? త్వమపి మమ సతీర్థ్య
 ఏవఖలు, విద్యావ్యాసంగస్య గృహకృత్యస్యచ కుత్రాపి సం
 బంధో నాస్తి. తస్మాదేవఖలు స్వగ్గామం పరిత్యజ్య ఏతస్మి
 న్నంచమహాపాతకపురే విద్యాశయా ప్రావిశం. మమ పితా
 కావ్యపంచకమాత్రిం అభ్యాసయితుం నశక్త ఇతి న; కింతు
 స్వగ్రామే విద్యాభ్యాసస్య గృహకృత్యాని విఘ్నభవంతి,
 ఏతావద్ధూరం ఆగచ్ఛం. కిమరే గోపాలకృష్ణ! న్నేహేన
 అహం చగణా కండన్వే త్లవోచం; కింతు తవ ఏతావత్స
 ర్యంతం మనఃక్లేశః భవిష్యతీతి నజానామి. మాస్తు; త్వం నకండే
 థాశ్చేత్ నకండస్వకింతు, వృథాఃపుం అస్మద్గుహే వాసర
 భోజనం పరిత్యజ్యసి? గచ్ఛగచ్ఛ, పూర్వపాతా నావర్తయస్య.
 రే రామచంద్ర! ఏతావంతం కాలం క్వాయాపయః! రాఘవ
 రాయగృహే ఈషదాలస్య మభవత్. కో విశేష స్తత్ర? !
 తత్ర వివాహః. ఆసీద్వా భవిష్యతివా? ఆసీత్. అస్మిన్దినే
 గృహప్రవేశసమారాధనా; తేన కాంక్షేన తత్ర భోజనార్థం
 ఆగచ్ఛం. అరే త్వం విద్యాధీవా, అశనాధీవా? ఏవం ప్రత్య
 హం పాతార్థం [అలసాయనేయవి = అలస్యముచేసినయెడల]
 త్వయా విద్యా కథంపాద్యతే? భోభో: గురువర్య! అస్మిన్
 దినే యష్మద్గుహే పితృకార్య మస్తితి మయా శ్చుతం,
 ప్రాయశః అస్మిన్దినే పాతః నచలిష్యతీతి మత్వా అహం
 తత్ర భోజనార్థ మగచ్ఛం. రాఘవరాయస్య కతి పుత్రాః
 సంతి? చత్వారః పుత్రాః సంతి. పుత్రికాస్సంతివా? నసంతి.

తద్విధిదానీం కలిఖపుత్రస్య వివాహః, కస్మిన్ గ్రామే ఆసీత్ ?
 తృతీయపుత్రస్య వివాహః వరదలవత్తుగ్రామే ఆసీత్.
 గ్రామాధికారిభిరు సః రాఘవరాయః. అస్మిన్ గ్రామే ప్రధాన
 కరణః సవన. కక్కయశ్రేష్ఠిగృహే వివాహః. కిం, త్వం వేత్సి
 వా ? గ్రామస్థాః సర్వేపి విదంతి. అతిహోలాహలేన చలిష్యతి
 కిల. ఏతద్ద్యాయస్థననిశాం మధ్యే కక్కయశ్రేష్ఠేష్టన మహాభ
 నికః, ఉదారస్వభావశ్చ. తాదృక్ పురుషః అస్మిన్నామే నహి
 ప్త్యస్తీ. పంచష దినేభ్యః ప్రభృతి కక్కయశ్రేష్ఠినః సౌభ
 తలం సర్వమపి అనేకే చిత్రకారాః బహుభా చిత్రీకుంటి.
 వివాహమండపః మహావైభవేన ఆలంకృతః. సర్వత్ర అనేక
 వర్ణాః యవనికాః అబద్ధ్యంత. పరశ్చః పూర్వాష్టా నవవాదన
 సమయే సుముహూర్తః కిల, అస్మాభిః సర్వైరపి శుభరేఖాః
 ప్రాప్తాః. తత్ర పారోహిత్యం కుళుద్ధస్య. కుళుద్ధః అతీవ
 దుర్మార్గః, అసూయాగ్రస్తః. కక్కయశ్రేష్ఠినః ఆయం కలిఖో
 వివాహః! చతుర్థవివాహఇతి వదంతి జనాః. పూర్వభార్యా
 తాం సంతతి రస్తివా ? నాస్తి నాస్తి; సర్వాపి వంశ్యావన.
 సంతానాభావాదేన ఇదానీం పునరపి చతుర్థిం పరిణయిత్.
 భాగ్యం పుష్కలం అస్తి, తస్మాదేవ వృద్ధాయాపి కన్యాం
 దాతుం బహవః ఆహమహమికయా ఆగచ్ఛాం. ఏషా కన్యా
 ఆఘోరపురవాసినః కన్యచి ద్వైశ్శస్య పుత్రీ, త్రయోదశ
 వాయనీతి వదంతి, తతోప్యధికవయస్కే త్వేన భాతి. ఏష ఏష
 తస్య అంతిమవివాహ ఇతి మన్యే. కిమరే రామచంద్ర! తథా
 వదసి? దైవానుగ్రహేణ అస్మాః గర్భః ఫలిష్యతిచేత్ పంచమః

వివాహస్య అవసరః నాస్తిభిః; న ఫలేద్యద్ధి, పునర్వివాహ
 పర్యంతం జీవిష్యతివా? ఛీ! దుర్భిగ! తథా మావద. చిత్త
 రానుగ్రహేణ ఏతస్యాః గర్భః ఫలిష్యతి కింవా, మితతి ర్విధి
 తే కింవా. శ్రేష్ఠీచ శతపత్నరవర్ణంలం జీవేతచ్ఛేత్ జీవేతకింవా,
 తో నేత్తి? సారాయణః వేత్తి. అనునామ, తవ వితుః కక్కయ
 శ్రేష్ఠిగృహే ప్రవేశః అస్తిహా! అరే రామచంద్ర! మేళ
 తాలైస్సహ కేవా అగచ్ఛంతిప కశ్యపశ్య. కక్కయశ్రేష్ఠిసం
 బంధినవవ, వివాహవ.హాత్సవే త్వాం అవ్యాజం అత్తై
 చాగచ్ఛంతి. రహిత కటం ప్రసారయ. ఏష కుళుద్ధాచార్యః
 తో విశేషః కుళుద్ధాచార్య! పరశ్వః పూర్వాష్ట్రం నవమాదన
 సమయే కక్కయశ్రేష్ఠినః చతుర్థవివాహః; అంః స్త్రీస్వరూప
 నాదీః స్వీకర్తుం, వధూవరా వాళాసీతుంచ తత్రభవద్భి ర్భు
 ష్మాభి రాగంతవ్యమితి శ్రేష్ఠిస్థానే అహమేవ భవతః అభ్య
 ర్థయే. అవశ్య మాగత్య దినపంచకపర్యంతం భవద్భి స్తత్రైవ
 వస్తవ్యం. మతత్రయస్యాపి పృథక్పృథక్ భోజనాదేః ఆవ
 కాశః విరచితః. స్వయంపాకపద్ధతి రస్తి, యవనితా పద్ధతి
 శ్చాస్తి. అపిచ బహుస్థలేభ్యః అనేకే మతత్రయపండిత శ్చా
 వచాతాః, ఏకమేవ వచః, యస్యయస్య యాదృశసౌకర్య మపే
 షీతం, తస్యతస్య తాదృశసౌకర్యం రచితం. కుళుద్ధ! త్వాద్భు
 శాం ఆభ్యరేష్ఠ స్థితే కఃలోపః భవిష్యతి! సర్వముపి సమ్యగేవ
 చిలలి అహమ వ్యవశ్యమేవ అగమిష్యామి. బలిధాచార్యో
 ప్యాగమిష్యతిహా! బలిధాచార్య ఇతికిం, గిలిధాచార్య ఇతికిం,
 ఆహలగోపాలం అస్మిన్ద్రామే వస్తమానాసర్వజనాః ప్రాయశః

నాకబలిపర్యంతం తత్రైవ స్థాస్యంతి కుతభిచేత్, కక్కాదు
 శ్రేష్ఠీ ఆతీరన్మధః, అయమేవ అంతరవికాశాః కన్యాభా
 తాః స్వగృహే వివాహాంకర్తుం శక్తిహీనః, ఉభయర్థయోగ
 భృత్వా కక్కాదుశ్రేష్ఠీ స్వగృహేన వివాహం కర్తుం
 విచ్ఛత్; అతఃకారణాత్, అయం వివాహోఽభివ్రజేన చలి
 వ్యతి(కాలోఽతః=ప్రాద్దుహాయనసి, అస్మాభిః కాలేన వివాహత్స
 గంతవ్యమస్తి, తాతాచార్య! అజ్ఞా దీముహం నమోనమః
 నమోనమః, అహో కుభుద్ధ! పండితసర్వారాదకం సమ్యక్
 గృహిష్యతివా! పండితసభాః ప్రతిదినం చరన్మధః, వీరితాపుర
 సుస్థానాత్, చతుశ్చాస్త్రపండితాః పండితాధికారితయా ఆకా
 రితాః, యథాహండిత్యం సర్వేపి సన్యాసు ప్రాప్నుయూః,
 అఖండభూమండలాధిపతయోసి అనేన శ్రేష్ఠీనా సమతాం నా
 ర్హంతి, ఇతః తూర్వం కేసి ఏడాద్యైర్వినవేన వివాహం న
 చక్రః, ఇతఃపరంచ నకరిష్యంతీతి నిశ్చయే, మహాక సంతోషః,
 అనాం స్థాస్యామి, రామచంద్ర! అస్మాకమపి అహ్విన మా
 గచ్ఛత్, విద్యార్థిన స్సర్వాకా ఆహవాయ వద; అస్తాభిస్సర్వై
 రపి వివాహవైభవం ద్రిష్టుం గంతవ్యమితి, తత్ర పరీక్షాదికం
 భవిష్యతీతి, యోగ్యతానుసారేణ సంగ్రహనా నాస్యతే ఇతిచ
 వద, యూయం సర్వేపి తూర్వాపాతాక పాపానిభం ఆనర్త
 యిత్యా దృఢీకురుత, పరీక్షాయాం జిత్యా, మమ ప్రతిష్ఠాం
 సంపాదయత; శిష్యా ఏవఖలు గురోః ప్రతిష్ఠాకారణం! ఇతః
 ప్రభృతి దినసప్తకపర్యంతం యుష్మాకం సూతనపాతాః నసంతి,
 ఆరే గోపాల! అరురన్లోకేషు తవ విస్మృతి రధికా, అతః

అమరనిఘంటుఁ సమ్యక్ గావర్తయ. నేరే చిరంబర ! జాగ
 దీశాన్యం చతుర్దశః శతశాన్యం కూటఘటితలక్షణం నాచోవిధే
 యం తురు అరే లచ్చళాచార్య ! సమాన్యనిరుత్త్యం నచ
 చతుష్టయం, అత్రోదదంతికల్పంచ మఖస్థం కురు. అయి శంభు
 లింగ! అర్థః త్సుత్రవిచారం దశవారా నాలోకయ. యూయం
 సర్వేపి ఇదానీం స్వస్వస్థానాని గచ్ఛత. దివసప్తకపర్యంతం
 శ్శామసి వృథా మాయావయత. యథాజ్ఞాపయం శ్యాచా
 ర్యాః. హంజే కింకరోషి, అసీద్వా పాకః! అహం శుచీభవామి,
 అస్యాంరాత్రౌ భోజనానంతరమపి మయా గ్రంథావలోకనం
 కర్తవ్యం, అహః శీఘ్రం భావయ. బత మమాలస్యం కిమస్తి?
 యూయం శీఘ్రం శుచీభూయ తిరువారాభవానకం సమాల
 యత. ఇదా పరిపేషయేత్సుక్తే, తదా పరివేషయితుం అహం
 సన్నద్ధాస్మి. హంజే (వైవాహికాః=పెండ్లివారు,) పారిద్రా
 కుంకుమార్థం త్వామ హ్యహ్వాయన్నిల ! అహ్వయక,
 యమ్మదాజ్ఞా అస్తిచేత్ అవామపి పారిద్రాకుంకుమార్థం
 యాస్యామి. అవశ్యం యాహి. అయం వివాహః, [తగ జీవరతీ
 యోపి=పడుచు ముసళ్ళ బయిగుప్పటికి,] మహావైభవేన చలి
 వ్యతికిల. నేత్రపూరం అవలోకయావ. పునః శుశ్రూగ్వివాహం,
 కః కరిష్యతి, కుత్ర ద్భూత్యామః? తద్దైవ యాస్యామి.

ఏమండోయి, తాతాచామ్యులగారూ! నే నాకక్కయ్య
 నెట్టిగారింటికి వెళ్లివచ్చినాను. అక్కడ మూడు ప్రత్యేక
 ప్రత్యేక భోజనశాల లున్నవి. ఒక్కొక్కటి, [రెండుఫర్లాంగుల
 రాడవు=పాదత్రోశమితదైర్ఘ్యమి,] మాధ్వానా మేకా, [శ్రీవైష్ణ

హనా మహరా, అద్వైతినా మనాభిః ఏతాః బ్రాహ్మణభోజన
శాలాః. వైశ్యానాం భోజనశాలా అవిదీర్ఘా, ఆలివిశాలాశు.
ఏవాహమండపసౌభాగ్యం పర్వయతుం క్షేమాపి నాల మితిభాతి.

ఇందులో మధ్య సంస్కృత మెందుకు, తెలుగుతోనే
చెప్పరాదూ. నేను పండితుడను కావంటిదిగా మీరు మొన్న,
అందుచేత కొంచెము నాస్వరూపప్రకటన చేయుచున్నాను.
అట్టో! (నీకు, పాండిత్యము లేకపోవటమేమి=తవ పాండిత్యా
భావః కుతః)? నీ పాండిత్యము అందఱు ఎఱిగినదే. ఏమం
డోయి! మళ్ళీ శ్లేష్మవాక్యమును, (తగిలించినావే = అలగడత
ఏవ!) తాతాచార్యులూ! మొన్న, అప్పంభొట్లు (రాబట్టి=
ఆగత ఇతి) నిన్ను వదిలిపెట్టినానుగాని, లేకుంటే, (నొకయాట
ఆడించి వదిలేవాడనే=ఫేలన మేకం ఫేలయిత్వా ఆత్యక్షమే!)
నా సంగతి నెఱుంగవుకాబోలు. నీసంగతి నెఱుగుదునులేగాని
నీవిపు డెందుకు వచ్చినావుగా బలిద్దుడా? నావాకిటిలోనుంచి
అవతలకు పొమ్ము. సరే రేపు చెపుతా నీవని, బలిద్దుడా గిలి
దుడా అని చాలా, (వేలుచున్నావు=జల్పిసి) రే వేమిచెపు
తావురా నావని! సభలో నిన్ను నోరెత్తనిస్తానా! రామశబ్దము
రానివెధవవు. నేను రామశబ్దమురానివాడనా, నీవు పట్నాస్త్ర
పండితుడవా? కనుక నేనా నీకు మాసభావతి (బహిష్కారము
వేసినాడు,=త్వాం బహిష్కృతవాత్). (నీవు బహిష్కారమును
తీర్చికొని సభలో అడుగుపెట్టిననాటికి చూతాము=త్వం బహి
ష్కారం నిర్వర్త్య సభాం ప్రవిశేర్యది, తదా ద్రక్ష్యాము).
నానోరెత్తనిస్తావో చేయె త్తనిస్తావో. అవునవును, క్షో! ఘటం

భింద్యూత్ పటం భింద్యూత్ సుర్యద్యా ర్థభక్త్యని॥ అన్నట్లు
 నీవంటి అపండితులకు చేసుకుంటూ, కావేత్తుంటూ, ఈరెండే
 త్రోవలు. లేదా గొడివకూర్చు కూర్చుంటూ, మూడవత్రోవ.
 నీకొకమూడు నాచేతులోకూడా ప్రియశ్చిత్తము కావలేకా
 బోలు! అయ్యో అనునతో మీకెందుకండీ వాగ్వాదము ?
 ఓసీ చేదస్తురాలా! నీవూరుకోవె, మగవాళ్లవంగతిలో నీవెం
 దుకేరావటం! అయ్యో! బభిద్ధాచార్యులుగారూ! మీరువెళ్లండి
 మూవారితో మీకు పోట్లాటుండుకుగాని, మీ రియ్యారివారు;
 మాయింటిఆయన గ్రామాంతరస్థులు, కాబట్టి ఎందులకు వృథా
 కలహము? కాదే తిరువెంగళమ్మా! అదుగో మూయాడుదానిని
 కూడా యేకవచనముతోనే తిరువెంగళమ్మా అని పిలుస్తా
 వట్రా! అరే తాతాచార్లూ! నేను చిన్నప్పటినుండియూ
 దాన్ని తిరువెంగళాను అనే పిలుస్తున్నాను. పరాయిపిల్లనువలే
 దాన్ని చూస్తున్నాననుకొన్నావా యేమి? సొంతచిన్నదానివలే
 చూచుకుంటాను. నీవిప్పుడు వద్దంటే మానుతానా? అనే, నీ
 విక్కడనుంచి లేచిపో, లేవ వేమి? ఇదుగో పోచున్నా, నాకెం
 దుకు, మియిప్టం మియిప్టం, (మిరిద్దరూ, యెంతసేపు పో
 ట్లాడుతారో పోట్లాడండి- కిమత్కాలం కలహాయేథేవా కల
 హాయేథాం) నాకింట్లో చాలాపని యున్నది. తాతాచార్లూ,
 తలుపువేయబోవుచున్నావు, ఇంట్లో పెట్టి నన్ను చావగొట్టు
 తావా యేమిటి! అయ్యో, తలుపుతీయ్యండి. ఎవరువారు? నేను
 రాఘవరావును. ఓ - హో - హో, కరణముగారా! దయ
 చెయ్యండి. అరే యెవడురా అక్కడ, చాప ఇట్లా తీసికొనిరా,

కరణముగారు దయచేసినారు. ఇంట్లోవిద్యార్థులెవరూ లేరండి, నీవే బీసికొనిరావే. ఆ, తెస్తున్నా. చా వెండుకులండి, మీ యిల్లు గచ్చిల్లేకా! ఇదుగో చావ వచ్చినది, ఇట్లా దాసుచేయండి. దాసోహం. దీర్ఘాయుష్షు మస్తు; ఏమి ఈవేళ ఇలా జయచేసినారు! ఆహూర్చున్న దెవరు, భైరవభట్ల యనుమకు. బలిద్ధాచార్యులారా! అవునండి నేనే బలిద్ధుడను. అట్లా అనకండయ్యా, మీరు మహాపండితులు. చిత్తం సెంపు పుచ్చుకుంటానండి. నే రావటము నీ కభ్యంతర మయినదా యేమి? ఆత్మే లేదులేదు సరే మంచిది, వెళ్ళండి. తాతాచార్యులగారూ! తమతో నొకరహస్యము మాట్లాడవచ్చినాను. చిత్తము సెలవియ్యండి. ఈబలిద్ధాచార్యులు మీయింటి కెన్నళ్ళుండి వచ్చుచున్నాడు? నేను వచ్చి మాడెళ్ళించినదిగదా, అప్పుడుండియూ వచ్చుచునేయున్నాడు. అలాగా, వీడతిదుర్గాదు, పోట్లాటమారివాడు, ఘోర్లరిభోను, ఇంతా అసేక దుర్మార్గము లున్నవి వీని యొద్ద; కాబట్టి మీ రిక పీటని మీయింటికి రానీయవద్దండి. కరణముగారూ! మీరు నాకు ముఖ్యుత్తలు గనుక తమతో మనవి చేయుచున్నాను. వీనియొక్కతే ఇదివరకు నాకు తెలియలేదుగాని, మొన్నటితో బాగుగా తెలిసినది; నేటితో పూర్తిగా తెలిసినది. ఇప్పు దారంగలి అంజామొండుకుగాని, సెట్టిగారింటికి మీకాహ్వానము వచ్చినదా? ఆ, నిన్నవచ్చి పిలిచిపోయినారు. మంచిదే, సెట్టి చాలాసంపన్నుడు, అతినిష్ఠాపరుడు, దైవభాగ్యవంతుడై గలవాడు, పండితమహాపాత్ర, సదాచారసంపన్నుడు, పూర్వాచారపరాయణుడు, అతిదాత. సరేగదా, నిన్న మిమ్మును

పిలిచినతరువాత ఆయన కట్టా నెలిసినదో తెలిసినది, మీకు బహిష్కారమునియు, [మిగుల=అతిక్రమ] మిమ్ములకు (పిలిపించితినియు,= ఆజ్ఞాసావముతి) [నన్ను పిలిపించి = మా మాహ్వమ్య] నాతో చెప్పినాడు. నేనున్నా ఆశ్చర్యపడి, తాతాచార్యుల గారికి బహిష్కారముని మీ కెట్లు తెలిసినదని సెట్టిగారిని అడిగినాను. అంతట సెట్టిగారు, తన కేదో ఆతాశరమున్న యుత్తరము వచ్చినదనిన్నీ, పిమ్మట బలిధాచార్యుని పిలిపించి, సెట్టిగారు గాంభీర్యముతో, ఈయుత్తరముసంగతి చెప్పుకుండా మీ సంగతిని, [ప్రస్తావించితిని, = ప్రస్తావిషం] అనిన్నీ, అనంతరము, బలిధాచార్యులు, మీకు బహిష్కారముమాట ఊహ్యోచించుమని అనుకుంటున్నారనియు, తాతాచార్యులగారు వినాహమునకు వచ్చినట్టై తే బ్రాహ్మణబృంద మంతయు లేచి వెళ్లుటందనియు, చెప్పినాడనిన్నీ, నాతో సెట్టిగారు చెప్పినారు. [అంతేకాకుండా= తావన్నాత్రేణాభూత్వా] మిమ్మును వెండ్లికి రావద్దని కబురు చేయుటకుకూడా, [నిశ్చయించుకొన్నానని=నిరచైషమితి] నాతో చెప్పినాడు. అంతట నేను, తొందరపడవద్దందనియు, నేను మరల మీతో కలియునటకు, ఆగం డనియు, సెట్టిగారితో చెప్పి, యిప్పుడు తమదర్శనమునకు వచ్చితిని. [ఆరి వీడమ్మకడుపు మాడా = అరే ఏతస్మాత్పూవరం దహతు] ఇదంతయు ఈ బలిధాయిగాడే చేసివుంటాడుగానండి, నే నేపుర్యాపాపములనూ ఎటుగను సుమండి కరణంగారూ! ఇపు డీవివాహమునకు సెట్టిగారు నన్ను రావద్దని చెప్పుట యెందుకూ, నేనే రాను. సత్కా సత్యములు తరువాత తేల్చి. అన్యాయము గా సెట్టిగారి కెందుకు

నాపలన చిక్కులు. కాబట్టి మీరు వెళ్ళి నెట్టిగాలితో భృథముగా చెప్పండి - తాతాచార్యులుగారు మీయింటికి రాదు; మీరు భయపడ నక్కరలేదు; మహాత్మాబామతో వివాహము జరుపుకొండి; మీ దంపతులు దీర్ఘాయుష్మంతులై, వంశాభివృద్ధిని పొంది, చిరకాలము బ్రతుకండి; తాతాచార్యుల వారివల్ల మీ కేదాభలున్నూ లేవని చెప్పండి.

నీతో శ్రుతతమః పాతః = నూటయొకటవపాతము.

ధ కారాంతః పుంలింగోవా, స్త్రీలింగోవా (అగ్నిమథ్) శబ్దః = నిప్పు చిలుకునట్టి. ప్ర. అగ్నిమత్ - అగ్నిమథో - అగ్నిమథః॥ ఈ శబ్దము ప్రథమైకవచనమునను సప్తమిబహువచన ప్రత్యయము పరముగా నున్నపుడును (అగ్నిమత్) అని యుండును. తక్కిన పాలాదిప్రత్యయములు పరమగునపుడు (అగ్నిమద్) గా మారును. నపుంసకలింగమున ప్రథమాద్వితీయలు = అగ్నిమత్ - అగ్నిమథీ - అగ్నిమంథి. తక్కిన విధక్తులు పుంలింగముతోపాటే నడచును. ధ కారాంతస్త్రీలింగము (ఆప్) శబ్దము నిత్యబహువచనము. నీరు అని అర్థము. అదేగా ఈ శబ్దము సమాసపదములోఁ దుదిపదముగా నుండక శ్వుతంత్రముగా వాడబడునపుడు, ప్రతివిభక్తిలోను, బహువచనములోనే నిల్చునుగాని, దీనికి ఏక, ద్వివచనములు లేవు. ఉ॥ ప్ర. ఆపః । ద్వి. ఆపః తృ. అద్భిః । చ. అద్భ్యః । పం అద్భ్యః । మ. అపాం । స. అప్పు. ఈ శబ్దముయొక్క తుదిపకారము, (ను) తప్ప తక్కిన పాలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో (ద్) గా మారును. ధ కారాంతః స్త్రీలింగః

(కుథ్) శబ్దః = ఆకలి ఈ శబ్దము ప్రథమైకవచనమునను, సప్తమ్యైకవచనము పరముగా నున్నపుడును, (కుత్) అని యుండును. తక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పరముగా నున్న పుడు (కుద్) గా మారును. ప్ర. కుత్ - కుభౌ - కుభః ద్వీ. కుభం-కుభౌ-కుభః; తృ. కుభా-కుభ్యాం - కుభ్యః; చ. కుభే - కుభ్యాం - కుభ్యః; పం. కుభః-కుభ్యాం - కుభ్యః; ప. కుభః-కుభోః-కుభాం; స. కుభి - కుభోః - కుభ్యుః ఇట్లే వీరుధ్ = పాద; కృధ్ = కఃము. ఈధకారాంతశబ్దములు మూడున్నూ, పుంలింగ స్త్రీలింగములందు (కుథ్) శబ్దమువలెనే నడచును. నపుంసలింగమందు ఉ॥ ప్ర. ద్వీ. అకుత్ - అకుభి-అకుంధి; అపీరుత్ - అపీరుభి - అపీరుంధి; అకృత్ - అకృభి-అకృంధి॥ తక్కినవిభక్తులు పుంలింగముతోపాటే నడచును. ధకారాంతస్త్రీలింగః (కకుథ్) శబ్దః = దిక్కు. ఈశబ్దము, ప్రథమైకవచనమునను, సప్తమీబహువచనప్రత్యయము పరముగా నున్నపుడును, (కకుప్) అని యుండును. తక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పరముగానున్న పుడు (కకుబ్) గా మారును. ఉ॥ ప్ర. కకుప్ - కకుభౌ - కకుభః; ద్వీ. కకుభం-కకుభౌ-కకుభః; తృ. కకుభా-కకుభ్యాం - కకుభ్యః; చ. కకుభే - కకుభ్యాం-కకుభ్యః; ప. కకుభః - కకుభ్యాం - కకుభ్యః; ప. కకుభః - కకుభోః - కకుభాం; స. కకుభి - కకుభోః-కకుభ్యుః పుంలింగముననూడ నిట్లే నడచును. నపుంసకమున కుదాహరణము. ప్ర. ద్వీ. = మకకుప్ - మకకుభి - మకకుంభి...తక్కినవి పుంలింగముతోపాటే.

యజ్ఞేషు శమీఖండే ఆశ్వత్థఖండం స్థాపయిత్వా, యే
 ఆగ్నిం మథ్నంతి, తే ఆగ్నిమథః ఇత్యుచ్యంతే. శరదృతౌ
 సర్వాః కకుభః ఆతనిర్మలాః దృశ్యంతే. కుతఇతిచేత్, శ్లో॥
 విశాఖాంతాని మేఘాని ప్రసూత్యంతంచ యావనం. ఇతి
 శాస్త్రేణ. సూర్యస్య మృగశిరోనక్షత్రప్రవేశ మారభ్య,
 వహారంభః భవతి. తస్మాదేవ ఆకాశే మేఘాః సంచరంతః క్ర
 మేణ క్రావణభాద్రపదమాసయోః సమ్మగర్హంతే. తేన కారణేన
 దిశ స్సర్వాః మలినీభవంతి. అనంతరం ఆశ్వయుజ కార్తికమాస
 యోః వృష్టిః క్రమశః శామ్నతి. ప్రాయశః సూర్యస్య విశాఖా
 నక్షత్రప్రవేశనిర్ణమా శరదృతావేవ భవతః శరదృతుశ్చ
 ఆశ్వయుజ కార్తికమాసాత్మకః కాలః. సూర్యః యదా విశా
 ఖానక్షత్రం పరిత్యజతి, తదా మేఘాఽపి స్వరూపం పరిత్య
 జంతి. తేన కారణేన దిశస్సర్వాః విమలీభవంతి. క్రావణభాద్ర
 పదయోర్విషాక్తుత్వాత్, తస్మిన్ బుతే అధికవృష్టిగీ పతతి.
 తదా ఆపః నదీనాం ఘట్టా ఆతిక్రమ్య సమీపస్థా గ్రామాన్
 ప్లావయంతి. అస్మిన్వషేఽదక్షిణదేశే కావేర్యాదినద్యః
 ఉత్తరదేశే యమునాదినద్యశ్చ అమితవర్షవశాత్ ఉచ్ఛృం
 ఖలం ఘట్టా నతీత్య బహూః ప్రాంతగ్రామాన్ నామావశేషా
 నకుర్వా. అపాం జీవనమితి నామధేయం వర్తతే. ఆపః మితం
 స్వీకృతాశ్చేత్ జీవనం వర్ధయంతి, అమితాశ్చేత్ జీవనం ఆ
 హరంతి. తేన కారణేన సర్వైరపి ఆపః మితం స్వీకర్తవ్యః.
 నకేవల మాపవ, కింతు సర్వమపి వస్తు, మితం స్వీకర్తవ్యం.
 తథాచేత్ శరీరానుకూల్యం సంపద్యతే. అమితంచేత్ శరీర

ప్రాతికూల్యమేవ సంభవతి. పూర్వస్మిన్నాతే కశ్చన మహా
పురుషః ఆతీవ తపస్సంపన్నః కృష్ణాతీరే, (ఉవాస=నివసించెను)
సః ప్రత్యహం నిశావసానే చతుర్థయామే వేవ శయనా
దుత్థాయ కృష్ణానదీం గత్వా తత్ర స్నాత్వా గృహ ముగత్య
ఆనుష్ఠానాదికం కుర్వన్నాసకిల. సః ఏకదా భద్రదశమాసే
యథాశూర్యం కృష్ణానద్యాం స్నాతు మగచ్ఛత్ కిల. తేన
సాకం కలిపయే బ్రాహ్మణాశ్చ స్నానార్థ మగచ్ఛన్కిల. తస్య
నామధేయం వ్యాసకృష్ణాచార్యః. సః వ్యాసకృష్ణాచార్యః పాత్రా
దికం సర్వమపి తింత్రీమృత్తికాదిభిః సమ్యక్సోధయిత్వా
తీరే న్యంఛ్య, స్నానార్థం నద్యా మవాసించన్కిల. తదా
కృష్ణానదీ ఉభయతీరపూరం ఉచ్చుంఖలవృత్త్యా ప్రవహతిస్మ.
తేన శారణేన చక్రనానికాఅపి = చక్రాలబోటువాఘ్ననూదా)
చక్రనాప్రచారణం (విరేముఃకిల = మూనినాగట) కుత ఇతి
చేత్ ; నద్యాం శర్వత్ర, (అపాంభ్రీమాః = సుపిగుండములు,
సవ్యావసవ్యం భ్రమంతిస్మ. తేన హేతునా, నావికాః ఆతీవ
భీతాః దినచతుష్టయపర్యంతం జనా నదీం న శారయా
మానుఃకిల. ఏవంస్థితే, సః వ్యాసకృష్ణాచార్యః, గంగాగంగేతి
స్లోకం పఠన్ నద్యాం నిమజ్జ్య పునరపి, (నోత్తప్టాకిల = లేవ
లేదట) అనంతరం అనుగ శాస్త్ర ర్శేషి ఆసూర్యోదయం నిరీక్ష్య,
వ్యాసకృష్ణాచార్యః ప్రవాహేణ యత్రకుత్రవా నీతః, మృతః,
ఇతి నిశ్చిత్య స్వప్యగృహంప్రవేశిత్ కిల. ఏషవృత్తాంతః వ్యాస
కృష్ణస్య బంధుభిః జ్ఞాతః. బంధవా స్స ర్శేషి రుదంతః స్నానం
కృత్వా తద్దినప్రభృతి మృతాశాచ మారభంత. దినచతుష్ట

యానంతరం కృష్ణాప్రవాహః ఈషత్ శాంతతి వాసీత్. తదా చక్రినావికాః ఘనరపి చక్రనౌకాం చారయతు మూరే భిరే. ఏకస్మిన్ద్వినే చక్రినావికేషు చక్రినావం (చారయత్సు = నడుపుచుండగా) చక్రినాః ప్రవాహమధ్యభాగం యదాప్రావి శత్, తదా తత్ర ఏకః మహాః ఆవర్తః ఆదృశ్యతేకీల. తస్మిన్ ఆవర్తే వ్యాసకృష్ణాచార్యః నాసికాం అంగులిపంచకేన నిమగ్నః, ఏద్యాసనే ఉపవిశ్య సేత్రే నిమిల్య కరాంతరేణ జప మాలాం ధృత్వా కంఠా మహామంత్రం ఆవర్తయన్ తకసి స్థితః. తస్మిన్నే వావర్తే ప్రదక్షిణం భ్రమన్ నావితైః దృష్టః కీల. నావికానాం ప్రాణాః స్థానేషు నసంతికిల. కుచ ఇతిచేత్, 'చక్రినాః ఆవర్తసమీపం ఆగచ్ఛత్త్వేన తేన హేతునా, చక్రి నాః ఆవర్తే పతిష్యతి, అనంతరం ఏయం సర్వే మ-ష్యావః' ఇతి తేషాం హృదయే అతీవ భయం ఉదభవత్. తతః చక్రి నావం ఆవర్తాత్, (ఆవహరయిషుం = తొలగించుటకు), నావికాః అధికప్రియత్వేన చక్రిధారిణుణ మికుర్వతః; పాసికా శ్చోపా గుంజతః తథాసి పా నాః ఆవర్తసమీపమేవ గత్వా ఆవర్తానుసారం భ్రమంతి, నావి స్థితానాం జనానాం నావికా నాంచ హృదయేషు అతీవభయం జనయామాస. తదా వ్యాస కృష్ణాచార్యః ఆవర్తే, అథశ్చోర్ధ్వంచ యాతాయాతే కుర్వన్ సుఖేన ఏద్యాసనాసీనః, తస్యస్మిన్ వాసీత్. సః ఆవర్తః నిర్జలరూపఇవ దృశ్యతేకీల. ఆహహ, తస్య తపఃప్రభావః, కీదృగ్వాకింతు, వర్ణయితుమిష్టశక్యఇతిభాతి. యథాకథంచితౌ దై వానుగ్రహేణివా వ్యాసకృష్ణాచార్యస్య తపఃప్రభావేణివా

చక్రీనాః ఆనర్తాత్ ఈషత్, (అవసార = తొలగినది.) తదా
 సానికా స్సర్వేషి, (జీవజీవేత్యుక్త్యా = బ్రహ్మకృతేషు అని),
 (అశ్చలశ్వాసం = ఉపరిసలపకుండా,) చక్రీ భ్రామయంతః,
 పాణికాః ఉపయంజనాః యథా కథంవా నద్యాగి పాగం
 అవాపుః అనుతరం ఏష వృత్తాంతః స్యాదు కకుపు
 వ్యాప్తః తదా వ్యాసకృష్ణాచార్యస్య బాంధవా స్సర్వేషి
 ఏతద్వృత్తాంతం అపిశ్యస్య, తథాపి ప్రయతామహే ఇతినిశ్చిత్య
 ఏతాం ధూమనాంకాం ఆరుహ్య పరదినే కృష్ణాయాం ప్రయాణ
 మకుర్వత్. కృష్ణాచ ఈషత్ శాంతా బభూవశిల. చక్రీనా
 విక్రైః కథితాని చిహ్నాని సర్వాణ్యపి (ప్రత్యభిజ్ఞాయ = గుర్తించి)
 ప్రవాహే తం ప్రదేశంప్రతి ధూమనాసాహాయ్యేన అగచ్ఛత్.
 తత్ర చక్రీనానికోక్తప్రకారేణ ఏకః ఆవర్తః అదృశ్యత. తస్మి
 న్నావరే వ్యాసకృష్ణాచార్యశ్చ యథానిర్దిష్టః అదృశ్యతశిల
 తదా బాంధవా స్సర్వేషి వ్యాసకృష్ణాచార్యం మృత్యుముఖా
 దాగతమివ మన్యమానాః, గృహం ప్రత్యాగంతుం బహుధా
 ప్రార్థయామాసుః - వ్యాసకృష్ణాచార్యః తత్ప్రార్థనాం అంగీ
 కృత్య ధూమనా వ్యాసువ్యాసున ర్బాంధవైస్సాకం స్వగృహం
 ప్రవినేశశిల. ఏతావత్పర్యంతం దినసప్తకమతీతుశిల-వ్యాసకృష్ణా
 చార్యస్య దినసప్తకేషి ఉపవాసఏవ. వయం ఏకస్మిన్ దినే
 భోజనాభావే ఊధాపీడ్యమానాః (సంతః = అగుచూ), కృథా
 పూర్వా వీడయంతస్సంతః పదాత్పదం చలితుమపి న పారయా
 మగఖలు; వ్యాసకృష్ణాచార్యః ఏతావత్కాలపర్యంతం కథ
 ముహూషితవాన్వా, కథం మహానద్యాం ప్రవాహమధ్యే అపి

భయంకరే అవర్తే నిరుపదగ్రహం ఉపవిష్టవాన్వా, కథంవానీతా
నంతి దినాని శరీరే హృతా భృతవాన్వా శోకేత్తి? భగవా
నేన వేత్తి. వ్యాసకృష్ణాచార్యచరిత్రం అతిమానుషం. భో
భో! పాతకమహాశయా! అస్మిన్పాపయుగే భూర్వం అగ్ర
జన్మానః ఏతాదృశమహాతపస్సామర్థ్యవంతః చరన్. అథనా
తనేషు దివనేషు అగ్రజన్మనాం దురవస్థా కథం పరిణామా
పశ్యత. పరమేశ్వోస్య అవయవస్థానీయాః బ్రాహ్మణాదిచతు
ర్వర్ణాశ్చ. పరమూత్మనః శిరస్థానీయో బ్రాహ్మణః, బాహు
స్థానీయః క్షత్రియః, ఉరుస్థానీయో వైశ్యః, పాదస్థానీయ
శూద్రః. ఇదానీం కలిదోషవశేన అచా శిరో భగ్మం, అనం
తరం బాహూ భ్రష్టే, తతః ఉరూ భగ్మే, పశ్చాత్
పాదా భగ్మే. ఏవంబ్రకారేణ సర్వమామసి వర్జనాం క్షణ
దశా ప్రాప్తా. సర్వస్య గాత్రస్య శిరః పరీభాసయతి స్వాదేవ, శిరసః
భ్రష్టత్వే సర్వవయవానామసి భ్రష్టత్వం.

తాతాచార్యులగారితో కరణంగారు మూల్లాపివెళ్ళిపోయి
నారు. తాతాచార్యులగారు గొప్పవిద్వాంసులు గనుక నదురు
బెదురు లేకుండానే యున్నారుగాని ధైర్యమును విడువలేదు.
ఏమయిననూ సరే ఈదెబ్బలో బలిదాచార్యులను అభి
పాతాళానికి త్రొక్కివేసేటాలో నేను శ్రీవైష్ణవడను కాను, అని
మనస్సులో నిశ్చయించుకొన్నారు. కరణంగారు పోయిన తరు
వాత తిరువెంగళమ్మగారు భర్తను అడిగినది, కరణంగారికిన్నీ
మీకున్నూ జరిగిన సంభాషణ మేమిటి చెప్పుడని. అప్పుడు
తాతాచార్యులగారు తాసగ్రుచ్చిన స్తున్నదున్నట్లు చెప్పినారు.

అయ్యో పాపరబ్ధనూ! అబళిద్దామతో మీ కందుకండివైరము?
 వాడు (కుట్టెపురుగు - క్షద్రసర్ప:) (దుష్టుని దూరముగా
 విడువబలెందుప్టం దూరే వివర్జయేత్) అన్నాగుగనుక మీరిక
 ఆవెధవజోలికి పోవద్దండి. ఇప్పుడిదేమిటి లేనిపోని బహిష్కార
 మని యొకటి పుట్టినది? ఇదెట్లా పోతుంది? నాకేమి తోచటం
 లేదు, అని భార్య బహువిధములగా వ్యసనపడ్డది. ఓసిదొర్భా
 గ్యురాలా! నీనుంచే యింతమునిగింది. మొన్నటివిషయములో
 గేను వాణ్ణి మాడ్చిపారేసేవాణ్ణి. అప్పుడూ నీవే అడ్డపడ్డావు.
 ఇప్పుడూ నీవే అడ్డపడుచున్నావు. ఈమారు నీమాట వినను.
 వానిదుంప దెంపి వదలుతానుగాని ఊరికే వదలను. బ్రాహ్మ
 ణుడా వాడు, చుండాలునికన్నను నీచుడు. (అనక వానిదుంప
 దెంపుతారో గంపకెత్తుతారో-అనంతరం తస్య వంశం నిర్మా
 లయిష్యధివా, కంఠోలం శూరయిష్యధివా) చూతాము,
 మొదట యీ అపనిండును పోగొట్టుకోవలెగా, ఆప్రయత్నము
 చెయ్యండి. రేపు నెట్టిగారింటికి వెళ్ళికి వెళ్ళితే, మీ కొకనేలు
 జోడూ నా కొకపట్టంచుచీర వచ్చేవిగద, వైగా సంభావన
 వచ్చేదిగద, యీఅయిదురోజులు యింట్లో పొయ్యి రాజవేయ
 కుండా తలియ గడచేదిగద; ఇదంతా పాడయిపోయి; ఆకరణం
 గారిని నా కట్టుకొని రేపు వెళ్ళికి వెళ్ళే సాధనచూస్తే యెంత
 భాగుండేది! అట్లా చేయక ఆయనతో బింకాలు కొట్టితిరి;
 అయినా మీరు కావటానికి పండితులేకాని మీయొద్ద చేద
 స్తము చాలాయున్నది. వైగా లొకకమ్మనే చూటయే లేదు.
 అదేమంటే గామసింహములాగు నన్ను కఱవరావటం; ఇంతే

తప్పు చుకొనియున్నా లేదు. ఓసి నీ అడ్డుకడుపుమాడ, ఇప్పుడు నాదేమి తప్పున్నదే? ఇప్పుడెందుకూ మీతప్పు; మీతప్పు అది లోనే ఉన్నది. అసలు బలీధాచార్యులు గారు పరమయోగులై, మొదటినుండియూ ఆతని స్వభావము నేను బాగా యెఱుఁగుదును. మాచాన్న గారు చనిపోయినప్పటినుండియు మే మిద్దరమున్నూ ఒక కంచాన దిని యొకమంచాన పండినకొన్నట్లుగా మొన్న మొన్నటిదాకా వెరిగినాము. యెటొచ్చి, మీరు మాయింట్లో అడుగు పెట్టినయిఱుమాడేళ్ళనుంచియేగా, బలీధాచార్యులు వగలు మాత్రమే యిక్కడ ఉండుట. జేమ్స్ బాగాయున్నది. అయ్యో! తుదకు నీవు బలీధాచార్య కంచంలో అన్నముకూడా తిన్నావా? కనుకనే నాగతి బహిష్కారము వచ్చినది. బాగానే ఉంది. బలీధాచార్యులు మూలవాడనుకున్నారా మూదిగవాడనుకున్నారా? మునుపెవరయితే నేమి, మాచాన్న చచ్చినప్పటినుండియూ, ఆయన చక్కని శ్రీవైష్ణవము పుచ్చుకున్నారు; అదివరకే ఆయనది శ్రీవైష్ణవాచారమే, ఇప్పుడు తూర్తిగా శ్రీవైష్ణవుడయినాడు. ఏమాత్రముయినా మీయొద్ద కళంక మున్నదేమోగాని, ఆయనదగ్గర ఏమాత్రమున్నూ లేదని నేను ప్రమాణముగా చెప్పగలను. శ్రీచూర్ణము తోడే, ఇంకా నాకన్నా మాతమ్యుగారికి ఆయనతండ్రిగారి దగ్గరనుండియూ ఖాస వృత్తాంతము తూర్తిగా తెలియును. కావలయునంటే మీత్రగారిని పిల్చి అడగండి. అనే అమ్మామూ, ఆమెనెంగళియూ డోరుకోయిక; ఆయనమూలే ఆయనకుగాని మనకూటలు ఆయనకు సరిపడవు. మనకు గతి లేక ఆయనను

అట్లును తెచ్చి పెట్టుకున్నాడు. ఇప్పుడు బలిధాచార్యులను
 పూర్వంలాగికి నోరెట్లావస్తుంది, యెట్లాపూర్వంలాము? ఏమాట
 కామాటే, బలిధాచార్యులుండ బట్టే చుట్టచుట్టే కాస్తున్నాడు.
 ఇంట్లో అడ్డపయినచాకిరి చేస్తాడుగదా; చుట్టగాను తాలూకాద
 నాలువేసికొని, శిష్యులకు పాఠాలు చెప్పగలడు. కూర్చుంటే
 ఈచాకిరింతా చేసేవాడెవడు? మొగడుచచ్చి నే నేడుస్తుంటే
 అన్నివిధాల కనిపెట్టినాడే, యే అల్లుడెట్లా చేస్తాడో చెప్పు!
 అమ్మాయి! అప్పటి కింకా నీవు పుట్టలేదు. ఈబలిధాచార్యుల
 పునమామకూ మీనాన్న పువ్వులన్నేవాము. ఇద్దరిపేరుకూడా
 ఒకటే; ఈదూ ఒకటే; తాని మీనాన్నకంటే, ఒకచాయ
 ఉండేవాడు. ఆయన చునయిల్లే తనయిల్లుగా చూచుకున్నాడు
 గాని, యేమైనా భేదబుద్ధితోనున్నాడా? ఇప్పుడెందుకు, (తీగకది
 లిస్తే పాదంతాకదులుతుందిఅన్నట్లువుతుంది=లతాగుమ్మనాగియ
 నామ్యం భవతి,) నీవూరకో, ఆయనిష్టము. ఏమండోయి అల్ల
 గారూ! మీకుగూడా నాడే తప్పు తోచినదీ! నాయనా!
 కుమారుడవైనా నీవే, అల్లుడనయినా నీవే అని గదా నిన్ను
 మాయంట్లో తెచ్చి పెట్టుకున్నాము! ప్రతిమనఃస్థానకు ఒక్కొక్క
 అలవాటుంటుంది. మంచి. అలవాటయితే ఒకరు చూచినా
 శుభ్రంబదు. చెడ్డ అలవాటయితే మనమెంతచూటుగా ఏడిచినా,
 యెవడో ఒకతప్పుడుముండాకొడుకు కంటపడకపోదు. అది
 భూమిమీద పొక్కకపోదు. అందుచేతనేగా నీకూ బహిష్కార
 రూ, నీనుంచి కూకూ బహిష్కారమని నే నేడుస్తున్నాను.

విద్యుత్ శక్తి శక్తియః పాతః=నూట రెండవ పాతము.

సకారాంతః పుంలింగో విద్యుచ్ఛబ్దః = విద్యాంసుండు =
 ండునుడు. పృ. విద్యాం = విద్యాంసా - విద్యాంసః । సం -
 హేవిద్యం. హేవిద్యాంసా. హేవిద్యాంసః । విద్వి విద్యాంసం.
 విద్యాంసా-విద్యం - తృ. విదుషా-విద్యద్భాష్టం-విద్యద్భిః - చ.
 విదుషే-విద్యద్భాష్టం-విద్యద్భిః । పం. విదుషః - విద్యద్భాష్టం.
 విద్యద్భిః । పం. విదుషః-విదుషో-విదుషాం । స. విదుషి-విదుషో-
 విద్యత్సు । దీర్ఘ స్త్రీలింగము (విదుషి-విదుష్యో-విదుష్యో) అని
 గౌరీ శబ్దమువలె నడచును.

సకారాంతః పుంలింగః 'పుంస్' శబ్దః = పుంసుండు =
 మగవాండు. పృ. పుమాం. పుమాంసా-పుమాంసః । సం.
 హేపుమం. హేపుమాంసా. హేపుమాంసః । విద్వి. పుమాంసం.
 పుమాంసా-పుంసః । తృ. పుంసా-పుంభ్యాం-పుంభిః । చ. పుంసే-
 పుంభ్యాం - పుంభ్యః । పం. పుంసః - పుంభ్యాం - పుంభ్యః ।
 పం. పుంసః - పుంసో - పుంసాం । స. పుంసి-పుంసో-పుంస్సు ।
 ఈ రెండును సకారాంతవిశేషశబ్దములు.

రాహిషః=కొండగొట్టె	కంధరా=మెడ
రామకం=చౌటి ఉప్పు	గీర్వా=మెడ
వలీరః=మెల్లకంటివాడు	శిరోధి=మెడ
వైసితకం=రథపుమోటు	వైదికి=వేణుగానము
చాళికా=చెవిదుద్దు	చేయువాడని

సమశీతోష్ణం=చల్లవబెచ్చవ కాకుండ
 నాతిపీర్ణం=ఎక్కువపొడుగు కాకుండ
 నాతిహ్రస్వం=ఎక్కువపొట్టి కాకుండ

నాతిస్థూలం = ఎక్కువలావు కావడం

నాతిస్థూలం = ఎక్కువసన్నము కావడం

రజకాః నసృష్టా శ్చేత్ అస్మాకంగతిః కిష్కళీ భవేద్వాః
 రజకాః నసంతిచెత్కిమ్, వయమేద అస్మద్దస్త్రాణి భావేమ.
 రజకాభావే వస్త్రధావనం ఆతీవకష్టతరం లూత ! నహి నహి,
 రజకాభావేసి కేషుచి ద్వేషేషు బ్రాహ్మణాదయ స్సర్వేషి
 స్సవస్త్రశోధనం స్వయమేవ కుర్వంతి. తస్మిన్విషయే ప్రయాసః
 నాస్తే; అహ ముచ్యంతేఖలు, ప్రథమతః మలిత వస్త్రాణి సర్వా
 జ్యేష్ఠి ఏకస్మిన్భాగే నిక్షిప్తా; తస్మిన్ జలమాపూర్య, అనంత
 రం కతివయరౌపికమితి తస్మిన్ పాతయత్వా, తద్భాగం
 చుల్కాంతం ఆరోప్య, అధః అగ్నిం సంధుక్షంతే. క్రమేణ రౌపిక
 సహితం తజ్జలం సర్వభాషి కృధిత్యా, వస్త్రగతం మాలిన్యం
 సంహరితి తేజోన అపాకరోతి. అనంతరం తాని వస్త్రాణి సమ్యక్
 పాపాదే భావిత్యా, అనంతరం పునః కాంజీకేన శోధయంతి.
 తదా వస్త్రాణి అలీన నిర్మలాని భవంతి. రజకానాం అస్మాకంచ
 విశేషః క ఇత్యాకాంతాయాం, రజకానాం వస్త్రధావనమేవ
 జీవితా; తేన కారణేన తే సర్వదా వస్త్రశోధనమేవ కుర్వంతీతి
 కృత్యా, అస్మదపేక్షయా తేషాం (తత్కృత్యాణి=ఆపనియందు.)
 అతీవచాకచక్యందృశ్యతే. తేన కారణేన, యావత్తా కాలేనచయం

*కర్మక శబ్దము, నకారాంతము. నపుంసకము. పని అని అర్థము.
 ౧. ద్వి. కర్మ-కర్మణి-కర్మాణి. తక్కిన విధములు పులింగముతో పాడే.
 చ. శబ్దము పుంస్త్రీలింగములలో అర్థము కర్మముతో పాటు వడచును.

సకిం దుష్టం భావేన, కాశలైవ కాశేన తే దశవస్త్రాణి భావే
యః. అపిచ అస్మద్భౌతవస్త్రాపిచయా, తద్భౌతవస్త్రం భవత
తరం ప్రకాశతే. అధికాభ్యాసవేన తస్మాదాకం యాదృశం
శిష్యశంవా కర్మ భవతు, చిరకాలాభ్యాసవశాత్ నవ్యస్త్రిన్నపి
కర్మణి కాశల్యం లభ్యతే, నోచేత్, యదాకదాహా ఏకస్మాదా
ఉనే ఏనం కర్మ కృత్వా పునరపి మూసానంతరంబా వత్సరా
సంతరింబా, తత్కర్మ కరిష్యామశ్మేత్, యథాభ్యసం సూరవ
మేవ తత్కర్మ భవన్యతి. తప హేతునా తస్మిన్ కాశల్యం
సంస్మృతే. కతివయదేవేషు రజకాః పారాణాం వస్త్రాణి
గర్దభైః స్వహింసత్వా భావితం నయంతి. కేషుచి ద్వేషేషు,
'రాహిమై ర్వాహయంతి. బలిధాచార్య! అస్మాకం భైరవ
శస్త్రీ రాహిమ ఏవ; అమాయకః; తపఃవయం శ్రీత్యహం
అస్మద్వస్త్రాణి భైరవశాస్త్రీణా నాహింసత్వా వదీం గచ్ఛామః.
ఫీ దుర్భగ! తథా మావద. సః స్తబ్ధః, శత్రురః స; తింతు
పాతవిషయే న వశ్చాత్పతిచ్ఛతి. గురో! బలిధాచార్య! ప్ర
భూర్యేద్యుః అస్మద్భూహిర్యేదికాయా ముపవిశ్య అహం అస్మ్య
త్తరస్యామితిజ్ఞోకం, (అవర్త్య-వల్లింశుకౌని) శబ్దాకావర్తయ
న్నసం. తదా తాతాచార్యశిష్యః రామచంద్రు లేనమార్గేణ
గచ్ఛన్ రేరే, శిమూవర్తయసిరే, ఇతి మా మవృచ్ఛత్.
అహం ఉత్తరశీతబ్దం అవర్తయామి త్యనోచం. సున రావర్త
యేతి మా నవదత్. తదా అహం 'ఉత్తరశీ - ఉత్తరస్యా -
ఉత్తరస్యః' ఇతి అవదం. తదా సః హిహింసర్కృక, అరే బలి
ధాచార్యశిష్య! ఏవశబ్దః శింశబ్దరమానః, ఇతి అవృచ్ఛత్.

గౌరీబ్రహ్మసూన ఇతి, ప్రత్యవదం. తదా సః ఉపరథేనః
 హసా, ల్లం తన గురుశ్చ, మమ సమీపే శబ్దాః సతతం,
 ఇతి సూ మవోచత్. సఃవిషయః తథా అస్తు; త్వం బహిర్వేది
 తాయా దుపవిశ్య, కిమర్థం స్తోత్రం చింతనాం అకరోన్వా
 ప్రభ్రమం వచ. సవగృహేకుత్రాపి చింతనాం కర్తుం రహస్య
 స్థలమేవ నా స్తీరిం ! అహం కలిచారా నవోచుః ! కదాపి
 బహి రుపవిశ్య చింతనాం దుఃఖాపీకాః, యదికుర్వాః ఉచ్చై
 శ్చ్యురేణ మూఢుః, బహిష్ఠాః, చందాలాదయశ్చ బహుజనాః
 తేన మూర్ఛేణ గచ్ఛేయః. అంతతః చతుర్థానామపి గీర్వాణ
 చా. శివణే ఆధిపత్యః నా స్తీరి, చందాలాదిశ్రవణేఅస్మాకమపి
 మహావర్తఃసంభవిష్యతీతిచ, కలివారానవోచం రేడి, అనంతరం
 కిమూసీత్. అనంతరం అహం రేరేణాలాచార్యశిష్య! యువాం
 గురుశిష్యా ఉభావపిఅస్మద్గురోఃబలిద్ధాచార్యస్య పాదసంవాహ
 నాయాపి నార్హే, గచ్ఛ కాండేయ, తవగురుః మహావిద్యానితి
 మన్యనేకిం ! 'ఉత్తరస్యాం' ఇతి సప్తమ్యేకవచనశ్రవణేనైవ
 అనంతరం ఈశారంతః స్త్రీలింగః గౌరీశబ్దరమః ఉత్తంసీ
 శబ్దః ఇతిచ స్రవణేనాపి జ్ఞాయతే - ఇత్యాదిబహుప్రకారైః
 రూపేణిత్వా నవమూర్త్యకపారాయణ మారభే. అనంతరం
 సః మమముఖే ఆప్తీనత్. అనంతరం అహ ముత్థాయ అంగ
 వస్త్రేణ ముఖం పరిమృజ్య అంతర్గత్వా యావ ల్లగుడ మా
 నయం తావదేవ సః పలాయితు మారభవత్. అహమపి త
 వన్నభావం. సోపి జంఘాబలం దర్శయత్ రథవీ ధ్యా మథా
 వత్. తతః అహమపి దశహస్తమాత్రదూరేణ తస్య పృష్ఠ

మనుష్యులైన అధావం. కింతుమూర్ఖమధ్యే ప్రసంగితిరీటుః మమ
అంతరాయభూతః అసీత్. తేన కాలదేన తదయో సంబం
అధిక మా సీత్. తతః అహం తదవతి లగుడం వ్రతే వ్యక్తి ప్రస
తగే ఉపతం. తదా సః లగుడం గృహీత్వా ఇత ఆయాహితే
కాలటేయ! ఇత ఆయాహితీ మాం వదత్, మమ సమీపం
అగతః. తత్తణాదేవ అహ ముత్థాయ తస్య హస్తాలే వ్రభవం
లగుడ మూర్తం. సతు మమ గ్రీవాం గృహీత్వా పురతః
అపాతయత్. తస్య వామజానుని లగుడవ్రహ్మ మేక మయ
చ్చం. అనుపదమేవ అస్మద్భవం ప్రాసక్తం. సః గోళకః కథ
మాసీద్వా? భోగురో! బభిద్ధాచార్య! ఉత్తరసీశబ్దః ఈశా
రాంతః ఇతి గతానువాసరే భవద్భి రుక్తగిభిః, స జారజ
స్తథా బల్పతి కుతః? వ్యస్మరంవీతజంతరే మమ వామకణ్ఠాత్
పాలికా కుశ్రవా భ్రష్టా. చేత్త్రిం మమకృథం నిరయాతం.

ఈమధ్య తాతిగాడికి నాకూ కొంచెము ఘర్షణ జరిగిందిలే,
అందుచేత వా డెట్లాగయినా పగదిప్పుకొండామని యేమేమో
ప్రయత్నాలు చేస్తున్నాడు. సరేగాని ఉత్తరసీశబ్దము ఈశా
రాంతము అనేమాట తప్ప, ఒప్ప! నాకామాట చెప్పరేమి!
నేచెప్పినతరువాత తప్పెట్లా అవుతుందిరా? అయినా అదంతా
వ్యాకరణ సంబంధములే, యెట్లాపడితే అట్లా సాధింపవచ్చును,
వానిమాట యిప్పుడెందుకుగాని, నీవుమాత్రము ఎప్పుడూనూ
నీభులలో దేవాలయాలల్లో కూర్చుండి వల్లించుకోవద్దు. కావలె
సంతు మాయింట్లో గదిలో కూర్చుండి మెల్లగా వల్లించుకో.

మనవిద్యార్థులందరినీ ఒక్కటే, అర్థమ; మననోట యేమి
 వచ్చేదీన్నీ ఇతరుడం పసరాదు. అయ్యో, తాతాచాచా
 లేదురా విద్యార్థుడేనా? వాడిమొఖం, వాడి కేమి
 వచ్చురా, తద్దినమ్మంశ్రీముకూడా రాదురా, ఉత్తవ్రా
 త్తుడురా, అల్లాండుం పల్లాండుం ఆనేమో నాలుక్కూతలు
 వచ్చు, తద్దినమ్మంశ్రీ మూటకాదు, ఆమనకేమయిరాశాస్త్రజ్ఞాన
 నున్నరా, లేదా? ఓరిడిప్పివాడా! ఈవాలంబో శాస్త్రాలెందు
 నూస్తాదురా? ఇప్పుడు నే నిన్ని శాస్త్రాలు చదివితినగదా,
 యెవరితోనయిరా శాస్త్రప్రసంగము చేస్తున్నానా? ఎందుకూ,
 గానినో నెవరికిన్నీ గాథములేదు. ఇంతకాటిమంత్రము, కూటి
 మంత్రమూ, ఉంటేచాలును. ఈరెండింట్రో వాడికి సుతరామూ
 ప్రదేశంబులేను. ఆయితే మఱి ఆయనదగ్గర చాలమంది చదువు
 చున్నారే; కొందఱు తొవచ్చేదకానచ్చిన్న అని, కొందఱు
 తిడ్డాబ్బ, తకో, తళో, అని యేమేమో పీఠుల్లో వల్లిస్తూ
 భూవ్యవహారసిద్ధాంతాలు చేగుకొనుచూ ఉంటారే? అకంశా
 వైష్ణవడంబడూ, వాడిసంగనామాలనూ వాడిపట్టంబు బట్టి
 లనూ చూచి మనయూరి పిచ్చిముండాకొడుకు లందఱూ తమ
 పిల్లలను పంపితే వాడిదగ్గర పదిమంది విద్యార్థులు కనబడు
 చున్నారుగాని లేకపోతే వాడిమొగ మెవరుచూస్తారురా? అస
 లిప్పుడు వాడికి బహిష్కారంవేయించినాను; అదిచూచినావ్!
 అంతపండితుడికి బహిష్కార మేమిటందోయి! అంతపండితుడో
 'పిల్లకాకి కేమి తెలియరా ఉండేలుదెబ్బ' అన్నట్లు నీకేమి
 తెలియను? రేపు కక్కయ్యసెట్టిపెళ్ళికి వస్తాడా తాతాచా

అయ్యో! ఇంతా చావులు ఆ వెళ్ళికిడ నే సభలో, (చరిపి పారవేయ-
 ను గాఢమయిత్వం నపాతయే మందే!) అసలు బహిష్కారము
 నకు తగినంతతప్పు తాళాచార్యుల చెప్పులేదుగాని, యేమై
 నాసరే వాడు చాలా పొగరువట్టిచూశాడు. ఈమధ్య అప్పుం
 భొట్లతో నేను నాము సంపాదించి వన్నెమో చేతామును ప్రయ-
 త్నిస్తున్నాడు. (వాడుచచ్చిగీవెళ్ళినా=తేనె బుట్టా సీంకృతేనె)
 నేను నానీలొంగను. ఏమండీ గుర్రుగాదా! మొన్న మొన్నటి
 చాళా రాత్రంటవళ్లు తాళాచార్యులు గారొట్టో నేకాలక్షేపము
 చేయుచుంటిరే, ఇంతలో నే మీ యిద్దరికి యేమి చెప్పినదండీ !
 అకబుర్లన్నీ నీ కెండుకులేగాని, కరణంగాన వస్తున్నట్లున్నారే;
 అహో కరణంగారే. అరే వెట్టివాడా! ఆ బలిద్ధాచార్యులను
 ఇట్లా పిలవరా. చిత్తమండీ. బలిద్ధాయగాదూ, కరణముగాన
 రమ్మంటున్నారండీ. అరే పోతాయ, ఎందుకూ కరణంగాన
 నన్ను పిల్చినది? ఏమో నాకేం తెలియనండీ దబ్బుననండీ, మీ
 మీర నేవో. కేసునుంటున్నార. రండి రండి. ఇంట్లో లేడని
 చెప్పరా. అయ్యో బాబూ మిమ్మును కరణంగాన చూచినా
 రేమోనండీ. లేదు లేదు నీవు పోయి బలిద్ధాచార్యులగాన
 యింట్లో లేరని చెప్పరా వెధవా! సరే నాకెందుకు నేను
 పోతాను. ఏమన్నాడురా బలిద్ధాచార్యులు? ఇంట్లో లేడని
 చెప్పుమన్నారండీ. ఆయనే చెప్పుమన్నాడా ఇంకొక రెవరయినా
 చెప్పుమన్నారా? ఆయనే చెప్పుమన్నారండీ. అదుగోనండీ
 నాతో యీమాట చెప్పి యిప్పుడే దొడ్డిదోవన యెక్కడికో
 పోయినాడండీ; ఏలినవారు వచ్చేటప్పుడు ఏలినవారికికూడా

నడిచి చాకిట్లో కనపడ్డాడు గానండీ. నామాట నీ కెందుకు? గానీ కనపడ్డాడో లేదో నీతో ఆయన కదా చెప్పివది? మిన్నగు గారూ! చెట్టిచానియొద్ద వాజ్మూలమును పుచ్చుకోండి. చిత్తము చిత్ర హోతాయ! ఇట్లారా. అబండమీర నిలుచో ప్రమాణము చెయ్యి. చిత్తము. నేను చెప్పిని నిజం; అంగొనిజం; నిజం తప్ప అబద్ధ మేమీ చెప్పనని చేవుని ఎదుట ప్రమాణం చేసి చెప్పుచున్నాను. నేను బలిద్ధాయగాడింటికి వెళ్లినానండి; అయిన గారు నడిచి చాకిట్లో నిలుచుని ఉన్నారండి; మిమ్మును కరణంగాడు (రచ్చచాచిడి లోకి = సభాకాలం) రమ్మన్నారని చెప్పినానండి; బలిద్ధా చూడగారు ఇంట్లో లేరని చెప్పరా అని నాతో బలిద్ధా వాళ్లు గాని చెప్పినాండి. నేను నిజంచెపుతాను గాని అబద్ధం చెప్ప నని చెప్పినానండి; ఇంతలోకే బలిద్ధాయ గారు దొడ్డిగోడ దుమిక యొక్కడితో పోయివారండి. నీవు దస్కుతు చేస్తావా? నాకు చదువు రాదంటే అయితే కలం ముట్టుకో. చిత్తమండి.

త్యక్తి త్తరశతతిహగి పాతః = నూటమూడవ పాతము

అకారాంతఃపులింగః (ఉభ) శబ్దః. నిత్యద్వీపచరః ఇద్దరు అని అర్థము పులింగము లో రామశబ్దము వలెను; స్త్రీ సపుంసకములలో రమాశబ్దము వలెను నడచును. కాని ఒక్క ద్వీపచరమందే తప్ప ఈ శబ్దమున కేకచరబహుచరములు లేవు. (న్వి) శబ్దము ఇకారాంతమయినను అన్ని విషయములలో (ఉభ) శబ్దముతోటానే నడచును. ఉ॥ ఉభౌ. ఉభౌ. ఉభాభ్యాం. ఉభాభ్యాం. ఉభాభ్యాం. ఉభయోః. ఉభయోః॥ ఇది పులింగపునడక. ఇక స్త్రీసపుంసకములలో ప్రథమాద్వితీయ

అలో మూత్రమా ఉభే ఉభే అనియుండ ను. తక్కినవి పుంలింగ
ముతోబాటు ఇటులే (పు) శబ్దము కూడ. ఇకారాంతః పుంలింగ
గః నిత్యబహువచనః (తి) శబ్దః=మగ్గుడు. పుంలింగముతో
పారిశబ్దమున నేనడచునుగాని షష్ఠీబహువచనములో (త్రయా
ణాం) అగును. ఉ॥ త్రయః - త్రిక - త్రిభిః - త్రిభ్యః - త్రిశ్యః -
త్రయాణాం - త్రిషు. స్త్రీలింగములో తిస్రః - తిస్రః - తిస్రుభిః -
తిస్రుభ్యః - తిస్రుభ్యః - తిస్రుణాం - తిస్రుషు. నపుంసకములో త్రిశిః.
త్రీణి. తక్కినవి పుంలింగముతోబాటు నడచును. ఈతిశబ్దము
మొదలుకొని నవదశక శబ్దమువఱకును నిత్యబహువచనాంత
ములేగాని ఏక విచిత్రచనాంతములు కావు. రేఫాంతపుంలింగము
(చతుర్ శబ్దము = కలుగుడు.) చత్వారః - చతుః - చతుర్భిః -
చతుర్భ్యః - చతుర్భ్యః - చతుర్ణాం - చతుష్వ. స్త్రీలింగములో
చతస్రః - చతస్రః - చతస్రుభిః - చతస్రుభ్యః - చతస్రుభ్యః - చత
స్రుణాం - చతస్రుషు॥ నపుంసకలింగములో చత్వారి - చత్వారి॥
తక్కినవి పుంలింగముతోబాటు నడచును. నకారాంతః త్రిలిం
గేషు సమానః నిత్యబహువచనః (పంచ) శబ్దః - అయిదు;
అయిదుగురు. పంచ - పంచ - పంచభిః - పంచభ్యః - పంచభ్యః
పంచానాం - పంచసు॥ మూడులింగములలోను ఇటులే నడచును.
షకారాంతః త్రిలింగసమానః; నిత్యబహువచనః (షట్) శబ్దః=
ఆగ్గుడు; ఆఱు. షట్ - షట్ - షడ్భిః - షడ్భ్యః - షడ్భ్యః - షడ్భ్యః -
షడ్భ్యః. మూడులింగములలోను ఇటులే నడచును. (సప్త) శబ్దము
మొదలు (నవదశక) శబ్దమువఱకును నకారాంతనిత్య

కియత్ప్రయః దాన్వంతి ? నేరమితం దాన్వంతి ? ఇహ, ఆరే కలి
 థా ప్రసూతిః ? ఏమా తృతీయా ప్రసూతిః. హృదయః మహి
 షీణాం తృతీయప్రసూతివద తీరాభివృద్ధిః దృఢ్యతే. తృతీయ
 ప్రసవే తీరేణ ప్రజ్ఞులేన భవతివృద్ధింభలు ! నేరమిత్రమేవ
 యచ్ఛంతి ? సప్తదశాశ్లేష భిల్వానాం ప్రసూయః క్రిష్ణా
 శరీరపుష్టి రాయాతిచేత్ తీరవృద్ధి ర్భవిష్యతి. కింహం ఆస్తి
 స్వపేక్షా అనుకూలవృద్ధ్యభావాత్ తృణవృద్ధి ర్వాప్తిః
 తద్దైవ విజ్ఞానం గత్వా యత్రకుత్రపా లభ్యతేచేత్ ఏకంపీతక
 పూలం బలకచతుష్టయస్యవా అణకపంచకస్యవా క్రిత్వా
 మహిప్రైయచ్ఛామః. వీరణేన తీరవృద్ధి ర్మభవతిస్వాదికా
 అరే కిం తత్ ? బహుః ప్రమాంసః విచిత్రా శోలాహారం
 కున్వంతి (మహాక్షి సమీపే-శోనేటియద్వ) ? అహం గత్వా
 పచారాగ్నిగమిష్యామి. ఆ, కమపి నాస్తిః బలిధాచార్యం ఆధి
 కారికపురుషః హస్తయో గృహ్యో సభాస్థానం నయంతి.
 క్షిణోహో బలిధస్య దళా ఏతావత్పర్యంత మాగతావా!
 మ్రియతాం రాండేయః, అస్మాకం కిమర్థం ? యమ్మాకం
 మహిష్యాగి కయసి వైజ్యే మస్తీవా నవా ? అస్తీ అస్తీ !
 ఆతీవ చిక్కణంచ కయః. తర్హి నవసీతమపి సమ్యగేవ
 లక్ష్మ్యతే. బ్రాహ్మణానాం తీరబాహుశ్లేష ప్రయోజనం
 నాస్తిః సనసీతాధిశ్లే అనుదివం గృహే ఘృతం పర్యాప్తం
 భవేత్. మహిషీసద్భావేపి పునః ఘృతం క్రియతేచేత్ శో
 లాభః సత్యం సత్యం. అరే బలిధాచార్యస్య కి మాయత
 మిదాసిం ? వదామి త్రుణు. బ్రహ్మార్యహ్యః ఏకః ఆకాశ

రామలేఖః కక్కయ్యశ్రేష్ఠీహస్తం గతః కిల; తస్మిన్ లేఖే
 తాతాచార్య విషయే ఆతీవ నిందాయక్తః చంద్రైః సహ
 కావా కావా వారాః లిఖతాః కిల తాని చచనాని అస్మాభ్యః
 శ్రోతుమన్యనర్హాణి కిల. అపిచ తాతాచార్యస్య బహిష్కార
 ఇతి; యదితాతాచార్యః వివాహసమయే ఆగమిష్యతి, చేత్
 బ్రాహ్మణా స్సర్వేపి వివాహమండపా దుత్థాయ వివాహం
 సర్వమన్యభాసంకృత్వా బహిర్గచ్ఛయంతి తవ లిఖితమస్మిన్
 తత్పుర్యయేవ కక్కయ్యశ్రేష్ఠీ తాతాచార్యకుటుంబం శిష్యైః
 స్సహ వివాహార్థమాగంతవ్యమితి ఆహ్వానం క్రేషి సహస్త్రింశః,
 పరేద్యవి ఏషః లేఖః ఆగతః. అనంతరం కక్కయ్యశ్రేష్ఠీ కం
 కర్తవ్యతామూఢస్య కరణం రాఘవరాయం ఆహ్వాయ్య వత
 ద్వృతాంతం సర్వమపి రాఘవరాయాయ న్యవేదయత్కిల.
 ఉత్తరమపి కరణాయ అదర్శయత్. తస్మిన్నుత్తరే ఆకాశ
 రామస్య నామలిపి రస్తి అంతతః. కరణః ఆతీవ బుద్ధిమాన్
 ఖలు; లిపిచైఖరిం పునః పునః దృష్ట్వా ఏమా లిపిః బలిష్ఠ
 సంబంధినీతి నిశ్చిత్త్య తత్క్షణమేవ తాతాచార్యగృహం ప్రత్యా
 గత్య తాతాచార్యస్య బహిష్కారవృత్తాంతం న్యవేదయత్.
 అనంతరం తాతాచార్యః ధైర్యేణైవ మదర్థం కక్కయ్య
 శ్రేష్ఠీనః వివాహభంగః మాభూత్; అహం వివాహాంతం
 సగమిష్యామి త్యక్త్వా అనంతరం రాఘవరాయం ప్రాప్తి
 ణోత్. అరే లంబోదర! తాతాచార్యః చతుస్తంత్రవేత్తా,
 మహావిద్యాకా; చేత్కిం ఏకైకర్య ఏకైకగ్రహచారః. సః
 బ్రాహ్మణః నిర్దష్టః; ఏకం వదామి శ్రుణు. పృథివీవా

అహరిస్తోహా పుంసాం గృహస్థాశ్రమేణ సాకం ఆగమిష్య
 తీతి మమాభిప్రాయః డా, అనంతరం కిమాస్తీత్ ? కరణః
 తస్మాదేవ కక్క యశ్చేష్టిగృహం గత్వా కరణపాపి బలిధా
 చార్యే సదభిప్రాయః నాస్తీ] 'వివాహముహూర్తః ఇదాసీం
 అంతరికః' ఇతినర్వేషం బాంధవానాం ఆప్తానాంచ సహిషం
 నార్తాసత్తిశాముఖేన సంవేశం ప్రేషయేతి కక్కయశ్చేష్టిస
 మవోచత్. శ్రేష్ఠీ కరణస్య వాక్యం నలంభతే, తేన హేతునా,
 పునరపి మార్తాపత్రికాబ్ధారా శ్రేష్ఠీ వివాహముహూర్తస్య
 అంతరాయ స్సంప్రాప్త ఇతి ప్రచురీకృతవాక్. వివాహసమయే
 శాశాచార్యసన్నిహ పండితాభావే కా శోభా వివాహస్య ?
 శ్రేష్ఠీసః ఆపి తాతాచార్యే మహాగౌరవం విద్యతే. పశ్చాత్
 కరణః ఆకాశ రామలేఖవిషయే ప్రచ్ఛన్న వృత్త్యా ఆమూలాగ్రం
 తస్మా మేవ రాత్రౌ వివిధరూకారైః విచారితవాక్. స్వప్నస్య
 పరాధస్య బలిధ్వన మూలకారణమితి, ఆకాశ రామలేఖః బలిధ
 కరలిఖిత ఏవేతి, యథార్థీకృతం. పరదినే ప్రాతఃకాలే కరణః
 గ్రామసభాశాలాం ప్రవిశ్య బలిధాచార్యం ఆహ్వాతుం ఏకం
 గ్రామసేవకం పంచమం ప్రాహిణోత్కిల. తదా సః గత్వా
 బలిధాచార్యం ఆహూయ, కరణ స్త్వీ [మాకారయతి=పిల్చు
 చున్నాడు] ఇత్యవోచత్కిల. అనంతరం, బలిధాచార్యః గేహే
 నాస్తీతి కరణం ప్రతి వదేతి, బలిధ్వన గ్రామసేవకం అవదత్కిల.
 తతః పోతః యథావృత్తం కరణాయ న్యవేదయత్కిల. తతః
 కరణః పోతస్య సమీపే ప్రమాణేన వాఙ్మూల మగృహ్లాత్.

తావత్పర్యంతం అహం, (అశ్రౌషం=వింటిని) ఇవాసీని సగళిత
హస్తం బలిధం చతుష్క్విసమీవే అవశ్యం. ఇతః పరం కిం
భవిష్యతిహా! సమప్త్యాం బలిధః బహుజనవిరోధీ ఆసీత్.

అలే లంబోదరుడా! అంజి దుర్మార్గుడు ప్రపంచములో
పుట్టినోడుకా. మూడుమాసముల క్రిందట మా కొంచెము
గూడ ఎవరు తెచ్చినాడుగా! అదేమిటండోయి శంభన్న కాస్తుర్లు
గారూ! నీవు నాకు ముఖ్యుడవు గనుక నీతో చెప్పజాను.
మొన్న యీరుద్య మాజాంతామపెండ్లికి కొంచెము వైకము
పెట్టవలసివే వీనిదగ్గర నోటు వ్రాసి నాలుగువందలు తెచ్చు
కున్నాను. రెండేళ్ళు దాటిపోయినది. దానిమీద యెనభయ
యెనభయ నొప్పున అయిదు చెల్లులు వేయించినాను. ఏవరి
చెల్లునాటికి [ఆసర్పాయిదాలు=మూలవృద్ధి] లెక్కచూచుకొని
తూర్తిగా చెల్లించి నో టీయవయ్యా అని అడిగితివి. అంతట
లోపలికి (వెళ్ళినట్లే వెళ్ళి=గతభవగత్యా) డబ్బుచూత్రములోపల
దాచిపెట్టకొని కొంతనేపటికి వచ్చి నోటు ఎక్కడ పెట్టినానో
కనపడ లేదయ్యా శంభన్న కాస్తుర్లు! లేవు నీ భాగ్యహినుము
మూడుగంటలకు పస్తే సావకాశముగా వెదకియిస్తాను; ఇప్పుడు
కొంచెము తొందరపని యున్నది. నీనోటు కేమియు భయము
లేదులే అని చెప్పినాడు. పోనీ కాస్త రణీవయినా వ్రాసి
యిమ్మని అడిగినాను. అంతట మళ్ళీ లోపలికి వెళ్లి కలము
సిరాబుడ్డి తెచ్చి (కుడిచేతికదివఱకే కట్టుకట్టుకున్నాడుకాబోలు)
ఎడమచేతితో, గళీడు వ్రాయుటకు మొరలుపెట్టినాడు. ఇదే
మిటండోయి యెడమచేతితో వ్రాయుచున్నాడు, అని నేనడు

గగా, కుశిచేతికి చెబ్బకగిలినదండీ; అందుచే వ్రాసినలేక మీ
 తొందరకు ఎడమచేతనయినా వ్రాసి యిత్తమని వ్రాయు
 చున్నాను. మీకు అనుకూలంగా వుంటే, వ్రాత మాని
 వేస్తాను. రేపటిలోగా నేను కొంప నమ్మకుని పాజీపోనులే
 వయ్యా, నీ అమ్మకడుపు బంగారము గాను. బట్టే అందుకు
 గాదండీ; ఏమో డబ్బంతా యిచ్చినారు గనుక, నానోటే నాకు
 ఇచ్చుట ఉచితముగదా అని అడిగినాను మీకు చెయ్యి
 నొప్పిగానుంటే, కాస్త్రశ్రమ అనక లేచి వెదకి యిత్తుమా నా
 నోయి. అయ్యో నీయింట పీనుగు వెళ్ళ, అయిరుపవెట్టె తాళం
 చెయ్యి మా మూనిడదగ్గ రుందయ్యా, ఆమె పేరంటానికి
 వెళ్ళింది, యెప్పుటికి వచ్చునో తెలియదు, నేనిపు డగత్యముగా
 బజారుపనిమీద వెళ్ళుచున్నాను, అంతనమ్మకము లేదే
 మయ్యా. పోనీ లేండి, మీ కెందు కంతకోపము, ఆయెడమ
 చేతితోనే కొత్త ముక్క వ్రాసి యివ్వండి. అమాట యిందా
 కనే యెడవరాదూ, బామున్నర యేడిస్తేని. ఇదిగో తీసుకో.
 దీనిమీద మీదపక్కతెదయ్యా? అయ్యో నీకర్మముకాలా,
 ఎడమచేతితో వ్రాయవచ్చునుగాని దస్కతు చేయకూడ
 దయ్యా లా ఒప్పుదు; నీకేమి బొత్తుగా వ్యవహారము తెలియ
 నట్లున్నదే. నీ విప్పుడు యెడమచేతితో వ్రాయగా లేనిది,
 దస్కతు చేస్తే నేమి కొంప మునుగుతుందయ్యా! సరేబాగానే
 ఉన్నదే; ఇప్పు డీచీటి కోర్టు కెక్కుతుందా యేమిటి? ఈతిగా
 మా యిద్దరికిన్నీ సంభాషణ జరిగినది. తనువారే నిట్లాగయితే
 నేమి, ఎడమచేతితోటే నాల్గుముక్కలు గీకిదస్కతు చేసి యిచ్చి

నాడు. మరనాడు నేను మధ్యాహ్నము మూడుగంటలకు బలిద్ధాచార్యుల యంటికి వెళ్ళేటప్పుటికి యింట్లోనే లేడు. ఆ ప్రకారము పదిరోజులు తిరిగి తుద కొకనాడు పట్టుకున్నాను. ఏమండోయి శంభన్న శాస్త్రుల్లగారూ, ఎనిమిద వచ్చినారు, అని నన్నడిగినాడు. ఇంతలో నేను పుటయ్యా, పదిరోజుల క్రిందనే నానోటు రద్దుచేసి యిస్తానంటివే, అప్పటినుండియు తిరుగగా, తిరుగగా, నేటికి దొరికినావు; దయచేసి నానోటు నాకిచ్చివేతూ, నేను పోతాను, అని నే నడిగినాను. నోపేమిటి, ఇయ్యటమేమిటి, నీవు తూర్తి ఫయిసలు చేయనీదే నో పెట్టా యిస్తాను? ఇదేమిటో భమామాగా ఉన్నదే! ఔరా! ఓరి బలిద్ధాచార్యులూ! యెంతవాడవయ్యా, పదిరోజుక్రిందట అసలప్పుడాయెదలు దమ్మిడిలతోటికూడా లెక్కచూచుకొని, నీకిచ్చి వేసితినిగాదటయ్యా. అయితే అప్పుడే నోపెందకు తీసికొని వెళ్ళలేదూ? నోటు ఇరుపెట్టెలో ఉన్నదనియు, దాని తాళముచెయ్యి మీ యజమానురాలియొద్ద నున్నదనియు, ఆమె యెక్కడికో వెళ్ళినదనియు, చెప్పి యెడమచేతితో రళీదు వ్రాసికూడా యిస్తామిగాదటయ్యా. ఆరసీదేవి, నేనెన్నడయినా యెడమచేత వ్రాసియెటుగదా? ఆవేళ కుడిచేతి కేదో దెబ్బ తగిలినదనిచెప్పి, యెడమచేతితో వ్రాసి, దస్కుతు దగ్గుర వేచీ పెట్టి, తుదకు పట్టబలవంతముమీద ఎడమచేతితోనే దస్కుతు చేసి ఆరళీదు నాకీయలేదటయ్యా. ఈపురాణమంతా నాకెందుకు, ఆరసీ దిట్టా మీరించు, చూతాము.

చేతురు త్తరకతతముగ పాఠః = నూటనాల్గవపాఠము.

సర్వసామశబ్దములలో, వీడు, ఇది, అను నర్థమిచ్చు శబ్దములు సంస్కృతభాషలో ప్రాముఖ్యముగా మూడుశబ్దములే వాడుకలోనున్నవి. (ఆమూడు శబ్దము లేవనిగా) (ఏతద్ - ఇదం - అదన్) అనునవి. వీనిలో (ఏతద్) శబ్దము, బాల బోధిని ప్రథమభాగము [౨౯-౩౨] ద్వితీయభాగము [౨౩-౩౪] పుటలలో వ్రాయబడినది. తక్కిన రెండుశబ్దము లను వాక్యములలో వాడితినిగాని ప్రత్యేకముగా శబ్దస్వరూ పములను బూర్తిగ వ్రాసియుండలేదు. ఇప్పుడు మూడులింగ ములలో వానిని బూర్తిగ వ్రాయుచున్నాను.

మకారాంతః పుంలింగః

[ఇదమ్] శబ్దః=వీడు

ప్ర. అయం ఇమా- ఇమే

ద్వి. ఇమం- ఇమా- ఇమాన్

వనం- వనా- వనాన్

మకారాంతః స్త్రీలింగః

[ఇదన్] శబ్దః=ఈమె, ఇది

ప్ర. ఇయం- ఇమే- ఇమాః

ద్వి. ఇమాం- ఇమే- ఇమాః

వనాం- వనే- వనాః

తృ. అనేన } -అభ్యాం-వభిః
వనేన }

తృ. అనయా } ఆభ్యాం-అభిః
వనయా }

చ. అస్మై - ఆభ్యాం- వభ్యః

చ. అస్మై - ఆభ్యాం- అభ్యః

పం. అస్మాత్ - ఆభ్యాం-వభ్యః

పం. అస్మాః- ఆభ్యాం- అభ్యః

ష. అస్య- అనయోః } ఏషాం
వనయోః }

ష. అస్మాః-అనయోః } ఆసాం
వనయోః }

స. అస్మిన్. డిటో. ఏషు

స. అస్మాం. డిటో. ఆసు

సకారాంతనపుంసకలింగః [ఇదమ్] శబ్దః=ఇది.

[ప్ర. ఇదం- ఇమే- ఇమాని;

ద్వి. ఇదం- ఇమే- ఇమాని తక్కినదంతయు పుంలింగముతో
ఏనత్ - ఏనే - ఏనాని) బాటే నడచును.

సకారాంతః పుంలింగః [అదన్] శబ్దః=వీడు, ఇది.

[ప్ర. అసౌ	అమూ	అమీ
ద్వి. అమం	అమూ	అమూః
తృ. అమూనా	అమూభ్యాం	అమీభిః
చ. అముష్మై	అమూభ్యాం	అమీభ్యః
ఘ. అముష్మాత్	అమూభ్యాం	అమీభ్యః
ష. అముష్య	అమూయోః	అమీషాం
స. అముష్మిక్	అమూయోః	అమీషు

సకారాంతః స్త్రీలింగః [అదన్] శబ్దః=ఈమే, ఇది.

[ప్ర. అసౌ	అమూ	అమూః
ద్వి. అమూం	అమూ	అమూః
తృ. అమూయా	అమూభ్యాం	అమూభిః
చ. అముష్మై	అమూభ్యాం	అమూభ్యః
ఘ. అముష్మాః	అమూభ్యాం	అమూభ్యః
ష. అముష్మాః	అమూయోః	అమూషాం
స. అముష్మాం	అమూయోః	అమూషు

సకారాంతః నపుంసకలింగః [అదన్] శబ్దః=ఇది.

ప్ర. ఇదః- అమూ- అమాని;

తక్కిన దంతయు పుంలింగముతో బాటే నడచును.

ఈక్రింది సర్వనామ శబ్దములు కొన్ని విశేషరూపములు కలిగియున్నను మూడు లింగములందన్న (సర్వ) శబ్దమును పోలియుండును.

విశ్వః=సమస్తము, ప్రపంచము	అవరః=తక్కువవాడు.
దక్షిణః=ఎడమవైపువాడు	అధరః=క్రిందివాడు
తూర్వః=మునుపటివాడు	ఉత్తరః=పైవాడు
పరః=పరాయివాడు	స్వః=తాను, తన
అపరః=మఱియొకడు	అంతరః=లోకలివాడు

అకారాంతములగు (కతర.కతమ.అన్య.అన్యతర.ఇతర. శబ్దములన్ను, నప్రసక్త ప్రథమా, ద్వితీయా, ఏకవచనముల యందు మాత్రము (కతరత్.కతమత్.అన్యత్.అన్యతరత్. ఇతరత్) అని యుండును. తక్కిన లింగవచన విభక్తులలో సర్వశబ్దముతోపాటే నడచును. అనగా, శబ్దము తుదిని తకార ముండదు.

కతరః=ఇద్దరిలో నెవడు ! అన్యః, ఇతరః=ఇతరుడు
కతమః=అనేకులలో నెవడు ! అన్యతరః=ఇద్దరిలో నొకడు

ఏతే పుమాంసః కిమర్థం అశ్రాగతాః! తత్ర ద్వా పుమాంసౌ దృశ్యేతేవా నవా, తయో దుభయో రేకః పూర్వేద్భ్యః రాత్రౌ రాఘవరాయస్య గృహే ప్రవిశ్య కాంచి ద్భూషణా న్యచోరయత్కిల. తయోః కతరః అచోరయత్ : పశ్యపశ్య, వామకపోలే ఏకః జటులః (పుట్టుచున్న) దృశ్యతే ఖలు; సవవ. అరే! సః బ్రాహ్మణ ఇవ దృశ్యతే ఖలురే ! చేత్కిం, సర్వవిషయేవ్యపి బుద్ధికౌశల్యం బ్రాహ్మణస్యైవ

అధికం తేన కారణేన చా శ్రేష్ఠసి పాండిత్యం (సంపాదితవాక్యం సంపాదించెను) అయం బ్రాహ్మణః భూషణా న్యపిలభ్యానివా? నహి నహి, భూషణాలాభే అసా శత్ర కిమర్థం దృశ్యతే? ఇతః పూర్వమేవ కాలాగారం ప్రావేక్ష్యత్. తస్మి కిమర్థోఽయం కోలాహలః? అధికారికపురుషైః తర్జ్వభర్జనాదికం క్రియతే చేత్, యథాకథంవా నస్తూని లస్యన్తీతే కివా ఇతి, రాఘవ గాయః ఏమా బ్రాహ్మణౌ అధికారికపురుషేభ్యః అర్పితవాక్. అణునూత్రోపి లాభో నదృష్టః. భోభోః శంభన్న శాస్త్రిణః! కక్రయశ్రేష్ఠీనః వివాహః ప్రస్తుతే పశ్చాత్పతితః ఇతి పత్తికాయాం ప్రచురితం. అపిచ బలిద్ధాచార్యే కూటలేఖనా పరాధః సప్రమాణం స్థిరకృతః కిల. అస్మిన్నేవంస్థితే = ఇది ఇట్లుండగా) తాతాచార్యణ బలిద్ధాచార్యోపరి మానభంగ ప్రతిఫలార్థం అనన్తః అభియోగః ఆనీతః కిల. ప్రథమాభియోగే రాఘవరాయఃవాదీ, ద్వితీయాభియోగే తాతాచార్యః వాదీ. ప్రాద్వివాకస్తు నిష్పక్షపాతః, యథార్థార్థార్థైశ్చ. తూర్వేద్యు రేవ విచారణదివసః; కిమాసిద్ధా? రే నారాయణ! అహం వేద్మి; వదామి శ్రుణు. ప్రాద్వివాకః (కిమపివాభవతు=ఏమైనా కాని) బ్రాహ్మణా (పశ్యత్పశ్యత్=చూస్తూచూస్తూ) శిక్షితుం నశక్నోతి. అతః పునరపి, - సంధి ర్భవిష్యతి కింవేత్త్యాశయా. - సంచరశదినా న్యవతాశ మయచ్ఛత్. అనుపదమేవ బలిద్ధః కరణస్య గృహం గత్వా తస్య పాదయో రిపతత్. అనంతరం కరణః తేనసహ తాతాచార్యగృహం గత్వా తాతాచార్య పాదయోరపి బలిద్ధం అపాతయత్. తతః ఉభయాభియోగ

వ్యయ ప్రతిఫలతయః కరణ తాతాచార్యా శిష్యావపి సహస్రం
 సహస్రం గృహీత్వా ఏకం సంధివత్రం విత్తేన్ద్ర ప్రియవ్రాత
 సన్నిభౌ సమర్ప్య అభియోగద్యయమపి ద్విజతీవతాం=వత్తి
 వేదోన్నాదు] మహా సంతోషః, మహా సంతోషః మహా
 దగదాహః ఇదానీం అర్థభాగేన శాంతి మగమత్. ఇతోఽప్యర్థ
 భాగావశిష్టః మియతాం స గర్వభీసుతః శ్లో॥ అత్యుత్కృష్టైః
 పుణ్య పాదై రిహైవ ఫల మశ్నుతే-ఇతిన్ద్రాయేన పుణ్యంబా
 పాపంబా అత్యుత్కృష్టంచేత్ తత్ఫలం మనుజః ఇహలోకేవ
 అహ్లాతి. తస్మై దగణశిక్షావిధానేపి మమ మహాసంతోషః.
 తావత్ తుచ్చవృథావః పురషః చతుర్థశభవనేవ్యసి నాస్తీతి
 మమాభిప్రాయః ఓహోహో! అపృంభట్టావా! అగచ్ఛతా
 గచ్ఛత, నమోనమః నమోనమః; టోపరి అస్యతాం =
 కూర్చుండబడు(గాక.) కో విశేషః! బలిధాచార్యస్య మురకర్మ
 నా అన్యో విశేషః కః! అస్మిన్ద్వినే [యత్రశ్రుతేపి = ఎక్కడ
 విన్నమా]బలిధాచార్యవృత్తాంత ఏవ; లోకకంటకఃఖలు సః,
 తేన కారణేన సర్వేషామపి పాయస భోజనమి వాస్తి. భోః
 శాస్త్రి! ఏతత్ప్రియశ్చిత్తం తస్మై నామితి మమూశయః.
 సత్యం సత్యం తస్య ద్వీపాంతంబాసోబా, ముగణిక్షావా
 భవేచ్ఛేత్ తదా పౌరా స్సర్వేపి సుఖంస్వపంతి. తావత్పర్యం
 తం, తస్య దౌష్ట్యం నశామ్యతి. అపృంభట్టా! తవ కిమవశ్యతం
 తేన జాల్మేన! మమాపి ప్రాయశ్చిత్తం అభవిష్యదేవ; ఏత
 దంతరే కోవా దేవః అంతరాయభూతః. అస్తునాదు; అవరంశ్రుణు.

తూర్వద్యూతాత్రా, కరణసృష్ట్యహే చార్యం బలిద్ధవాన్వలైవ
అభూత్కలః కింవా కో వేత్తి!

మొన్నటి దొంగలలో కర్ణునిలో నొకడు బలిద్ధాచార్యులకు దూరపుచుట్టమేయుట. అందుచేతనే ఈ దొంగతనమనకు మూలము బలిద్ధాచార్యులే అని అనుమానపడుటకు వీలయినది. అనాడే తాతాచార్యుల యింటికికూడ కన్నమువేసినారటగాని, ఇంతలోకే తాతాచార్యుల అత్తగారు దగ్గినదట. ఆమెకు మూడుమాసములనుండియు దగ్గు. ఆమెకు దగ్గు రోగము వస్తే నా ప్రీతిపొయితిగాని = పీడాపసరతు కింతు, అనాడు తిరువణి తిరుమార్గపు బుట్టలతోనే దొంగలు పాటి పోయినారు. లేకుంటే, ఆకన్నమునకు బాలెడుదూరము లోనే రాజును హేంద్రవరపు లేకుపెట్టెనిండా చింతపండు ముద్దవలె రెండువేలరూపాయలకు నగకట్టు పెట్టి ఆగోడదగ్గర గానే పెట్టిఉన్నదట. దైవానుగ్రహముచేత నది వాళ్ళచే జిక్కిలేదు. పెట్టెకగ్గరకు వచ్చినారటగాని, ఆమెదగ్గువినబడగానే, పెట్టెకగ్గరనుండి సాగినారట. అప్పుడు కొంచెము, (అలికిడి=శబ్దం) అయినదట— జేగంటలాగు దీపము వెలుగు తూనే ఉండటం. అందుచేత నాంచారమ్మ కళ్ళు తెరిచిచూచే సరికి తాటిచెట్టలాగ ఇద్దరు మనుష్యులు పాగుచున్నట్లు కనబడ్డదట. అంతట నెవరు వారు ఎవరు వారని నాంచారమ్మ బల్లరించినదట — ఈమె యెప్పుడూ ప్రత్యేకముగా వేరే గదిలో నందుకునేది — నేనే నేనే అని జవాబు చెప్పచూ సాగినారట. మొదట ఆమె బలిద్ధాచార్యులగారేమో అనుకొని,

యేమి తమాషా అయ్యా పిలుస్తుంటే పోతావు, అని అన్నదట. అదివఱకే, యెందుకో, ప్రక్కగదిలో నున్న తాతాచాచ్యులకు తిరువెంగళమ్మకూ మెలకువ అయ్యే యున్నదట. తల్లిమాటలు వినిపించుచున్నవట. మీరమ్మ యెవరితోనే అర్థరాత్రివేళ మాట్లాడుచున్నది? అని తాతాచాచ్యులగారు భార్యనడిగినారట. అమ్మా! కలవరిస్తున్నావా యేమిటే, అని తిరువెంగళమ్మ అంటూ లేచి, తల్లి గదితలుపు తీయించికొని లోపల ప్రవేశించి చూచేసరికి పెట్టెకు పైరెడదూరములో గోడకు పెద్దకన్నము కనబడ్డదట. ఇంతలోనే (అలగోడు బాలగోడు = పశువిలాపః శిశువిలాపః) అయినది. తరువాత దొంగల్లోంగలని మగడు పెండ్లాము అత్తగారూ ముగ్గురు అరిచినారు. ఇరుగు పొరుగువారు వచ్చినారు. దొంగలు పోయి అదివఱకే గంటన్నర అయినది. అప్పుడే గడియారము మూడు కొట్టినదట. ఏమేమి పోయినదో చూచుకోండ్రా అని అందులో నెవరో అన్నారు. ఇల్లంతా దీపాలు వెట్టి వెతుక్కున్నారట. తిరుమణి శ్రీమూర్తి పుట్టిలు తప్ప మఱేమీయు పోలేదట. ఇంతకూ, తాతాచాచ్యులు పెట్టిపుట్టాడు, అదృష్టవంతుడు, అతనిసొమ్ము అతనికి ధక్కినది. అతని అదృష్ట మేమిటి, యెప్పటికైనా బలీధుడే అదృష్టవంతుడు, ఆ సొమ్ము వానికి దక్కిందే. కాకపోతే తాతాచాచ్యులు మంచి విద్వాంసుడు; మామగారి తాలూకు శిష్యసంచారం చెడిపోతుందేమో అని నాంచారమ్మ తెచ్చి ఆయనను యిట్లో పెట్టుకున్నది; తల్లి బిడ్డలు ఆయన నోరు కట్టివేసినారు; ఏనాడుగేండ్లకో ఒకమారు సంచారము

కెళ్ళాడా అంటే బస్తాలతో తెస్తాడు; కాని నాంచారమ్మకు చదువు బాగా వచ్చా; మంచి లెక్కమనిషి కూడా. అందు చేత చిల్లిగవ్వకూడా లేదా గాకుండా లెక్కవేసి అల్లుడు గిల్లుడు అనే మోమోట మేనూత్తను; లేకుండా సొంతముగానే బాగ్రత పెట్టుకుంటుంది; కాకుంటే ఆయన పాండిత్యము వల్ల నెక్కడనైనా విడిసంపాదన వస్తే ఆయనది. ఏమయితే నేమిలే, ఈయన గాక వేరెవరున్నారు?

సంచో త్రశతతమః పాతః=నూట అయిదవ పాతము.

మజ్జికా } = మజ్జిగ	వితున్నః = చెంచలిచెట్టు
మజ్జికా }	మోచకః = మోచా
మాలకః = దిబ్బ	మంటకః = గోధుమరొట్టె
మాలాత్పకం = కామంచిగడ్డి	మహానాగః = పొన్న చెట్టు
మాలికా = మహాడీ	మణికాచః = వెంచలిచెట్టు
మాడిః శ్రీ = మహాడీ	మితంపచః } వీనాసి
మిదచ్చుకః = అగసాలిదిమ్మ	ముష్టింపచః }
మిరంజీకః = రాజులమిరానీగ్రామం	మజ్జా = కొప్పు
మూలకం = ముల్లంగి	మంజు-త్రి = అందమయిన

ఓంకారనదీతీరే చంపావతీనామ కాచన పురీ వర్తతే. తస్యాం పుర్యాం అటావికటాఖ్యః రాజా, అవ్యక్తాభిధః మంత్రీచ స్తః. తస్య రాజ్ఞః మూలపర్శినామకః ఏకః మిరంజీకః చంపావత్యాః అనతిదూరవన వర్తతే. తస్మై కామేశవ శంకరశాస్త్రినామా శవవాహకః బ్రాహ్మణః ఆసీత్. సః శవాన్ (వాహంవాహం = మోసిమోసి,) దశసహస్రరూప్యాణి

సమాప్తయత్. తస్య భార్యా ఆతీవ అమాయికా, వెఱ్ఱిమ్మ
 నామ్నా ఆసీత్. దైవానుగ్రహేణ బహుతిథే కాలే గతే
 తయోర్ధంబర్షోః గచ్ఛే ఏకా కన్యకా ఆజాయత. ఏకాదశే
 దిననే తాదంబతీ పీఠ మో రుషనిశ్య యథావాస్త్యం జాతకర్తాః
 మహాశ్వవం అకుర్వాణాం. అంబేదా ఇతి పుత్రికాయాః
 నామధేయం ప్రాకటయతాం. కాల మతీ శ్లోత్సన్నా క్వాత్,
 అంబేదాం దంపతీ ఆతివేర్ణియా వర్ధయమానా యుక్తకాలేషు
 లోకాచారం దేశాచారం కులాచారంచ అనుసృత్య తాంస్తా
 నుత్సవాన్ కుర్వాణౌ మహాసంతోషేణ ఆప్తాం. చిరకాలాత్
 భార్యా సుతాం ప్రాసూతేతి సంతోషేణ భార్యాయాశ్చరీరం
 ఆపాదమస్తకం వివిధాభరణై రభరయత్. అంబేదాయాః
 అపి వ యోనుకులా న్యాభరణాని కారయన్ సర్వదా జాలి
 కాం అధః అనవతారయన్నేవ కాలక్షేపంకుర్వన్నాసీత్. ఇతః
 పూర్వం శవశంకరసమాసః ముష్టింకచః లోకే కుత్రాపినాస్తీతి
 మహాభ్యాతి మార్జితయా; ఇదానీంతు పుత్రికోత్పత్తిసంతో
 షేణ(విష్మృతాత్మశరీరః=మైమఱచి,) (ఉపర్యధ శ్చాజానక)=
 క్రిందామీదాగానక),(ఆరాదారాత్=దగ్గరదగ్గర)చత్వారిసహ
 ప్రాణి భార్యాపుత్రికయో రాభరణార్థే అవ్యయయత్.
 చేత్కిం, ఆద్యాపి తస్య సమీపే వింశతిసహస్రాణి సంత్యేవ.
 ఆదౌ సంపాదితం దశసహస్రపరిమితమపి వృద్ధ్యా క్రమేణ
 ఆవర్ధయత్. కిమస్తి తత్ర, అధమర్ణః వర్షాప్టకపర్యంతం, ఉత్త
 మర్ణాయ కిమపి స ప్రతియచ్ఛతిచేత్ మూలం వృద్ధ్యాసహ
 ద్విగుణం భవిష్యతి. వృద్ధ్యాసహ వాఽనౌ స ధావేతాం =

వడ్డీతోకూడా వడిగుట్టలు పరుగెత్తలేవు ఇలిన్యాయః లోకే
 సత్తులగి కిం? తతః తత్సమీపే తథా ధనం వర్తతే. బాలి
 కాయాః క్రమేణ వివాహవయః ప్రాప్తం. యన్యైశ్చన్యైచిత్
 భూస్వామిసేవా, యచ్ఛ్మే వశీకరో వ్రీహ్యయవా, మహాభస్మా
 యవా, కన్యా, (దేయా - ఈశ్వరగ్రహి) ఇతి శంకరశాస్త్రిణః
 మనసి వర్తతే. రే అపాధభూతే! ఆయం శవవాహకఃఖలు,
 ఏతస్యపుత్రీం యోగ్యః కోను గృహ్లాతిరే? చిమూఢ! శంకర
 శాస్త్రియోగ్యః నకిం? ఆరే శవా నూధ్వా ద్రవ్యం సంపాది
 తవా శంకరశాస్త్రి యోగ్యః కథం భవతిరే! ఆరే ముసలా
 గ్రమతే! శ్రుణు; యోగ్యతా కుత్రాస్తిరే? పురుషే అస్తివా,
 నాస్తివాస్తి. సః శవవాహకోవా భవతు, మంసపలాండువిక్రే
 తావా భవతు, కూటలేఖకోవా భవతు, కూటసాక్షివా
 భవతు, చర్మకాకోవా భవతు, అంతతః ఆషేధోద్ధారకోవా
 భవతు, కుండోవా భవతు, గోశకోవా భవతు, తత్సర్వం కే
 చక్యేయః; తస్య సమీపే ధన మస్తివా సవా, తావన్మాత్ర
 మేవ యోగ్యతాయాః మూలకారణం. ధనవానేవ యోగ్యః,
 ధనాభావే తస్మిన్పురుషే సవాస్రగుణేషు సర్వస్వి, సః అయో
 గ్యవచ. ఇతరయుగావేష్యయా కలియుగే అయమేవ విశేషః.
 ఏవంస్థితే శాస్త్రివిషయే సర్వేషామపి పౌరాణాం అంత
 ర్దాహః వర్తతవన; చేత్కిం బహిః కోపి వక్తుం న పారయతి.
 కుతఇతిచేత్, అస్మద్రాజ్యతంత్రే యథార్థవోషోద్ఘాటనేపి
 మానభంగనామక మపరాధం కిరసి పాతయిత్వా అధికారిక
 పురుషాః దండయంతిఖలు; లేన కారణేన సర్వోపి బహి

ర్నక్తుం వివేతి. శ్లో॥ సర్వే గుణాః కాంచన మాశ్రయంతీతి
 న్యాయేన ధవమనేన గుణరాశిః. నిర్ధనం సర్వేషామృతా
 య మన్యంతే. ప్రకృతే శంకరశాస్త్రీ జహాత విచారి
 తవాణ. శాస్త్రీణః యోగ్యతాం జ్ఞాతవంతః కేచి కన్యాం
 స్వీకర్తుం సాంగీకృతపంతః. శంకరః శవవాచాశోపి ఉవా
 యశాలీ. తేన కారణేన కాశీం గత్వా, తత్రత్యపాతశా
 లాసు పతతాం బాలకానాం మధ్యే ఆస్మద్దేశీయాః బాలికాః
 భనసంపన్నావా విద్యాసంపన్నావా భూస్వామినోవా సంతి
 కింవేతి విచారితవాణ. తత్ర ఏకః బాలకః లబ్ధః. సోపి పంగల
 మట్టుగ్రామవాసినః చిలిమందిరశాస్త్రీణః పుత్రః. తస్య నామ
 ధేయం ఆనామకశాస్త్రీతి. సః కాశ్యాం వ్యాకరణం అధీతే.
 వివాహవిషయం సర్వమపి వృత్తాంతం వరేణ సాకమేన
 సంభాష్య తత్రైవ వివాహనిశ్చయం కృత్వా అనంతరం అంబే
 దామపి కాశీం సీత్వా, శశ్వరసన్నిధౌ అంచేదాం ఆనామ
 కాయ అయచ్ఛత్. వివాహానంతరం స్వదేశ మాగత్య
 త్రిరాత్రినిద్రాదికం సర్వమపి కార్యం దాతృప్రతిగ్రహీతారా
 ఉభావపి నిరవర్తయతాం.

తరువాత, అనామకశాస్త్రీకూడా పిల్లకు ఒంటినిండా
 సొమ్ము పెట్టినాడు. అసలు శంకరశాస్త్రీగారే కన్యాదాన
 కాలములో రెండువేలరూపాయల సొమ్ముతోగూడ తన్నె
 థారపోసినారు. మొత్తంమీద ఆ పిల్లదానికి ఆరువేలరూపా
 యలసొమ్ము ఉన్నది. ఇట్లుండగా గ్రామస్థులలో (ఉంటానుగా
 కొందఱు భటాచార్యులసంతిభలు కేచి దృఢచోరాః) కొందఱికి

ఈ విచారము విషయములో చాలా కంటకముగా నుండి, యెట్లుగయినా శంకరశాస్త్రిగారికి ఏదో ఒక తంపి పెడదా యని, పోవల డిద్దేగమ లు కలిగినవి. అసలు డబ్బు పుచ్చుకొని శ్రమములు చెూటనాడనియు, ఇప్పుడు డబ్బుచే మడించి ఎవనినీ లక్ష్యముచేయక యెక్కడో కాశీలో వెళ్ళి వెళ్ళిచేసినచ్చినాడ నియు, కొబ్బి వైకి మంచిగానే ఉండి వీడి కేదేని ప్రాయ శ్చిత్తము చేతామని ప్రచ్ఛన్నముగా ప్రయత్నాలు చేస్తూ ఉన్నారు. ఇట్లుండగా కొంతకాలమునకు అంటే రజస్వలైనది. మూడునెలలకు అల్లుడు ఇక్కడికి రావడంతప్ప, ఈవెండ్లయిన మొనిమి చేళ్ళనుండియు అల్లుడు మళ్ళీ అత్తిల్లు త్రొక్కినపాపాన పోలేడు. మామగారు ప్రతి పండుగకూ రమ్మని జాబు వ్రాయుటయే కాని నాకు చదువు చెడిపోతుంది గనుక నేను రానియే జబాబు వ్రాస్తూ, వచ్చినాడు. ఏడేళ్ళక్రిందట తండ్రి చచ్చినపుడు మాత్రము వచ్చి ఆ పదిరోజు లుండి భూరి చేసికొని పదునైదవనాడే, (అస్థులు తీసికొని=అస్థినాశ్చదాయ), యేమి వెళ్ళినాడో అదే వెళ్లటం, మళ్ళీ ఈదేశమే తొక్క లేదు. ఎందుచేతనంటే అత డీదేశమం దున్నపుడు, ప్రతివా డున్ను, చితిమందిరుని కొడుకా గణపతిశాస్త్రి అని పిలిచే వాడు. పుట్టినవా శ్శందలూ చచ్చుటచేత, తండ్రి వీడికి అనా మకుడని పేరు పెట్టుకున్నాడు. ఆ పేరున పిలువక, గణపయ్యా, వినాయకుడా, అని పిల్చేవాడు. నన్నట్లా గెందుకు పిలుస్తారని వాళ్ళ నడిగితే, మీతండ్రి చితిమందిరుడయితే, చితిమందిరుడి కొడుకవు నీవు గణపతిని కావా అనేవాళ్ళు. ఆ చిన్నతనము

చేతనే సగమ్యూహపాశంబు, కాశీకి అనామకశాస్త్రి లేచి పోయినది. అక్కడ చదవరా లేదు చట్టుబండలూ లేవు. ఇది గాక వెళ్ళయిన యేడాదిలోనే తండ్రి చచ్చుటచేతకూడా అనామకునికి అంటేద చదురుకాళ్ళదని బోధన కోరికూడా ఉన్నది. వియ్యంకు భిద్దరిలో చితిమందిరశాస్త్రిలే కొంచె మక్షరాస్యుడు. అతడు చిన్నప్పుడు పూర్వాపరములు భాగా చదువుకొన్నాడు గాని, వివాహతంత్రమ లోకూడా ఆయనకు మధ్యమధ్య అపరమంత్రాలు దొరలుటచేత, ఆయనను పూర్వ కృలకు పిలవటం పూర్తిగా అందఱూ మానుకొన్నారు. అందుచేత అపరం మాత్రం గట్టిగా నిలచినది. కాబట్టి దాని మీదనే యెక్కువ కృషిచేసి యెక్కువవేరు తెచ్చుకున్నాడు. నాలుగువేలు పోసి పంగలకుట్టులో కైలాసమంత కొంప గట్టు కున్నాడేగాని, రాత్రింబవళ్ళు ఒక్కక్షణమైనా ఇంట్లోనుండుటకు ఆయనకు తీరి కేది? అచుట్టుపట్ల ఇరువది ముప్పది యూళ్ళల్లో, నెక్కడ నారాయణా అన్నా ఈయన వెళ్లవల సినదే. కాని మంత్రము మట్టుకు గంగాప్రవాహములాగు వెళ్ళేది. మన శంకరశాస్త్రికి భోజనకాలమందున్నూ, మోత కూలీ మాట్లాడుకొనునప్పుడూ తప్ప మఱి నోరు మెదలిం చుట యెక్కడిదీ! అందుచేత శంకరునికన్నా చితిమందిరుడే అక్షరాస్యుడు. మొత్తాన, భగవంతుడు అనుకూల ఘట నయే చేసినాడు. ఎవరండీ ఇంట్లోను! నేను పోష్టు మ్యాన్ను. ఎందుకూ? పీనుగుల శంకరయ్యగారు ఇంట్లో ఉన్నాడా, లేడా? ఇంట్లో లేరే, ఇందాక మరిదెయ్యగాదింటికి

కలుగువస్తే వెళ్లినారు. ఎంగుకేమిటి, యేమయినా ఉత్తరా
 లుంటే, అట్లా చావట్లోక పడవేయి కిటికీలోనుంచి; నేను
 మడికట్టకున్నాను. అట్లాపడేనే ఉత్తరాలు కావండోయి వెళ్లి
 వుండారూ! ఇంక (అట్లు అత్తరము, = ప్రభుసాక్షికి లేఖ;)
 కళిమమ్మ అనుస్తుల్లు దుస్తులుచేస్తేగాని వల్లపడను ఎక్కడ
 నుంచి వచ్చింది సాయనా ఈపుత్తరం? కాశీనుంచి అయితే
 యిప్పుడెట్లా? రేపుసదిగంటలకు మీఆయన్ను పోష్టానీసుకు
 రమ్మను. అయ్యో రేపయినా మావారికి తీరుతుందో తీరదో;
 సుబ్బినెట్టినారు [గుటగుట్లాడుచున్నారు = గుటగుటాయలే,]
 మధ్యాహ్నము మాడుగంటలకు నీవే తెత్తూ, నీకేమయినా
 యిప్పిస్తాను. అయితే సరేలే. ఏమేవ్ తలుపుతయ్యా. వచ్చె
 వచ్చె, యేనుండి యింతనేపు చేశారూ! కాశీనుంచి రిజప్టు
 పుత్తరం వచ్చిందట; పోష్టుబంట్రోతు మీరు పెళ్ళిన కాసేప
 టకి వచ్చినాడు. మీ రింట్లో లేరు. మాడుగంటలకు రమ్మ
 న్నాను. వాడికేమయినా యిస్తే వస్తానన్నాడు. సరేఅన్నాను.
 ఇంతాలస్యమయినదేమీ! అచ్చె వాడివొళ్లు దారువులాగు
 వాచినది. మాడువర్ణాలవారూ మనసాలే పడటముచేత నాకు
 కొంచెంకష్టంగా ఉందిగాని, అయితేనేమి దానికితగ్గ రక్తి కనం
 బడుచున్నదిలే. ఇవే శేమయిన దనుకొన్నావు, అర్గురు కావలసి
 వచ్చినది. అక్కడ మనుష్యచట్టము లేదు. నలుగురు దొరికే
 టప్పటికి కృత్యాద్యవస్థ అయినది, నేనొకణ్ణి, మొత్తము అయి
 దుగురము. నేను కొంచెము వేచిపెట్టినాను. ఆటవవానిది

కూడా నీకే ముట్టచెవుతామన్నారు. సరే అన్నాను. నామెడ కుంగిపోయిందే.

మదుర్దేశతతమః పాతః=నూట అటవపాతము.

సింధభర్జారీ=మూర్ధభర్జారము

సుత్త్రగా; తాడభూ=సుత్త్రై

ముసుండః=ఇసుపకట్ల లాటికట్ల

మద్దుః=తుడుము

మింతః=మిండ్ గాఢం

రంగాదీవః=ముచ్చిపనిపాడు

మంపం=మీగడ

పంపరా=పంపరపన

శరీరం సర్వమపి జలపూరితంఖలు, అతః దశకృత్కః
చితిః శాంతా. ఆషాఢభూతే! ఏతావతా అనామకశాస్త్రీ
కించిదసి పఠితవాన్వా? కిం పఠితవా తస్య శాస్త్రం, అష్టవ
షేకభ్యుద్రుభృతి కౌముదీమేవ పఠన్నాస్తేకిల. సః ఉత్ప
న్నానామనుజః, ఉత్పత్యకూనానామగ్రజః. అనంతరం
కిమాసీత్? లేఖప్రాపకః తృతీయఘంటావాదసమయే
ఆగత్య ప్రభుసాక్షికలేఖం శంకరాయ దత్వా శంకరసతా
శాత్ కరలిపిసహితం(గ్రహణచిహ్నం=రశీదును,) అగృహ్యత్.
శంకరోపి తస్మై యథానిర్దిష్టం కథాచతుష్టయం అయచ్ఛత్.
ఏతస్మిన్నేవ సమయే మాయావిరాటుః ఆగత్య శంకరమార్హ
యత్. శంకరోపి శీఘ్రమేవ కవాట ముద్ఘాట్య మాయావి
రాయం అంతర్నిత్యా కటోపరి ఉపవేశ్య, హేమాయావి!
త్వం మమ భాగ్యవశేన అస్మద్భూమా మాగతః; అద్య కాశీ
పురాత్ ఏకః ప్రభుసాక్షికలేఖః సమాయాతః; గ్రహణ
చిహ్నా కరలిపికరణమేవ మమ కష్టతరమాసీత్. పఠితుం న పా
రయామి మమ నామధేయే యావంతో వగ్ధా స్సంతి తావత

వీర బ్రహ్మ నభ్యాస్యం. తాత ! కించి త్పురి తోవకుదును ఇత్తు
త్వై లేఖం మాయావిరాయవానే న్యక్షిపత్. తతః రాయః
ఇథం పరితు మారేభే బ్రహ్మశ్రీ సర్వహాన్యం శనశంకర
శాస్త్రీశ్వశుకసమీపం; భవజ్ఞామాత్రా అపవిత్రం అనామక
శాస్త్రీణా నమస్కారపూర్వకం ప్రేక్షితో లేఖః. ఉభయగుళ
లోపరి. అహం వ్యాకరణశాస్త్రం భాష్యాంత మధితవాః.
చి॥ సౌ॥ అంబేదా రజస్వలా ఆసీద్వా నవా! ఆసీదితి మయా
కర్ణాకణికయా శ్రుతం. తత్ర కియత్సత్యం; కియ వసత్యం ?
ఆసీచ్ఛేత్ శాంతిర్లగ్నావా! శ్వః ఆగామి మాఘశుక్లపంచమీ
భానువాసరే గర్భాధానము హూర్తః ఏకః అస్తికిల; తస్మిన్
ముహూర్తే శార్యం కర్తుం ప్రయతభ్యం; ఆహుతి సన్న
ద్ధోస్మి; దు-ఘ శుద్ధ తృతీయా భాగ్దనవాసరే యచ్చిచ్ఛామం
ప్రవేక్ష్యామి. చిత్రే కురుతం. ఇత్యనంతసతయః. శ్లోశ్లో
సమస్కారా వదత. ఇతి భవజ్ఞామాత్రా, అనామకశాస్త్రీ,
వ్యాకరణాచార్యః॥ హంబే! అనామకశాస్త్రీః ఇయతా
హాలేన మతిః ప్రతినివృత్తా. యథాకథంవా భవతు. అద్యవా
లేఖ ముద్ధిత. ఏతావదే వాలం. ఇదమేవ, మహాభాగ్య
మస్మాకం. కి మంబ వెట్టుమ్మ ! అంబేదావివాహానం
తరం తవ జామాతు క్మఖం పునర ప్యవశ్యః కిం ? మాయావి
రాయ ! సత్యకథనేపి శ్రుణోషి అసత్యకథనేపి శ్రుణోషి;
దుమ జామాతా రక్తోవా శ్యామోవా, ఏతావత్పర్యంతమపి
నజానే. మాయావిరాయ! కిం త ద్విక్రీయతే వీథ్యాం ? పిండ
ఖర్జూరీ. ఆహ్వయాహ్వయ. ఏయ్ పిండఖర్జూరీ! ఆయా

హ్యయాహి. మూల్యం కథం? సేరమితా కళాద్యయ
మూల్యా. సార్థకళాయా దాస్యసిహ నవా? న దాస్యమి
న దాస్యమి. అరే ఏతావదాశచ ఉత్థాయ భావసికిరే, త్వం
విక్రేతుం నాగచ్ఛఃకిం? విక్రేతుమే వాగచ్ఛః. ఆనుకూల్యా
భావే కింపర్వాం? తస్మి త్వదిచ్ఛానుసారేజైవ సేరద్యయం
దేహి. సమ్యక్త్వోలయరే, తులాయాం (వైషమ్య మస్తిహా=
దాహ ఉన్నదా?) వైషమ్యం నాస్తి గీషమ్యం నాస్తి,
గృహాణ గృహాణ మన్నికతే యావకమస్తి; [అంకనాణకాని=
చిల్లరడబ్బులు] సంతిశేత్ తవ కళాచతుష్టయం గృహీత్వా
ఉర్వరితం కళాద్వాదశశకం దేహి. ఏత ద్రూపకం, [న వినిమి
యతేంబ=చెల్లదమ్మా]; ఏత నిరక్షరం, అన్య ద్దేహి. ఊ,
గృహాణ శీఘ్రం.

మూయావిరాయుడా! కాస్త ముద్ధర్హూరపు పండు
తీసుకో; నీనోట మేలువార్త వచ్చినది. నానోట నేమి శుభ
వార్త వచ్చినది? మీఅల్లుడు వ్రాసిన ఉత్తరము చదివి
నానూ, అంతేగా. అయ్యో! అది చాలదూ, మీ మామయ్య
ఉత్తరముకూడా చదువుకో లేదుగా. ఇందాక రశీదుమీద
పొడి అక్షరాలు దస్కతుచేసేసరికి, కలము విరిగి, కాగితము
చిరిగి, నీరాబుడ్డి బరిగి, జామున్నర నేపు పట్టినది. ఇంతా
అయితే అక్షరాలన్నీ దానిమీద అంటనే లేదు. అయితే మా
మామయ్య వడ్డి బేరాలు చేస్తున్నాడే, యెట్లా చేస్తున్నాడూ?
అంతా నోటి లెఖ్ఖ. అత్తయ్యా! వెల్లిపస్తా; అంబేద
కార్యానికి నన్ను పిలుస్తావా! అయ్యో నాయనా! నీవు లేకుం

డానా! అక్కడి తాత్పర్యమంతా నీదే. మును వేరే యెవరూ
 దిక్కులేరుగదా; మీ మామయ్య అయినా పెద్దవాడయినాడు;
 నాకు వెనకాముందులు తెలియవుగదా; కాబట్టి నే నేమో
 చెప్పిననుకొక అమాడురోజులు నీవిక్కడనే యుండి సంతా
 జరపి మఱి పో నాయనా! పనితోందంలో నొకవేళ అప్పుడు
 చెప్పడం మఱచిపోదునేమో, యిదే చెప్పటం. అరేయి,
 ముసలమఱి! శంకరయ్యకూ చత్వారమే, కెల్లమ్మకూ
 చత్వారమే. అఘోరాయ అని వాళ్ళ గుర్తించనే లేడు. ఎంత
 నేపటికీ మాయావిరాయుఁ డనియే వాళ్ళ యూహ. అరే
 యెంతపనిచేసినాడురా, అఘోరాయగాడు? ఇదేంచూశావు,
 ఇంకా వుంది వాడిచిత్రము! డాఁ, తరువాత నేమయ్యింది?
 శంకరయ్య, శంకరయ్య పెండ్లామూ, ఇద్దరూకూడా అల్లుని
 టొడ్డనుండి జాబు వచ్చినదని బహుసంతోషముతో నున్నారు.
 గర్భాధానమునాటికి అల్లుని కొక యంగరమట, అంబేదకు
 రవ్వలదుద్దులట, యేమేమో చేయిస్తామని ముచ్చటలు పడు
 చున్నారు. పరాబులను పిలిచిస్తున్నారు. నవరసుల ధరలు
 విచారిస్తున్నారు. అగసాలెలతో మాట్లాడుచున్నారు. డా
 రండటితో అల్లు డొస్తాడనీ, అమ్మయి గర్భాధానమనీ
 చాటుచున్నారు. ఏమేమో మహాసందడిగా నున్నారు. అయితే
 ముహూర్త మెన్నిరోజు లున్నది? ఎన్ని రోజు లెక్కడిదిరా,
 ఇవేళ దశమిగదా, చూడూ, అమావాశ్య వెళ్ళిన పంచమేగా!
 సరిగా యివేళకు పదిరోజులున్నదిరా. అరేయి మర్కటరావ్,
 తలుపు తీయూ, ఎవరు వారు? నేను అఘోరవతిని. రా, రా;

ఏమయినది, (మన పన్నాగము=అస్పద్యూహం)? మన పను
కొన్నంతా అయినది. పన్ను భార్యాభర్తలు గుర్తించనేలేదు.
ఉత్తరము కూడా నేనే చదివినాను. మన మెన్ని అక్షరములు
చెప్పినామో, అన్ని అక్షరములూ వ్రాసినాడు సాంబిగాడు.
అసలు సాంబిగాడు చాలా బాగ్గిత్రకల మనిషిలే. మనము
వానిని కాశీకి పంపించి వారముగొ జు లయినదో లేదో అప్పుడే
ఉత్తర మెట్లా చేరిందిరా ? ఓరి నీ అవ్వుకడుపు బంగారము.
కానూ ! కాశీయెంతలోకిరా, మూడోనాడు కాశీ చేరుతాడు.
మనము వాణ్ణి పంపమినాడు రాత్రి మెయిల్లో, ఎక్కించినాము.
గదా; అప్పమినాడు కాశీ చేరి ఉంటాడు; ఈలోగానే ఉత్త
రము తయారుచేసుకొని ఉంటాడు; దిగగానే, అక్కననే రైలు
దగ్గట టపాపెట్టెలో పడచేసి ఉంటాడు; ఏముంది వాని
బ్రహ్మాండము? ఇచ్చోట చేరినది. సరే బాగున్నదిలే చూడము
చిత్రమంతా !

సప్తోత్తరశతతమః పాతః=నూటయేడవ పాతము.

శంబలీ=తార్కుకత్తె	శిలః=కల్లాలలో గింజ లేకు
శతావరీ=పిల్లిపీచు	[తొనుట.
శిరీషః=దిరిసెనచెట్టు	శిగురీః=మునగచెట్టు

స్వర్ణకారః శాడఘామిదచ్చకాభ్యాం సహ అగత్య
శంకరస్య మాద్యాం ఉపవిశ్య గర్భాభానదంపతోః ఆభర
ణాని కర్తుం పూర్వేద్యు ర్మథ్యాహ్నా ప్రారభత. అసేయ
మర్కటరాయ ! బలిధాచార్యః మాసాత్పృథ్వీ మంచా
న్నోత్తిప్యతి కిల; శతావరీలేహ్యం నేవతే, ఇతి పూర్వేద్యు

రమ్య! శ్రుతం. రే అమూల్యతే! త్వం చతుర ఏవ కింతు,
 మధ్యే మధ్యే ప్రమాద్యసి. బలిధస్య రోగః క్వాస్తిరే! వశ్య
 వశ్య, ఇహానీమేన ప్రత్యక్షమానీత్ బలిధస్య ఇతివృత్తం
 సర్వమపి వశ్య నాం శంబలీం, శంబలీ మనుగచ్ఛంతీం విశ్వ
 స్తాంచ వశ్య తే ఉభే బలిధగృహదేవ నిరగచ్ఛతాం.
 మర్కట మర్కట! సా విశ్వస్తా నహిరే; శిరసి కేశాః సంతి;
 ముఖేచ సిందూరతిలకం దృశ్యతే. చేత్కిం, వడఘట తెగల
 సుగ్రీదాయయో ర్మధ్యే ఏకతరస్మిన్ సంప్రదాయే, మృత
 భర్తృకాణాం నారీణాం కేశముండనం, తిలకఖండనంచ నాస్తి.
 తథావా, తస్మి బలిధస్య రోగః నాస్తి కిమ్! రోగః నాస్తి
 గీగ! నాస్తి. పరంతు సర్వదా విశ్వస్తాభోగవచ. తస్య కిం
 (మద్భుఖర్వశవాస్తి=తుకుంబొచ్చెలాగున్నాడు.) కాసావిశ్వస్తా!
 నామ కుతః? సైవ. అరే మర్కట! వయం సర్వేపి బలిధం
 అధిక్షిపామః. బాధమేవ సమ్యగేవాస్తి; శంకరశాస్త్రివిషయే
 వయ మద్య కిం కర్తు ముద్యతాః, ఈషద్యోజయ. ఛేదుర్భగ!
 అస్మ ద్విషయః స తాదృశః, శంకరస్య నిర్దయవృత్తిం అనుసృత్య
 యథాకథంచా శంకరః వంచయితవ్యః ఇతి గ్రామే బహు
 జనానా మభిప్రాయః; తేన కారణేన అస్మాభిః అయం పూహాః
 విరచితః. ఆహాహ! అత్రాపి శిగుప్సృతాః సంతి; శిరీష
 వృతాః సంతి; గంగాసాభాగ్యం కిమితి వర్ణయేయం. సహస్ర
 ముఖః శేషాహిరపి అస్యాః గంగాయాః సాభాగ్యం వర్ణ
 యితుం నాటం, అహం కియా? ఆయి మహాశయ! కోఽయం
 ఘట్టః? అయం హరిశ్చంద్రఘట్టః; అత్రేవ పురా హరిశ్చంద్రః

మృతం స్వస్య పుత్రం ఈశ్వరప్రసాదాత్ సజీవం లభ్యవాన్.
 కాశీపురస్థ సర్వస్థాపి ఇయమేవ శ్మశానభూమిః. వహా
 మహా ! కాశీ ద్వాదశయోజనపరిమితప్రకాశ్శేతి ప్రథా
 అస్తిఖలు, ఏతావత్యాః పుర్యాః, అత్యల్పచరిమాణా ఇయం
 శ్మశానభూమిః కథం [పర్యాప్తా=చాలినది] భవేత్ ? భోయభి
 నవమిత్ర ! పర్యాప్తావా భవతు, అపర్యాప్తావా భవతు;
 అస్యాంపుర్యాం మృతం జనం అసీయ అస్మిన్ శ్మశానే కన్ని
 సంస్కారం కృత్వా అనంతరం గంగాయాం పాతయంతి; కింతు
 యావద్భస్మ . తావత్ న దహంతి; అతః సహస్రసంఖ్యాకస్య
 జనస్య ఏకస్మిన్నేవ దినే మరణేపి పంచాశద్వాన్యాయామపరి
 తుతా ఇయమేవ శ్మశానవాటికా పర్యాప్తా భవతి. కస్తన
 నివాసగ్రామః? మద్రాసురాజధాన్యాం కృష్ణామండలే కుంక
 లగుంటనామకః కశ్చన గ్రామః. తవ నామధేయం ఏమే ?
 మాం గణపతిరితి వదంతి. కిమర్థ మాగతోసి? అస్మిన్ గ్రామే
 మమ మిత్రం అనామకశాస్త్రి వర్తతే; తం ద్రిష్టుం ఆగతోస్మి.
 ఓ హో హో ! అనామకశాస్త్రి తవ మిత్రంవా! తస్య లడ్డూ
 భానితి నామధేయం అత్ర; కుతభిచేత్, సః లడ్డూకభక్షణే
 అతీవ చతురః.

అయ్యా ! ఆయన వ్యాకరణశాస్త్ర మంత్రవజ్రకు చదివి
 నాడు ! వ్యాకరణశాస్త్ర మేమిటి, వాడిమోఖం, వాడికి ప్రతి
 సత్రములో భోజనముచేయుటయే పనిగాని, చదువు లేదు,
 సంధ్యా లేదు. అట్లాగా, అయితేసరే కాని, తమయిల్లెక్కడ?
 మాయిల్లు మణికర్ణికాఘాటులో. తమపేరేమి? నాపేరు హరి

హరనాథ్. అనామకుణ్ణి మీరు బాగా యెఱుఁగుదురా ?
 నేనే కాదు, ఊరంతాయెఱుఁగును; ఏ పెంటదిబ్బమీదఁజూచినా
 అనామకశాస్త్రిగాడే. వాడిబస యెక్కడ ? అన్న పూర్ణ
 ఘాటులో; సత్రమునకు పశ్చిమముగా ఉండే మహాదీలో.
 సరేగాని యీపూర్ణో నామాట యెవరికీ తెలియదు; మీకు
 సంస్కృతము తెలియును గనుక కొంచెముసేపు మీతో
 మాట్లాడుటకు వీలయినది. నాకు హిందీభాష రాదు. అందు
 చేత నా కీపూర్ణో యెట్లా మెలగవలయునో తెలియదు.
 నేను నిన్న రాత్రియెఱుమీద వచ్చినాను. అన్న మెక్కడ దొరు
 కునో తెలియదు. దైవము [మిమ్ము నొకరిని = త్వా మేకం]
 చూపించినాడు; కనుక నాకు భోజనసదుపాయము చేసి నా
 పూటను తమయింట్లో నుంచుకొనినీయండి. నేను రెండుమాడు
 రోజులకంటే ఇక్కడ నుండను. కాబట్టి నాయందు దయ
 యంచి ఈసాయముచేయండి. అట్లాగే చేస్తాను. రోజుకు
 ఒక రూపాయచొప్పున అద్దె యిచ్చినట్లయితే మీ కొకగది
 యిప్పిస్తారు. అందులో మియిష్టమువచ్చినన్నాళ్లు ఉండ
 వచ్చును. ఈపూర్ణో భోజనమునకు అభ్యంతరము లేదు,
 మున్నూట అటువది సత్రము లున్నవి. ప్రతిరోజూ ఒకసత్ర
 ముతో పగటిపూట అన్నము దొరుకుతుంది. రాత్రిపూట
 భోజనము కూత్రము చాలాకష్టము. దర్బాంగమహారాజుగారు
 రాత్రి సత్రము నొకదాని నేర్పఱచినారు, కాని, అందరికిన్ని
 దానిలో భోజనము దొరకదు. ఎవడైనా చదువుకునే విద్యార్థి
 అయితే, వాడికి [పండితుల ఒప్పుదల = పండితాంగీకృతి!]

ఉంటే అప్పుడు భోజనం రాత్రిపూటకూడా దొరుకుతుంది; లేకుంటే లేదు. పోనీలెండి రాత్రిభోజనము లేకుంటే మానె. ఒకపూట లిండి దొరికితే చాలు. ఇది పరచేకముగదా; ఒక పూట కడుపు మాడుతూనే ఉండవలె. లేకుంటే, ఇక్కడ జబ్బుపడితే చాలాష్టముగ! ప్రస్తుతము మీ యింటికి నన్ను తీసుకొని పొండి, నాకు బస చూపండి; యీపూట భోజనము నకు సదుపాయము చేయండి. సరే నాతో కూడా రా, మా యింటికి పోదాము. ఇదుగో యీగదిలో నీవుండు, రూపాయి తే, ఏరోజురూపాయి ఆరోజునే పొట్టన్నే ఇయ్యవలె. అట్లాగే యిస్తానుగాని, నా కొకతాళ మిస్తారా? ఇదుగో తాళమూ తాళము చెయ్యి; మీసామాను అందులో పెట్టు కొండి. మీ రెక్కడికయినా వెళ్ళేటప్పుడు తాళము వేసు కొని పొండి. రూపాయి అద్దె చాలాయెక్కువగా ఉన్నదండీ. అంతకంటే అద్దె తగ్గదు; మీయిష్టమయితే ఉండండి; కష్టమైతే మఱియొక చోటికి పొండి. అర్ధరూపాయికి గది రాదూ? అర్ధరూపాయికాదు, పదిహేను అణాలపదకొండుపైస లిచ్చినా మీ కీయూల్లో గది దొరకదు. రూపాయి చేతులో పెట్టి మూట దించండి.

అష్టోత్తరశతతమః పాఠః=నూటయొనిమిదవ పాఠము.

యుష్మాకం కుత స్తావా కోషః? గృహం ణేదం రూప్యం. అద్య భోజనం కథం? మయాసహ ఆగచ్ఛ, సత్త్రిం దర్శయిష్యామి. కియద్దూరే వర్తతే సత్త్రిం? అర్ధకోశపరి మితదూరే వర్తతే. తర్హి ప్రయాసీ; త్వయాసహ అహమ

స్వాగచ్ఛామి. ఆయాహి. ఇదమేవ అన్నభూత్యాసత్త్రిం;
తత్రాస్తి యజమానః; తత్సమీపం గచ్ఛ; తవ నామధేయా
దికం లేఖయ; సః ఏకం పత్రం దాస్యతి; త దానీయ పాకాధి
కారిణే దర్శయ. మమ హిందీభాషాయాం పరిచయో నాస్తి
ఖలు; త్వమేవ యజమానసకాశం అగత్య తత్కృత్యం సస్విం
కారయ. తథైవ అగచ్ఛ. భోః గౌరీలాల! ఆయం బ్రాహ్మ
ణః దాక్షిణాత్యః. అద్యైవ అత్రాగతః. గణపతిశాస్త్రితి
అస్య నామధేయం. అస్మిన్ సత్త్రే భోక్తు మిచ్ఛతి, ఏకాం
చీటిం అస్మై దేహి. కీ మహా గణపతిశాస్త్రి! చీటి
లభావా! లభా లభా. అహం గచ్ఛామి. ద్వావిశవాదన
సమయే భోజనం భవిష్యతి. అద్య దశ ప్రాహరక. త్వం
శీఘ్రం గత్వా గంగాయాం స్నాత్వా వస్త్రం వాపంచత్వా
అనుష్ఠానం నిర్వర్తయ. ఏతదంతరే పాకః శుద్ధః భవిష్యతి.
అనంతరం ఘంటాం నాదయంతి. తదా సర్వేపి పరస్థానినః
బ్రాహ్మణాః భోజనశాలాం ప్రవేక్ష్యంతి; త్రైస్సాకం త్వమపి
భోజనశాలాం ప్రవిశ; పంచామ్యం ఉపవిశ; పాచకాః వ్యంజనా
దికం పరివేషయిష్యంతి; అవేక్షితం పృచ్ఛ; ఉదరతౌరం
భుంక్ష్య; హస్తప్రక్షాళనానంతరం సదక్షిణాకం శాంబూలం
దాస్యంతి, గృహాణ; తతః అగతమార్గేణైవ అనుగంగం
అగచ్ఛ, అస్మద్గృహం లప్స్యతే. అహం గచ్ఛామి. గచ్ఛ
గచ్ఛ. అతీతలక్షణఖలు గంగా. అద్యాపి గంగోదకం స్పృష్ట
మపి చిథ్చి మే హస్తః. అత్రాత్యాః ఉపగితా లే కథం గంగా
యాం స్నాస్యంతివా! ఆయం హేమంతర్తుః ఖలు; తస్మా

త్కారణాత్ గంగా దశవాహనకాలేపి వైతన్యం నమంచతి.
 చేత్సం యథాకథంవా స్నానం కరణవ్యం ఖలు; అహమక
 శాస్త్రమిషేణ మయా గంగాస్నానం లబ్ధం; అహం అతీవ
 ధన్యః శ్లో॥ పిష్పలాబా త్సముత్పన్నే శృత్య లోకభయంకర!
 మృత్తికాం తే మయా దత్తాం ఆహారార్థం ప్రకల్పయ॥ శ్రీగో
 వింద గోవింద, శ్రీమహావిష్ణో రాజ్జయా ప్రవర్తమానస్య
 ఆద్య బ్రహ్మణః ద్వితీయపరార్థే ప్రభవనామనంతస్య రే
 పోషమానే శుక్లపక్షే పూర్ణిమాయాం శుభతిథౌ స్థిర
 వాసరే అఖండ భాగీరథిస్నాన మహం కరిష్యే. మణికర్ణికే!
 మణికర్ణికే! అరేరే, శరీరం ఆపాదమస్తం శూలతిరే, మమ
 జన్మప్రభృతి శీతోదకస్నానాభ్యాసః నాస్తిఖలు; తేన కారణేన
 ఏవమస్తి. అలమలం స్నానేన. శరీరం మూర్ఛయిత్వా వీతాం
 బరం ధరిష్యామి. వస్త్రం అశుష్యత్. ఏష ఘంటానాదః
 శ్రూయతే. భోజనశాలాం సర్వేపి బ్రాహ్మణాః గచ్ఛంతి.
 అహమపి తైస్సాకం గచ్ఛేయం. అహో భోజనశాలాయాః
 కియర్వైశాల్య మస్తిరే! అహ మత్ర ఉపవిశేయం. మమా
 గ్రే వ్యేకాం విస్తరిం ప్రసారయత. అరే కిమేతత్! సూపం
 నాస్తి, చోష్యం నాస్తి, కాకం నాస్తి, ప్రాణాహంతిపర్యాప్తం
 అన్న మేకం పర్యవేషయక; పరితోవిస్తరిం కాని కానివా
 భక్ష్యాణి పర్యవేషయక! సర్వోపి మధురపదార్థవన పరి
 వేషితః; అహం కిం ఖాదిష్యామి, కథం తుధం నివారయి
 ష్యామి! కి మధునా నిర్ఘకవిచారణయా, యస్మిన్కాలే య
 దీశ్వరదత్తం, తస్మిన్కాలే తేనైవ సంతోష్టవ్యం; భవతు

నాను చంచలదినపర్యంతం మను శుషత్ క్లేశః, అనంతరం ఏత
 న్భోజనమపి అభ్యాసవశాత్ రోచత ఏవ ముద్యాం; అల
 మలం, తక్రం పరివేషయత. అరే దాక్షిణాత్య! అత్ర తక్రం
 నలభ్యతే, అపేక్షితంచేత్ క్షీరం పరివేషయిష్యామః. తదేవ
 పరివేషయత. సర్వేషాం భోజన మాసీద్వా! అసీత్. భోభో
 బ్రాహ్మణాః! సదక్షిణాకం తాంబూలం గృహ్ణీత. ఆహాహా!
 కీదృశధర్మదేశః! లే ఆయం! భోజనానంతరం దక్షిణాతాం
 బూలాదికంచ దీయతే; అపిచ నస్యదుపి దీయతే. ఇతఃపరం
 గృహం పృతి గచ్ఛామి. శుషత్కాలం నిద్రాయ, అనామకః
 కుత్రాస్తివా మార్గయిష్యామి. ఇదమేవ అస్మద్గృహం; ఏష
 హరిహరనాథః ద్వారేణ వాస్తే. గణపతే! భోజనమాసీత్కిం?

భోజన మయినదిగాని, నా కేమీ తృప్తి కాలేదండీ.
 ప్రాణాహుతులకు సరిపాయ్యేటట్టు కాస్త అన్నము పెట్టినారు.
 విస్తరిచుట్టూ ఏమేమో భక్ష్యాలు వడ్డించినారు. పప్పు లేదు,
 కూర లేదు, పులుసు లేదు, ఉప్పు లేదు, కారం లేదు; ఏవస్తువు
 నోట్లో పెట్టుకొన్నా తియ్యగా ఉంది. ఆ అన్నంకాస్తా ప్రాణా
 హుతులకే అయిపోయినది. నేను మామూల్లోవుంటే, పొటకు
 అద్దనేదుబియ్యపన్నానికి అధికారిని, నూదేశంలో ఇంతదండిగా
 పప్పు పులుసు ఉండవలె. (అవి రెండూ లేనిదే = తడుభయా
 భావే) అది భోజనమే కాదు. నా కాలీపవస్తువు లేమిసయిస్తవి?
 అర్థాకలికూడా తీరలేదు. చివర కిన్ని పాలు పోసినారు; అవి
 త్రాగి లేచివచ్చినాను. ఓరి పిచ్చిబ్రాహ్మణా! అట్లాగయితే

నీకు ఇక్కడి సత్రాల్లో భోజనము సరిపడద గాని, హనుమంత
ఘాటులో, మద్రాస్ హోటల్ లుండిగాని, చెట్టిగుండియూ
అందులో భోజనము. రోజుకు ముప్పావలూ పుష్కలముంటాను.
వప్పు పులుసూ చూరూ పెడతాడు; ఉప్పు, ఉప్పు, ఉప్పు,
కారం నీళ్లవలె చిల్లినట్లు వేస్తాడు. నీకీయి తరచేళ్ల తిండి నయిన
చదు. అట్లా అయితే యీసాయంకాలమే నన్నక్కడికి వండి
చండి. అట్లాగే వండిస్తాలే; కాసేపు వండుకో. అట్లాగే వండు
కుంటాను గాని, యిప్పు డెన్నిగంటలయినది! ఇప్పుడు ఒకటి
న్నర అయినందున. నేను కొంచెముసేపు నిద్రపోతాను,
రాత్రి రైలులో నాకు బొత్తుగా నిద్రలేదు. నాలుగు గంట
లయిన తరువాత ఆ అనామకు డెక్క దుంటాదో కొంచెము
చూపించు. అట్లాగేలే, వడుకోవడంకో. ఒకచాప వుంటే యిస్తా
రా! అదుగో అక్కడున్న చాప తీసుకో. ఇప్పు డెన్నిగంట
లయినది! ఇప్పుడు అయినది వేస్తాను; చాలాసేపు నిద్రపోయి
నావే! ఆ అవసయాత్రి, రాత్రి నిద్ర లేకపోవటంచేత గాఢ
ముగా నిద్రపట్టినది. అనామకుని కోసం వెళ్ళుదామ! !
అట్లాగే వెళ్ళుదాముగాని, అక్కడికి వెళ్లినప్పటికీ చాలా
ప్రాద్దుపోతుంది. అప్పటిదాకా హోటల్ లుండదు. అందుకోసం
జట్కా చేసుకొని వెళ్ళుదాము. జట్కా కేమి పుచ్చుకుం
టాడు! రానూపోనూరూపాయిపుచ్చుకుంటాడు. సరే ఒకట్లా
మాట్లాడు. అరేయి జట్కావారా! ఇట్లారారా, జేమేకర్
ఘాటుకు వెళ్లి మల్లీరావాలె. ఏం పుచ్చుకుంటావు? రూపాయి
పావలా ఇప్పించండి. ఛీ, రూపాయి యిస్తాము వస్తావా! సరే

ఎక్కడిది. పోసిపోసి దబ్బున పోసి, ప్రాద్దుకూతుమన్నది. అప్పు
అప్పు ఇక్కడాపు. ఎవరండీ యింట్లో, ఇక్కడ అనామకళాస్త్రి
ఉన్నాడా? ఎవ రా అనామకళాస్త్రి? అద్దాఖానుడు; అద్దా
ఖానుడు. హడా ఇక్కడే ఉంటాడుగాని ఇప్పుడు లేడు. నాన్న
కాశీలో ఇవ్వేళ కాశీరాజుగారి సంతర్పణ జరిగినది; అక్కడికి
వచ్చిరాడు; రేపుప్రాద్దున వస్తాడు. ఓశ్ ఇంతా మనము ఖర్చు
చెట్టుకొనిన న్నే వాడు లేనేలేదే. సరేగాని, రేపుప్రాద్దున వాడు
వస్తే, నీకోసము యెవరో మీదేశమునుంచి చుట్టాలు వచ్చినా
రంటయి, తొమ్మిది గంటలదాకా యెక్కడికిన్నీ పోవద్దనియూ,
మీతో కొంచెము చెపుతారా? అట్లాగే చెపుతాముకాని,
మీపేరేమిని చెప్పుము? నాపేరు గణపతిశాస్త్రి అనిన్నీ, మాది
కుంకలగుంట హపురచునిన్నీ చెప్పండి. అట్లాగే చెప్పుతాము.
హరిహరనాథుగారూ! నన్ను మదరాస్ హోటలుకు తీసుకొని
పోండి. జట్టాచాలా! బండి త్రిస్టు. మానుమంత్రాటులో నట
రాజం హోటలుకు తీసికొనిపో. మీ యింటదగ్గరికి చూట్లాడు
కొని నటరాజుకా హోటలుకంటా రేమిటండీ; అక్కడికయితే
ఇంకొక పావలా యిస్తే తీసుకొనిపోతా. సరే అట్లాగే
యిస్తాంలే, పోసి బండి. అయ్యా! ఇదేనండీ నటరాజు
హోటలు. దిగండి రూపాయిపావలా తేడి. నీ దగ్గర చిల్లర
ఉన్నదా?

సనాధికళతమః పాతః = నూటతొమ్మిదవ పాతము.

నిష్కలా = ముట్లుడిగిన యాడుది;

నిర్మండలః = సెగడు

మమ సమీపే వినిమయో నా స్తి. రూపకం దేహి, విని
మయ మానేష్యామి. కుత్రానేష్యసి? అత్ర (మూర్ఖాః =
మితాయి అంగడి) అస్తి. తత్ర గత్వావినిమయ మానేష్యామి.
గృహం రూపకం, (ఏష వినిమయః = ఇదిగో చిల్లర) తవ
ద్వాదశాణశాః గృహం, మమ సమీపే అనాచతుష్టయం
వతంతే, రూపక మేకం దేహి; శకటభృతిః పరాశ్రుత్వా భవతి.
యదాకదాచా శకటావసరః అస్తిచేత్ మామే వాహ్యాయత.
హరిహరనాథ ! క్వాస్తి అట్టశూలగృహం ? ఏతదేష
గచ్ఛంతః. అహం భుక్త్వా ఆగమిష్యామి. తోనుభోః ! అట్ట
శూలాధికారి ? కియద్భుక్త్వాతే ఏకవారభోజనాయ ? పద
నశాః గృహ్యంతే. అస్తివా సిద్ధ మన్నం ! అస్తి అస్తి, త్వచీ
భవ. ఏష పీతాంబరం అభరం, విస్తర్యాం పరివేషయ. సన్న్యా
గస్తి (దాళీ చోష్యం = పప్పుపులుసు) ఈష త్పరివేషయ.
కేమతత్ ? ఏతత్ శ్యామకందశాకం. అలమలం. కింవిస్తృతం
పరివేషయ. కింభోః ! ఘృతం దుర్గంధ మస్తి ? అస్మిన్దేశే
ఘృతం స్వీతా వ్యేవమేవ వతంతే. దధి పరివేషయ.
ఆసీత్కిం భోజనం ? ఆసీదాసీత్. పట్కులా? దేహి. గృహం
అయి హరిహరనాథ! కవాట ముద్ఘాటయ. గణపతిశాస్త్రి !
భోజన మానీద్వా ? ఆసీత్. కథమస్తి భోజనసౌకర్యం ?
ప్రాతర్భోజనాపేక్షయా రుచ్యతరమే వాస్తి భోజనం. ఇ యే
ణాత్యానాం అనుకూలం. అద్య స్వపిహి; ప్రాత రుత్థాయ
క్షేమేశ్వరఘట్టం యాహి! తత్ర అనామకశాస్త్రి దృశ్యతే;
అనామకశాస్త్రి కుత్రాస్తితి మాపుచ్చ, అష్టాభాసః క్వాస్తితి

పుష్పా అనామకశాస్త్రీశ్చుత్తే కేనాపి నజ్ఞాయతే. తత్రైవ
 ప్రహ్లాది, అచరే శోయం హిమపాతః! వస్త్రాణి సర్వా
 క్షిప్తి హిమేన సిక్తాన్యాసక. ఇదానీం కిమవశ్యః, మకర
 సంక్రాంత్యనంతరం శత్య! దశవాదన పర్యంతం సూర్యః హిమ
 సముద్రే మగ్నస్య నదృశ్యతే. అయం హిమవత్ప్రవృత్త
 ప్రాంతదేశఃఖలు, తేన హేతునా అత్ర హిమూధిక్షణం. నిర్మం
 దం విరచయ్య ప్రాతఃకాలే శీతబాధా నివర్తసియా. స్వా
 స్థామ, అహం స్వప్నిని. కతిఘంటాః అసౌ? ఘంటాచతు
 ర్థయా మూసీత్. అహో ప్రభాతా రాత్రిః. హరిహరనాథ!
 కుత్రగంతవ్యం శంకానవృత్తయే? తత్రాస్తి. (సింహవరణం=
 హిమోద్ధృతి) తత్రగచ్ఛ, ఏక మాణికం దేహి. ఛీ ఛీ వల్లిజీవ
 నావేక్షయా పత్తనబీరవం అతీవ కష్టతరం. (సంభాషణే ధనం=
 మాట్లాడితే డబ్బు) గృహాణాణకం. అస్తివా దంతకాష్ఠం?
 అత్ర దంతకాష్ఠం నలభ్యతే, దంతచూర్ణం లభ్యతే. ఆణక
 శతుష్టయేన ఏకః సంపుటః లభ్యతే. ఇదానీం కుత్ర క్రిణీ
 యాంభోః, యుష్మత్సమీపే ఈష దస్తిచేత్ యచ్ఛతః
 మధ్యాహ్నే క్రిష్ణామి దంతచూర్ణం కుంచికాం చ.
 గచ్ఛామ్యహం లద్దూఖాన్ దర్శనార్థం. అయమేవఖలు
 మార్గః! అయమేవ; ఏతస్మాగ్గేణ అనుగంగం ఉత్తరతః ఋజు
 గచ్ఛ; తత్రైకః దేవాలయో దృశ్యతే, తత్ర గత్వా వామ
 పార్శ్వమార్గేణ గమ్యతేచేత్ షణ్ముఖనేటస్య మందిరం ఏకం
 దృశ్యతే, తత్రైవ లద్దూఖానస్య నివాసః తత్రైవ గచ్ఛామి.
 బోబో: షణ్ముఖనేటమందిరం కాలా సి బూరీత? = చెప్పండి!

తదేవ. అరే అనామకశాస్త్రీ! శోత్రే అనామకశాస్త్రీ!
 కస్త్యం! అహం గణపతిశాస్త్రీ, కుంకలగుంటగ్రామవాసీ;
 తనపితృవ్యపుత్రః; త్వం దృష్టుం తూర్వేద్య రాగతః; కవాట
 ముద్ధాటయ- ఆయా హ్యాయాహి; కతివమాణ్యాసన్,
 త్వం దృష్ట్వా? ఉపవి శోపవిశ. కేకే విశేషాః? సర్వేపి కుశ
 లినఃఖలు! కింపుచ్ఛసి కుశలం, వక్తుం మే జిహ్వా న చలతిరే
 ప్రియసఖ!

ఏమి చెప్పేది, నీవు ఎన్నాళ్ళకూ దేశానికి రాకపోతివి,
 నీ భార్య పెద్దమనిషి అయి నాలుగేళ్ళయినది. ఇది కలికాలము
 గదా, మీతలిదండ్రులు స్వర్గస్థులయిపోయిరి. ఇక మీయింటికి
 నీవే పెద్దవు. ఇప్పుడయినా మీయింటికి వచ్చి, గుప్పు చప్పు
 కాకుండా నీ భార్యను తెచ్చుకొని ఇంటిపట్టున కాపురం
 చేస్తూవుంటే మంచిది. ఇంతవఱకూ నీ పెండ్లాము దూరదేశ
 మునకు పోలేదు. ఆ చుట్టుపట్లనే యున్నది. ఏమిరా! గణపతీ!
 నీ కూటలు తమాషాగా వున్నవి! నా భార్య యేమయినది?
 యెక్కడికయినా లేచిపోయినదామేమి? అట్టే లేచిపోలేదురా
 దుర్మార్గుడా! శంకరయ్య చాలా యోగ్యుడు; ఆయనభార్య
 ఉత్త అమాయికురాలు, కూతురు అంబేద. పరాయివాళ్ళు
 అనేక విధాల మనుష్యు లుంటారు; తప్పు ఒకరిదయితే, నింద
 యింకొకరిది. అందుకొసము నేను చెప్పుచున్నాను. ఎవడ
 యినా బంగారమును వీధిలోవేసి చూడకుండా వుంటే మల్కీ
 మనకు దక్కుతుందా? ఓరి నీ అమ్మకడుపు బంగారంగాను,
 మెల్లమెల్లగా చెపుతావు, నిజవర్తమాన మేమిటిరా! నే నిది

రకే దానియందు ఆశ వదలుకొన్నానులే, నాకున్నా చాలా
 కృత్యములు వచ్చినవి, అప్పటినుంచీ నేను బ్రహ్మచారి నేగాని
 పృథ్వీస్థుడనుకాను అనియే నిశ్చయించుకొన్నాను. ఇప్పుడుసలు
 సంగ తేనిటో తిన్నగా చెప్పు. చీ దుర్మార్గుడా! అంతవైభవ
 మతో పెళ్ళిచేసుకొని బోలెడుడబ్బు ఖర్చుచేసుకొని పెళ్ళాన్ని
 కదిలి పెడుతావురా! నీకది తగదు. ఇంతకూ దానియం దేమి
 నోషమున్నది? దాని బుద్ధిపూర్వకముగా అది నాకు మగ
 కక్కురలేదన్నదా, దేశాంతరం పోయిందా? నాలోజులపాటు
 నీదో చుట్టాలింటికి పోయిందనుకో, అంతమాత్రానికే పిచ్చి
 పిచ్చిమాట లాడుతావా? మీమామగారికి వేరే మగపిల్లలు
 లేరుగదా! ఈ రోజుకుకూడా ఆయన పీనుగులను మోయట
 మొందుకు! నీకోసరమేగా. నిన్నింటలో నుంచుకొని, నీకడుపున
 నొకకాయకాస్తే, దాన్ని చూచుకుంటూ ఉండడానికేగా వెదకి
 వెదకి నీకు అంబేద నిచ్చి పెళ్ళిచేసినది. కాబట్టి వెంటనే వచ్చి
 కార్యముచేసికో. ఆమాడురోజులూ అయినతరువాత నీ వే
 గంగలోనయినా ఉండుము. ఈలోగా దైవానుగ్రహముచేత
 అంబేదకడుపు కందెనా బారపాలనాటికి నీవు రానూవచ్చును.
 మీ నాయనవేరో అమ్మవేరో విడ్డకు పెట్టుకోనూ వచ్చును.
 ఏమిటికా గజపతి! నా పెళ్ళాము దూరదేశము పోలేదంటావు,
 చుట్టుపట్టునే ఉందంటావు, నీ మాటలు నా కేమీ అర్థము
 కావటము లేదే. నా కది ముఱదలు కాదటరా, అందుచేత
 హస్తానికన్నానుగాని మత్రేమీ లేదు. నీ వేమీ అనుమాన
 పడవద్దు. ఒకవేళ యేదయినా వ్యత్యాస మున్నదే అనుకో,

యేదుర్మాధ్యక్షయినా అట్టిసంగతులు మొగుడితోచెప్పి సంసార
ఘాట చేస్తాడటరా ! అట్లా యెప్పుడూ అనుకోవద్దు. 'రేపో
యెల్లండో' బయలుదేరి పోదాం రా. నీవు చెప్పేమాటలు
నాకు పిచ్చెత్తించుచున్నవి. అయినను ఆపీనుగుముండను
పెళ్ళిచేసుకొనకముందే మా నాయనగారితో ఈ సంబంధం
నాకు వద్దని పోట్లాడినాను. నామెడ విరిచి కూతండ్రి పెళ్ళి
చేసినాడు. ఓరి పిచ్చి చెధవా ! మీ సంప్రదాయము మాత్రము
మంచిదా యేమిటి ? మీతండ్రి డబ్బెట్లా సంపాదించి
నాడు ? రెండూరెండే, ఒకరినొకరు ఆక్షేపించుకోనక్కరలేదు.
నీ కామాటలన్నీ యెందుకోయి, యెవరిసంప్రదాయమువారిది,
నేను ఆ ముండను యెప్పుడో వదులుకొన్నాను; కాబట్టి దాని
మాట ఇక నా ముందర ఎత్తవద్దు. చీ మూర్ఖుడా ! అట్లనవద్దు.

దశాధికశతతమః పాతః = నూటపదవ పాతము.

ఈకారాంతః పుంలింగః సుధీశబ్దః = మంచిబుద్ధికలవాడు,
పండితుడు.

ప్ర. సుధీః - సుధియా - సుధియః; ద్వి. సుధియం -
సుధియా - సుధియః; తృ. సుధియా - సుధీభ్యాం - సుధీభిః;
చ. సుధియే - సుధీభ్యాం - సుధీభ్యః; పం. సుధియః - సుధీ
భ్యాం - సుధీభ్యః; ష. సుధియః - సుధియోః - సుధియాం;
స. సుధియి - సుధియోః - సుధీషు; సం. హేసుధీః - హే
సుధియా - హేసుధియః.

ఊకారాంతః పుంలింగః స్వభూశబ్దః=బ్రహ్మ, భగవంతుఁడు.

ప్ర. స్వభూః - స్వభువా - స్వభువః; ద్వి. స్వభువం -
స్వభువా - స్వభువః; తృ. స్వభువా - స్వభూభ్యాం - స్వ
భూభిః; చ. స్వభువే - స్వభూభ్యాం - స్వభూభ్యః; పం. స్వ
భువః - స్వభూభ్యాం - స్వభూభ్యః; ష. స్వభువః - స్వభు
వోః - స్వభువాం; స. స్వభువి - స్వభువోః - స్వభూమి;
పం. హే స్వభూః - హే స్వభువా - హే స్వభువః

గణపతే! తవ వచనైః మమహృదయే సంశయో జా
యతే; అంబేదా గృహం త్యక్త్వా దేశాంతరం గతాఃమ్!
నహినహి; తవాభిప్రాయః కీదృశోవా జ్ఞాతుకామః ఈషత్
సందిగ్ధం అవోచం కింతు, తవభార్యా రజస్వలా ఆసీత్; శాంతి
స్థగ్నా; యస్మాదసమర్థంతం యవాభ్యాం దంపతిభ్యాం అనోన్య
స్య ముఖావలోకనం నకర్తవ్యం. ఆశ్వయుజ శుక్ల త్రయోద
శ్యాం శాంతిం కర్తుం, రాత్రౌ గర్భాధానంచ కర్తుం కార్తాం
తినైః సుముహూర్తః నిశ్చితః. ఏతద్విషయమేవ అహం శుభ
లేఖ మానయం. ఏషః శుభలేఖః. అరే! గణపతే! కిం మాం
వంచయనే! కన్యేయం లిపిః, అథఃస్థితా కరలిపిః కన్య! ఏషా
లిపిః సాంబస్య; అథః కరలిపిః తవ శ్వశురస్య శంకరశాస్త్రిణః.
మమ జామాత్రే సర్వమపి వృత్తాంతం విజ్ఞాప్య యథాకథంవా
ఆశ్వయుజమానే కార్కార్యం ఆగంతవ్య మిత్యుక్త్వా ఏతం
శుభలేఖం తుభ్యం దేహీతి తవ శ్వశురవవ ఏనం లేఖం
మమ హస్తే సమర్పితవా. అరే గణపతే! మమ శ్వశురస్య
కరలిపి రేవ మస్త్రీం! అయి అనామక! త్వచ్ఛుశురః ఏక మక్షర

మసి లేఖతుం అసమర్థః. ఛాందసానాం లేఖనకృత్యం కిమస్తి ? తత్రాపి తవశ్వశురస్య వవానకర్మ జ్యేష్ఠ అతీవనైపుణ్యం. తస్మాత్కారణాత్ మమ వచనేషు విశ్వాసం కురు అరే పిశ్యవ్యపుత్ర! మమ భార్యం సప్తవిమేధ్యః ప్రాక్ కదా అవశ్యంచా అవశ్యం. తస్యః సౌందర్యం కీదృశంవా వ్యస్మరం. ఇదానిం కథ మస్తి సా? రే అనామక! తస్యః సౌందర్యం వర్ణయితుం శేషోపి నాలం. ఏతన్మధ్యకాలే సా సోభితకవ్యాధిగ్రస్తా ఆ సీత్. తేనహేతునా శుక్రాచార్యస్య అనుజేతి వక్తవ్యమిదానిం. తావన్నాత్రేణ కా మానిః? ముఖేస్థితాః కిణాఅపి రజోఽంతరం తస్యః ముఖే శోభావిశేషం జనయంతి. ఏకేన పాదేన ఈషత్పంజా కిం వేతి భాతి; చేత్కిం గమనసమయే అలిచతురం నృత్యతి; సామాన్యపురుషేణ ఖంజత్వం నజ్జాయతే. (ఉపర్యధి కం=మీదుమిక్కిలి) రామణీయకమేవ దృశ్యతే. ఏవంచ స్త్రీణాం వయ ఏన సౌందర్యం. సమప్త్యాం అతీవ రమణీయైవ సా. పూర్వేద్యుః తవ భోజనం కుత్రాసీత్ ! మద్రాన్ అట్టహూలే ఆసీత్. తవ పటపూలాదికం క్వాస్తి? మణికర్ణికాఘట్టే హరి హరనాథగృహే అస్తి. తర్హి ఆనయస్వ తవ పటపూలాదికం. అత్ర, (యావద్వాసం=ఉన్నంతవఱకు) మమ సన్నిధావేవ భంక్ష్య. అహ మత్ర కలిదివసా న్వసేయం? మమాత్ర కిం కార్య మస్తి? పూర్వాచారరీత్యా యుష్మత్ శ్వశురః బ్రాహ్మణేన మయా తుభ్య మేతం శుభలేఖం ప్రాహిణోత్. ప్రయాణ ప్రయాసః నాస్తిఖలు, ధూమశకటః అస్తిఖలు. సంతోష వార్తాం ఆహరామిఖలు, ప్రయాణవ్యయోపరి కింవా ధనవస

సాధరణాదికం త్వయా దీయతేఖలు, త్వద్దగ్ధనలాభశ్చ సంప
 త్స్యతేఖలు, ఇతి తాత్పర్యేణ అగతోస్మి. అగ్నిన్ద్రామే
 త్వయానినా అన్యేనసహ మమ కింకృత్య మస్తే జ్యోగతోస్మి?
 “అగా మ్యాశ్వయుజే అగమిష్యామి. యుష్మదాజ్ఞానుసారేణ
 తదైవ శాంత్యాదికం కరిష్యే. గణపతిద్వారా ప్రేషితాని
 ధనవసనకవతాభరణాదీని యుష్మత్పుత్రికాయై దాతవ్యానీ”తి,
 ఏకం ప్రతిలేఖం లిఖిత్వా మమ హస్తే దేహి. యథా
 శక్త మామసి సన్మానయ. అహం శ్వః మాథ్యాహ్నిక
 శకలు మాకుప్యో ప్రియాస్యామి. అస్మద్ద్రామే అవరో
 హానుపదం యుష్మచ్ఛుశురేణ ప్రత్యుత్తరం లేఖ
 యామి. తదైవ తదైవ; ఆనయః కిం తవ పటఫాలాదికం?
 ఆనయం. తర్హి శీఘ్రం స్నాహి, పాకః ఆసీత్. పూర్వేద్యుః
 తవ భోజనసాకర్య మాసీద్వా ననా ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ. రేరే అనా
 మక! కిమేకావంతి అశ్రుతదృష్టపూర్వాణి మధురాణి భక్ష్య
 భోజ్యాదీ న్యకారయః? అస్మద్దేశ్యానాం మధురపదార్థభక్షణే
 అభ్యాసః క్వాస్తిరే? కుస్తుంబరదశసహితా మరీచికాశలాటు
 సహితాచ తింతిణీచెట్నీ ఏకా అస్తిచేత్ అస్మద్దేశీయానాం
 పర్యాప్తం భోజనం; కిమేతై ర్భక్ష్యవిశేషైః? కిం భక్ష్యంకథం
 ఖాదితవ్యంవా అవాం నవేద్మి. అస్తునామ ఆసీన్మేభోజనం. అరే
 అభాగ్య! ఖాదరే లడ్డుక మేకం. ఆహా! ఇతఃపరం మమశక్తి
 ర్నాస్తి. తక్రం పరివేషయత. ఆసీద్వా హస్తప్రక్షాలనం?
 తాంబూలవీటిం గృహీణ. త్వదుపదేశానుసారేణ ప్రత్యుత్తర
 మలిఖం; గృహీణైతన్నూతనవస్త్రద్వయం; నూతనరజస్వలామై

దాతవ్యాని ఏతాని ధనససనకన కాభరణాదీని గృహాణ; ఏష తే
ప్రయాణవ్యయః, గృహాణ, ఏతాని పంచవింశతిరూప్యాణిచ
గృహాణ; శ్వః మధ్యాహ్న పేక్షయా అద్య రాత్రౌ దశవాదన
సమయే శకటారోహణే తవ ప్రయాణసౌకర్యం భవిష్యతి.
తథైవ; అహం గృహం ప్రవిశ్య అనుపదమేవ క్షేమసమా
చారం లేఖిష్యామి. తదాతదా తవ క్షేమసమాచారం లిఖి
వస. ఇదాసీం కతిఘంటాః ఆసకాః ? అష్టఘంటాః ఆసకాః.
ఘంటికశకట మేకం విచారయ ధూమశకటాలయాయ
గంతుం. అగచ్ఛ ఘంటికశకటః; అహమపి ధూమశకటాలయ
పర్యంత మాగత్య (చీటిం=టిక్కెటును,) దాపయిష్యామి.
అహం సన్నద్ధోస్మి, ఆరోహ శకటం. అరే శకటాధ్యక్ష !
ఘంటా వాద్యతే శీఘ్రం చారయాశ్వం. అయమేవ ధూమ
శకటాలయః, గృహాణ చీటిం; చీటిమూల్యం కియ దాసీదే
అనామక ! తవ కిమర్థం తత్సర్వం ? చీటిం గృహాణ, ధూమ
శకట మారోహ; అపరోహానుపదం క్షేమవార్తాం ప్రహిణు.
తథైవ ప్రేషయే యంకింతు, త్వం ముహుర్ముహః శ్వశుభాయ
లేఖిక్ లిఖి మావస; తేన తవ గౌరవలోపా భవేత్.
తథైవ. అహం తిష్ఠామి. తిష్ఠ తిష్ఠ.

అరే అఘోరపతి! సాంబిగాడు పెద్దమూట కేసికొని
వస్తున్నాడురోయ్. ఏడీఏడీ! అడుగో. ఏమోయి సాంబన్నా !
ఏమయినది వెళ్ళినవని, కాయా పండా ? మనము ఒకపని
కోసము వెళ్ళితే, (అది కాకపోవటం కూడానా = తస్య నిష్ప
త్యభావోపివా!) అంతయు అనుకూలముగనే జరిగినది. వెళ్ళి

కూతురికి పెట్టవలసినబట్టలు వగైరాలుకూడా తెచ్చినాను. ఖచ్చకు పాతిక రూపాయిలుకూడా యిచ్చినాడు. ఆటు మానములదాకా అనామకుడు ఎక్కడున్నదియూ తెలియకుండాచేసినాను. కాని మనపన్నాగ మంతయూ భూర్తిఅయినతరువాత, మనము ముగ్గురమూ సరిగా ఉండచూచుకోవాలెగాని మన ముగ్గురిలో మనకు కీచులాట పుట్టరాదు. ఇంక ఆఘోరపతీ! శేషే తదియ గనుక, నీ వీరోజుననే చింతలవట్టు వెళ్ళి అక్కడ నుంచి రేపుసాయంకాలము ఆటుగంటలమూడుకు ఈయూరు ప్రవేశించు. నేను శంకరశాస్త్రిగారివేర ఉత్తరము వ్రాసినాను. ఇంకా సేపటికి చేరుతుంది. అరేమర్కటరావు! నీవుభోంచేసిశంకరయ్యగారింటికి పొమ్ము. నేను అనామకునితో నాపేరు గణపతి అని చెప్పినాను. వాడు నన్ను సాంబునిగా గుర్తించనే లేదు. గణపతిననే నమ్మినాడు. అత్తా! తలుపుతియ్యా. ఎవరు వారు? నేను మాయావిరాయడను. (నాయనా! నీకు నూరేళ్ళాయిస్సు=తాత! శతంజీవ.) ఇడుగో ఇప్పుడే చింతలవట్టునుంచి ఒకవుత్తరము వచ్చినది. ఎవరు వ్రాసినాగోకాని చదువు నాయనా! ముహూర్త మింకనూ మూడురోజులున్నది; చేయవలసిన పను లన్నియు చేసినాము; సొమ్ములు తయారైనవి. అనాడు నీవు చదివిన ఉత్తరమేగాని మళ్ళీ మూఅల్లుని దగ్గర నుంచి ఉత్తరము లేదు. ఆయుత్తరములో తదియనాటి కిక్కడికి వస్తాననియున్నది. నాయనా! ఇండులో నొకరహస్యము; నీవు మామేలు కోరినవాడవు కాబట్టి నీతో చెప్పుతాను, నీకడుపులోనే ఉంచుకో; యేమిటంటే, పిల్లసమర్థాదిననక్షత్రం నుంచి

కాదు, ఆటనెల్లదాకా శాంతికూడా పనికిరాదని పెద్దలు చెప్పినారు. ఈ సంగతి మాఅల్లునికి రాయించినాను. ఆవు త్తరం ఆయన కందినట్లు తోచదు. ఈ పంచమినాడు ముహూర్తకామున్నదనియు తదియనాటికి తాను వస్తాననియు మొన్న నీవు చూచిన ఉత్తరం వ్రాసినాడు. ఆయన దగ్గరనుంచి ఉత్తరము రావటమే మనకు భాగ్యము. శాంతి లేకపోతే మానెలే అని మేమున్నూ 'గప్పీపుగా డాయకొని ఈ ముహూర్తకామునకే అంతా సిద్ధము చేసుకొన్నాము. ఈ సంగతి నీ మనస్సు లోనే ఉంచుకో. ఎవీ ఉత్తరం చదువూ. ఆ చదువుతాను, మామ య్యోహీ! మామయ్య కింట్లో వుండటాని కెక్కడ తీరు తుంది నాయనా! ఎవరో పరేతరావుగారట, డాక్టరు పరీక్ష ప్యాపయి యీవూల్లో పాజీస్టు చేయడానికి నాలుగు నెల్ల క్రింద వచ్చినాడట; ఆయన వచ్చినప్పటినుండియు మీ మామయ్యకు బొత్తుగా తీరటం లేదు నాయనా! సరే ఉత్తరం చదువుతాను విను. ఓహోహో మీ అల్లుడే వ్రాసినాడు! చింతలవట్టునుంచి రేపు సాయంకాలము ఆటుగంటలకు ఇక్కడికి వస్తాడట. రేపు మీరు మేళతాళాలతోటి పాలకీమీద తీసుకొని రావలె. ఆయన సీతన్న బంగళాదగ్గర ఉంటాడట. అక్కడికి మీరెదురుగా పోవలె. ఓరి మాతందీ! నాయనా! నీవు యెట్లా మర్యాదా దక్కిస్తావో! శాంతిమాట ఆయనతో చెప్పవద్దు. ఆయన గొప్ప పండితుడు గనుక, అదంతా చూచుకొని యిప్పుడు వల్లకాదని తిరిగిపోయేనా నీ ముఱకలు చెడు తుంది. ఇటుపూస జరుగవలసిన ఉత్తరక్రియలన్నియు నీ

ద్వారానే జరుగవలెనని యిదివరకే చెప్పి ఉన్నాను గదా. మేళగాళ్ళను, పాలకీని మాట్లాడు. స్వామిదయవల్ల ఈ పూర్వోపాశ్చంద్రాణి ఆయుర్భాగ్యము చక్కగానుండవలెనని భగవంతుని ప్రార్థిస్తున్నా నాయనా! ఈననులన్నీ నేను చేస్తానుగాని అలుగోజామేళముతో నీ దండతు లిద్దరినూ ఊరంతా నీలిచిరండి. అపని యివేళనే జరుగవలె. నేను వెళ్ళుచున్నాను. అంటేదను ముస్తాబుచేసి ఒక గదిలో కూర్చుండబెట్టు. ఏమో నీమఱదలిని నీవేంచేస్తావో, నాకెందుకు? సరే నేను వెళ్ళుచున్నాను. హా.

ఏకాదశాధిక శతతమః పాతః = నూటపదహారకండవపాతము.

ఈకారాంత స్త్రీలింగో లక్ష్మీశబ్దః=లక్ష్మీ. ప్రథమైకవచనములో మూర్త్యము 'లక్ష్మీః' అని యుండును. తక్కిన దంతయు గౌరీశబ్దమువలె నడచును.

ఈకారాంత స్త్రీలింగఃశ్రీశబ్దః=లక్ష్మీ, భాగ్యము, సంపత్తు, శోభ.

ప్ర. శ్రీః - శ్రియా - శ్రియః; ద్వి. శ్రియం - శ్రియా శ్రియః; తృ. శ్రియా - శ్రీభ్యాం - శ్రీభిః; చ. శ్రియై, శ్రియే - శ్రీభ్యాం - శ్రీభ్యః; పం. శ్రియాః, శ్రియః - శ్రీభ్యాం - శ్రీభ్యః; ష. శ్రియాః, శ్రియః - శ్రియోః - శ్రీణాం, శ్రియాం; స. శ్రియాం, శ్రియి - శ్రియోః - శ్రీభిః; సం. హేశ్రీః - హేశ్రియా - హేశ్రియః.

ఇటులే హ్రీః=సిగ్గు, భీః = భయము, ధీః = బుద్ధి; ఇవియును శ్రీశబ్దము వంటివే.

ఈ కాండం ప్రతిపదముః ప్రతిపదముః-అనుది.

ప్ర. ప్రీ - ప్రీయా - ప్రీయః; ద్వి. ప్రీయం, ప్రీం - ప్రీయా - ప్రీయః, ప్రీః; తృ. ప్రీయా - ప్రీభ్యాం - ప్రీభిః; చ. ప్రీయై - ప్రీభ్యాం - ప్రీభ్యః; పం. ప్రీయాః - ప్రీభ్యాం - ప్రీభ్యః; మ. ప్రీయాః - ప్రీయాః - ప్రీభ్యాం; స. ప్రీయాం - ప్రీయాః - ప్రీభ్యః; సం. హేప్రీ - హేప్రీయా - హేప్రీయః.

ఓ హో హో శంకరశాస్త్రి! ఓ విశేషః! కాశీపురాత్ అస్మజ్జామాతా శ్వః సాయం అగమిష్యతి, అస్మాభిస్సర్వైర స్యభిముఖిభూయ, మేళతాతైఃసహ పాలం క్షాయాం ఆవేశవ్యః. ఇంచమ్యాం అంబేదాయాః నిషేక ముహూర్తః, అస్మాత్ యుష్మాభిస్సకుటుంబమిత్రపరివారైః శ్వఃసాయంప్రభృతి దిసపంచకపర్యంతం అస్మద్భూషవన భవి తవ్యం. హంజే! అగచ్ఛాగచ్ఛ, కాలోఽలిక్యాంతః, ఇతోపి బహుత్వ గంతవ్య మస్మాభిః భోభో మేళకరా! నాదయత నాదయత, ఓసురే డౌతీ, (తస్య నాసికాయాం కంటః లగ తు=వాని ముక్కులో ముల్లు విరగ!) కరణస్య వీథ్యా అస్తాభి ర్వాక్యోభ్యుత్సవేన గంతవ్యం. పాలంక్ష్యా మవరోపయత. హంజే, జామాతః పాదాప్రత్యక్ష వసంతేన ఆర్తిక్యంకృత్వా దక్షిణపాదక్షేపపూర్వకం జామాతర మంతఃప్రవేశ్య, అగతా స్సర్వానపి కపే ఘాపవేశ్య, స్రక్పందన తంబూలాదిభిర్బహూ కర్తం మాయావిరాయ మాదిశ. ఏతత్సమయే అఘోరపతి

రస్తిచేత్ అస్మాకంబహుధాఉపాకరిష్యత్, సఃపూర్వేద్యురేవ
 కుత్రా గామాంతరం గతఃః. అనామకశాస్త్రి! మాం
 స్మరసివా! త్వం పాతకాల పాదయ్య భావఃఖలు, తవ రూపం
 అతీవ (వినిమితం=మారినది). అష్టే వర్షా ణ్యాసక్ త్వాం
 దృష్ట్వా. అరేమర్కటరాయ! మాయావినామః కథం నట
 తివా పశ్య. అయిమూమ! నమస్కరోమి, హేశ్వశు! నమ
 స్కరోమి. భోభోమహాశయాః! పాక స్సంసిద్ధః తత్రేగంగా
 లయే ఉష్ణోదకం అస్తి. స్నాతుకామాః స్నాత; నోచేత్పాదా
 ప్రక్షాళ్య శుచీభవత. సర్వేషామపి శుచివస్త్రాణి వాపితాని
 సంతి. విస్తరాక్ ప్రసారయత. మర్కటరాయ! సాంబశివ!
 యువాభ్యామపి (మధ్యంబద్ధాన్=నడుముకట్టి,) ఉత్థాతవ్యం;
 నోచేత్స్పృశేషణం నచలతి. ఆహ! తద్విషయే కస్సంశయః!
 ఉత్తిష్ఠరే మర్కటరాయ! అహం సంసిద్ధః. అరే ఈషదాచమ
 నంవా కురురే, (సంధ్యావందనకథా తథాస్తునామఃసంధ్యా
 వందనంమాట అట్లా ఉండనీగాని). (అరే తవ మాతృదరం
 హేమీభవతు=ఓరి నీ అమ్మకడుపు బంగారంకాను) సుధియః
 వంశే ఉత్పన్నః అహం సంధ్యాం నకుర్యాంరే! అర్ధాస్తమయ
 కాలవ వ కల్యాణాం సంధ్యాం నిరవర్తయంరే. రేమర్కట!
 అస్మిన్వత్సరే పుష్యమాసవ వ కల్యాణం అబద్ధ్నఖలు, కల్యాణ
 యాం జలం క్వాస్తిరే? ధిక్ మూఢ సాంబ! పూర్వేద్యురేవ
 కల్యాణాం జలం ప్రవహతీతి మాంప్రతి అన్యతశాస్త్రి అవ
 దద్రే. సూపం సూపం. మామా! ఈషల్లవణం పరివేషయ.
 పానీయం పానీయం. అరేయ్, జామాతః కి మపేక్షితంవా

సమ్యగ్విచారశ్చ పరివేశయతః; తదైవ. తదైవ. అయిజామాతః!
 తవ మధురపదార్థలేఖ ఆతీవ ప్రీతి(ర్భు)వితు వత్సలికాబోలః.)
 నహినహి, అహం సమయ మగుసృత్య క్రవరైః సత్యం సత్యం,
 త్వం సమయానుమాలం నటసిరే భావ! ఆహో మర్కట
 రామోవా! అలమలం తవ పరిహాసేన; నామ్నా త్వం మర్క
 టఃఖలు. నహినహి నామమాత్రేణై వాసా మర్కటః, కింతం
 చేప్తయాపి. ఆరే పశుపతే! త్వమపి మాం అపహంసివా? మమ
 మర్కటోనా భవతు; కుక్కురోవా భవతు; నామధేయ మేక
 మస్తి. గర్భాధానవరస్తు అనామక ఏవఖలు. త్వంతు పశుపతిః
 ఖలు. ఆహో సత్యమేవ; మర్కటోపి పశుః, త్వం పశుః; తస్మా
 త్తవాప్యహం పతిరేవ. గేభావ అనామకశాస్త్రిక! త్వం
 భాష్యాంతవైయాకరణఃఖలు. అనామకశబ్దస్య అఘోరశబ్ద
 స్యచ అర్థభేదోఽస్తిరే! ఇదానీం అర్థభేదో నాస్తి, నామ్న
 ఏవాభావే అర్థః కుత ఆయాతః! అత్ర అనామకశబ్దస్య ఇదానీం
 అర్థసద్భావే మహా అన్యధావ ప్సాతే; అన్యధావ అఘోరః,
 అఘోరేవ అనర్థః. దధి దధి. పరివేశయత, రాత్రౌ కాలాతి
 క్రమణే సోమయాజిన స్సర్వేషి విస్తరా నుశ్చృజ్య పలా
 యేరక. సర్వత్ర భోజన మాసీత్. అరే గంగాధర! బహి
 ర్ద్వారే గంగాలయం స్థాపయిత్వా హస్తక్షాతనాథం సర్వేషాం
 జలం ప్రయచ్ఛ; యాయం సర్వేషి ప్రాసాదోఽరి ఉపశ్య
 చందనాపీని స్వీకురుత, శంకరశాస్త్రిక! త్వం ఆతీవ అదృష్ట
 వాక, తవ జామాతా మహాపండితః. ఇతః పూర్వం అనామక
 శబ్దవిచారసమయే కథ ముత్తరం దత్తం వా అశ్రుణోఃఖలు

మనము కిం జ్ఞాములే శాస్త్రవిషయః! ఏవంచ ఏతావంతి
 పక్షాణి కష్టం సోధ్యా పతితావిద్యా వృథాభవతివా! భోభో
 మహాశయా! శ్వః దశఘంటావాదన సమయఏవ విస్తరాః
 ప్రసార్యంతే. ఏతదే వాహ్వనం యుష్మాకం సర్వేషాం; దయ
 యా మమ గృహం పవిత్రయంతు భవంతః.

అయ్యా శంకరయ్యగారూ! మేము ఇంటికి సెలవు
 పుచ్చుకుంటాము. చిత్తము. అనే అల్లునికి పక్క యెక్కడ
 వేసినావు? మీడమీద దక్షిణపువైపుగదిలోవేసినాను. నాయనా!
 ఎక్కడ వెళ్ళి సందుకో, కావలసిఉంటే కిటికీ తెరిచిపెట్టుకో
 చల్లటిగాలి సీచుచుండి. మామా నాకిన్ని ఉపచారా లెందుకు?
 నేను పరాయివాడనా యేమిటి? ఏమో నాయనా! యెనిమి
 దేళ్ళకు సెలవుగా నేడుగరా నీమొగమును మేము చూచినది,
 నానూ మీఅత్తకూ కళ్ళుకూడా బాగా కనడవు. అలవాట
 యింక దారిగనుక కళ్ళకు గంతలు కట్టినాసరే రాత్రికాని పగ
 లుకాని అబ్బి నోటుకు సూత్రము నిరాఘాటముగా పోయి
 రాగలను. కాని, ఇంకెక్కడికీ పదచలనముకూడా లేదు. ఏమి
 టండోయి యిప్పుడా ఆమాటలన్నీ, బాగానే చున్నది. అల్లు
 డితో చెప్పేమాటలివేనా? ఓసీ సీతమ్మకడుపు బంగారంగానూ,
 ఆమెన మనకు అల్లుడులాగున్నాడటే! ఎంతచివయము, ఎంత
 భక్తి, పండితుడిలక్షణ మట్లావుంటుంది. ఇప్పటికాలపు పొగరు
 పోతుంటేగా, మరేం భయం లేదులే, యేమాట చెప్పినా
 ఆభయంతరం లేదు. మాను ఆ అహోరపతికి వచ్చినవినాశకాల
 ము! మొన్నటిరోజు అత్తమామలతో పోట్లాడి యెక్కడికో

లేచిపోయినాడట. మామగారూ! ప్రొద్దుపోయినది. పండు కోండి. నాయనా! ఆప్పుడే యెక్కడ పండుకోవటం. ఇంకా నా భోజనం కాలేదు; మీ ఆస్త్రభోజనం కాలేదు. ఎర రండోయ్ లోగల. మారూ! యివరో వాకిట్లో పిలుస్తున్నట్లు న్నారు. ఎవరు వారు? నేను బొల్లిసెట్టిని. ఏం పనిమీద వచ్చి నావు? మాతాతయ్యకు జీవప్రాయశ్చిత్తంకూడా అయినది, మిమ్మును వబ్బున పిలుచుకొని రమ్మన్నారు. ఓహోహో, రసం దర్భం వచ్చిందే! నాయనా! రేపు మూయింట్లో మా అమ్మాయి కార్కము. ఈ నాల్గు రోజులూ నేనెక్కడికీ రను. సరే బాగానే ఉంది. వారంరోజుల క్రిందనే, (బయనాపుచ్చుకొని= పణం గృహీత్వా) ఇప్పుడు రానంటావేమయ్యా! కావలెనంటే నీవబ్బు నీవు పుచ్చుకో. నా కసందర్భం వస్తే నే నేమిచేస్తాను? ఆటవకు మా అల్లుడు వింటాడు. ఇట్లా కాస్త ఇవతలేకీరా, మాట్లాడుదాము నూనైవభొట్టుకు కాస్త సింపు వాడితో నేను చెప్పతాను; వాడంతా స్వయంచేస్తాడు. ఇంతకు ప్రాణా లుపోలేదుగా. ప్రాణాలు పోకపోతే నేమయ్యా? మెల్లగా మాట్లాడవయ్యా. మెల్లగానే మాట్లాడుతాలే, ఆ చివరమాట మాతాతయ్య చెవులో అననలెట్ట. అక్కడ పెద్దలెవరూ లేదు, మీరు రండి. సరే నేనేదో ఒక యేర్పాటుచేస్తాగాని నీవు వద. నీ వెనకడితే వస్తున్నాను, లేదా ఖైరపాయినై నా పంపులాను. ఎట్లాగయినా మీపని గడిపితే సరిగదా. సరే నేను వెళ్ళుచు న్నాను, అలస్యము చేయకండి. అట్లాగేలే పద వద. ఏమిటం పోయి ఇప్పుడుకూడా ఆ గొడవేనా? నేనెం చేసేదే, అయిండా

కొడుకును ఇవ్వేళ చావమన్నానుటే? తైరవాయను పంపిస్తానులే. ఎన్నిగంటలయిన దిప్పుడు! పన్నెండు కొట్టినారు. ఇక పడుకుందాము పద. తెల్లవారుజామున లేచి వేడినీళ్ళు పెట్టి అల్లునకు తలంటిపోయి. అట్లాగే పోస్తాగాని ఆయన ఒప్పుకోవలెగా. నాయనా ఇదుగో దంతథావనానికి నీళ్ళు, కచ్చిక కావలెనా పుల్ల కావలెనా? అత్తయ్యా! తలుపుతీయ్యా. ఎవరు వారు! నేను మాయావిరాయడను. నాయనా! నిన్న రాత్రి ఇక్కడనే పండుకోమంటినిగదా, పండుకోలే దేమీ! ఇంట్లో కాస్త పనిఉండి వెళ్ళినాను. ఇవేళనుంచీ యీనాలుగురోజులూ యింటికి పోనులే. మాతమ్ముడి విషయములో నేను సప్లయి చేస్తూవుంటావే. బజారులనులు వగైరాలకు సాంబిగాడున్నాడు; భోజనాలకు పిలవటానికి మర్కటరావున్నాడుగదా, నీవని నీవు చేసుకో. అహింసకళాస్త్రీ! మొగం కనుక్కో దబ్బున తలంటిపోసుకోవలె, మళ్ళీ వర్జ్యమువస్తుంది. మంగళహారతిచేస్తారట లోపలికి పో. అమ్మాయీ! నీవు కూడా రా పీటలమీద కూర్చోవలె. నేను రాను. చీ అట్లా అనరాదే. మీ ఆయన కనబడకుండా మధ్య తెర పడతాలేవే మఱదలా! సుబ్బమ్మా! యేపైనా యెండు మంగళా ర్తిపాటలు పాడుదూ. ఓరివెట్టుమ్మా! నీకురానిపాటలు నా కేమివచ్చునే! మా కోడలినే పాడుకొమ్మరు. అబ్బో ఇంతవేడి, పోసుకోలేను, కొంచెము చన్నీళ్ళు పోయ్యండి. ఈవేడి చాలూ! చాలుచాలు. ఇదుగో చాకింటి బట్ట; ఒళ్ళుతుడుచుకో. ఇవిగో మడిబట్టలు కట్టుకో. వెట్టుమ్మా! శింకరయ్య యేడీ! బజారు పోయినారు. ఇన్ని బియ్యమూ

పసుపు కుంకుమా తమలపాకులు పోకచెక్కలు ఖర్జూరపళ్ళు
కొబ్బరిచిప్పలు తెచ్చివెట్టు. రెండుపీటలు వెయ్యి. శాస్త్రుల్లగారూ!
అంతా సిద్ధముచేసినాను. మీ కేమయినా కావలసిన నేనన్న
దుగుచుండండి; మాఅత్తయ్య పనితొందరలో ఉంటుంది. ఊ-
మేళం వాయించమను. అబ్బాయి! పీటలమీద కూర్చోండి.
పిల్లను పిల్చుకోరాండి. 'ఓం ఆయం ముహూర్తః సుముహూర్తో
అస్తూ.'

ద్వాదశాధికశతతమః పాతః = నూటపంజెండవపాతము.

ఉకారాంతస్త్రీలింగో భూశబ్దః = కనువొమ్మ

ప్ర. భూః - భువో - భువః; ద్వి. భువం - భువో -
భువః; తృ. భువా - భూభ్యాం - భూభిః. చ. భువై,
భువే - భూభ్యాం - భూభ్యః. పం. భువాః, భువః - భూభ్యాం
భూభ్యః. మ. భువాః, భువః - భువోః - భూణాం,
భువాం. స. భువాం - భువోః - భూషం. సం. హేభూః -
హేభువో - హేభువః.

ఉకారాంతః పుంలింగో గ్రామణీశబ్దః = ఊరిపెద్ద,
గ్రామాధికారి, గ్రామమునసభు.

ప్ర. గ్రామణీ - గ్రామణ్యో - గ్రామణ్యః; - ద్వి-
గ్రామణ్యం - గ్రామణ్యో - గ్రామణ్యః; తృ. గ్రామణ్యా -
గ్రామణీభ్యాం - గ్రామణీభిః. చ. గ్రామణ్యే. గ్రామణీభ్యాం -
గ్రామణీభ్యః; పం. గ్రామణ్యః - గ్రామణీభ్యాం - గ్రామణీ
భ్యః; మ. గ్రామణ్యః - గ్రామణ్యోః - గ్రామణ్యాం.

స. గ్రామణ్యం - గ్రామణ్యోః - గ్రామణ్యః. సం. హేగ్రామణీః - హేగ్రామణ్యో - హేగ్రామణ్యః. ఇటులే అగ్రణీః = నాయకుడు, సేనానీః = సేనానాయకుడు.

అనామకశాస్త్రి! ఆచమనం కురు. అంటేదే! అనామకస్య హస్తే ఉద్ధరిత్యా జలం స్థాపయ. శ్రీగోవింద గోవింద; పూర్వోక్తేవంగుణవిశేషణవిశిష్టాయాం పుణ్యలిఖా వ్రేతాంతర్యామి...చీ చీ, వ్రేతాంతర్యామితి వదసికిం భోః. ఓహోహో! ప్రమాదః ప్రమాదః. రే భైరవ! ఇథ మౌగచ్ఛరే. అపరాల కామశాస్త్రిగృహే మమ యాజ్ఞికపుస్తక మస్తి; ఈష దానయరే. మేళకాః! మేళం కురుత. శంకరశాస్త్రి! ఫలప్రజానార్థం నారికేళపంచకం ఆనాయయ. ఏకరూపకస్య (వినిమయం = చిల్లరను) ఆనాయయ. పూర్వేష్యురేవ వినిమయః ఆనాయితః సువాసినీః ఆహూయ అగ్నిహోత్రం ఆనయతేతి వద. ఏషోఽగ్నిహోత్రః ప్రాతే తిలోదకముత్సృజ. తిలోదకం న, తిలోదకం న, పాక్షతోదకముత్సృజ. బ్రాహ్మణేభ్యః అక్షతా దేహిరే భైరవభట్ట! అయచ్ఛం. సుబ్బావధానిక! ఆయాహి ఫలప్రదానం గృహణ. శతమానం భవతి. వధూపరాభ్యాం నూతనవస్త్రాభరణాదీని యచ్ఛత. సుబ్రహ్మణ్యచయనినః! ఉపక్రమ్యతాం. ఓం శతంజీవ శరదో వర్ధమాన ఇత్యపి నిగమో భవతి, ఇంద్రశ్రేష్ఠాని, ఈమంస్తోమా, ఆనయోర్దంపత్యోశ్చీఘ్రమేవ పునస్సంథానాధికారయోగ్యతాఫలసిద్ధిరస్తు. సంభావనార్థం బ్రాహ్మణా ఆహ్వాయత. భో భో బ్రాహ్మణాః! ఉత్తమతోత్తమత,

మహాకాల ఆసీత్, సర్వే పృథివీకారిణవః; అస్మిన్మహాని అనధి
కారీ కోస్తీ! శంకరశాస్త్రి! అహం ఘనాంత మధీతవాన్,
మమవిషయే జామాతరంప్రతి ఈషద్వద. అయి సుధియః!
యచ్చదుష్టత్వామధ్యాదికం సర్వమపి మమ జామాతు
ర్విదితమేవ. సః స్వతః విద్వాన్ఖలు; యోగ్యతానుసారేణైవ
యుష్మాక్ సంభావయతి. భోబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠాః! స్నానార్థం
గచ్ఛత; పాక స్పృశిద్ధః, స్వయంపాకనియమవంతః ఆగత్య సామ
గ్రిం గృహ్లాంతు. శంకరశాస్త్రి! రాత్రౌ సుముహూర్తగ కతి
ఘటికానంతరం నిశ్చితః. సార్ధనవఘటికానంతరం. తస్మి
సాయంకాలభోజనం అప్యవాదనకాలా దర్వాగేవ భవేద్వది
త్రశస్త్రం, తథైవ కారయిష్యామి. ఆద్య ద్వాదశఘంటాః
నాదితాః. ఆసీత్కిం పరివేషణాదికం! ఆసీ దాసీత్. పరి
షించత పరిషించత. అన్నాభిఘారం కురుత. ఆత్మనివేదనాం
ప్రారభత. శంకరశాస్త్రి! ఆపోశనం పరివేషయ. ఘృతం
ఘృతం. హంజే! త్వం సువాసినీపంక్తౌ ఘృతం పరివేషయంతీ
భవ. పూర్వసువాసినీనాం పంక్తౌ మలసాంబాం పరివేషయేతి
వద. మాయావిరాయః అహంచ బ్రాహ్మణపంక్తౌ స్యావ. నూత్నదంపతీ సువాసినీపంక్తౌ భోజనార్థం ఉపవేశయ. తత్ర
రంగవల్ల్యా అలంకురు. దీపద్వయం స్థాపయ. తథైవ కరిష్యామి
కింతు, పూర్వసువాసినీపంక్తౌ ఉపవేశయేయంవా, శుద్ధసువా
సినీపంక్తౌ ఉపవేశయేయంవా! ఛీ ఛీ పూర్వసువాసినీపంక్తౌ
నహి. భోస్సువాసిన్యః! పరిహాసగానాని గాయత. అయి అం
జేదే! అనామకస్య విస్తర్యాం ఈష దుచ్ఛిష్టం పాతయ.

అపేక్షితం యాచితవ్యం; త్యాజ్యంచైవానపేక్షితం; ఉపవిశ్వ
సుభేనైవ భోక్తవ్యం స్వస్థమానయైః; గయాశాస్త్రధృతిత
మస్తు. ఛీ ఛీ ఛీ తథా నవక్తవ్యం, ఇదం శ్రాద్ధం నఖలు! శ్రాద్ధే
తథా నక్తవ్యం. బ్రాహ్మణమహాశయాః! అకాల స్సంప్రత్య,
పదార్థసౌష్ఠవం నాస్తి, సర్వాపరాధాః క్షమ్యంతాః. అంగనా
మంగనా మంతరే మాధవం, మాధవం మాధవం చాంతరే
చాంగనా! ఇత్థ మాకల్పితే మండలే మధ్యగః, సంజగా
వేణునా దేవకీనందనః॥ భోజనకాలే శ్రీగోపాలకృష్ణస్మరణం,
గోవిందా! గోవింద!

అయ్యా! చేతులకు వేడినీ భృన్నవి; అందరున్నా
చేతులు కడుక్కొని, ఈయెదుటింటి చావడిలో చాపలు
వేయించినానుగాని, అక్కడ కూర్చుండుడు. అరే సాంబ
శాస్త్రి! తాంబూలములు తయారుచెయ్యరా. అన్నీ నీధము
గానేయున్నవి. గంగాధరుడు గిన్నెనిండా గంధము తీసినాడా
లేదా? గిన్నెనిండా గంధ మున్నది, పన్నీరుపోసి కలిపినాను.
ఓసే వెజ్జిమ్మా. అల్లుడి విస్తట్లో వెండిగిన్నె కుక్క నోట
కాచుకొని పోతున్నదేవ్, కొట్టుకొట్టు. తలు పెవరు తీసిపెట్టి
నారురా దిక్కుమాలినవాళ్లు! అబ్బాయీ! నీవు కాసేపు
యిక్కడుండు నాయనా! ఉంటాలే నీవు పోయి ముత్తైదువు
లకు పసుపుకుంకుములు పెట్టు. చాకలవాళ్లకును మంగల
వాళ్లకును అన్నము వెయ్యండి. అంట్లు లెక్కపెట్టుకొని మతీ
వెయ్యండి. వాళ్ళు తోమి తెచ్చినవెనుక, మళ్ళీ లెక్కపెట్టి
అప్పగించుకోండి. పొరుగువారి పాత్రసామానుకూడా ఉన్నది.

ఓయి యేమండోయ్, జొల్లికెట్టితాత మల్లి కాస్త గొనిగుగా
 మాట్లాడుచున్నాడట. వాడవృక్షడుపు కాలా, వా డిప్పు
 డెక్కడ చస్తాడే, మొండిముండాకొడుకు! మన యింట్లో ఈ
 రెండురోజులూ గడిచే చస్తాడు. ఆపద్దు మన చేతులో వడే
 దే లే. ఏమో మీనోటి వాక్యాన అట్లా కావలెగా. భయం
 లేదులే. దండాలండి శంకరయ్యగారూ! ఎవరు వారు! నేను
 చంపావలెనండి; మాతో నేమయిన ఇవ్వేళ పని ఉంటుందాండి!
 ఓహో గంపలగూడెం చంపావలెవా? నాడు మాణ్ణిద్దర్లపుడు
 మేజవాణీలో నిన్ను చూడటమేగాని మల్లి యెక్కడా, మే
 మంత భాగ్యమునకు నోచుకొనలేదుగా! పుట్టినదే ఒక పిల్ల.
 సరే యింకా నీవు గణైకట్టుచున్నావూ? మీదయ యుంటే
 ఇప్పుడే కాదు ఇంకా కట్టుతా ఇంకా కట్టుతా. నీవు కట్టగల
 వేమోగాని నే నంతటి పని చేయించజాలను. చింతెండినా
 పులు సెండలేదు; ఇంకా మీనో లెంగిలిమాటలు పోలేదు.
 రే లెంత! మీకూ మాకూ రే తేమిటి! అయితే సాయం
 కాలము నాలుగుగంటలనుంచీ ఆరుగంటలదాకా కాస్త
 పాగించు. చిత్తమండి నెలపు పుచ్చుకుంటూ. మంచిది. పరే
 తావభాన్లగారూ! మీరు ముహూర్తకాలమున కయ్యేటట్లు
 జాగ్రత్త పెట్టవలె నుమండి. నా అభ్యంతర మేమీ ఉండదు.
 నాకు రాత్రికి భోజనము కూడా అక్కరలేదు. ఇవేళ మహా
 శయామావాస్య అనుకుంటాను. ఇప్పటినుంచే గర్భాధానపు
 గది వాటిల్లో అడ్డముగా పండుకుంటాను, సరేనా? సరేలేండి.
 అరేయ్ పాంబిగా! శంకరయ్య కెంత తెగువ పుట్టిందిరా!

బోగంమేళంకూడా పెట్టినాడు ఇవ్వేళ. ఈపిల్లవిషయములో మొదటినుంచీ, లెగువగానే ఉన్నాడు. ఇంతకూ మనవాడి అదృష్టం మంచిది. ఈడేరినపిల్ల అనాయాసముగా యింటికి వస్తున్నది. అనామకుడు ఈ రెండురోజులనుంచి బయటికి రాడే, అవతలికి యవతలికయినా వెళ్ళడా యేమిటి! అంతపనీ రాత్రి కాలమందే జరుపుకొనుచున్నాడు. ఇందాక పీటలమీద కూర్చున్నప్పుడుకూడా, పిల్ల సిగ్గుపడుతుందని పేరుపెట్టి చీకటి గదిలోనే పీటలు వేయించినాడు. అట్లాగా సరే సరే, అరేయి మర్కటాయ్! ఆగది వుందిగదా, దేవేంద్రభవనంలా గుంది. మేజువాణీ అవుచున్నది పోదాంరాం. ఆవస్తున్నా, నీవుకూడా కాస్త మంచిగుడ్డలు కట్టుకొని రా; నేనుకూడా ముస్తాబయి వస్తాను. అట్లాగేలే.

త్రయోదశాధికశతతమః పాతః=నూటపదుమూడవపాతము.

ఇకారాంతవపుంసకలింగో దధిశబ్దః=పెరుగు.

సక్థి=తొడ; అక్షి=కన్ను; అస్థి=ఎముక.

ప్ర. ద్వి. దధి-దధినీ-దధీని. తృ. దథ్నా - దధిభ్యాం - దధిభిః చ. దధ్నే-దధిభ్యాం-దధిభ్యః. పం. దధ్నః-దధిభ్యాం - దధిభ్యః. మ. దధ్నః - దధ్నోః - దథ్నాం. స. దధ్ని, దధని-దధ్నోః-దధిషు. సం. హేదధే, హేదధి-హేదధినీ-హేదధీని. తక్కిన మూడు శబ్దములును దధిశబ్దమువలెనే నడచును.

నకారాంతః పుంలింగః శ్వశబ్దః=కుక్క.

స్త్రీలింగములో (శునీ=ఆడకుక్క). గౌశబ్దమువలె

ప్ర. శ్వా శ్వానా-శ్వానః; ద్వి. శ్వానం-శ్వానా-శునః;
 తృ. శునా - శ్వభాన్తం-శ్వభిః; చ. శునే - శ్వభాన్తం - శ్వభ్యః;
 పం. శునః - శ్వభాన్తం - శ్వభ్యః; మ. శునః - శునోః - శునాం;
 స. శుని-శునోః-శ్వసు; సం. హే శ్వక్ - హే శ్వానా - హే
 శ్వానః.

వృద్ధాపి చంపావతీ తదుజీవ నృత్యతి, బహుకాలాత్ ఏత
 త్ప్రాంతదేశే అభినయవిషయే అతీవనిపుణేతి విఖ్యాతా. అశ్రు
 ణోఃఖలు, కాంతో యాస్యతి దూరదేశ మితిశ్లోకం కథ
 మభ్యనయద్వా! అశృణవం అశృణవం. పశ్య పశ్య. అంబేద
 యాపాకం - అఘోరః - న న న న, అనామకః, మల్లికాకందు
 కేన కథం ఘేలతివా! శిశిరర్తావపి మల్లికాపుష్పా న్యానాయ
 యత్ కుతోవా శంకరశాస్త్రి. ఏకపుత్రికావిషయఃఖలు,
 అత్యంతపేష్టా శుభకార్యం కారయతి. (యద్వచన స్తద్వచ
 ఏవకింతు=ఏమాట కామాటేగాని) సమప్త్యాం శంకరశాస్త్రి
 అమాయికః; సర్వానపి విశ్వసితి. శవవహనవిషయే ఈషత్కా
 తిన్యం దగ్భయతికింతు. వస్తుతః దయార్ద్రహృదయః. తస్య
 భార్యా నామ్న స్పదృశ్యేవ, అతీ వామాయికా. అంత
 నృహే కిం భవతి పశ్య! భోజనానంతరంచేత్ ముహూర్తకా
 కాలః అతిక్రమిష్యతీతి, ఆదౌ వధూవరౌ భోజయిత్వా పీతోప
 ర్యపావేశయత్. గర్భాధానఖండః చల తీదానీం. పరేతావ
 థానీ పుస్తకాపేక్షవిద్యః. నహి నహి, తస్య అపరకాండే పరి
 చయః అధికః; ప్రాతఃకాలే ఈషత్ సూపే పాదం ప్రావేశ

యత్. తద్భియా ఇదానీం పుస్తకం దృష్ట్వా కారయతి. సమష్ట్యాం ఆస్మత్ప్రాంతదేశే తుర్యాపరయోః ఆయమేవ (సమాపురకరః = అందెవేసిన చెయ్యి.) శంకరశాస్త్రి! వధూ వరౌ శయనగృహం ప్రావేశయం; తత్ర మిధునవీటికాభి ర్భావ్యం = ఆక్కడ మిధునవిడెములు కావలె. తుగిఫలాని నాగవల్లిదళాని తామ్రఖండానిచ ఆనయ. అరే భైరవభట్ట! తత్ర కండోలే సంతి; అనీయ పరేతావథానినే దేహిరే. తథైవ. భోస్సువాసీన్యః ఆలస్యం మాకుయత. ముహూర్తకాల స్సన్నిహితః. ఆస నిధునవీటికాః, బ్రహ్మగ్రంథ్యర్థం (సువర్ణనాణకేన భవితవ్యం = సువర్ణముద్రయా భవితవ్యం) గృహణ, ఏషా సువర్ణముద్రా. అయి స్త్రీయః! బహిర్యాత బహిర్యాత, శయనగృహకవాటం విధత్త విధత్త. ఆసీ దస్మత్కర్మకలాపః సకాలవీవ. అనంతరం ఆస్మద్భోజనాదికం యదా కదావా భవతు. మమ భోజనేచ్ఛా నాస్తీతి మథ్యాహ్నవ వావోచంఖలు. తథా న; లఘుశాస; యావద్భోజితే తావ దేవ ఆశాన. ఏతస్మిన్ శుభదినే ఏకభుక్తం న కర్తవ్యం; త్వంతు ఆస్మాకం పురోహితః; ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ. విస్తరాక ప్రసార యత. సర్వేపి శుచీభవత. భో బాలికాః! కవాటరంధ్రేభ్యః కింపశ్యత. హండే! కవాటరంధ్రాణి ఈష ధ్యోమయేన విధేహి, నోచే ద్బాలికాః సర్వాఅపి వధూవరౌ పశ్యంతి. మయే రుక్మిణి! తవ ముహూర్తకాలమయే సర్వమపి త్వయా జ్ఞాన్యతే, అద్య కిం పశ్యసి? పర్యవేషయక, విస్తరసమాపం

గచ్ఛ. ఏతాదశఘంటాః పూర్వస్థితే, శీఘ్రం తత్ర మానవభిః.
 అవశాం బా నూదరణాయ! త్వం కరణః దాహః, అహంత
 దైదళః; తథాపి పరఃపూనుగ్రహేణ భోక్తు ముగచ్ఛః. కిం
 పరివేషితంవా కిం నవా? ఏకం లడ్డుకం పరివేషయస్వ. భోః
 శాస్త్రిక! సర్వం సంతోర్ణం, ఉదరతూర మభూదం, న మాం
 నిర్పథాన. అరే సూయావిరాయ! గ్రామణ్యే స్రక్పండన
 తాంబూలాదికం ఆయచ్ఛః కిం? ఆయచ్ఛ మయచ్ఛం. త్వం
 నదృష్టః కిల, మాంప్ర త్యుక్త్వా గ్రామణీ ద్దహ మగచ్ఛత్.
 ఏతావతా క లేన అస్మదీయశిరోభారః సర్వోపి పరమా
 త్మనా అవరోపితః. తాత్రభావపి ఏకీకృతా. బా మాతాచ అతీవ
 మండిత స్సంవృత్తః; తేనైవ తారణేన అతీర యోగ్యశ్చ.
 అస్మాకం సనక బామాజా, సవవ పుత్రః, సర్వైశ్చమపి సవవ.
 ఆవాం సంసతీ తయోఃపురతః నేత్రే నిమిలయేవ చేత్ తదేవ
 అస్మదవేక్షితం భాగ్యం.

మామయ్యా! మాడునిద్రలూ అయినవిగదా; ఇక
 లేపు ప్రయాణము చేయఁదలఁచుకొన్నాను. నిల్లరు కూడా
 తీసుకవెళ్ళవలెనని నాయభిప్రాయము. నాయనా! మానిల్లను
 నీచేతిలో నెప్పుడు పెట్టినామో అప్పుడే నీయధీనమయినది. కాని,
 ఇప్పుడే క్రొత్తగా తార్యమయినది గనుకనూ, నీ కర్కడ పెద్ద
 ది క్కెవరూ లేరు గనుకనూ, ఇప్పటినుంచే, బాయి మెడకట్టు
 కోలేదేమో; ఇంతా నాలుగైదు సూసములపాటు నిదానించి
 తీసుకొనిపోతే బాగుంటుందేమో అని మూయిద్దరి అభిప్రాయ
 మూ, అవైన నీయిష్టము. మతేమీ లేదు సూమా! ఎప్పటి

కయిగా నాకు పెద్దదిక్కు వచ్చేది లేదుగదా పెద్దయినా మీ
 గూతురే, చిన్నయినా మీగూతురే; కాశీప్రయాణమనగా
 మాటలా, తదవకు పాతీకరూపాయలకు పక్కవరాదు. అక్కడ
 నుంచి మళ్ళీ నేనే రావలెగదా. నా కక్కడ చదువు తూర్తి
 అయినది. ఇకమీద గంగోత్తరిలోనో యెక్కడో ప్రవేశింప
 వలె. అక్కడనే నాకు ఉద్యోగముకూడా అయ్యేటట్లున్నది.
 అందుకోసము ఇప్పుడు పంపితేనే మంచిదని నాయభిప్రాయము.
 బాగానే ఉన్నదిగాని నాయనా! ఇదివరకంతా యేమయినదో
 అయినది; నీకున్నా యెనరూ వెనకాముందూ లేదు; నాకు
 న్నూ మీయిద్దఱంకల దిక్కులేదు. ఈయిల్లు మీది, ఈవాకిలి
 మీది, మాకున్న ఆనాలుగు కానుకల మీది; మేమున్నా పెద్ద
 వాళ్ళమయినా, కళ్లు బాగా కనిపించవు, నిజానికి నిన్ను
 కూడా మేము గుర్తించనే లేదు, అల్లుడల్లుడంకే అల్లుడవే అను
 కొన్నాము. నీవు వచ్చి యెనిమిదేళ్ళాయె; యెంతో మారిపోయి
 వుంటావుగదా అని నిన్ను మేము నమ్మినాము. అక్కడికి
 కొందరమ్మలక్కలు, మీఅల్లుడేనా ఈయన, చిన్నప్పటిపాటిక
 ఏమాత్రము కానరాదమ్మా, అని మీఅత్తయ్యతో అన్నారట,
 యేదేళ్ళదాటితే నునుష్యనికి పునర్జన్మ వచ్చి తూర్తిమారిపోతా
 డని శాస్త్రమున్నది. మీ కేంతెలియవని నేను ఖండితంగా
 చెప్పినాను. ఏమగురా! నేను అత్తింట నుండను నాకంత
 దుర్గతి పట్టలేదు; ఇక వెయ్యిమాట లెందుకుగాని మంచిగా
 మీఅమ్మాయిని పంపండి; కావలసివస్తే మళ్ళీ నాల్గునెల్లకు
 నావిద్యార్థి నిచ్చి పంపుతాను. చెల్లెల్లపాటు మీ రుంచుకో

వచ్చు, మళ్ళీవానితోనే పంపవచ్చును సరేలే నాయనా! నీకు
 కోపమెందుకూ; ఏమేవ్, అమ్మాయి తాలూకు బట్టలునగై
 రాలు తగుపాటిగా సవరించి మూటగట్టు, ఇప్పుడు పిల్లను
 ఉంచడట, తీసుకొనే వెళ్ళుతాడట. అట్లాగే గట్టుతాను. దాని
 తాలూకు సొమ్మంతా యిక్కడే ఉంచుతామని చెప్పండి.
 అట్లాగే నాయనా అనామకళాస్త్రీ! ఇప్పుడు సొమ్మంతా
 యెందుకూ? అక్కరలేదు, అక్కడ పేదయినా అవసరం వస్తే
 కబురుచేస్తాను; అప్పుడు పంపవచ్చు లెండి. మళ్ళీ యిప్పుడు
 కట్నా లెందుకు మామూ! ఏమో నాయనా! మామూచ్చట
 మాది. నమస్కారము చేస్తున్నా; వెళ్ళొస్తాయి. అత్తయ్యా!
 ఆనే అట్లా కళ్ళనీళ్లు పెట్టుకోరాదు. అమ్మయ్యా! బండి
 యెక్క, యెడవకమ్మా! మళ్ళీ రెండు కెల్లల్లో ఒకమాటు
 పంపించు నాయనా! అట్లాగే, నేనే తీసుకొనివస్తాను, సరేనా.
 నాయనా! బండి తోలవోయ్, మీకూతురిని పిల్చుకురాండి;
 బండి యెక్కించండి. ఎక్కడికి పోయింది? సావాసకత్తెతో
 చెప్పిరావటానికి పోయింది. అదుగో వచ్చింది. అమ్మా! బండి
 యెక్కు తుమ్ముచున్నారు కాస్త ఆగమ్మా! యెవ రాయెదు
 రుగా వచ్చేది! సువాసినేవే లేరా మర్కటరావు! ఓరి నీలమ్మ
 కడుపు బంగారంకానూ, ఇప్పుటిసువాసినీ కాదురా. ఓరి పిచ్చి
 వాడా! మళ్ళీ యెవడో ఒకడు వెళ్ళిచేసుకున్నాడు కాదట్రా,
 సందేహ మెందుకు!

చతుర్థ శాధికశతతమః పాశః=నూటపదునూర్లుచపాశము.

నకారాంతః పుంలింగః పథిశబ్దః=మూర్ధము; ఋభు
యః=ఋద్రుడు. పథిశబ్దమువలె. ప్ర. పంథాః - పథానా.
పథానః; ఓష్ఠి. పథానం - పథానౌ - పథః; తృ. పథా -
పథిభ్యాం - పథిభిః; చ. పథే - పథిభ్యాం - పథిభ్యః; పం.
పథః - పథిభ్యాం - పథిభ్యః; ప. పథః - పథోః - పథాః;
స. పథి - పథోః - పథిషు; సం. హేపథ్యా - హేపథ్యానా.
హేపథ్యానః. మన్తాః=కవ్యము. పథిశబ్దమువలెనే నడుచును.

నకారాంతః పుంలింగో యువశబ్దః=పడుచువాడు, స్త్రీ
లింగమాలో (య. పతీ) గౌరీశబ్దమువలె. ప్ర. యువా. యువా
నౌ - యువానః; ఓష్ఠి. యువానం - యువానౌ - యూనః;
తృ. యూనా - యువభ్యాం - యువభిః; చ. యూనే -
యువభ్యాం - యువభ్యః; పం. యూనః - యువభ్యాం -
యువభ్యః; ప. యూనః - యూనోః - యూనాం; స.
యూని - యూనోః - యువసు సం. హేయువక - హేయు
వానౌ - హేయువానః.

అత్తయశ్చ! నమస్కరోమి. క స్త్వం తాత! అహం
అహోరపతి ర్మమి! కుత్ర గతస్తాత! ఏతావత్పర్యంతం? కదా
అత్రాగతః? తూర్వేద్య రాగతోస్మి తాతీపురాత్. మాం
గ్రామేనవసంతః వీక్ష్య ఆ బేదాయాః తార్య మకరోఖిలు,
మమ నవిదిత వితి మన్యనే కిం? సర్వమపి విదితం. కలిదినా
న్యూనక గత్వా! మాసద్వయ మాసీత్పిలు; అహం ఏతద్ద్రామం

అద్య అత్యజం, పరేద్భురేవ తవ జామాతా కాశీపురా దాగ
తఃకిల. తస్మి త్వం కాశ్యాం కుత్రావాతరః? అహం మాఘ
శుద్ధపంచమ్యాం కాశీం ప్రావీశం; తత్ర విచార్యమాణో అనా
మకః దేశం ప్రస్థితఇతి అశ్రుణవం; అనంతరం హరిద్వారాది
క్షేత్రాణి సేవిత్యా పునః కాశీం ప్రాప్తవాః. మాసద్వయ
మాసీత్. అనామకగృహం వావాతరం. (తస్మి అస్మదం
బేదాం దృష్ట్వా ధీమతీః = అయితే మా అంబేదను చూచే
వుంటావు) తత్ర కస్యంశయః? అంబేదా మదశ్యం. ఏతన్నాస
ద్వయమపి అంబేదాకరపరివేషితం షడ్రసోపేతభోజనం అక
రవం; అనామకః కః? మమ మాతృవృత్తీయంవన ఖలు, తం
దృష్ట్వా అప్తవర్షా న్యాసకః; తేన కారణేన సః మాం ఏతా
వంతి దినాని స్వగృహే అస్థాపయత. అంబేదా ఇదానీం కథ
మాస్తే ఇతిమన్యసేవా? అతీవ చతురా, అతీవ సరసవాక్,
ఉత్తరదేశభక్త్యభోజ్యాదీని సర్వాణ్యపి క్షణేనకర్తుంపర్యాప్తా;
ఏకమేవ వచనం ఏతన్నాసద్వయకాలమపి అనామకం వాహం,
అహమే వానామకః; తథాకాలక్షేప మకరవం. అంబేదా
సుఖేన వర్తతేకిల. అంబేదాం అతీవ సుఖయతి తవ జామాతా.
కానిచిత్ జాత్తరాహభరణాని అకారయత్. అపి చైకాం
శుభవార్తామ ప్త్యానయం అత్రే! కా సా వార్తా? అంబేదా
యాః (మాసోఽతీతఇతి = నెలతప్పినదని) కాచన కింబదంతీ
ఉద్గతా. మయా దృష్టే అంబేదాముఖే రాదృశలక్షణాని
సుస్పష్టం ప్రకాశంతేచ. (అస్మజ్జనకఃఖలురే = మానాయన

గదా ! అంబేదార్ గారు ? మంచమూసీ పుస్తకం
 నీకుండా కర్తవ్యము: అన్ని తవదామూతా; తనాత్ అంబే
 దానాబంధిని ఆధారణాని కానిగా అత్రైయ సంకీర్తి; తాని
 సర్వాణి నిద్యార్థిద్వారా ప్రేషయేతి మాంప్ర త్యవదత్.
 అధూరదత్తే! అనావశస్య గృహే కేకే సంతి తస్య కి మంబ!
 సుగుహాపండితః అనేకే విద్యార్థినః షోడశోపచారాన్ తుర్వం
 తః తౌ దంపతీ స్వదా నేనంతే. యుష్మదంబేదా రాజమహి
 షీన సర్వతే; తుభ్యం అస్మన్తామాయచ ననుస్కారాన్ అవ
 దత్ అంబేదా. ఆధరణవిషయే అస్మదనామకః లేఖ మేకం
 మామాయ ప్రేషయతికిల, శోషవా పరశోషవా శాశీపురాత్
 లేఖః అగమిష్యత్యేన. కాలాంతితః అహం గచ్ఛామి; మామః
 గృహే నాస్తి కిం ? దినచతుష్టయాత్ ప్రభృతి సప్తతిహా
 యనః కశ్యపజీవచ్ఛవః లిప మామం అతీవ బాధతే, (సః నవా
 మ్రియతే కవా జీవతి = చావాచావడు, బ్రదతాబ్రదికడు;)
 తస్మాత్కారణాత్ తత్ర గత స్తవ మామః. బాధమేవ
 మామాయాపి శుభవార్తాం వద. తతైవ వదిష్యామి కింతు
 త్వం పునః సాయంసమయే ఏకవార మాగచ్ఛ. తతై వాగమి
 ష్యామి పంచఘంటాసమయే. మామం గృహవీవ తిష్ఠేతి వద
 (తాత! త్వయా కిమతికార్యేసి అగంతవ్యం పశ్యను=నాయనా
 యంతపనిదిన్నా నీవు కావలెనుమా) మావిస్మర మావిస్మర.
 తతై వాగచ్ఛామి రే మర్కటరాయ! కవాట ముద్ఘాటయ.
 ఆయామి ఆయామి; అగచ్ఛాంతః. అంతః కేపి నసంతిఖిలు!
 కేపి నసంతి సాంబ మేకం వినా. ఉపవిశ. ఉపావిశం. అలే

ఏతానర్పర్యంతం తాం క్వాస్థాపయః? తాం దస్య రహస్యాదో
జ్ఞాతోనా? ఆ, జ్ఞాతః. అస్మత్ క్షత్తస్థలవ వాస్తీసా. అస్మాకం
వ్యూహః కేనాపి సజ్జాతఃఖలు? ఏతానర్పర్యంతం సజ్జాతః తేష్టన
మమాభిప్రాయః. శంకరగృహంప్ర త్యగచ్ఛః కిం? అగచ్ఛం,
శంకరగృహదేవ ఇవానీ మాగమనం. సః గృహే నాస్తీ
వెజ్జింబసూసాకం సంలప్య ఆగతోస్మి; పున స్సాయం గమి
ష్యామి.

ఆవుత్తర మెక్కడ నున్నది? సాంచిగాడిదగ్గరనేఉన్నదిగా!
ఏమి కా సాంబా! ఆవుత్తరము నీయొద్ద జాగ్రత్తగా ఉండిగదా!
బహుజాగ్రత్తగా నున్నది. అది మనదగ్గరనే ఉండవలె! దాన్ని
బట్టి కొన్ని మాటలు మనము చేర్చి వేరే ఉత్తరము తయారు
చేయవలె. అట్లాగే చేతాములే. మాయావిగాడికి కొంచెము
మనస్సులో వేరే అభిప్రాయ మున్నట్లు కొంచెము సూచనగా
నాకు తెలిసింది. అట్లాగా, అయితేనేమి గాని, మనపన్నాగము
పూర్తి అగువరకూ వానికి వ్యతిరేకముగా నడవరాదు.
వచ్చారూ యింటికి! ఇందక అఘోరపతి మీకోసం వచ్చి
పోయినాడు. కాశీనుంచి వచ్చినాడట; మన అమ్మాయి కులాసా
గానే ఉన్నదట; ఒకచిన్న శుభవార్తగూడ చెప్పినాడు. సంతో
షమేకదా. మన అల్లుడు తనవిద్యార్థిని ఇక్కడికి పంపుతాడట;
శిల్పకాలాకు సామ్మంతా అతనిచేతి కిచ్చి పంపవలెనట; అయి
దవనెలలో అక్కడ పండుగచేసుకుంటారట; ఈ సంగతులన్నీ
చెప్పి వెళ్లినాడు. సామ్మమాట గేమిలే, మొత్తముమీద

కావ్యభర్తలు కులాసాగా ఉన్నారగదా. ఆ, చాలాకులాసాగానే ఉన్నారు; కావలసినంతమంది శిష్యులు ఇంటినిండా, స్వార్థపారములూ చేస్తుంటారట; మన అమ్మాయికూడా, (భల్లూపిల్లకావద్దా-యోగ్యాల్లి,) అనిపించుకుంటున్నదిగాని, ఉత్తమోద్ధుగా లేకట. మళ్ళీ సాయంకాలాను వస్తానన్నాడు. మమ్మును ఇంట్లో ఉంచుమన్నాడు. ఇక వెక్కడికి ఈచేళ వెళ్లవలసినదనిలేదు. ఏమీ అనుకోవలసినదా? కాశీకి వెళ్లావు, యెప్పుడవచ్చావు. యేమేమిసంగతులు? అత్తయ్యతో అన్ని సంగతులూ చెప్పివెళ్లానుగా; అత్తయ్య మీతో చెప్పలేదా? చెప్పినదికలె, మా అమ్మాయిని నీవు చూచినావా? అయ్యో కన్నమా, సుమారు రెండునెలలునుంచీ మీ అమ్మాయి చేతిలోడగమేనయ్యా. నెలతప్పినమాట నిజమేనా? ఆ, లక్షణాలు చూస్తే నిజముగానే కనబడుచున్నది! పండగ చేసుకున్నతరువాత మీరు తరము వ్రాస్తే యిక్కడికి పంపుతానని కూడా అన్నాడు. ఇక నే నెలపుపుచ్చుకుంటాను. మంచిది. నేను ఎల్లుండి ప్రొద్దున డారికి పోయి మళ్ళీ సాయంకాలానికే వస్తాను. నీతో కొన్ని మాటలు మాటాడవలె. అవి మీ అత్తయ్యకూడా వినరాదు. అట్లాగేలేండి. అయ్యా, షెంకరయ్యగారి ఇల్లు యెక్కడ? ఇదేఇదే. అయ్యా, తమ దేయూరు? మాది కాశీ. మీ రెవరు? అనామకమాస్త్రిగారి శిష్యుడను నాపేరు గణేశ భట్టాచార్యులు. ఇదుగో, మామాస్త్రిగారు ఉత్తర మిచ్చారు. షెంకరయ్యగారి రి? ఇవే ప్రొద్దున డారికి పోయినాడు. ఈసాయంకాలానికే వస్తారు. మేము అంతగాకా ఉండము, మమ్మును

ఓహో! పంపండి. అఘోరపతితో మీకు బంధం చేసినారట మా పాపిగాడు, అఘోరపతిని విలిపించండి. ఇదిగో నీళ్ళు, కాళ్ళు కడుక్కోండి; నేను అఘోరపతిని ఎప్పుడైనా చచ్చాను అఘోరపతి! అఘోరపతి! తలుపులు యిట్లా ఎరువ బాడూ! నేను కష్టస్థును. ఏనుత్తయ్యా, ప్రాద్దుగూకేవేళ వచ్చావు! మా అల్లుడుగారి దగ్గరనుంచి యెవరో శిష్యుడుగారు ఉత్తరము తీసుకొని వచ్చాడు. గణేశభట్టాచార్యులాయెమిటి? అన్నవచ్చు, అయినే. మీమాయయ్యి డాబోలో లేరు. ఇంతా కానేనటికి వస్తారంటే, అంతడాకా ఉండను; అఘోరపతిని విల్చుకొనిరవచ్చు నన్ను పంపించాడు. నాయనా! నీవు కాస్త వచ్చి ఆ ఉత్తరము చదివి సంగతేమిటో కాస్త కనుకొందమా. అత్తయ్యా! మిత్రే భయములేదులే; ఆయనను నేను బాగా యింటును; ఇకనో వస్తున్నా. ఏదీ వుత్తరం. సమస్కార్ సమస్కార్. ఆయనా బా అఘోరపతి!

పంచగళోత్తరశతతమః పాశః సూటపదు సేనవసాతము.

చ శారాంతః పుంలింగః ప్రాశశబ్దః = భూష్యభూ
స్త్రీలింగము (ప్రాచీ) గౌరీశబ్దమువలె నడచును. ప్ర. ప్రాశ-
ప్రాంచా-ప్రాంచు; ద్వి. ప్రాంచం - ప్రాంచా - ప్రాచు; త్త్వ.
ప్రాచా. ప్రాగ్భ్యం. ప్రాగ్భిః; చ. ప్రాచే. ప్రాగ్భ్యం. ప్రాగ్భిః;
ః. ప్రాచః. ప్రాగ్భ్యం - ప్రాగ్భిః; ష. ప్రాచః - ప్రాచోః.
ప్రాచాం; స. ప్రాచి. ప్రాచోః. ప్రాడు; సం. హేప్రాశ -
హేప్రాచా - హేప్రాచు.

హాకావాంతః స్త్రీలింగః ఉపాసచ్ఛబ్దః = పాదరసః, చెర్బు.
 ప్ర. ఉపాసత్ (ద్) ఉపాసహ-ఉపాసహః; ద్వి. ఉపాసహం.
 ఉపాసహ- ఉపాసహః, త్త. ఉపాసహ-ఉపాసద్భ్యం. ఉపా
 సచ్ఛబ్దః; చ. ఉపాసహే - ఉపాసద్భ్యం - ఉపాసచ్ఛబ్దః; పం.
 ఉపాసహః - ఉపాసచ్ఛబ్దం - ఉపాసచ్ఛబ్దః; ప. ఉపాసహః -
 ఉపాసహః - ఉపాసహం; స. ఉపాసహి - ఉపాసహః -
 ఉపాసత్తు; సం. హేఉపాసత్ (ద్) - హేఉపాసహ -
 హేఉపాసహః.

అహో గణేశభట్టాచార్య ! నమస్కారః, కదా అగ
 మనం, కా కథా? యుష్మద్గురువర్యాణాం క్షేమంబులు, కుం||
 యుష్మద్గురువత్త్ని అనామయాఖలు? అయి అభూతంకే!
 సర్వేషాం కుశలినః, అర్చ్యధురుచరణాః ఇమం లేఖం దత్వా
 భవద్వారా లేఖానుసారేణ సర్వం కార్యం సాధయిత్వా అను
 మతేన ప్రాయాహి త్యాజ్ఞాదయః. తాత! అభూతంకే!
 లేఖి మీష తృత. పరామి శ్రుణు. శ్రీమద్వజనయాజనాది
 మహర్షినిరతానాం శ్వశుంపాదానాం చరణాంతికం. నమ
 స్కారభార్యకం అనామకేన భవజ్ఞమాత్రా ప్రసాదో లేఖః.
 ఉపరి. చి||ల||కుం|| యుష్మత్కుమార్యాః మాసోఽతీతః, పంచ
 మే మాసి సీమంతోన్నయనపుంసవనాదికం కర్తుకాహః అస్మి.
 అతః అస్మత్ప్రియశిష్య గణేశభట్టాచార్యద్వారా ఆయుష్మ
 త్యాః వసనాభరణాదికం సర్వస్వం ప్రేషయంతేతి అభ్యర్థయే
 తత్రభవతః శ్వశురపాదాః. కుం|| శ్వశ్వైర్వీచ మదీయసవ స్కా
 రాః సమర్ప్యంతం అభరణాదికం దత్వా అనుగదమేవ గణేశ

భట్టా భోజనంవివేచన ప్రహేయతాం. ఇతర త్వర్యం ఆహారాన్ని
 ద్వారా యుష్మాభి ర్జ్ఞామురపవ. ఇర్హ్యసంతనరహా అగ్రాదక
 కరలిపిః కిమరే ఆహారపతే ! అనామకః - పీఠంప్రసాదే
 లేఖ మలిఖ్యయి. ఇదానీం మదహం కిం కర్తవ్యం? తదహం
 గ్రామే నాస్తిగతు. అస్తమయాశ్చుష్వమేవ చగచ్ఛతి, రాగ
 త్వర్యంతం ప్రతిపాలయేత్కుక్తే, గణేశభట్టాచార్యః తాత్పర్య
 ర్యంతం ననిరీక్షిష్యే ఇతిపదతి. అభరణాదిదానే హివా, అదానే
 హివా ! లేఖన్తు జామాత్మసకాశా దాగతః మామస్తు గ్రా
 మాంతరంగతః, ప్రాయశః అద్యసాయ మాగచ్ఛామి క్షుక్తిక్రై
 వాగచ్ఛత్. శతథా కతివయనిమేమై రేవ ఆగమిష్యత్యేవ తా
 వత్త్వర్యంతం అస్య అవకాశః నాస్తికేల, ఆలోచనాంబ్రూహీరే
 ఆఘోరపతే ! మమ మతిః దధివ్రీహీమేళన ఇ చార్హి. అత్రే !
 మాభైషిః, అంబేదాసంబంధినసనాభరణాదికం సర్వస్వం గణేశ
 భట్టాచార్యాయ అర్పయ. ఇతఃతూర్గమేవ పీఠవృత్తాంతం
 సర్వమ ప్యవోచంఖలు త్వంతరి. మామః ఆగచ్ఛి కుచ్ఛతి
 చేత్ అహం ప్రత్యుత్తరం దాస్యామి. అఘోరపతే ! త్వం
 విశ్వస్య దాస్యామి. తథైవ దేహి, కాచిదపి భీర్నాస్తి. తాత,
 గణేశభట్టాచార్య ! (ఈషదైష్వమ్యంతంకొంచెమెచ్చుతెగ్గుగా)
 దశసహస్రమూల్యమితం ఇదం వసనాభరణాదికం. అతీవ
 జాగ్రత్తయా నయ. ప్రవేశానుపదమేవ మమ జామాత్రా
 సర్వస్వం లబ్ధమితి లేఖం లేఖయ. తత్ర సీదుంతోత్సవానంతరం
 అంబేదయాదుహ జామాతరం అత్రాగచ్ఛేతి వద. తథైవ
 తథైవ; అహం గచ్ఛామి, మంకరశాస్త్రిణేమమ నమస్కారాక

కదా అఘోరపణి! హుయ్యస్తమయూ త్వాగేవ గ్రామాంతరం
 దుర్యోగం ప్రవేష్టవ్యం, సూర్యశ్చ ఆస్తాదిగ్ం ప్రాశ్చి సుర్యః
 దుర్యోగం వేశా నాన్తి, అయం దేశః చోరభూయాప్యః ఇతి గురు
 చక్షురై బుక్షం. పంకరశాస్త్రిణాం దగ్ధనం కర్తుం మమావ
 తాశపీత నాన్తి. మమాసరాధః షిష్యుతామితి మషస్థానే
 గ్ధయా పంకరశాస్త్రి ప్రాప్తయితవ్యః, అహం యామి. గణేశ
 భట్టాచార్య! అబస్థం మాకార్షిః, అయ మతీన పాపిష్ఠదేశః
 శీఘ్రం చల చల. యువృద్ధురవే అస్మదీయ జేషసమాచారం
 నివేశయ. తత్తైవ, గ్ధం నివర్తస్య. జాగ్రత్తయా గచ్ఛ గణేశ
 భట్టాచార్య !

ఏమండీ, ఇంకొక్క గడియముందుగా వచ్చినట్లుంటే మీతో
 కూడా మాట్లాడిపోయేవాడేతయన, తా స్రవ్యవధానమయింది.
 అయినా వెళ్ళాడు, మీరూ వచ్చారు. యెవరే, ఆయ నెవర?
 గణేశ భట్టాచార్యగారు. గణేశ భట్టాచార్యగారివ లే! అయ్యో ప్రా
 భు. మీదంతా చేద స్రమేనండీ, మొదటికి ఏస్తూ వస్తారు? మూట
 కట్టడ పెట్టి గుత్తాన్ని దిగి తాళ్లుకడుక్కోండి, ఇట్లా కూర్చోండి,
 సంతోషపాల్ప సావకాశముగా చెప్తానూ. ఏడిసిన ప్లి ఉంది.
 ఓ, హుస్సన్నా చెప్పు సంతోషపాల్ప యేమిటో. పదిహేను
 రోజులక్రిందట మన అఘోరపతి కాళీసుండి వచ్చాడా లేదా?
 రాలేసిన యేగాడివకొడుకన్నా డె యిప్పుడు, వచ్చాడూ, వస్తే
 నేమి! అట్లా తొందరపడతా లేమి, చెప్పుతున్నా గా. సరే
 దబ్బిన చెప్పు అప్పుడు అఘోరపతి మన ఆస్మయియొక్క
 సంగతి మనకో చెప్పాలా? చెప్పాడు, చెప్పితేయేమి యిప్పుడు?

యేమీలేదండి, మన అల్లుడుగారు తనశిష్యుణ్ణి ఉత్తరమునహో
పంపినాడండీ. ఓసీ నీఅమ్మకడుపు బంగారముగానూ, కొంచ
ముంచావా యేమిశేవ్ ! కొంపముండుటజేమిటండీ మీదంతా
చేదస్తం, శుభం యెప్పుడు పలకవలెనో, అశుభం యెప్పుడు పల
కవలెనో మీకు తెలియదు. యిన్నేల్పొచ్చినవి, యేంభాగ్యం;
మీసృత్రే అటువంటిది. మీపుట్టింటివాడవృత్తియటుకు తగ
లదదాయేమి! నిన్ను నాలుగునేలు పోసి కొనుక్కొంటినిగా
ఇపు డేమిలాభం మీగు మావాళ్లను ఎత్తిపొడిస్తే. ఇప్పు డా
మాట లన్నీ యెందుకు, అరులుసంగ తేమో చెప్పవే దబ్బుశ-
అమ్మాయి కులాసాగానే ఉండట; రేపు పంచమినాడు పండుగ
చేసుకుంటారట; అందుకొసము పిల్లసొమ్ముయావత్తూ విద్యార్థి
చేతి కిచ్చి పంచమని అల్లు డుత్తరము వ్రాశాడు. సొమ్మంతా
యిచ్చావా యేమిటి! బాగానేఉంది, సొమ్మియ్యకపోతే, అల్లుడికి
కొపమురాదండీ; ఒక్క గానిఒక్కపిల్లగదా! ఓసీ నీఅమ్మకడుపు
కాలా, (కొంప మునిగిపోయిందిగడేగృహ మవజ్జిభలురే!
ఆపుత్తర మేదే! అంతా మీకు తొందర; ఆహారపతి దగ్గరుంది
కాబోలు. ఆహారపతి, ఆహారపతి! తలుపుతీయ్యానాయనా!
యేంమామయ్యా డొర్చిం చెప్ప దొచ్చావు! మాకొంప ముని
గింది రాకా నాయనా! మీ అత్తయ్య యెవడిచేతికో సొమ్మంతా
యిచ్చిందట. నీదగ్గర మాఅల్లుడు వ్రాసిన ఉత్తర మున్నదటే
యేదీ! ఆయ్యో నాదగ్గ రెక్కడున్నదీ! మళ్లీ భట్టాచార్యే
తీసుకొపోయినాడు. ఆసీ నీడమ్మకడుపు కాలా! యేదోకను

పోయినాడురా వాడూ? అప్పుడు సీతెక్కడ ఉంటున్నాడో చింతల
 గుట్టపొడిను పోయినాడు. గుట్టరాన్ని వేసుకొని పోతా వాడి
 జీవని కేటగ్నా. అరెయి అరెయి నిలనిలు, ఇందాకటినుంచే
 పడిన నడిచి ఉన్నది గుట్ట, అందుచేత తాగారగైర్లుడు. ఈ
 జొన్నచేలోకి పోయినట్లున్నాడు మంగళంధాకోడుకు, ముగ
 ము కూడా జొన్నచేలోకే పోదాము. ఓరివీడమ్మ కనుపుకారా
 శంక రాయగాడు గుట్టం వేసుకొని వస్తున్నాడు ; లేండు మైళ్లు
 వచ్చాముగదా యిక భయములే దరుగున్నాను. అయినప్పటికీ
 నావెంట దగిలి చేలోకి వచ్చాడు. ప్రాప్తం గూడిగదా, నాడికి
 చూస్తాగము, నన్ను కనుక్కోలేడులే; అయినా గుట్టాన్ని గునము
 మించగలమా? తానీ ఒక ఉపాయము చేచాము. ఈ మంచి
 యెక్కి- ముసుకు వేసుకొని కూర్చుందాము. ఏయ, ఎర రాచేనం
 తా పాడుచేస్తూ గుట్టాన్ని వేసుకొవస్తున్నాను! నాయనా! నేను
 శంకర మ్యునిలే. యేమండోయి సంకరయ్యగారూ! యాడికి
 బోతుండారు! పొద్దుగూతి బయల్దేరారే! నాయనా! నివ్వెక్క
 ఉన్నావు! మంచెమీద. ఇట్లా యెవరయినా మనిషి పోయి
 వాడా! ఇట్లా వదలురగా ఒకమూటేసుకొని పోయిండు, నీవె
 రను! నేను మాదిగ పోతాయను. మామంట్లో పొమ్మెత్తుకొ
 పోయినాడురా యెవరో. అట్లాఅయితే యీగుట్టాన్ని మం
 చుకు కట్టేసి, మీను సప్పుడు నెయ్యికుండా పోండి, అక్కడ
 దొరకవచ్చు.

హేడశాశ్చికశతతముః పాతః=నూటపదియాటవపాతము.

నకారాంతనపుంసకలింగో నామశబ్దః = పేద.

ప్ర. ద్వి. నామ - నామ్నా, నామనీ - నామాని; తృ. నామ్నా - నామభ్యాం - నామభిః. తక్కిన విభక్తులన్నియు, ఈపుస్తకము కిగి పుటలోని మహిమక శబ్దమువలె నడచును.

నకారాంతనపుంసకలింగో బ్రహ్మకశబ్దః = పేదము, పరమాత్మ. కర్మకశబ్దమునిట్టిదే = కర్మ. ప్ర. ద్వి. బ్రహ్మ - బ్రహ్మణీ-బ్రహ్మణి. తక్కిన విభక్తులున్నా పులింగబ్రహ్మక శబ్దమున కన్నివిభక్తులున్నా, ఈపుస్తకము కిగి పుటలోని ఆత్మక శబ్దమువలె నడచును. పులింగ బ్రహ్మకశబ్దమునకు, బ్రహ్మదేవుడు=చతుర్ముఖబ్రహ్మ అర్థము.

అగచ్ఛత్ శంకరశాస్త్రి రాండేయః; అహం మంచా దవదుహ్య, ఏతేనై వాశ్వేన ప్రాజ్ఞార్థేణ పలామై; శంకరః పశ్చిమమార్గేణ యాతః. అరే పోతాయా! క్వాసిరే, అహో మంచోఽరిస్థితగి పోతాయనామకః ఇతి అహం భ్రాం తః; సవవ అస్మత్సర్వస్వాపహారి చోరః. కిం మమ దౌ ర్భాగ్యం! స జాల్మః పసనాభరణాదికం గృహీత్వా గతశ్చే ద్గచ్ఛతు. అశ్వమ వ్యయచ్ఛంఖలు తస్మై. ఇతఃపరం కిం మ ర్భాం! దైవానుకూల్యం నాస్తిరే తాతా! సూర్యాస్తమయః ఆసీత్. ఈచదీషదివ తమః దిశః వ్యాప్నోతి; ఇదానీ మహం కథం -గృహం ప్రవిశేయం! ఏతజ్జాన్తక్షేత్రం అతీత్య కథం బహిః పతేయం! మార్గః కుత్రేతి మార్గదేయం! కంటకాశ్చ

పాదమో న్లగంతి. సర్వస్వనాశోఽభవది త్యుద్వేగేన ఉపా
 నహా చిత్త జ్ఞాగతోస్మి, హా ఈశ్వరా! కా మమ గతిః?
 లోసురే క్షేతే) క్రందతీవ; కస్త్యం జ్ఞాత్వేత్యేః కస్మా
 త్రభోః! అహం శివశంకరశాస్త్రి, మమ గతిః ఏన మభూత్,
 ఈష దాగచ్ఛ తాత! అస్మిన్ జ్ఞాత్వేత్యే మార్గం అశ్యక్
 ప్రభుమమిః నూం ప్రథమతః బహిః పాతయ. అనంతరం
 మమ చిత్తక్షోభం సవిస్తరం కథయిష్యామి. అబ్రహ్మణ్య
 మబ్రహ్మణ్యం; శాంతం పాపం; ఆయాహి జరత! అహం
 బలభద్రరాయః, చింతలవట్టుగ్రామే ఈషతా-ర్యాధి అగతః.
 అతః ఏతావత్సర్వంతం కాలవిశంబః అసీత్; పునః గృహం
 గచ్ఛామి. తాత! త్వం దేవభి వాగతోసి; కిం కథయేయం మే
 చిత్తక్షోభం! ఏన మేన మాసీత్. అంతతః అశ్వోసి చోరేణ
 పృతః; యథాకథంవా గృహే పాతయేష్యేత్ తవ ఉదరే
 జనిత్వా త్వవృణా ద్విముక్తో భవేయం. మూఢైషీః; మమ
 హస్తం గృహీత్వా ఆయాహి; ఏష మార్గః. ఇత్యతః, తత్ర
 గర్తవ్యతే. అయం అస్మత్తటాకఘట్టః; బాధం కింతు
 తవగృహిణీ తం భటాచార్యం కథం విశ్వస్య తస్మై సర్వస్వం
 అయచ్ఛదోః? (తస్యః కథా తథాస్తు = ఆవిడమాట అట్లా
 నుండనీ) స్వజ్ఞాతి రుదా అహం కి మాక్రందం, అశ్వమపి
 తస్మై సమర్ప్య హస్తా మర్థయమానః లోడిమిఖలు! దైవాను
 కూల్యాభావే సర్వోపి ప్రమాద్యత్యేవ. సత్యం సత్యం. ఏత
 దేవ యుష్మద్గృహం, అహం గచ్ఛామి. తాత! చిరంచీవ బల
 భద్రరాయ! హంజేరండే! కవాట ముద్ధాటయ. అసీ దావయోః

కురకర్మ సంపూర్ణం. నిక్షిగ్ధ నిక్షిగ్ధ అస్మత్ప్రాణసమానం
 సర్వస్వం కస్మైవా భటాచారాయ సమార్పయమామ; తస్య తత్ర
 రుదిహి; అహం అత్ర రుద్యాం. ఏతస్మిన్ద్రామే వైకజ్జనమధ్యే
 అహమేవ ఈషద్ధనవానితి బహూనాం హృదయదాహాః
 నర్తతే. తేషర్యేసి తుమాగ్నయశ్చవ అవతాశం లభ్యాఅస్మస్యహ
 మదహా. గర్భాధారాథం ఆగతః పురఃః ప్రభమతః అస్మ
 జ్జామాతైవ సభవతి కించ ఇతి మమ మనసి శంశయః ఉచే
 తిదాసిం. ఏతద్విషయే మహూర్తదినేష్యేవ కానిచిద్వచనాని
 మయా శ్రుతాని; తాని సమన్వయీకర్తుం నాపారయం.
 ఇదానీం(యుష్టాభిరుక్తే=మీరంతు)జ్ఞప్తి రాగచ్ఛతి, (అంబేదా
 అవదత్థలు=అంబేద చెప్పినదిగదా) దివత్రయేసి ఆస్మజ్జామాతా
 అంబేదాం హస్తేనాసి నాస్పృశత్కిల, నాపున్దైక్షతకేల,
 నూతనత్వాత్ లజ్జయా తథాకరోత్కింవా ఇతి మమాభి
 ప్రాయః. ధిక్ రండాత్మజే! తదైవ మాంప్రతిమిర్థం గావోఽహి!
 మమ కింజ్ఞాతం! బహవః జామాతరః లజ్జయా ఏవం కుర్వం
 త్యేవ. సః లోకాచారవన ఖర్జితి తూక్ష్ణ మానం.

అయ్యోకర్మమా, సొమ్మ పోవటం కాకుండా పిల్లమాదా
 పోయేగదే చేదస్తప్రముండా! అల్లుడట వీడమ్మకడుపుకాలా,
 ఏఅల్లుడో వీడు, పిల్లమాదా కులభ్రష్టయి పోయినదేమోగదా
 స్వామీ! ఒరేఆఘోరాయ! నేను రెండుమైళ్లు వెళ్లేసరికి, గుట్టు
 వేసికొని శంకరాయ వచ్చాడు; ఆగుఆగుమన్నాడు; ఇంతలోకే
 బొన్నచేలో బొంబడి మంచెక్కి కూర్చుండి శంకరయ్యను
 మంచెగిరికి రానిచ్చి గుట్టాన్ని మంచెకు కట్టివేయించి

శంకరయ్యను పడమరగా పొమ్మని నే నాగుడ్డకొన్నేమిటని
సామన్న తీసుకొని తూర్పుగా పారిపోయినా భయపాంబిగా, బాగా
చేశావురా. ఇక్కడికి బాగా పొగరణగింది శంకరయ్యకు. మన
విషయములో అనుమానపడకుండా అనామకునితో బాగ్రత్తగా
ప్రమాణించేయించుకొని బందోబస్తు చేసినావా? అయ్యో వెట్టి
వాడా! నేనంతమాధత్వముతో నుంటానురా? వానితో మన
పన్నాగము యావత్తు చెప్పినాను ఈరియదారుమాసముల
నుంచి శంకరయ్య వెట్టివ్తూ కడుపునిండా ఆన్నం తినుటలేదు.
కంటినిండా నిద్ర పోవటములేదు. శంకరయ్య మునుపటివలె
పీరుగులు మోయుట లేదు; పోయినా బేరంలేదు. చాలు మనకు
శావలసినదే అది. ఇక ఆవుత్తరమును ప్రయోగింపవచ్చుగా.
ఆ, ఆశ్వీజమాసము దగ్గర పవచ్చిందిగనుక, కాశీలోనే పోవులా
పడేయించు. అట్లాగే యేర్పాటుచేశాలే. శంకరయ్యగారూ!
వట్టుడు త్తరము వచ్చినది; అణాయిచ్చి పుచ్చుకొండి. యెక్కడి
నుంచి వచ్చినదిరా? కాశీనుంచి, ఇదుగో డే త్తరము. అసేమనకు
డే త్తరము చదవటానికి గతి యెవ డున్నాడూ, ఆ అఘోరాయ
ముండాటొడుక్కేగా, వాణ్ణిసిల్చుకొనిరా. యేంమామావచ్చాను.
నాయనా! నల్లరిలో తల యెత్తుకొటానికి లేకుండా అయిపోయె
గదా నాగతి; ఈకుట్రలో నీవుకూడా చేరావనే నా అభిప్రాయం.
అయ్యోమామా నీవువృథాగా గుడ్డొన్ని యెవడికో సమర్పించు
కొని వచ్చావుగాని, నీసొమ్ము యెవ్వరూ యెత్తుకొనిపోలేదు
మామా! సరేకానీ కాస్త యీవుత్తరం చదువు. ఆ, చదు
వుతా. శ్రీమామగారికి నమస్కారములు. ఉపరి|| మీరు రాశిన

శుభలేఖ ఆటుమాసములక్రిందనే చేరినది తమ సెలవుగ్రహ
రము ఆశ్వీజమాసంలో వచ్చి శాంతిచేసుకొని కార్యం చేసు
కొంటాను. ఆశ్వీజశుద్ధ పాడ్యమివాటికే నేను మీ గ్రామము
చేరుతాను. మాసినతల్లిగొడుగు గణపతిద్వారా పిల్లకు వసనా
భరణాదులు, పసుపు, కుంకుమ యూ మాఘమాసమునాటికే
పంపియున్నాను, చేరియే యుండిను. ఎందుచేతనో మీయొద్ద
నుండి జాబు రాలేదు. ఇంటిమనిషి వస్తున్నాడగదా అని నేను
అప్పుడు మీకు జాబు వ్రాయలేదు. చిత్తగించవలెను. ఇంతే
నవస్కారములు. అయ్యో అయ్యో ఇంకేమున్నది మాకొంప
మునిగేపోయింది! ఇంకా అనుమానంతోనున్నాము, ఈవుత్తర
ముతో పూర్తిఅయినది అయ్యో అంటేదా! యెవడిపాలయితివే
తల్లీ! ఏమిట్రావటి అఘోరాయా! పిల్లేదిరా, సొమ్మేదిరా,
ఈవుత్తర మేమిటిరా! రేళ, మాఅల్లుడొస్తే యేంచేసిదిరా
దైవమా! చెప్పవేమిరా అఘోరవతీ! మామా! ఇ చేమిటో
నాకూ వింతగానే ఉండయ్యా. అయినా చూతాము. పాడ్య
మనగా యెన్నాళ్లంది, యెల్లుండేగాయెవరోస్తారో గానీ. నేవెల్లీ
వస్తాను. చూచావటే అఘోరాయ మెల్లగా జారుతున్నాడు.
ఈమర్మార్గ మంతా వీడిదే, అనుమాన మెందుకు? యేంచేసి
వచ్చావురా! ఉత్తరంచదివి వినిపించివచ్చా. మొగుడు వెల్లాము
లబ్బినమొత్తుకొనుచున్నాడు. (అలగోడుబాలగోడుగానున్నది=
గోడోభః వత్సకోభ ఇవాస్తే.) వాళ్లయింటినిండా జనం చేరి
కూదారుస్తున్నాడు. బాగా గర్వభంగ మయినదిలే. మనవాడు
యెల్లుండికి వస్తాడా! తప్పక వస్తాడు. మునపబు కరణాలను

కూడా కూర్చా రక్కడ. పోనీలే మన కెందుకు మాయావి
గానూ మర్కటరావు ధైరవాయ ఈకుట్రంతా సాంబిగాడికి
అఘోరాయకూ పూర్తిగా తెలిసియుండునని శంకరయ్యకు
పుల్లలుచేశారు బాగా. బ్రెవ! ఈసాయంకాలానికి అల్లుణ్ణి
పేనుపెట్టుకొని మళ్ళీ ఒకాయన వస్తాడు కాబోలునే. ఈనే అల్లు
డో వెనకటాయనే అల్లుడో తెలియకపోయెనే! ఇకముందు
మన మేమిచెయ్యవలె! మీ కెందుకు మీరు ధైర్యముగా
నుండండి, వెనుకటిరంగతి యెక్కడనూ పొక్కునియ్యకుండా
అందరికాళ్ళనూ కడుపులూ పట్టుకొని బ్రతిమాలుకొని రాండి.
అన్నిటికి భగవంతుడే ఉన్నాడు. సరే అట్లాగే చేస్తాడు, అసలు
పిల్లలేదుగా, సొమ్ముపోలే పోయింది పిల్ల ఉంటే యెన్ని పాట్ల
యినా పడవచ్చు. నాకొకటి తోస్తున్నది మామా! నిజమయిన
అల్లుడే వెనక అట్లాచేసి యెవరిదుర్బోధవల్లనో మళ్ళీ యిట్లాచేసి
ఉంటాడు. అందుకని వీడికి గర్వభంగం చెయ్యటానికి నే నొక
బోగంపిల్లను తెచ్చి పసిబడుపుతాను, ఒక వెయ్యిరూపాయలుంటే
నన్నునమ్మి పోచేటికి తే నీకొకట నేను వెయ్యిదేవుళ్ళకు మ్రొక్కు
కొని పనిచేస్తాను. నీపని అయితేనే దూసాయలు ఖర్చుపెడతా.
లేకుంటే నీకు మళ్ళీయిస్తా. సరేతీసుకో పోయినవాట్లో నీవొకటి.
అమ్మలారా! అయ్యలారా! మీ రెవ్వరూ జరిగిన మావృత్తాం
తమును వెల్లడిచెయ్యకండి. అట్లాగే లెండి పాపం. నేనేపాపము
నెటుగను; డబ్బుపుచ్చుకొని పీనుగుల మోయుటే ఈజన్మలో
నేచేసినపాపం. దానికే యీప్రాయశ్చిత్త మయి యుంటుంది.
ఇప్పటికీ బుద్ధివచ్చినది. దీనితో నాపాపగరిహారమగును. పోనీలే

అపాడుడబ్బు పోలేపోయింది లేకుం చేము పైత్తుకొని బ్రతుకుతా
అయ్యోముద్దుబిడ్డే ఒక్క లేకూనే అమాయకుగాలే చక్కనిదే
నోట్లో నాలుకలేనిదే మాఅంజేవ; యెట్లాకనబడుతుందిరా
దైవమా! అత్తయ్యా! మామ అట్లా యేడుస్తాడు; నీవంతకంటె
యెక్కువగా నేమస్తున్నావు. అటుమానములనుంచి కంటికి
కడివెనుభారగా వచ్చియేడ్చి చిక్కి చావసిద్ధముగా నుంటిరే;
మీకు ధైర్యం చెప్పేవారెవరు! ఊరకుండు. ఈతరుణంలో
సుతరామూ కండ తడిపెట్టరాదు. ఇప్పు డీర అసలైన అల్లుడే
అయితే, 'నాల్గువేలుపోనీ పెళ్ళిచేసుకున్నానూ, నాసొమ్మనూ
ఓల్లనూ అప్పగిస్తారా, దావాచేసేదా' అనిచెప్పి ఈనేం కొంప
ముంచుతాడో! కాబట్టి ఊరకుండండి. ధైరవయ్యా! ఇక
మా మనస్సులలో దుఃఖమునకు చోటుంలేగదా ఇంకా దుఃఖ
ము చేకుట సంపూర్ణదాహమునకు సాంగశీతలత్వమే చరమా
వస్థ. బోగముదాన్నికూడా ఇంట్లో పెట్టుకొని మాబిడ్డ అని
చెప్పుకోవలసినవచ్చినది. అంతమాత్రమే కాదు; దానిసహపంక్తిలో
భోంచేసి వర్ణభ్రష్టులముకూడా కావలసినవచ్చినదే! అటువ
దేండ్ల వృద్ధదంపతుల చరమావస్థ యిది. ఇంతకంటెను మాకు
చావు దుఃఖకరమా? కాదు కాదు, ఎంతమాత్రమూ కాదు.
(మీదుమిక్కిలి = ఉపర్యధికం) సుఖకరమే. దుఃఖకరమయిన
యెడల ఈవఱకే వచ్చియుండవలసినది, అన్నిటికంటె చేదగు
వస్తువును నమలి బ్రతికినవానికి, ఏచేదువస్తు విచ్చినను తియ్యగా
పంచదారవలెనే యుండును. అసలు పంచదారే ఇచ్చినచో
దాని యానందమున, మూర్ఖ కలుగునో, మతి పోవునో, విచ్చె

త్తునో, ప్రాణములేగునో, మోక్షమబ్బునో ! ఆసచి యెట్టివో
 కవులు వర్ణింపలేదు; అనుభవించినవాడు, ఇతరులకు బోధపరుపఁ
 జాలడు; చూపుటకు వానికి దృష్టాంతము దొరకదు.
 ధైరవా! మే మిద్దరమూ ఒకగడిలో కూర్చుంటాము. వ్యవ
 హారమంతయు నీవు జరుపు. సరే నేను ఇందాక చెప్పినవిషయం
 విచారించి సిద్ధంచేశానుగాని ఈపిల్లకూడా పడునారేళ్లదే;
 బోగంపిల్లన్న మాటగాని బ్రాహ్మణునికే పుట్టింది. కాబట్టి
 ఆచారవ్యవహారములు కలదిగాని ఉత్తది కాదు. అవునురా
 ధైరవా! దేవునిపెట్టెలోనుంచి పడ్డయెంగిలిచుట్టయొక్క శుద్ధి
 ఇట్టిదే, బాగానేవుంది కానీ నీవుచేయవలసిన ఔరమంతా కావ
 టాని కేంలేదు గాని యీపిల్లతండ్రి చచ్చేటప్పుడు మన
 డాబోస్సున్న శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవాలయములను జీర్ణోద్ధారకథ
 తిలో బాగుచేయిస్తానని మొక్కుకొని నెరవేర్చక చచ్చాడట.
 ఆసమయంలో దీనితల్లి మీకోరిక యేమని ఆయన నడిగినడట.
 ఈ రెండాలయములన్నూ బ్రాహ్మణులయొద్ద ముపైత్తి నీవు
 కట్టించినచో దాతకును నీకును నాకునూ సర్వపాపపరిహార
 మయి ముక్తి, యబ్బునని చెప్పి మఱిచచ్చాడట. అసలాయన
 గొప్పవేదాంతటలే; ఈబోగందిమఠుకో ఇదీ చాలాయోగ్యు
 రాలు. ఆయన చచ్చిన పదునాలుగేండ్లనుంచి పరపురుషుని
 కన్నెత్తి చూడలేదు. అవునురా నాయనా ! వేదాంతులకూ
 బోగంవాళ్లకే యెక్కువసంబంధం; ఆ బోగమావిడకూడా
 యెంతోయోగ్యురాలూ, వేదాంతినీ; కాబట్టియే యిన్నాళ్ల
 నుంచి యెవ్వరినీ కన్నెత్తిచూడలేదు. ఆమెచూస్తుండగాకన్నెత్తి

నీపూచూడలేదు. సరేయిపుడు ప్రస్తుతాంశ మేమిటి! మామా!
తెలియకడుగుతాను అసలు నీయావదాస్తీ యెంత! నాఆస్తి
యావత్తు యిటువైయైదువేలు; మొన్న గుండంపేసుకోపోయిన
బాచతు నగకట్టు పదివేలు; పిల్లవెళ్ళికయినది నాల్గువేలు;
మొన్నటితిరుక్కొరపు గర్భాభాసానికి అయినది రెండువేలు;
నీకిచ్చినది వెయ్యి; యింటిఖరీదు నాల్గువేలు కాకపోతే యిక
నాల్గువేల రాళ్ళున్నవేమో. ఇప్పు డిదంతా యెందుకూ?
ఆ మతేమీలేదు ఆదేనాలయములభారము మీరు పైనవేసు
కుంటే ఆపిల్లనిస్తానన్నది; పిల్లమంచిదిలేండి; అందు కనుమానము
లేదు. సరేపోయిందంతా పోగా ఈనాల్గువేలకా చెడేవి! పిల్ల
నిచ్చినా ఈయకపోయినా చేయబోవు కార్యం మంచిది. అట్లాగే
అయితే ఇక మన కంతా సానుకూలమే మామా! మామా,
మామా అంటూనే అభూరాయ మామొంపతీశాడు నాయనా!
అట్టాయితే అత్తయ్యా నాకు మీజోలే వద్దు. దాని
మాటల కేమిలే, నీ పని నీవు కానీరా; తల తడుపు సిద్ధముగా
నున్నాము. మర్కటాయా, మాయావిరాయుడూ మేళతాభా
లతో కాబోలు అల్లుణ్ణి తెస్తూవున్నారు. ఈయన నిజమయిన
అల్లుడయినాసరే కాకపోయినాసరే మీ కిక యేనిధమయిన
చిహ్నాలేకుండా చేస్తాను. మీరేమి(భయపడవద్దండి=మూఁబైష్టం.)
అరుగో పదిపన్నెండుమంది విద్యాధులూ, పెద్దపెద్దనేలువలూ,
ఉద్దండతాండవంగా వస్తున్నారు. మొన్నటి అల్లునిపద్ధతియింత
గడవిడగాలేదు; కానీలే. రండయ్యా దయచేయండి; మర్కట

రాయా! చాపలమీద కూర్చుండబెట్టు. కాళ్ళు కడుక్కోండి; అత్తమామ లక్కడున్నారు నమస్కారము చెయ్యండి.

నమస్కారోమి శ్వశురౌ. దీర్ఘాయవ్య మస్తు. కిమర్థ ముత్ర తమఃప్రచురే కోణే ఉపవిశతః? అయ్యా పెద్దలయి నారు, కళ్ళుకనసడవు, తాము చావిడిలో దయచేయండి. విధానం కదా శాంతే, ఆధానం కదా గర్భస్య? ఓయబో మును పటాయన ఇట్లా కాదయ్యోయ్. ఈనంతా సంస్కృతమే మాటాడుచున్నాడు. రేపుప్రాద్ధున శాంతే, రాత్రి గర్భాధానం. నేదానిం శాంతే రవసరః, దుష్టనక్షత్రే ప్రథమరజో దర్శనే జాతే, పరః చతుర్థదివసవీవవా పంచమదివసవీవవా నిషేకం కర్తుకామశ్చేత్ యథోక్తవిధినా శాంతిం కృత్వా నిషేకః కర్తవ్య ఇత్యేకః పక్షః. తదా వరసాన్నిభ్యాభావే పురోహితం, అన్యంవా మాయావరం కల్పయిత్వా ప్రధాన తంత్రవర్జం సర్వం కర్మకలాపం యథాశాస్త్రం నిర్వర్త్య, వరాగమనానంతరం, వధూవరౌ, శయ్యాగృహం ప్రవేశ్య, ప్రధానతంత్రపరిసమాప్తిమాత్రమేవ కర్తవ్య మిత్యన్యః పక్షః. ఏతత్పక్షద్వయస్యా వ్యవకాశాభావే, శాస్త్రోక్త కాలపర్యంతం వధూవరయోః పరస్పరముఖావలోకనం వినా, ఉక్తకాలం యాపయిత్వా, పశ్చాత్, కస్మింశ్చి చ్చుభదినే నిషేకకర్మమాత్రం యథాశాస్త్రం నిర్వర్తయితవ్యమి త్యవరఃపక్షః; ఆయం సర్వోపి ధర్మశాస్త్రేషు, నిర్ణీతః, బహుత్ర లోకాచారశ్చ వర్తతే. అస్మద్విషయే తావత్ ప్రథమపక్షస్య అవకాశో నలభ్యః. ద్వితీయపక్షఃయన్యాభిరాచరితఇతి కాశ్యామేవమయా

కష్టాకస్తికమా శ్రుతం. యదిసత్త్వం తస్మిన్సత్త్వం రాతౌశుభ
 లగ్నో ప్రాచీనదంపతిభ్యామివ ఆనాభ్యామపి శయాగృహ
 ప్రవేశః కేవలం కర్తవ్యః తేన హేనునా, మామర్థ్య మచాచ
 న్రయప్రమానాదికం సాస్తే. స్యామపి సుఖం సంపత్స్యతే.
 చిత్తం ఆలాగేనండి, ఇక యేదిక్కు లేదు. శంకయ్యగారితో
 కూడా చెప్పివస్తా. గచ్చ విజ్ఞానము నుచుచరణేభ్యః ఏమిరా
 భ్రాంతానా, వెట్టిమ్మేది, శంకయ్యేది? అగదిలో మూల
 కూర్చొన్నాను. అవును పాప. యేమొగంపెట్టుకొని బైటికి
 వస్తాను! సరేగాని, ముచుపొన్నిన వాడిలాగులేదురా ఈయనా.
 నీకెందుకు పోదూ సుబ్బమ్మా, మాయానిరాయడేదో ఆయ
 నతో తంటాలుపడుచున్నాడు. అనామకశాస్త్రీ! భోజనమునకు
 వస్తారా. ఏషఆయామి. కిమర్థమేతద్భక్త్యైదికం వృథావ్రయః?
 "ఆ ప్రయమేమిటి అత్తగారులకు అట్లనందు కి మారునకంటే
 ప్రీతిగదా. మామా అట్లునమాటలు విన్నావుగా; ఈనే ఆ
 మయిన అట్లుడని తోస్తుంది నాకు. ఏమాయో నాయనా
 యెవడెరుగు! అది సరే ఈబోగంపిల్ల నెట్లా ఓప్పుకుంటాడురా
 మఱీ. ఇది బోగంపిల్లని వాడికేం తెలుసులేతూ, యెప్పుడో
 పదేళ్లక్రింద తల వంచుకొన్న పెళ్ళికూతుర్ని అతేండ్లదాన్ని
 చూచిన ఈ భీష్మాచార్యులకు దానిరూప మేమిట్లాచ
 ముంటుంది? ఇత డిట్లు దీర్ఘకాలము చదువుకొనుటకూడా
 యిప్పుడు మనకు చాలామేలే అయినది. కాశీలోకూడా గడచిన
 గార్భాభానపు సంగతి యెట్లు తెలిసినదో మామా! అది
 ఈపద్ధతిగా తెలియటం మన అదృష్టమే నాయనా! కానీ

సివని చూడఁ. ఏమండి మఱి ఆటోగంపిల్ల నచ్చిందా యేమిటి
 పిసి ఉండవేవెట్టిమొతుగోల్లా. కా సా పాలా అంతస్సు బాడ లే
 ఆలమ్మా యేనండి పెచ్చి కూతురు నీమినం కంతస్సురో ౭తీవభిన్న
 ఇవశ్రూయలే. ఆమధ్యసస్పీకములలో కొలచెము చూరిగిందడి.
 ప్రాయశః బాలకానాం శ్శుశ్రుదర్శనానధిస్తీస్త్వః. అనంతరః
 కుంస్వరః ప్రకృతిపీఠ్యః. బాలికానాంతు కదాసి స్థితిః ప్రేక్షో నన్య
 శ్శతే ప్రకృత్యాః; కథ మేతానాం ద్విష్టకాన స్సంజాతః
 ఆశ్చర్య మశ్చర్యం ప్రకృతినైదిత్య మనన్వచ్యంభు.
 మామా! ఈన ఆమూలాగ్రం. అన్ని కాస్త్రాలూ చూచి
 వాడుగాని సామాన్యుడు కాదు. గొంతుధ్వనిబట్టి అను
 మానవడ్డాడి. అంతా అంటేదసాలికిగాని గొంతుమీ ప్రము
 కుగ రాయుడిగోతు ఆపిల్లముందవి. ఏమయితేనేమి, బోకీ
 వేతాలే. విన్నా : న్నా అత్తా! మామా! ఇక మీగు పోయి
 గదిలో పండుకో. డి. బిడ్డా అల్లుడూ గదిలోకి వెళ్ళిరారు. అయి
 ప్రియే ! కథన స్త్రీనా శ్శుశ్రురయో ద్భూనయే ? కి నజేనం
 ప్రాణితమ ! నయోశ్శురీతి బ్యాధయ నా నైతన్యంవా అంతితి
 ప్రాణావా సంత్రిత నక్తుం సపారయామి. తయోరైన్యం ద్భవ్వా
 జాగు వ్యతీః ఖద్యే. న స్సర్వేషామపి ఆధయః శ్వఃప్రాత
 శ్శమ్యంతి. నా ఖద్యస్వ. మఖం నిద్రాంగచ్ఛ. అయి వానోగు!
 మాంబల శాంబు మారగమూః ఉపఃకాలిఇవ భాలి. త్వమపి
 డి. తే మత్తాశ్శిక్యేన శిష్యయా అత్యద్భుతం గైరవాణ్యాం
 ము. ముం ప్ర. ప్పాశీతి మమ వ్యానయే సంతోషం మాన

అయితే సపారయూమి. అయి సహృదయ ! హృదయపతే !
యమ్యదేమియూః బాలబోధిన్యాః పద్ధత్యాః శస్త్రేవ తత్ర
భవతాం భవతాం హృదియాసందకారణం కింతు, నైమా
నునీయాబలాశక్తిః ముద్ధేః ఉత్తేజోత్తిష్ఠ. సాంధ్యకృత్యాంతం
నిర్మల్య గురువరణేభ్యః పాప్తాంగం ప్రణామశతం సమర్ప్య
అస్మదీయావరాధతి మామణ మభ్యర్థయామహే. ఆహ
మిదానీ సేవగురుకౌ సంవృత్తైఖలు. ప్రాణనాయక ! తదైవ
కరినావహే.

మామా ! మామా ! తెల్లబానవస్తున్నది, లే లే లే.
భలే తమాషా జరిగినది. నీం తమాషారా భైరవా !
అత్తయ్యా ! నీవుకూడా రావే చెప్పుతాను. చెప్పు ఇదుగో
వచ్చా. మామా ! యానచ్చినవాడే దొంగ గర్భాభానంగా !
మునుపు వచ్చినవాడే నిజమైన గర్భాభానంగాడు. నీ కెల్లా
తెలిసిందిరా ! చెప్పతా వినండి. రాత్రి వాల్మీద్ధరిని గదిలోకి
పంపించి నేను భోంచేరి వచ్చి ఆగదిపక్కనే పండుకొన్నాను.
ఆవిద్యాధి బహూదా చావట్లో పడుకున్నాడు. వీడితత్వంకనిసెడ
దాయని నేను నిద్రపొయ్యేవానివలెనే పండుకొనియున్నాను.
అర్ధరాత్రిచేత దొంగల్లును ఈవిద్యాధిలదగ్గరికి వచ్చి మెల్లగా
ఓక్కనిద్యాధిని తేపించి, అరేలేఖః క్వాస్తిరే, లేఖః క్వాస్తిరే,
అని అడిగినాడు. అహం నాసశ్శంత్వత్సమీపవన భవేత్ అని
విద్యాధి జబాబుచెప్పినాడు. అందలు విద్యాధులను లేపించి
ఒక్కొక్కరినీఅడిగాడు. మేమెటుగనుం కే మేమెటుగమన్నాడు.
అహం సుధాద్వితందనార్థం తటాకంప్రత్యగచ్ఛంఖలుఃతత్రగళితః

అంబారే అని దొంగల్లుడన్నాడు. తనువాణ అందఱునా మేమో గుసగుసలాడారు. కిందల్కిరి అని యీ బోహాటన్నాడు. అది నాకు బాగావినబడలేదు. ఎట్టి అస్మా శిష్టాభిలాషుల అన్నాడు. ఇంతలోనే నేను వెంటనే చెరువు దగ్గరకుపోయి పనికిరా నైనా పట్నాక్ష ముంటేసరి ఒక ఘంట సేపటికి నా కాలి కొంత పట్టెనంటే తగిలింది. చీకటియిలేనేమి అదృష్టకాలము వచ్చినపుడు భగవంతుడు పాదములకే పిల్లిపన్నుల నేర్పుతానని నాకు పాడుని చేస్తాడు. అంతట నే నానుత్తరం నీసుకొని మాయంబాకి వెళ్ళి చదువుకొని మల్లీమిథింటికి వచ్చిచూచేసరికి చావట్లో ఒక్క పురుగులేదు; తలనా నీటిశిలపు భాగ్నాగా తొలచియున్నది; శోభనపు వెళ్ళికొమానుని గుండెలుపు, తలచియన్నది వెళ్ళి కొడుకూ లేదు; వెళ్ళి కూతురూ లేదు; విద్యాద్విగాడు లేడు. ఎక్కడికో దూసుకొనిపోయినా మూడు! ఆరేలేలే యెంత మోసం యెంత మోసం! అవుతే కాగ్ని పట్టిచూచినా ఈచర్య నుపట్టిచూచినా వీడే దొంగకావ్వభావంబాడని నిశ్చయించి నాను. కిరిభైంపమూర్తి యెంతనిజరిగిందిరా బోలా! అయితే యీబోగంపిల్ల గతేమిటి? ఇక దానినూట మన శెందుకూ? యెంతో వకణ్ణి కట్టుకొని పోయిందీ. పోనీ పోలేపోయింది ఇది వజుకు పిల్లపోయినదని కాని సొమ్ము పోయినదని కాని నాకుగ్యన ను పూర్తిగా చచ్చిపోయింది. వీడే నిజమయిన అట్లుడేమోనే నా పళ్ళాళ్ళ సొమ్ముతోకూడా తెన్నుంటే యెక్కడనుంచి తెచ్చి సామ్రామి, లేకుంటే వ్యాజ్యంపెస్తాడేమోనే, నాగతి ఖండికూడా ప్రాప్తిస్తుండేమోనే అని యేడుస్తున్నా; యెట్లా

గయితేనేమి ఆభావ లేదంటా పోయింది. అహహ! దైవమంత
 బాధురూ ప్తురదా ! మననీపితమును ఏమిశమానా గొడ్డల్లానీదా
 చేస్తున్నాడగదా ! సరే అవుత్తరమేమిటి ? ఏమంది ఇదగో
 యువ్వోళ్ళ రూంప్రొక్కేక్కటర్పుటకే మీ ఇట్లుంటు అంతేకా
 నూడా మనయింటికే ఉన్నాడట. అల ! అంహమాటా నామీనా!
 యేడి ఆవుత్తరం నాకళ్ళ కెద్దుకుంటాను. విన్నానరేవ్ విన్నా
 వరేవ్. ఇమగో ఇదగో నూనూ ఉత్తరం. బోడూకట్టకుంటే
 చదువుతావుగా. నాయనా ! నీవు చెప్పితేటకటి నేనుచదువుకుంటే
 టకటా? నీవే చదువు నాయనా చేటభారితరంత = చూటుగా
 ౭ తిరి తిరిగింది. చదువుచున్నా వినండి. మధ్య నీకూట కట్టము
 వస్తాను; ఈబొంగమందాగోడు తెదయి ఉంటాదోరం పై
 రయ్యా ! వీడు ప్రాయశః దాక్షిణాత్యుడయి ఉంటాడు. ఇం
 తాక నేరెళ్ళున కింత ధైర్యసాహసోపాయాదు ఉండవు. వీడు
 నూడా కాశీలో చదువుకొనే ఉండవచ్చును. మన అనాదుక
 శాస్త్రీని ఎఱిగి తద్వారా మనలోతుప్రాతులుకూడా యెఱిగి
 ఉంటాడని నానమ్మకము : బెత్తరాహులకు ఇట్టికుయుక్తులుం
 దవువాళ్ళలోన్నే సాముచేస్తే ప్రాణమిస్తారు, దేష్టిస్తే పట్టుకుగా
 ప్రాణము తీస్తారు. వాళ్ళవర్ణవారమంతా హమేతుమే, రెండే
 మూటలు. వాడిముండమోసిరి; వాడెవడయితే మనకెందుకు ?
 ఇపు చెప్పి గంటలయినది! యెడుగంటలయినది. చదువుకత్తుత్త
 రం చదువు. వినండి. శ్రీరామశుభమస్తు. గంగోత్తరీ. ప్రభవశాను
 సా|| భాద్రపద శు|| పంచమి స్థిరవాసరః; శ్రీమద్యజుర్వేదా
 జన అధ్యయనాభ్యాసన దానప్రతిగ్రహరూప పట్కర్మసర

కానాం అష్టచ్ఛరశుర పూజ్యచరణానాం చరణసన్నిధిం
 యుష్మత్ప్రియజామాతా అనామకేన స పణామశతం ప్రహీ
 శో రేఖః కింభయశుశలోపరి. ఆదా వివాహకాలే యుష్మ
 చ్చిరంజీవిన్యాః చాకచక్యాభావం వీక్ష్య వివాహవర్షమధ్యవస
 తస్మత్ప్రితోన్మరణంచ వీక్ష్య యుష్మచ్ఛిరంజీవినీ తైలపాదేతి
 తాత్పర్యం మమ మన స్యుదభవత్. మాఘమాసే నిషేకానం
 చరం కాశీపురిప్రవేశా దారభ్య ఏతత్పణ్యాసా భాగత్రయాత్మి
 కాం బాలబోధిని కాశీకృష్ణాచార్యేణ విరచితాం హేలయా
 యుష్మదాయుష్మతీ అధ్యజీగపం. తావన్మాత్రేణైవ సంస్కృ
 తవాగ్మా సంభాషితం శక్తా ఆసీత్. తైరే వాచార్యైః విర
 చ్యప్రకటితా మాతృభాషాసందికాః ఇదానీం అధ్యాపయామి.
 తేన కాండేన వ్యాకరణవిషయాశ్చ తయా అనాయాసేన
 గృహ్యంతే అపిచ తస్యాః బుద్ధికాశలం అతీన మే మనస్సంతో
 షదాయక మాసీత్. కాశీనగరే అస్మద్దృహే తస్యాః ప్రవేశ
 తుణ మారభ్య మమచ దశా అతీన సుఖదాయినీ దృశ్యతే.
 మానవశుష్టయాత్ప్రభృతి గంగోత్తరీసంస్కృతకళాశాలా
 యాం ప్రధానపండితపదవ్యా మస్మి. ప్రతినిూసం శతద్వయ
 మితం వేతనం లభ్యతే మయా. ఏతత్సర్వమపి యుష్మత్తను
 బామూః భాగధేయేనైవ సంపన్నమితి మే మనసి నిశ్చయః.
 ఇదానీం సప్తమమాసః ప్రవిష్టః అహం అస్య మాసస్య
 విశ్రాంతిసమయత్వాత్, సభార్యః ప్రస్థాయ యుష్మద్దర్శ
 నార్థం ఆగచ్ఛామి యుష్మదంతికం. ప్రాయశః ఆగామి ఆశ్వ
 యుజకుల్ల ద్వితియా గురువాసరే ప్రాతః ధనుర్లగ్నసమయే

అహమ్మదంఘ్రిదర్శనలాభః ఆవయో స్సంవత్సరే ఇతిహాస్యే
 ఇతిః పూర్వం మయా యుక్ష్మిన్వృజనో ఆచరితాః మనో
 వాక్యాచజాః అనరాధాః సుతిచత్ దంతివాన్య ఇతిహాస్యే
 యామి. అహంతు విత్తహీనః సంజాతః యుక్ష్మిన్వృజన
 దంపతిభ్యాం స్వీధా మమ పితృస్థానే భావ్యుతి భూయో
 భూయో అభ్యర్థయే. తిస్మిన్వృజనై భైరవాన్య (శ్రీశ్రీశ్రీశ్రీ=
 నిన్నకొలదీ) మమహృదయే ఉత్పన్నః విలపి నానందః ఆహంతు
 రైకం అభివాన్యస్య ముఖాస్థాన మాక్రమ్య తత్రస్థితాః ఉత్పన్న
 విలయాక్రాంతాని రంధ్రాణి శ్రీచయత్వాభా లీచేన తత్రాపి
 స్వయమేవ ప్రవేశ్య కంపా అనిర్యాచ్యం వికారం జగదుత్ప
 ణాతిః ఉన్మాద మాః రభవయతీన దృశ్యతేః మాం విగ్రహం
 కృత్వా సర్వయతీన మ్భుతిః ప్రాణానపి కరిరా దృశిం త్విష్టా
 సుభుతీనః నేత్రే సమీలయతీనః కర్ణౌ పదధారతీనః
 మయా మృడనోపేతభోజనం కారయతీనః శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవా
 లయా మయా ఉద్ధారయతీనః అస్తిః కంపత్యాంలం బోధ
 మాస్మ్య. గృహం చైతన్యహస్రచతుష్టయం శ్రీలక్ష్మీహయ
 గ్రీవాలగునిర్మాణాంగీకారమాత్మేనై వై తాన్యకానంబో
 దయఃఖలు! నిర్మాణే కీర్త్యో లభ్యేతవా! నిర్మాణయ దేవా
 లయా. మామా! ఆలయద్వయనిర్మాణ మితిఃపూర్వమేవ
 నిష్ప్రత్యం. నిర్మితయో రాలయయోః సార్వకాలికోత్సవాది
 మహావైభవార్థం త్వయా దత్తం ధనం మాన్యయావేణ వివి
 రితాయ్యతే. మహా సంతోషః మహా సంతోషః అహం
 పాపాన్ముక్తఃఖలు! త్రిరపి ముక్తః. అహం ఇతర మాయాతో

శరణగ్రామశ్లో. ఆ. నూతనూయూతం గ్రామశ్లో ! సభార్య
 పుం శంకరశాస్త్రీ అస్మత్పురే నీలవేదీనామక పేశ్వరంగనయ
 శ్లోది టర్య చినంబకశాస్త్రీః ఆజ్ఞానుసానా ఉద్ధారితయో
 శ్లో. ష్టీహాయగ్రీవయోః బ్రీతయే చటస్సహప్రమితం భవ
 అస్మిన్నవగాత్ర ద్వితీయాపివసే మమ హస్తే సమర్ప్య జీవన్ము
 క్త్య అవంతే. నవఘంటాః ప్రహ్రియంతే. భోః గ్రామశ్లో
 అలయద్వయేచ ఘంటానాదః శ్రూయతే; యువాం సాక్షిణౌ
 శత సేభాః పతామి. సర్వపౌభాగస్థలక్షణసంపన్నామై హరి
 బ్రాహ్మంకుమశోభితామై మహాలక్ష్మీసమాచారాని మమ త
 శ్రూజేవైష్ణ మదీయా నమస్కారాః శ్రావ్యంతాం. అరే
 స్థాపయతే శకటం; ఏమైవ ద్వాభిః కోసురే బహిః. అహ
 అనామకశాస్త్రీ సకలత్రః సమాగతోఽక్మి. మామా
 మామా ! ఆగతౌ అంబేదాఽనామకౌ సర్వాభరణభూషితౌ
 యుష్మద్భ్రాంతప్రతి షీరాద్ధింప్రతి లక్ష్మీనారాయణావీవ
 చందాచహా గురుచరణాః. అహో అహో మహాభాగధేయ
 మావయో ర్వృద్ధదంపతోగ్లః; ఆవాం గాఢం ఉపగూహేభా
 వత్సా ! చిరం జీవతం! సమస్తసన్మంగలం భవంతు ! శ్రీలక్ష్మీ
 హాయగ్రీవః ప్రసన్నో భవతు !

ఇతి శ్రీబాలబోధినీ తృతీయభాగః సంపూర్ణః.

శ్రీలక్ష్మీహయగీవార్పణ మస్తు.

శ్లో. శ్రీహయగీవకరుణామితా బాహ్యత్రయాశ్చకా
 కాశీకృష్ణేన రచితా పూర్ణఽఽనీ ద్వాబబోధినీ,

వ్యాకరణవిషయః

సంధివక్రియా

సంస్కృతభాషయందు, అక్షరములు అచ్చులనియు, కో ఖ్ అక్షరము హల్లులనియు, అచ్చులయొక్క, హల్లులయొక్క సమూహము వర్ణసమూహమై యమనియు వ్యవహరింపబడును. పరస్మైపదయం దెట్లున్నను, ఈభాషయందు 'సంధి' ముఖ్యముగఁ దెలియఁదగియున్నది. పంచనకావ్యములయందు సంధి యత్యవసరము కాకున్నను, బద్ధకావ్యములయం దావశ్యక మగుటచేతను, దానిని బొటించుటవలన, ఉచ్చారణసారథ్యాదిసౌకర్యము లభేకము లుండుటచేతను సంధిప్రక్రియనుమాత్రము తెలిసికొనియే యుండవలెను. కావున నీక్రిందఁ గొంతవఱకు దానిని వివరింపఁబూనితిని. (సంధివిషయక మగువిశేషజ్ఞానము మా "కరదాక" వలన ములభ మగును.)

౧. సూ. సంధి యనఁగా తెండువర్ణముల కలియిక.

ఉ: మమ + అత్ర = మమాత్ర - అయినది.

వివరణము - 'మమ' అనుపదములోని, తుదివర్ణమయిన, అకారమును, 'అత్ర' అనుపదములోని, మొదటివర్ణమయిన అకారమును, గలిసి 'అ' అయినది. ఇట్టిసంధిని 'అత్ సంధి' అందురు. ఈ 'అచ్చుసంధి' ప్రథేదములను గొన్నింటిని (అయిదింటిని) ఈక్రింద వ్రాయుచున్నాను.

౧. సవర్ణదీర్ఘసంధి; ౨. యజ్ఞసంధి; ౩. గుణసంధి;
౪. వృద్ధిసంధి; ౫. అయవాదేశసంధి.

౧. సవర్ణదీర్ఘసంధి

౨. సూ. “అక్కు” కంటె సవర్ణము పక బగుతో
దీర్ఘము వచ్చును.

వివ॥ ౧. అ-ఇ-ఉ-ఋ-ౠ-అనువర్ణములు సాస్యములుగాని,
దీర్ఘములుగాని ‘అక్కులు’ అనబడును. అనగా-అక్కు-
ఇక్కు-ఉక్కు-ఋక్కు-ౠక్కు, వర్ణములు అక్కులు.

వివ॥ ౨. సవర్ణములను దెల్పెదను. అక్కులన్నియును బాపబడిన
జంటలలోని వర్ణము, లోకదాని శోకటి సవర్ణ ముగంబగును.

కౌత్సర్థము॥ ‘అ’ యనుదానికి, ‘అ’ కారము సవర్ణమే, ‘అ’
కారము ‘సవర్ణ’ మే, ‘అ’ యనుదానికి ‘అ’ కారము
‘సవర్ణ’ మే, ‘అ’ కారము ‘సవర్ణ’ మే. ఇటులనే అన్ని
జంటలలో నెఱుంగువది. ఇది సవర్ణస్వరూపము. ఇంతట
రెండవసూత్రమువలన దేలిన సారాంశ క్షేమముగా,
అకారమునకు అకారము పరమైనను ఆకారము పరమైనను,
ఆకారమునకు ఆకారము పరమైనను ఇకారము పరమైనను,
ఆరెండు వర్ణములును గలిగి, ‘అ’ కారము (దీర్ఘము) గానే
ఐనబడును. ఇటులే యిక్కు, ఉక్కులకును సంధి జరుగదు.

అతిలకు

ఉదా॥ రంసు + కనుజః = రాంసుకనుజః

అమిత + ఆనందః = అమితానందః

అంగసా + అధరః = అంగవాధరః

కాంతా + ఆననం = కాంతాననం

ఇతఃలకు

దధి + ఇదం = దధీనం. నూని + ఈశ్వరః = నూనీశ్వరః.
శచీ + ఇమం = శచీయం. గౌరి + ఈశ్వరః = గౌరీశ్వరః.

ఉడఃలకు

బహు + ఉదకం = బహూదకం. మధు + ఉద్భృతం = మధూద్భృతం.
వధూ + ఉదరం = వధూదరం. చమూ + ఉపం = చమూపం.

ఋఋలకు

పితృ + ఋణం = పితౄణాం. భాతృ + ఋణం = భాతృణాం.
తృ + ఋకారః = తృకారః. కృ + ఋ = కృ.

యద్వందీ

3. మా. ఇక్కున కసవర్లము నరమగుచో యల్లును.

విచ|| ఇ-ఉ-ఉడః-ఋఋ-ఇఇ- ఈనాల్గుజంటలున్న
ఇక్కు లనఁబడును. య్-వ్-ర్-ల్. ఈనాల్గువర్ణములున్న
యల్లు లనఁబడును. అసవర్ణములఁ దెల్పెదను.

అఅ-ఇఇ-ఉడః-ఋఋ-ఇఇ- అను అయిదు జంట
లును, అక్కు లనియును, ప్రతిజంటలో నున్న రెండక్షర
ములును, ప్రాప్తములైనను, దీర్ఘములైనను, తమకు
తాము సవర్ణము లనియును, 2 వ వివరణమువలనఁ దెలి
సెను. అనఁగా, అకారమునకు అకారముగాని, ఆకారము
గాని; ఆకారమునకు ఆకారముగాని, అకారముగాని సవ
ర్ణములు. తక్కినవి అసవర్ణములు. ఇటులనే ఇకారమునకు

ఇకారముగాని, ఈకారముగాని; ఈకారమునకు ఇకారముగాని, ఈకారముగాని సవర్ణములు. తక్కినవి అసవర్ణములు. అసంగ, అలకు అలే సవర్ణములు; ఇఈ మొదలగు తక్కిన ౧౨ వర్ణములును అసవర్ణములు. ఇఈలకు ఇఈలే సవర్ణములు; తక్కిన ౧౨ వర్ణములును అసవర్ణములు. ఇటులనే తక్కినవానికిని జూడదగును. ఫలితమేమన 'ఇఈ-ఉఉ-ఋఋ-౞౞-ఃః' - అనునాల్గు జంటలును ఇక్కులనియును, 'య్ వ్-ర్ ల్' అనునాల్గు దౌల్తులును, యణ్ణులనియును, ఇక్కులకు, అసవర్ణములగు అచ్చులు పరమగుచో యణ్ణులగు ననియును చెలిసెను.

[ఇక్కులవరుసయు, యణ్ణులవరుసయు, బైర వ్రాసిక విధముగనే, జ్ఞప్తిలో నుండవలెను.]

యణ్ సంది కుదాహరణము-

ముని+అంగనా=మున్యంగనా

ముని+అశ్రమః=మన్యాశ్రమః

శచీ+అధిపః=శచ్ఛధిపః

సతీ+అలయః=సత్యాలయః

నివరణము|| ముని+అంగనా=మున్+ఇ+అంగనా=మున్యంగనా. ముని=మున్ + ఇ, + అశ్రమః = మున్యాశ్రమః. 'ముని' అను పదములో "మై-ఉ-న్-ఇ" అను నాల్గువర్ణములున్నవి. వీనిలోఁ జివరవర్ణము ఇకారము. ఈ ఇకారమునకు, 'అంగనా' అనుపదములోని మొదటివర్ణ మగు అకారము పరమయినది. కావున, 'ఇ' పూర్వవర్ణ మయినది 'అ' పరవర్ణ మయినది. కావున ఈరెండు వర్ణములను

గలిపి యుచ్చరించవలసి గుండును. 'ఇ+అ'=య్+అ=యః
 మున్యంగనా = మున్యంగనా అనురూప ముచ్చరినది.
 తూర్వవర్ణమయిన 'ఇ' త రము, ఇక్కు+పరవర్ణమయిన 'అ'
 కారము, అసవర్ణమగు అచ్చు; కాబట్టి, రెండవసంధిసూత్ర
 విధి ననుసరించి, ఇకారమనెడు ఇక్కు మాత్రీ, 'య్' కార
 మనెడు 'యాణి' గా నల్పించి. కావున ఈసంధి యుచ్చరిం
 అయినది. ఇక్కు అవదన, యణ్ణులవదన ననుసరించి, ఇఈ
 లకు మార్పు 'య్'; ఉహంపి మార్పు 'వ్'; ఋఋలకు
 మార్పు 'ర్'; ౧, ౩ మార్పు 'ల్'.

ఇఈ + అసవర్ణము = య్ + అసవర్ణము
 శచీ + అధిపః = శచ్, ఈ+అధిపః = శచ్ య్+అధిపః
 = శచ్ యధిపః=శచ్ఛధిపః
 సతీ+అలయః=సత్, ఈ+అలయః=సత్ య్ + అలయః
 =సత్ యాలయః=సత్యాలయః.

ఉహి+అసవర్ణము= వ్ + అసవర్ణము.
 మధు+అరిః=మధ్, ఉ+అరిః=మధ్ వ్+అరిః
 =మధ్ వరిః=మధ్వరిః.
 బృదు+అలాపః=బృద్, ఉ+అలాపః=బృద్, వ్+అలాపః
 =బృద్ వాలాపః = బృద్వాలాపః
 వధూ+అంఘ్రిః=వధ్, ఉ+అంఘ్రిః=వధ్ వ్ + అంఘ్రిః
 =వధ్ వంఘ్రిః=వధ్వంఘ్రిః
 వధూ + ఈప్సితం=వధ్, ఉ + ఈప్సితం=వధ్ వ్+ఈప్సితం
 =వధ్ వీప్సితం=వధ్వీప్సితం.

ఋఋ + అసవర్ణము = ర్ + అసవర్ణము.

ఋఋ + ఉదరం = రూత్, ఋ + ఉదరం = రూత్ ర్ +
ఉదరం = రూత్ గుదరం = రూత్ గుదరం.

ఋ + అసవర్ణము = ల్ + అసవర్ణము.

గమ్ర + ఆది = గమ్ గ్ + ఆది = గమ్ ల్ + ఆది

= గమ్ లాది = గమ్లాది.

ఇతి యజ్ఞంధి.

గుణసంధి

౪. సూ. ఆ-అలక్ష ఇక్కు పరమగుచో గుణ మగును.

అ. అ. అను రెండువర్ణములలో దేనికైనను, ఇక్కులలో నేది దరహయినను, బూర్వపరవర్ణములస్థానమున దానికి దగిన 'గుణ'ము వచ్చును.

వివరింపము. ఇ. ఈ. ఉ. ఊ. ఋఋ. ఋఋ. అను నాల్గులు, ఇ. ఋ. లు. వీరికి వరుసగా, 'ఏ. ఓ. అర్. ఆ' అనునవి గుణము లనఁబడును. ఈనాల్గువసూత్రము ప్రకారము, ఆకారమునకుఁ గాని, అకారమునకుఁ గాని, ఇకారమో, ఈకారమో, ఋకారమో, ఉకారమో, బూర్వపరవర్ణములకు బదులు 'ఏ' అనెడు గుణము వచ్చును. అకారమునకుఁ గాని, అకారమునకుఁ గాని, ఉకారమో, ఊకారమో పరమగుచో, బూర్వపరవర్ణములకు బదులు 'ఓ' అనుగుణము వచ్చును. అకారమునకుఁ గాని, అకారమునకుఁ గాని, ఋకారమో, బూర్వపరమగుచో, బూర్వపరవర్ణములకు బదులు, 'అర్' అనుగుణము వచ్చును. అకారమునకుఁ గాని, అకారము

నకుఁగాని 'ఇ' తారము పరమగుచో, మూర్త్యపరస్మైభ్యం
లకు బదులు, 'అ' అనుగుణము వచ్చును.

ఉపాహరిణములు.

అ లేక ఆ + ఇ లేక ఈ = ఏ

(1) తవ + ఇదం = తవీదం. తవ + తుద్యశం = తవేద్యశం.
రమా + ఇవ = రమేవ. రమా + తుశః = రమేశః

అ లేక ఆ + ఉ లేక ఊ = ఓ

(2) మమ + ఉదరం = మమోదరం
మమ + ఉర్జితం = మమోర్జితం
గంగా + ఉదకం = గంగోదకం
గంగా + ఉర్మయః = గంగోర్మయః

అ లేక ఆ + యి లేక యూ = యే

(3) తస్య + యుజం = తస్యజం. తస్య + యుజ్జి = తస్యజ్జి

అ లేక ఆ + ఇ = అ

(4) తవ + ఇకారః = తవ లో కారః = తవల్కారః

ఇది గుణనాథి.

వృద్ధిసంధి

మ. సూ. అ. ఆలకు ఏచ్చు పర మగుచో వృద్ధి యగును

అ. అతారముననుగాని, అకారముననుగాని, ఏచ్చులతో
(అనగా, ఏ-ఓ-ఐ-ఒ) అను నాలుగు వర్ణములు) నోటి
లో మునిగిన, మూర్త్యపరవర్ణములస్థానమున దానినిదగిన
వృద్ధి వచ్చును.

వివరణము- ఏచ్చు లనఁగా 'ఏ- ఓ- ఐ- జౌ'అను నాలుగు వర్ణములు. వృద్ధి, అనఁగా, 'వి- ఔ' అను రెండువర్ణములు. అకారమునకేగాని ఆకారమునకేగాని, 'ఏ' గాని, 'ఐ' గాని పఠమగుచోఁ బూర్వపరవర్ణములకు బడులు 'వి' అనువృద్ధి వచ్చును. అకారమునకేగాని, ఆకారమునకేగాని, 'ఓ' గాని 'ఔ'గాని పఠమగుచోఁ బూర్వపరవర్ణములకు బడులు 'ఔ' అను వృద్ధి వచ్చును.

అనాహరణముః- అ లేక ఆ + ఏ లేక ఐ = వి.

(1) భువన + ఏకవీరః = భువనైకవీరః

(2) తన + విశ్వరథం = తనైశ్వరథం

(3) అమృతా + ఏషా = నర్మదైషా

(4) ఏషా + విరావతీ = ఏనైరావతీ

అ లేక ఆ + ఓ లేక ఔ = ఔ

(5) తన + ఓష్ఠః = తనౌష్ఠః

(6) రామ + ఔత్సుక్యం = రామౌత్సుక్యం

(7) గంగా + ఓషుః = గంగౌషుః

(8) కాంతా + ఔత్కంఠ్యం = కాంతౌత్కంఠ్యం

ఇది వృద్ధిసంధి.

అయవాదేశసంధి.

౨. సూ. ఏచ్చుల కచ్చు పఠమగుచో అయవాయోవ్ అగు. కాని 'ఏ-ఓ-ఐ-ఔ' అనునాల్గువర్ణములును, ఏచ్చులని ఇదివఱకే తెల్పితిని. వానిలో, 'ఏ' అనిది ఏచ్చునకు, ఏ అచ్చు పర

మొదలును, బూర్వవర్ణమున ఏకాను 'అయ్' గా మారును

'ఓ' అనే ఏడునకు ఏ అచ్చుపరమయినను, బూర్వవర్ణమును, బొకారము, 'అవ్' గా మారును.

'ఐ' అనే ఏచ్చునకు ఏ అచ్చుపరమయినను, బూర్వవర్ణమును, బొకారము, 'అయ్' గా మారును.

'ఔ' అనే ఏచ్చునకు ఏ అచ్చుపరమయినను, బూర్వవర్ణమును, బొకారము, 'అవ్' గా మారును.

ఉపాహరణము.

ఏ+మెఅచ్చు అయినను=అయ్

(1) వా+లే+వ= వార్, ఏ+వ= వార్, అయ్+వ=వార్, అయే=వారయే.

"ఓ+యేఅచ్చు అయినను=అవ్"

(2) గో+అ=గ్, ఓ+అ=గ్, అవ్+అ=గ్, అవా=కవా.

వి+యేఅచ్చు అయినను=అయ్

(3) వై+అకః=న్, వి+అకః=న్, అయ్+అకః=న్+అయకః=నాయకః.

ఔ+యేఅచ్చు అయినను=అవ్.

(4) నౌ+ఇ=న్, ఔ+ఇ=న్, అవ్+ఇ=న్, అవి=నావి.

ఇది ఆయవాదేశసంధి.

ఇంతవఱకును, సామాన్యయాసమున 'అచ్చుంధిని వ్రాసి దీనితో మాసాతకులకు సంస్కృతభాషయం దవసర హారము జరుగఁగలదు.

సమాసము - విగ్రహము

సమాస మనగా, ఒకదానికంటె నొక్క పదములు గలిసి, తుదపదము నక్షమా తమే, ఏదని కనుగొనుచుండునట్టి పద్య పెద్దపదము.

ఉదా॥ 'దశరథపుత్ర' అని సమాసపదము. దీనిలో 'దశరథ' అనుపదము తుదపదము 'పుత్ర' అనుపదము ఒకటిగా వచ్చి, తుదపదమునకు (అనగా, పుత్రపదమునకు) మాత్రము 'దశ' మావిధి కనబడుచు, మొదటి 'దశ' పదమునకు 'దశ' కనబడకుండినది గాన, 'దశ పుత్ర' అనుపదము సమాస పద మయినది.

దశరథపుత్ర=దశ ధర్మములకై కొదకు; అని యర్థము. ఈ ధర్మము చెడకుండ, దశ ధర్మ పుత్ర, అనియును పాడవచ్చును. కాని యపుడు దశరథస్య పుత్రః, అనునది కెందు విధిపదము లైనవిగాని, సమాసపద మనిపించుకొనవు.

'దశరథపుత్ర' అనుసమాసమువేల, తత్పుత్రుణామసమాసము అందురు. ఈతత్పుత్రమనగా సము ఎరిమిది రథములు గలది.

౧. కథనాతత్పుత్రమ, ౨ క్షత్రీయాతత్పుత్రమ, ౩. బ్రాహ్మీయాతత్పుత్రమ, ౪ చతుర్థితత్పుత్రమ, ౫. సంఘాతత్పుత్రమ, ౬. స్థితత్పుత్రమ, ౭. సప్తధాతత్పుత్రమ, ౮. దశతత్పుత్రమ, ఏడువిధములకును ఏడుతత్పుత్రమలును 'న' అనుబాసికి ఒకతత్పుత్రమను మొత్తము ౮ అయినది.

సమాసపదములలోని మొదటిపదమునకు, ఏవిధ ఆర్థము
 చెప్పుదుమో, ఆతత్పురస్కరుని. సోచనపును ఇతి వశో
 రథపురస్కరః. అనుసమాసములలోని మొదటిపదము, దశరథః, ద
 మునకు, దశోభవతియొక్క, అను అర్థము చెప్పితిమిగాన, ఇ
 దశరథపురస్కరః అనునది, వక్షితత్పురస్కర మనగాను నటు
 లుచే 'కృష్ణక్షిరః' అనునదియును నుచునను. కృష్ణః అశ
 యుండుననుచు. అని దీని అర్థము మొదటి పదమునకు
 మనకు ద్వితీయానిధి కి అర్థము చెప్పితిమిగాన, ఇది ద్వితీ
 యానిధియగుననుచు. ఇటులనే తక్కినయేడువిధము
 లును బుడవగును. అందులోఁగల ప్రథమాతత్పురస్కరము లేదు.

ఉ: 1. 'అంబోశాంతి' = అంబోశాంతి పదము. అని యీ
 సమాసమునకు అర్థము. దీనిలోని మొదటిపదము అర్థపద
 మునకు, బంధమానిధి క్లిష్టార్థము చెప్పితిమిగాన, ఇది ప్రథ
 మానిధియగును. మైనది. అంబోశాంతి శాంతి, అని. అనినచో
 సమాసమునకు శాంతి అను రేడుపదములును బ్రత్యేక
 విధముల కలిసి యున్నవిగానకు కృష్ణస్తపదము లైనవి

ఉ: 2. ద్వితీయాతత్పురస్కరము వైని వివరింపబడినది.

ఉ: 3. 'మానభూయ' = నెంచెత ముందైనవాడు, అని దీని
 అర్థము. మొదటిపదమునకు, ద్వితీయానిధి క్లిష్టార్థము చెప్పి
 తిమిగాన, ఇది త్వితీయాతత్పురస్కరము

ఉ: 4. 'కుండలాప్తానందం' = కుండలముగొరకు బంగారము,
 అని దీని అర్థము. మొదటిపదమునకు, కుంభానిధి క్లిష్టార్థము
 చెప్పితిమిగాన, ఇది కుంభానిధియగును.

ఉ॥ 5. 'చోళభయం' = దొంగవలన భయము. మొదటిపదము నకుఁ బంచమీవిధమున అర్థము చెప్పితిమిగాన, ఇది పంచమీవిధమున తత్పురుషము.

ఉ॥ 6. పక్షితక్షుగుషము పైని నిరంజనబడినది.

ఉ॥ 7. 'కావ్యకుశలః' = కావ్యములందు శేషుని. మొదటిపదమునకు సప్తమీవిధమున అర్థము చెప్పితిమిగాన ఇది సప్తమీవిధమున తత్పురుషము.

ఉ॥ 8. 'అబ్రాహ్మణః' = బ్రాహ్మణుడు కానివాఁడు, అని అర్థము. ఇది, సజ్జా తత్పురుషము. దీనిని విదగ్ధోష్టకచో, సజ్జాబ్రాహ్మణః అనును. 'అబ్రాహ్మణః' అనుదాశలోని 'అ' అనునది, 'స' యొక్క రూపమే. కనుక ఇది, సజ్జా తత్పురుష మనియవది.

౨. కర్మధారియసమాసము

రెండుపదములలో నొకటి విశేషణము, నొకటి విశేష్యము అయినచో, నది కర్మధారియసమాస మనఁబడును.

ఉదా॥ 'వీరవస్త్రం' = పచ్చనివస్త్రము, అని దీని అర్థము. అందులో మొదటిపదము వీరుఁడను విశేషణము. వస్త్రపదము విశేష్యము.

విశేష్య మనగా, ప్రత్యయైక్యము చేరు. కొండ, చిలుక, మనుష్యుఁడు, వస్త్రము, మొదలగునవి అన్నియు విశేష్యములు. వీనికి నియమముగా ఏదో యొకలింగ ముండును.

అట్లా వర్ణము = కొండ; ఇది పుంలింగము. వస్త్రం = బట్ట; ఇది నపుంసలింగము. కొంతా = అశక్తి; ఇది స్త్రీలింగము. పట్టుటనే విశేష్యములు, అనఁగా నాదువాచకములను, నిశులలింగమునకును.

విశేషగా మనఁగా, విశేష్యముయొక్క గుణములను దెల్పెడువదను.

అట్లా పీఠవస్త్రం అనునమాసములో వస్త్రపదము, విశేష్యము, పీఠపదము విశేషణము. వస్త్రము, చచ్చిది అ; పీఠపదము తెలివను. కాన, పీఠపదము విశేషణ సంవింతుకొనుట విశేషణపదము. ఈవిశేష్య మేలింగము లో నుండునో, ఆలింగమునకు మాఱునుండునుగా, నియమముగా పీఠలింగము కట్టియుండదు. పీఠవస్త్రం = అనునమాసములో విశేష్య మునువస్త్రపదము, నపుంసలింగముగాన, విశేష్యమునయిన పీఠపదముకూడ నపుంసలింగమే.

౩ బహువ్రీహిసమాసము.

ఇక్కడ భార్యమునందువలెనే, రెండుపదము లుండి, మొత్తమునకు 'కల' అను అర్థము చెప్పకొప్పచో బహువ్రీహిసమాస మగును.

అట్లా నీలాంబరః = నల్లనివస్త్రము కలవాఁడు, అని అర్థము. నాలిజర్నా = బొడ్డునందు పుటుక కలవాఁడు అని అర్థము. ఈ రెండును బహువ్రీహిసమాసము లనఁబడును - ఈ రెంటిలోను, రెండేరికము లుండి, మొత్తమునకు 'కల' అను అర్థము వచ్చినది.

౪. ద్వంద్వసమాసము

రెంటుగారు, రెంటుకంటె వెక్కువగా, విశేషిగఁ బడములుగది, చివరగద నగు, వీవిభక్తి అర్థము చెప్పి కొందు యో తక్కినపదములకుఁగూడ, అవిభక్తి అర్థము చెప్పుకొన్నచో, ద్వంద్వసమాస అనఁబడును.

ఉదా॥ కాదులక్ష్మితో = కాదులును, లక్ష్మియును. ఇది అర్థము. చివరనకు లక్ష్మిగావడము. దీనికి, లక్ష్మిగాడు, అని ప్రథమావిభక్తి, అర్థము చెప్పికొన్నాము గాన, మొదటి పదమునకును, 'కాదులు' అని ప్రథమావిభక్తి అర్థమునే చెప్పికొన్నాము. ఇందులో రెండవపదములే యున్నవి గనుక, ఇది 'ద్విపదద్వంద్వ' అనఁబడును. ఇది తక్కువపదము లున్నచో వది 'బహుపదద్వంద్వము' అనఁబడును.

ఉ॥ కాదులక్ష్మిగాధునిత్రస్త్రైర్మి = కాదునిచేతను, లక్ష్మి యనిచేతను, భుజునిచేతను, శత్రుఘ్ననిచేతను, అది అర్థము. తుదిపదముకు శత్రుఘ్నపదము ధృతిమావిభక్తిలో నున్నదిగానఁ దక్కినవాని కన్నిటికిని దృతిమావిభక్తి అర్థమునే చెప్పికొన్నాము. ఇందులో రెంటికంటె వెక్కువ పదము లున్నవిగాన, ఇది బహుపదద్వంద్వ మయ్యెను. ఇంతవఱకు నైనగ్రంథమువలన, సద్విరుష-శర్మ భాషయ బహుప్రసీదా. ద్వంద్వము లనెను బాల్కుసమాసములవ్వదా వము సామాన్యముగఁ దెల్పితిని. విశేషములు "మాతృభాష" అను మాటప్రతివలనఁ దెలియును, అవసర వ్యవహారమున కింతమాత్రము చాలును.

ఇత విగ్రహము

ప్రతిదమానకు నకు విగ్రహము అదిగోను. 'దశ' అని పుట్టి అనుమానము నకు. 'విగ్రహము' 'దశ' అని పుట్టి అని చెప్పవలయును. ఇట్లు 'దశ' ననుమానింపటం జూడ వగును.

'అర్ధకోశాలకో' = అర్ధం, కోశాలకాళ్యః అని చెప్పవలెను.

'కృష్ణశిశు' = కృష్ణ, శిశుః అని చెప్పవలెను.

'మానవ్యా' = మానేన రూఢ్యః అని చెప్పవలెను.

'మండలాష్టపదం' = మండలాయ, అష్టపదం అని చెప్పవలెను.

'చో ధయి' = చో, ధో, ధయం అని చెప్పవలెను.

'కాన్యకశల' = కాన్యక శుకలః అని చెప్పవలెను.

'అగ్రావ్యాణి' = అనుమానమునకు ను, అగ్రావ్యాణి అని

విగ్రహము చెప్పవలెను.

ఈశ్వరత్పురుషములో నొకవిశేష మున్నది. 'ఈశ్వ' అనగా, 'న' అనెడుపదమే. దీనికి, 'లేడు' లేడు, కాదు కాదు, అను అర్థములు విశేషముగా వాడుకలో మున్నవి.

ఉదా॥ ఏవః గృహేన = వీడు ఇంట లేడు. ఏవః యోగ్యః = వీడు యోగ్యుడు కాదు. మొదటివాక్యములోని 'న' అనుదానికి 'లేడు' అని అర్థము. రెండవవాక్యములోని 'న' అనుదానికి 'కాదు' అని అర్థము. ఈశ్వరత్పురుషము లోని మొదటిపదము ఎల్లప్పుడును 'న' అనుపదమే, అని

తెలియక తిను. 'అబ్రాహ్మణ' అను సమాసముతో, 'న' అను పదము 'అబ్రాహ్మణ' అను పాలాదిపదముతో సమసింపినది 'అనాదర' అనుపదము నతోలేర్పఱచుట చేసి దీని విగ్రహము న, ఆదరః అనునది. ఇందు 'న' అను పదము, 'అదరః' అను అనాదిపదముతో సమసింపబోవుచున్నది. పాలాదిపదమునకు వాల్లు నేక పద గలపదము అనాదిపదమునకు, అచ్చు మొదట గలపదము. బ్రాహ్మణ పదము 'న' మొదట అకార మనెడువాల్లు గలదుగాన, బ్రాహ్మణపదము పాలాదిపదముననునది. అనాదరముతో మొదట అకార మనెడు అచ్చు గలదుగాన, అనాదరము అనాదిపదముననునది 'న - బ్రాహ్మణ' అనునది. గ్రహము. దీనిని సమాసము చేసినపుడు, (న) అనునది (అ) కాలముగా మాటి 'అబ్రాహ్మణ' అనియైనది. అటులనే 'న - అదరః' అనునది విగ్రహము. దీని సమాసము చేసినపుడు, 'న' అనునది 'అన్' గా మాటి 'అన్ + అదరః = అనాదరః' అనియైనది. దీనింబట్టి న అనునది, పాలాదిపదముతో సమసించినపుడు, అకారముగాను, అనాదిపదముతో సమసించినపుడు, అన్ గాను మాటుచుండును, అని తెలిసినది. న-చక్రం = అచక్రం. న-శక్రం = అనీశ్వరః. ఇదియే నతోసమాసముతోచి విశేషము.

కర్మ భారయమునకు విగ్రహవాక్యము.

'పీఠవస్త్రం' అనునది కర్మ భారయసమాసము. దీని విగ్రహము, 'పీఠం చ పీఠ వస్త్రం చ' అనునది.

‘వీతవస్త్రాణి’ అనుపదము, విశేష్య మగుచున్నవిచము బహువచనములో నున్నదిగాన, దీనివిగ్రహమునందు, ‘వీతాని చ తాని వస్త్రాణి చ’ అని చెప్పవలెను. ఇట్టి కచ్చ థారముసమాసమునకు విగ్రహవాక్యమును జెప్పేదానిని మును వాగ్విహనును.

సమాసమున, విశేష్యపదము ఏలింగమో తెలియవలె, ఏవచనమో తెలియవలె. పిమ్మట విశేషణపదమునుగూడ, అలింగములో, ఆవచనములో, ప్రథమావిభక్తిలో మొదట ఉచ్చరించి, తరువాత చ అనుబాస నుచ్చరించవలె. దాని తరువాత తతో శబ్దమును అలింగములో నే ఆవచనములో నే విభక్తిలో నే ఉచ్చరించవలె. తరువాత విశేష్యపదమును, తనలింగములో, తనవచనములో, ప్రథమావిభక్తిలో నే ఉచ్చరించవలె. తరువాత మేల చ అనుబాసని ఉచ్చరించ వలె. అప్పుడు విగ్రహవాక్యముగను, ప్రాయదాహరణములు రెంటిని గమనింపుడు. (1) వీతం చ తతో వస్త్రంచ - ఇది విగ్రహము. వీతవస్త్రం - ఇది సమాసము. ఈసమాస మున విశేష్యమగు వస్త్రపదము నప్రంసకలింగము, ఏక వచనము గనుక, విగ్రహమున, విశేషణ మగువీతపదమును తతో అనుపదమును నప్రంసకలింగమునను, ఏకవచనము నను జెప్పితిమి. ప్రథమావిభక్తి అన్నిటికిని సమానమే. (2) ‘వీతవస్త్రాణి,’ అనుసమాసపదములో, విశేష్య మగువస్త్రపదము బహువచనమునను, నప్రంసకలింగము నను, ఉన్నదిగాన, దానివిశేషణమును, తచ్చుట్టమునుగూడ,

బహువచనముననే, సప్తంసకలింగముననే. చెప్పబోతున్నది, పితాని చ తాని చస్తాణి చ అని విగ్రహముచేసితిని.

బహువ్రీహికి విగ్రహపాఠ్యము.

‘నీలాంబరః = నల్లనివస్త్రము కలవాడని. ఇది బహువ్రీహిసమాసము ఇందులో నీలపదము విశేషణము, అంబరపదము విశేష్యము. ఈ అంబరపదము సప్తంసకలింగము. తాని ఈరెండుపదములు గూడి బహువ్రీహి సమాసమయి పాలితమైక పుంలింగనామమునకు విశేషణమయినది కాన, ‘నీలాంబరం’ అనియుండక, ‘నీలాంబరః’ అని పుంలింగములో నలిచెను. నీనివిగ్రహము నీలు అంబరం-యస్య-సః నీలం=నల్లని, అంబరం=వస్త్రము, యస్య=ఎవనికేగలదో, సః=వాడని, ‘నీలాంబరః’ అనబడును. ఈబహువ్రీహిలో నింకొకవిశేషమును గలదు. ‘నీలాంబరః’ అనుపదమునకు, నల్లనివస్త్రము కలవాడు, అని యిదివఱ కర్థము చెప్పితిమి; తాని, ఆపదమునకే, నల్లని రెండువస్త్రములు కలవాడనియును, నల్లనివస్త్రములు రెంటికంటె నెక్కువ కలవాడనియునుగూడ, అర్థము జెప్పవచ్చును. ఇట్టి సందర్భములలో, విశేష్యముకు వస్త్రముయొక్క సంఖ్యను విగ్రహపాఠ్యమునక గనబఱచవలెను.

ఉ॥ రెండు నల్లనివస్త్రములు గలవాడయినచో ‘నీలే అంబరే-యస్య-సః’ అనియును, రెంటికన్న నెక్కువవస్త్రములు గలవాడయినచో ‘నీలాని - అంబరాణి-యస్య-సః’ అనియును జెప్పవలెను. నల్లనివస్త్రము కలవాడు,

ఒకరుగాని, ఒకరికంటె నెక్కువమందిగాని, స్త్రీలుగాని, నపుంసకములుగాని, అయినపుడు, నిగ్రహవాక్యములో, యచ్చబ్ధి - తచ్చబ్ధియందును చూర్ణచండవలెను.

ఉ॥ నల్లవస్త్రముగలవారు ఇద్దఱు పురుషు లైనపుడు ౧ 'నీలం-అంబరం-యదేహః - తే' అనియును; ఇద్దఱికింటి నెక్కువమంది అయినపుడు, ౨ 'నీలం - అంబరం - యేహం - తే' అనియును; నల్లవస్త్రము గలది ఒకస్త్రీ అయినపుడు, ౩ 'నీలం - అంబరం - యస్యాః - సా' అనియును; అట్టి స్త్రీలు ఇద్దఱు అయినపుడు, ౪ 'నీలం-అంబరం-యదేహః - తే' అనియును; అట్టి స్త్రీ ఇద్దఱికింటి నెక్కువమంది అయినపుడు ౫ 'నీలం-అంబరం-యాసాం-తాః' అనియును; నల్లవస్త్రము కలది ఒక నపుంసకవస్తువు అయినపుడు, ౬ 'నీలం - అంబరం-యస్య - తత్' అనియును; అట్టివి రెండువస్తువు లయినపుడు, ౭ 'నీలం - అంబరం - యదేహః - తే' అనియును; అట్టివి రెంటికింటి నెక్కువవస్తువు లయినపుడు, ౮ 'నీలం-అంబరం - యేహం - తాని' అనియును, జెప్పవలయును.

ఇపుడు వ్రాసిన యెనిమిదివిగ్రహవాక్యములకును గ్రమముగా సమాసరూపములను వ్రాయుచున్నాను. ౧ = నీలాంబరం. ౨ = నీలాంబరాః. ౩ = నీలాంబరా. ౪ = నీలాంబరే. ౫ = నీలాంబరాః. ౬ = నీలాంబరం. ౭ = నీలాంబరే. ౮ = నీలాంబరాణి - అనియును వర్పడును.

బహువ్రీహిలో, మఱిరెండుభేదముల వ్రాయుదును. ౧ నక్షోభూర్వపదబహువ్రీహి-అబ్రాహ్మణః, లేక, అవిద్యమాన బ్రాహ్మణః (గ్రామః) ౨. సహభూర్వపదబహువ్రీహి-

సప్తత్రయః, లేక, సహస్రపుత్రః (దశరథః). అర్థము:- ౧. బ్రాహ్మ
 ణుడు లేని, అనిగాని, బ్రాహ్మణులు లేని, (గ్రామము)
 అనిగాని. బహువ్రీహిలో రెండుపదములు లుండి, ఆరెండును
 మొత్తముగా మఱియొకసామమునకు విశేషణ మగును
 గాన, 'అబ్రాహ్మణః' లేక, 'అవిద్యమానబ్రాహ్మణః' అను
 నని, 'గ్రామః' అనుసామమునకు విశేషణములయి, బ్రాహ్మ
 ణుడు లేనిది, గ్రామము, అని గ్రామముయొక్క స్వరూప
 మును దెల్పినది. దీనివిగ్రహవాక్యమేమన- ౧ న- బ్రాహ్మ
 ణః - యస్మిక్ - సః, లేక ౨. న - బ్రాహ్మణాః -
 యస్మిక్ - సః, దేనియందు, బ్రాహ్మణుడు లేడో అది
 అని మొదటి విగ్రహమున కర్థము; దేనియందు బ్రాహ్మ
 ణులు లేరో అది, అని రెండవవిగ్రహమున కర్థము. అనగా
 మొత్తము సమాసమునకు బ్రాహ్మణవిహీన మయినది,
 (అట్టిది) గ్రామము, అని తాత్పర్యము. మొదటిదానిలో
 'న' అను దానికి, 'నాస్తి' అనియును, రెండవదానిలో
 'న' అనుదానికి 'నసంతి' అనియును అర్థము చెప్పికొనవలె.
 ఇదే 'సహస్రపుత్రబహువ్రీహి.' ౨ 'సప్తత్రయః' లేక 'సహ
 స్రపుత్రః' అనువానికి 'పుత్రేణ సహ-వర్తతే' అనివిగ్రహము.
 అనగాఁ గొడుకుతోఁగూడ నుండువాడు అని అర్థము.
 సమాసమున, సప్తత్రయః, లేక సహస్రపుత్రః, అనియుండును.
 ఇద్దఱు కొడుకులతోఁ గూడినవాఁ డన్నపుడును, బహు
 పుత్రులతోఁ గూడినవాఁ డన్నపుడును 'సప్తత్రయః' లేక
 'సహస్రపుత్రః' అనియే యుండునుగాని, విగ్రహములో
 మాత్రము భేదము. పుత్రాభ్యాం - సహ - వర్తతే=

ఇద్దఱుపుత్రులతోఁగూడినవాఁడు = సపుత్రః, లేక సహ
పుత్రః. పుత్రైః - సహ - వర్తతే = బహుపుత్రులతోఁ
గూడినవాఁడు = సపుత్రః లేక సహపుత్రః. ఈసమా
సమునకు, విశేష్య మయినదానిలింగవచనములను బట్టి,
సమాసరూపము నిల్పుచుండును. ఇంకను, బహువ్రీహి
ప్రభేదములు గలవు. ఇన్ద్రుఁడున కివి చాటునని నా యా
శయము. విశేషణము వలయునన్న, కమావ్యాకృతి
సంగ్రహమునఁ గనందగును.

ద్వంద్వసమాసవిగ్రహము

విగ్రహము

సమాసము

౧. రామః-చ-లక్ష్మణః - చ = రామలక్ష్మణౌ.

౨. రామః-చ-లక్ష్మణః-చ-

భరతః-చ = రామలక్ష్మణభరతౌ.

౩. రామః-చ-లక్ష్మణః-చ

భరతః-చ-శత్రుఘ్నః-చ = రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నః

౪. బాలః-చ-వృద్ధః-చ = బాలవృద్ధౌ.

౫. బాలః-చ-వృద్ధః-చ = బాలవృద్ధః.

౬. బాలః-చ-వృద్ధః-చ = బాలవృద్ధః.

ఏకశేషమునుగూడ ద్వంద్వప్రభేదమని చెప్పవచ్చును;
గాన, దానిస్వరూపమును వ్రాయుదును.

విగ్రహవాక్యములో రెండుపదము లుండినను, సమాస
పదమున ఒకపదమే నిల్పియున్నచో, దానిని ఏకశేషము
అందురు.

ఉ॥ 'హూలా' గుడితొ 'చ' ఇది విగ్రహము. తల్లియు, తండ్రీయు, అని దీని అర్థము. 'పితరా' ఇది సమాసపదము. తల్లిదండ్రులని దీని అర్థము. స్త్రీ పులింగపదములలో పులింగపదమే నిలుచును. పున్నపుంసకములలో సపుంసకపదమే నిలుచును. ఇట్లుంటే, 'పుత్రశ్చ - పుత్రిచ' పుత్ర = కొడుకు కూతురు అని అర్థము. ఇది ఏకశేషము.

ఇంతవఱకును, సామాన్య మగువ్యాకరణవిషయమును వ్రాసితిని. దీనిని గమనించి మాపాఠకులు, లభితకాలములో, సామాన్యవ్యవహారార్థమున, శుద్ధసిద్ధాంతవాణికంతాభరణములై నన్నుఁ బ్రోత్సహింతురుగాత!

శ్రీ హయగ్రీవార్పణ మస్తు.

100

అపరీతి = మఱి యొకఁడు

అసోషియేషన్ - కు

అత్యంత-తాను

కలమకా = కే నేర్చుచున్నట్లు
 కక్ష = చంక
 కక్షభ = నిక్షు
 కక్షేధరం = చంక నెత్తుకొని
 కచ్చరం = ముటికగుడ్డ
 కచ్చారం = కచ్చారము
 కడ్డలి = గట్టిపడుచున్నాడు
 కతకం = బొందుపగింజ - చిల్లగింజ
 కతమః ? = చాలమందిలో నెవడు
 కతరః ? = ఇద్దరిలో నెవడు
 కనీసకా = కంటికిగర్జిండు
 కనీయాకా = ఇద్దరిలో చిన్నవాడు
 కనీకీర్తనం = కోటబురుజు
 కన్యక = ఆ మేల్మనాడు
 కరంక = తాంబూలపువ్వు
 కరవత్రి = చేతంపము
 కరీషి = పిరుదుపిడక
 కర్త = కత్తెర
 కర్మ = పని
 కర్మారం = కర్మరవాడు
 కలమం = కలము, లేఖని
 కళ పెళ్ళాయ లే = కళ పెళ్ళాడుచున్నది
 కలవాయ లే = పోట్లాడుచున్నాడు
 కలింజం = తెరచాప
 కల్కం = కలికము
 కల్కనం = కలికము చేయుట
 కళా = గొరడా
 క్వధలి = మరుగుచున్నది, కాగిగుచున్నది
 క్వధయలి = కాచుచున్నాడు

కాంస్యం = కంచు
 క్షేదని = చిమ్ముచున్నాడు, విగరు
 [చున్నాడు
 కీద్యక్ = ఎటువంటి
 కుటరీ = కరికంబము
 కుటీయలి = గుడిసెలో నున్నట్లున్నాడు
 కులాలి = కుమ్మరివాడు
 కుల్యావ = ఆలచందలు
 కుషిత్యాపిండి
 కుష్మన్ = పిండుచు
 కుష్టలి = పిండుచున్నాడు
 కుగ్గి = కోపము
 కుగ్గి = అకలి
 కుసుమం = పూవు
 కుంధ్యలి = అకలిగొనుచున్నాడు
 కుంఠలి = గీయుచున్నాడు
 కుంధ్యలి = కోపపడుచున్నాడు
 కూటయంత్రం = బోను
 కూడలి = పేరుకొనుచున్నది, ఘనీభ
 [విండుచున్నది
 కూర్మికా = జున్ను
 కృకచారం = గొఱపము
 కృకం = ముచ్చిలిగుంటపై బుడిచె
 కృకాటికా = ముచ్చిలిగుంట
 క్షేపీయాకా = ముట్టిత్వరికముయినది
 కేలా = మోచేలిపోటు
 కోలం = కెప్పు
 కోశాశక్తి = బీర
 మోదీయాకా = కుందరీమైసది

బి

భిక్షులి=కజ్జారము
 భిక్షుజం=కర్పూరము
 భలం=కళము
 భారీ=పుట్టి
 భురి=గిట్టు

గ

గర్వియా=గొప్పది
 గర్విత్త=కూర్పుచు
 గర్విత్త=కూర్పుచున్నాడు
 గామిణి=గామిణి
 గీ=పాక్ష
 గీవా=మెడ
 గృహస్థ=గృహస్థుడు
 గోపన=పదసల

ఘ

ఘట్టి=ఘట్టము, కట్టి
 ఘురలి=గుఱక పెట్టుచున్నాడు
 ఘృతకోశాత్=నేతివీర

చ

చతురి=కన్ను
 చంకరి=చంకరుచున్నాడు
 చంకరి=చంకరి
 చతుష్క=చతుర
 చంద్రిమా=చందమామ
 చిక్కిరి=చిక్కిరెన
 చిత్తస్థి=చిత్తదుర్బుచున్నాడు
 చిత్రకార=చిత్రపువ్వువాయించు

దిగ్దామెంటిక

[చున్నాడు]

దూమలి=పీల్చుచున్నాడు, జుట్టు
 చేత=చునున్ను

ఛ

ఛాగరి=దారి

జ

జడు(టు)లి=వట్టుచున్న
 జానక=తెలిసికొనుచు
 జానలి=జానలిచున్నాడు
 జానక=గొప్పది, గొప్పవలె
 జిహ్వ=తెలియదలచుచున్నాడు
 జో=జోరక

త

తడులి=తెచ్చుచున్నాడు
 తత్కరివాన్=తత్కరివాడు
 తప=తపస్సు

తమరి=చిక్కటి

తాడమా=నమ్మెట, సుల్తె

తాదృక్=అటువంటి

తాదృక్=నీవంటి

తిక్కిరి=తిక్కిరి

[చున్నాడు]

తిరోభవలి=కనబడకుండబోవు

త్విట్=కాంతి

తేజి=తేజస్సు

తడులి=చిక్కటి

ద

దక్షిణి=కుడివైపుది

దక్షి=చెరుగు

దనికూన్ = మురియిది
 దగ్గినికూన్ = దృఢమైనది
 ద్వైమామత్యానం = రెణ్ణాళ్లు గదపి
 దాగు = కొయ్య
 దాగ్గినికూన్ = పొడుగుది
 ద్వాని = ద్వారము
 ద్విత్ = శత్రువు
 దీన్ యని = పొడుగించుచున్నాడు
 దీన్ యని = పొడుగుగవుచున్నాడు
 దీన్ కలీతి = పొడుగించుచున్నాడు

ధ

ధనుని = నిల్లు
 ధన్యతే = రాజవేయించున్నాడు
 ధూని = బరువు

న

నభని = ఆకాశము
 న్యంచని = బోర్లగిలుచున్నది
 న్యంచయని = బోర్లించుచున్నాడు
 న్యంచయతుం = బోర్లించుటకు
 న్యంచయతుం = బోర్లగిలుటకు
 న్యంచయని = బోర్లగిలుచుచు
 నానికృశం = అంతసన్నముకాని
 నానికీర్ణం = అంతపొడుగుకాని
 నానికూలం = అంతలావుకాని
 నానికూన్యం = అంతపొట్టికాని
 నాను = అనగా, పేరు
 న్యాయనాది = పక్షిలు
 నిక్షిపని = దాచుచున్నాడు

నిల్ = రాత్రి
 నితరాన్ = మిక్కిలి
 నింబని = నేపచెట్టు
 నిన్మంథని = నెగడు
 నిర్మాని = నిర్మించుచున్నాడు
 నిర్మాతుం = నిర్మించుటకు
 నిర్మాయ = నిర్మించి
 నిర్మాతయని = పగ తీర్చికొనుచున్నాడు
 నిష్క్ర = ముట్టుడిగిన అడవి
 నేదీయాన్ = దగ్గ అది

ప

పంక్తిని = పరుస
 పండితాయని = పండితుడగు
 పంథాని = దారి [చున్నాడు
 పంపరా = పంపరచనన
 పదని = పదకము
 పయని = పాద, నీరు
 పరని = పరాయివాడు
 పరారి = నిరుడు
 పరిడయని = పట్టికొట్టుచున్నాడు
 పరిడయతుం = పట్టికొట్టుటకు
 పరిడీనం = పట్టి
 పరిడీయ = పట్టికొట్టి
 పరిమార్తని = తుడుచుచున్నాడు
 పరిమాప్తుం = తుడుపుటకు
 పరిమృజ్ఞ = తుడిచి
 పరుల్ = ముందరేడు
 పర్యు = వెన్నెముక
 పరోక్షం = తెలియకుండ

పల్వలః=చిన్నచుడుగు
 పళిరః=మెట్టకంటివాడు
 పళికి=పాతగు
 పళితా=విస్తారముగా
 పళివాదీ=పళివాది
 పళియా=గొప్పవిశాలమైనది
 పళిదూతా=లంకా
 పాపీయా=పాపాత్ముడు
 పాలికా=దుద్దు
 పార్శ్వరః=గారడివాడు
 పార్శ్వా=తూర్పు
 పాఠ్యః=సహాశః
 పాఠిసాదియతి=మేడలో నున్న

[ట్టున్నాడు]

పిండభిక్షురః=ముద్దభిక్షుగృహము-

భిక్షుగృహము

పిండయతి=ముద్దచేయుచున్నాడు

పిండికరతి= " "

పిండికృత్య=ముద్దచేసి

పిల్లాకః=పట్టిపిల్ల

పీయూషం=ఆమృతము

పుస్తకీ=గచ్చబొమ్మ

పునక్=పవిత్రముచేయుచు

పునాతి=పవిత్రముచేయుచున్నాడు

పుమా=పురుషుడు

పురూరవాః=పురూరవశ్వకృపర్తి

ప్లుట్=కాల్చువాడు

ప్రూగః=పురుషు

ప్రూతికా=పురుగుపిల్లి

పూర్వః=తూర్పువాడు

పూలః=మోపు-మూట

పెశపెళాయలే=పెశపెశలాడుచున్నది

పోణికా=తెడ్డు

పోస్థిలః=సమైక్యము

ఫేనాయలే=మరుగులుగోక్కుచున్నది

పేశలః=చున్నితమయిన

ఫేనిలః=కుంకుడుచెట్టు

బి

బర్పరః=తుమ్మచెట్టు

బర్పరః=తుమ్మచెట్టు

బలీయా=బలనగుతుడు

బలీయా=గొప్పవాడు

బిహ్మి=బిహ్మదేవుడు

బిహ్మచారి=బిహ్మచారి

బాహ్మయలే=శుభ్రవేయుచున్నది

భ

భగవా=భగవంతుడు

భర్తలే=జేగించుచున్నాడు

భవా=నిపు

భవాదృక్=సంపత్తి, మిసంపత్తి

భాగిట్=ప్రకాశించువాడు

భిషక్=వైద్యుడు

భూయః=మరల, చాల

భూయా=చాల

భూగి=కనుబొమ్మ

భృట్=జేగించువాడు

భోర్కణి=బొక్కెన

మ

మంజు=మనోహరము
 మంటక=పూరి
 మండం=మీంగడ
 మండలం=గుండ్రినది, రాష్ట్రము, జిల్లా
 మండనాళి=కప్ప
 మంథా=కవ్వము
 మజ్జా=చేప-కొర్రు
 మజ్జికా=మజ్జిక
 మద్దు=తుడుము
 మణికాచరి=జెందలిచెట్టు
 మనకి=మనస్సు
 మనా=కొంచెము
 మరచం=మిరియము
 మజ్జికా=మజ్జిక [టక
 మద్దిరుం=మద్దించుటకు, పాడిచేయు
 మద్దు=మద్దుస్తానము
 మణికి=సిరా
 మణిమణికి=సిగాబుడ్డి
 మసి=మసి
 మహత్త్వం=గొప్పతనము
 మహానాగకి=పొన్న చెట్టు
 మహామారి=చేగు-బొబ్బలరోగము
 మహిమా=మహిమ
 మహిషకి=దున్న
 మహిషీ=గేదె-రాజభార్య
 మహిమా=గొప్పవాడు
 మృదీమా=మెత్తని
 మాడికి, మాసి=మేద

మాద్య=నాదరటి
 మార్జయతి=తుడుచుచున్నాడు
 నూలక=బిబ్బ
 మాలికా=మేద
 మాలాత్మణం=కామంచిగడ్డి
 మాహాత్మ్యం=గొప్పతనము
 మింతకి=మిండడు
 మితంపచి=బుట్టుడు
 మిదచ్చుకి=కంసాలిదిమత్త
 మిరంజీకి=మిరాసీ
 మిశ్రియలి=కలుపుచున్నాడు
 ముట్=దొంగ
 ముద్రాపత్రం=ప్రార్థ
 ముమూర్షు లి=చాపసిద్ధముగానున్నాడు
 ముష్టింపచి=బుట్టుడు
 ముసుండకి=ఇసుపకట్టలాటికట్ట
 మూలకం=ముల్లంగి
 మృనిత్వా=మద్దించి
 మృన్న=మద్దించుచు
 మృద్యాతి=మద్దించుచున్నాడు

య

యతి=సన్మన్యసి
 యవనికా=తెర
 యవీయా=చిన్నవాడు
 యాద్యుక్=ఎటువంటి
 యుగపల్=చిక్కమాటుగా
 యుల్=చీ
 యుష్మాద్యుక్=వివాదంతి

ర

రజః=రూఢి-పరాశము

రాజధానీ=రాజధాని

రాజా=రాజు

రాట్=రాజు

రుట్=రోషము

రేతః=రేతస్సు

రోచిః=కాంతి

రోమంధాయలే=నెదురుపేయుచున్నది

రామశం=రాటిఉప్పు

రాహిషిః=కొండగొట్ట

ల

లక్ష్మీః=లక్ష్మి

లఘీయా=చులకనిది

లలాటం=నొసలు

లలాటికా=పాపటబొట్టు

లవణయతి=ఉప్పులోపేయుచున్నాడు

లిట్=రుచిచూచువాడు

లినక్=అంటిగొనుచు

లినాలి=అంటిగొనుచున్నది

లునక్=శోయుచు

లునాలి=శోయుచున్నాడు

లేఖాలయః=రాష్ట్రాధీశు

వ

వంకలే=వంకపెట్టుచున్నాడు

వంకః=వంక, జొంకు

వంగతి=వంగుచున్నాడు

వంధ్యా=గొడాలి

వచః=మూట

వది=కృష్ణపక్షము

వధతి=వధించుచున్న

వపుః=శరీరము

వయః=వయస్సు

వర్చః=వర్చస్సు

వర్షీయా=నిండ్లుగడచినవాడు

వలలే=వలచుచున్నాడు

వల్క్యయతి=వల్క్యచున్నాడు

వాః=నీరు

వాక్=వాక్కు

వాదీ=వాది

వానప్రస్థః=వానప్రస్థుడు

వాశయతి=ఆరపేయుచున్నాడు

వాలః=తోక

వాలపాశ్యా=తిరుగుడుపువ్వు

వాస్య=బాడితె

వ్యామః=బార

విజిలః=జిడ్డుగలది

విట్=చునుష్ఠుడు

వితుణ్ణః=చెంచలి

విద్యాక్=పండితుడు

విధవా=విధవది-ముండ

విధురః=పెండ్రములేనివాడు

విపద్=ఆపత్తు

విపన్నః=ఆపదలోనున్నవాడు

విపాశయతి=ఉచ్చువదల్పుచున్నాడు

విశదీకరోతి=స్పష్టపరచుచున్నాడు

విశ్వః=సమస్తము

మేము విక్రయించు గ్రంథములు

1. బాలబోధిని (ప్రథమభాగం) ...	ప్రతి 1 క	0- 8-0
2. డిటా (ద్వితీయభాగం) ...	...	1- 0-0
3. శ్రీరామాష్టకాదికము ...	...	0- 1-0
4. కిరూదర్శము (ప్రథమభాగము) ...	...	1- 8-0
5. వాల్మీకి జీవితమ్ (సంస్కృతగద్యకావ్యము) ...	...	1- 4-0
6. శ్రీలక్ష్మీనృసింహ శరావలంబనస్తోత్రము (ఆంధ్రీకృతము) ...	...	0- 3-0
7. దశమీ వేదనిర్ణయము ...	...	0- 4-0
8. శ్రీరంగనాయక శతకము - సంస్కృతము ...	...	0- 3-0
9. వీరమతి (ప్రథమభాగము) పద్యాత్మక మగునవల		1- 8-0
10. కావ్యనిపణి (1 భాగము) ...	...	0-10-0
11. (భవభూతికృత) ఉత్తరరామచరితమ్ - ప్ర. భాగం.		
	(ప్రతిపదాంధ్యార్థతాత్పర్యసహితమ్)	1-12-0
12. (కాలిదాసకృత) అభిజ్ఞాన శాకుంతలమ్ - ప్ర. భా. డిటా		1-12-0

ప్రకృతము విక్రయమునకు సిద్ధములేని గ్రంథములు

1. గోష్ఠీవనమాహాశత్రుము
2. బంధరు శతావధానము
3. ఆంధ్రీసంస్కృతనిఘంటుః
4. శరదాగీతా
5. వ్యాకృతినంగ్రహః } సంస్కృతవ్యాకరణములు
6. ఆవధానయాత్ర
7. వచనరామాయణమ్ (సంస్కృతగద్యకావ్యము)
8. ఆఖ్యాతచంద్రికా (క్రియానిఘంటుః)

అవధాని శిరోమణి,

కాశీ కృష్ణ చార్యులు

అగ్రహారము - గుంటూరు.

